

XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI İLMİYE TEŞKİLATINDA
İSTİHDAM VE HAREKET (ANADOLU KADIASKERLİĞİ ÖRNEĞİ)

CİHAN KILIÇ

TARAFINDAN

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ'NE

SUNULAN TEZ

TARİH ANABİLİM DALI

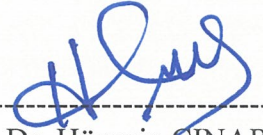
DOKTORA TEZİ

EKİM 2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

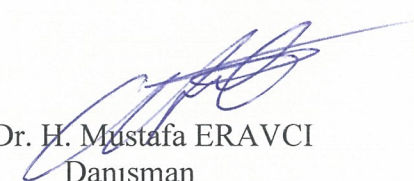
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM
Enstitü Müdürü

Bu tezin Doktora derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR
Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

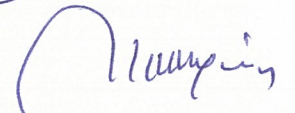

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Danışman

Jüri Üyeleri

1- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	AYBU/Tarih
2- Prof.Dr. H. Mustafa ERAVCI	AYBU/ Tarih
3-Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN	AYBU/ Felsefe ve Din Bilimleri
4- Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK	Gazi Üniv./ Sosyal Bilg.Ö.
5- Doç. Dr. Şahban YILDIRIMER	ASBU/ /Temel İslam Bil.

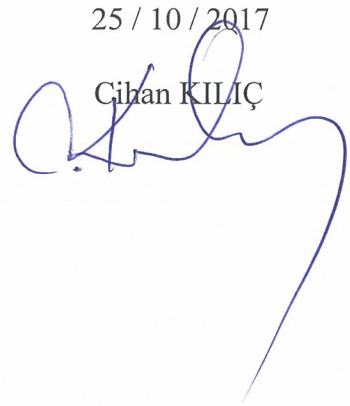

İntihal Sayfası

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurullar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

25 / 10 / 2017

Cihan KILIÇ

Özet

XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI İLMİYE TEŞKİLATINDA İSTİHDAM VE HAREKET (ANADOLU KADIASKERLİĞİ ÖRNEĞİ)

Kılıç, Cihan

Doktora, Tarih Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

Ekim 2017, 310 Sayfa

Eğitim, öğretim ve yargı faaliyetlerini yerine getiren Osmanlı ulemâsının devlet protokolü ve sosyal yapı içinde önemli bir role sahip olduğu malumdur. Gerek devlet erkini en ücra noktalarda temsil etmesi, gerekse bu erkin devlet bürokrasisinde en üst noktada temsil edilmesi ulemanın ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Ancak ilmiye teşkilatına ilişkin araştırmalar, ulemânın devlet içerisinde oynadığı rolün ihtiyaç duyduğu nispetten oldukça uzaktır. Teşkilatın tarihi süreç içerisindeki gelişiminin ve değişiminin incelenmesi ulemanın devlet içerisindeki fonksiyonun yanı sıra Osmanlı eğitim ve yargı süreçlerinin de ortaya çıkarılmasında etkili olacaktır.

Bu çalışmada ilmiye teşkilatının XVII. yüzyıldaki işleyişi, Anadolu Kadıaskerliği Ruznamçe kayıtları esas alınarak kadı ile müderrislerin istihdam ve hareketleri temelinde incelenmiştir. İlmiye teşkilatına girişin ilk aşaması olarak mülazemet sistemi tanıtılmış ve mülazımlar çerçevesinde sistemin bu yüzyıldaki uygulaması ortaya konulmuştur. İlmiye teşkilatının kariyer basamakları, sisteme girişten itibaren kadıasker yetkisi temelinde ele alınmıştır. Kariyer basamaklarındaki hareketlilik (mansıpta, mekanda ve meslek grubunda olmak üzere) ortaya çıkarılmıştır. Bu işleyiş diğer yüzyıllar ile karşılaştırılarak değişen uygulamalar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ulema, ilmiye, kadıasker, ruznamçe, müderris, kadı, kaza, medrese

Abstract

EMPLOYMENT AND MOVEMENT IN OTTOMAN İLMİYE İNSTİTUON DURING THE SECOND HALF OF 17th CENTURY(THE CASE OF ANATOLİAN QADİASKER)

Kılıç, Cihan

Ph.D., Department of History

Supervisor: Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

October 2017, 310 Pages

It is well known that the Ottoman Ulama, which fulfills its educational, teaching and judicial activities, has an important role in the state protocol and social structure. Either representing the government power in the most remote corners or representing that power at the highest point in the state bureaucracy, the importance of Ulama appears. However, research on the İlmiye organization is far from the need that Ulama plays the role in the state. Examination of the evaluation and development of the İlmiye organization in the historical process will be effective in revealing Ottoman education and judicial processes as well as the function of the Ulama in the state.

In this study, the function of the İlmiye organization in the XVII century was examined with respect to the employment and movement of qadı and mudarris on the bases of the records of Anatolian Ruznamce (Daybooks). Mulazemet system was introduced as the first stage of the İlmiye organization and the application of the system in that century was put forth in the framework of Mulazım. Career steps of the İlmiye organization have been handled on the basis of military judge authority beginning from the entrance into the system. The mobility of the career steps is introduced as in the higher rank, the place, and the occupational group. Compared with other centuries, changing applications are specified.

Keywords: ulama, scholar, chief justice (qadiasker), daybooks, muderris, qadı, township, madrasa

İthaf

Aileme...

Teşekkür

Araştırma süresince desteğini esirgemeyen, tıkanığım noktalarda yol gösteren Tez Danışmanım Prof. Dr. H.Mustafa ERAVCI hocama; desteğini her daim hissettiğim ve geri dönüşleriyle çalışmamın şekillenmesinde önemli paya sahip olan Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR hocama; her aşamada maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her satırını okuyarak kıymetli fikirlerini paylaşan Doç. Dr. Şahban YILDIRIMER hocama teşekkürü bir borç olarak addederim. Araştırma safhasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'ndeki belgelere ulaşmamda yardımcı olan ayrıca elde ettiğim belgeleri okumamda bilgisini cömertçe sunan dostum Vahap SAYIN ile Vakıflar Genel Müdürlüğü personelinden değerli dostum Hasan Demirtaş'a müteşekkirim.

Kendilerine ayırmam gereken zamandan çaldığım eşim Aysel'e ve “benim babamın hiç bitmeyen dersi var” diyen kızlarım Beyza ile Zehra'ya bilhassa borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İTHAF.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR.....	x
GRAFİKLER.....	xi
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I. KONUNUN ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE KONUNUN SUNULMASI.....	2
III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI.....	2
IV. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ.....	3
V. VERİ KAYNAKLARININ TANITIMI VE KULLANILMASI.....	7
BÖLÜM I.....	20
OSMANLI İLMİYE TEŞKİLATI.....	20
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMİYE MESLEĞİ.....	20
1.1.İLMİYE MESLEĞİNİN TEŞEKKÜL VE GELİŞİMİ.....	20
1.2.İLMİYE MESLEĞİNİN İMTİHAZLARI.....	22
1.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KAZA VE KADILIK.....	24
2. İLMİYE TEŞKİLATINI OLUŞTURAN ULEMÂ.....	28
2.1. ŞEYHÜLİSLAM.....	31
2.2. KADIASKER.....	34
2.3. NAKİBÜLEŞRÂF.....	38
2.4. PADİŞAH HOCALARI.....	39
2.5. HEKİMBAŞI.....	40
2.6. MÜNECCİMBAŞI.....	41
3. OSMANLI İLMİYE TEŞKİLATININ KAYNAĞI OLARAK ÖRGÜN OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ.....	42
3.1. SIBYAN MEKTEBİ.....	42
3.2. MEDRESE VE EĞİTİM.....	44
BÖLÜM II.....	50
OSMANLI İLMİYE SİSTEMİNE GİRİŞ USULÜ:.....	50
MÜLAZMET SİSTEMİ.....	50

1. MÜLAZEMET KAVRAMI TANIMI VE KAPSAMI	50
2. MÜLAZEMET SİSTEMİNİ ORTAYA ÇIKARAN UNSURLAR.....	53
3. XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI OSMANLI MÜLAZEMET SİSTEMİ.....	54
3.1. RUZNAMÇELERE GÖRE MÜLAZİM OLANLARIN SAYISI	56
3.2. İLMİYEYE GİRİŞTE MÜLAZİM YOLLARININ ORANLARI	57
3.3. İLMİYE SINIFINA KABUL VE MÜLAZEMET YOLLARI	60
BÖLÜM III	72
İLMİYE SINIFININ KARİYER SİSTEMİ	72
1. TEVKİT 73	
2. MÜDDET-İ ÖRFİYYE	80
3. ZAMAN-I İNFİSÂL	86
4. ÂSİTÂNE.....	96
5. İLMİYE MESLEĞİNDE ÇEŞİTLİLİK	104
6. İLMİYE MENSUPLARININ GÖREVDEN AYRILIŞ ŞEKİLLERİ	109
6.1. MÜDDETİN SONA ERMESİ	112
6.2. BERATSIZ OLMA DURUMU (BÎ-BERÂT)	113
6.3. FEVT (ÖLÜM) NEDENİYLE GÖREVİN SONA ERMESİ	115
6.4. BÂ-FERMÂN-I ‘ÂLÎ (FERMANLA GÖREVDEN ALMA).....	117
6.5. BAŞKA KAZAYA NAKL	118
6.6. FERAGAT.....	119
BÖLÜM IV	121
İLMİYE SINIFININ KARİYER BASAMAKLARI	121
1. KADILIKLAR	121
1.1. 40 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	129
1.2. 45 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	130
1.3. 50 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	130
1.4. 60 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	132
1.5. 70 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	133
1.6. 80 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	135
1.7. 100 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	137
1.8. 130 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	140
1.9. 150 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	144
1.10. 200 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	148
1.11. 300 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	151

1.12. 400 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	153
1.13. 450 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	154
1.14. 499 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN KAZALAR.....	155
2. MEDRESELER.....	155
2.1. 20 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN MEDRESELER	159
2.2. 25 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN MEDRESELER	162
2.3. 30 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN MEDRESELER	166
2.4. 40 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN MEDRESELER	170
2.5. 50 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN MEDRESELER	175
2.6. 60 AKÇE İLE ATAMA YAPILAN MEDRESELER	177
3. MANSIPTA HAREKETLİLİK.....	177
3.1. KADILARIN İLMİYE MESLEĞİNDE HAREKETLİLİĞİ.....	177
3.2. MÜDERRİSLERİN İLMİYE MESLEĞİNDE HAREKETLİLİĞİ.....	193
4. MEKANDA HAREKETLİLİK.....	200
4.1. KADIASKER DAİRELERİ ARASINDA HAREKET	201
4.2. ANADOLU İÇERİSİNDE MEKANDA HAREKET	204
5. GRUP İÇİ HAREKETLİLİK	216
5.1. MÜDERRİSLİKTEN KADILIĞA HAREKET.....	217
5.2. KADILIKTAN MÜDERRİSLİĞE HAREKET.....	224
SONUÇ	225
REFERANSLAR	230
EKLER.....	245
ÖZGEÇMİŞ	294

Tablolar

Tablo: 1. Kadiasker Ruznamçe Defterleri.....	8
Tablo: 2. Veri Kaynağı Olan Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçe Defterleri ve İçeriği	10
Tablo: 5. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriflen Mülazım Veren Ulemâ	61
Tablo: 6. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriflen Mülazım Veren Ulemâ	61
Tablo: 7. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriflen Mülazım Veren Ulemâ	62
Tablo: 8. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriflen Mülazım Veren Ulemâ	63
Tablo: 9. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriflen Mülazım Veren Ulemâ	63
Tablo: 10. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Muidlikten Mülazım Veren Müderrisler ve Hareketleri	65
Tablo: 11. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Muidlikten Mülazım Veren Müderrisler ve Hareketleri	66
Tablo: 12. Diğer Defterlere Göre Muidlikten Mülazım Veren Müderrisler ve Hareketleri	66
Tablo: 13. Fevtten (Vefattan) Dolayı Mülazım Veren Ulemâ	71
Tablo: 14. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kadılık Dereceleri ve Atamaya Yetkili Makam	126
Tablo: 15. Yüzyıllara ve Kadiaskerlik Şubelerine Göre Kadılık Dereceleri	127
Ek:1 Kadı Atamalarının Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı	246
Ek:3. Müderris Atamalarının Yıllara Ve Aylara Göre Dağılımı.....	248
Ek:5. XVII. Yüzyıl Anadolu Ruznamçelerine Göre Medreseler ve Atama Dereceleri .	250
Ek:6. XVII. Yüzyıl Anadolu Ruznamçesi Verilerine Göre Anadolu Kadılıkları.....	266

Grafikler

Grafik: 1. Ruznamçe Defterlerinde Atamaların Oran Olarak Dağılımı	11
Grafik: 4. Yıllara Göre İlmiyeye Giren Mülazım Sayıları	56
Grafik: 5. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yolları	57
Grafik: 6. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yolları	58
Grafik: 7. Tüm Defterlere Göre İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yolları.....	59
Grafik: 8. Tüm Defterlere Göre İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yollarındaki Değişim	59
Grafik: 9. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri..	74
Grafik: 10. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri	75
Grafik: 11. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri	75
Grafik: 12. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri	76
Grafik: 13. 1088-1090/1677-1679 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri	76
Grafik: 14. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri	77
Grafik: 15. Tüm Defterlerdeki Verilere Göre Tevkit Müddetlerinin Kadı ve Müderrisler Açısından Durumu	77
Grafik: 16. Tüm Defterlere Göre Tevkit Yüzdeleri	79
Grafik: 17. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları.....	88
Grafik: 18. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları.....	88
Grafik: 19. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları....	89
Grafik: 20. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları.....	90
Grafik: 21. 1088-1090/1677-1679 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları.....	90
Grafik: 22. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları.....	91
Grafik: 23. Defterlere Göre İnfisâl Sürelerinin Karşılaştırılması.....	92
Grafik: 24. Tüm Defterlere Göre İnfisâl Sürelerinin Kadı ve Müderrisler Açısından Durumu	93
Grafik: 25. Tüm Defterlere Göre İnfisâl Oranları	94
Grafik: 26. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları...	98
Grafik: 27. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları...	99

Grafik: 28. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları...	99
Grafik: 29. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları.	100
Grafik: 30. 1088-1090/1677-1679 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları.	100
Grafik: 31. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları.	101
Grafik: 32. Tüm Defterlere Göre Âsîtâne Sürelerinin Karşılaştırılması	102
Grafik: 33. Tüm Defterlere Göre Âsîtâne Yüzdeleri.....	103
Grafik: 34. Tüm Defterlere Göre Âsîtâne Süresinin Kadı ve Müderrisler Açısından Durumu	104
Grafik: 35. Defterlerde Kadı -Müderris Atama Oranları	105
Grafik: 36. Silke (İlmiyeye) Dahil olan Mülazımlerin Müderrislik Dereceleri	107
Grafik: 37. Kadıların Görevden Ayrılış Biçimleri	111
Grafik: 38. Defterlere göre Görevden Ayrılış Biçimleri	111
Grafik: 39. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma Biçimleri	180
Grafik: 40. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma Biçimleri	181
Grafik: 41. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma	181
Grafik: 42. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma Biçimleri	182
Grafik: 43. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma Biçimleri	183
Grafik: 44. Tüm Defterlere Göre Kadıların Mansıpta Hareket Tarzları	184
Grafik: 45. Tüm Defterlerin Ortalamasında Kadıların Mansıpta Hareket Tarzları	193
Grafik: 46. Mülazımlıktan Müderrisliğe Hareket Dereceleri.....	195
Grafik: 47. Tüm Defterlerdeki Verilerde Mülazımlıktan Müderrisliğe Hareket Dereceleri	196
Grafik: 48. Müderrislerin Dereceler Arası Hareketleri	197
Grafik: 49. Tüm Defterlerdeki Verilerde Müderrislerin Atandığı Dereceler Oranları	199
Grafik: 50. Rumeli Kadıaskerliğinden Munfasıl Müderrislerin Anadolu'da Atandığı Merkezler	202
Grafik: 51. Mülazımların Atandıkları Yerler	209

Grafik: 52. Bursa Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler	210
Grafik: 53. İstanbul Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler.....	211
Grafik: 54. İznik Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler.....	211
Grafik: 55. Edirne Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler	212
Grafik: 56. Üsküdar Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler	212
Grafik: 57. Anadolu Kadiaskerince Gerçekleştirilen Tüm Müderris Atamalarının Mekana Göre Dağılımı.....	213
Grafik: 58. Medreseden Kazaya Atanan İlmiye Mensuplarının Hareket Yerleri	214
Grafik: 59. Tüm Defterlere Göre İlmiye Sınıfının Grup İçi Hareket Tarzları	217
Grafik: 60. Müderrislerin Kadılığa Geçme Dereceleri.....	218
Grafik: 61. Kadılığa Geçen Müderrislerin Derece Dağılımları.....	223
Grafik: 62. Müderrislerin Hareket Ettikleri Kadılık Dereceleri	223
EK: 3. Kadı Atamalarının Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı	246
EK: 5. Müderris Atamalarının Aylara Oranla Dağılımı.....	249

Semboller ve Kısaltmalar Listesi

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AKR	Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçesi
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
bkz	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi
MA	Meşihat Arşivi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NOK	Nuruosmaniye Kütüphanesi
nr.	Numara
ö.	Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBF	Siyasal Bilimler Fakültesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Vr.	Varak
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

I. Konunun Önemi

Osmanlı Devleti'nde eğitim, adalet ve din hizmetlerini yerine getiren ilmiye zümresinin yegâne menbaı medreselerdir. Tedris, kaza ve fetva görevlerini yerine getiren Osmanlı ulemâsının devlet içerisindeki rolünün, görev aldığı mevkiler ve devlet mekanizması içerisinde oynadığı rol dikkate alındığında, oldukça ehemmiyetli olduğu malumdur. Bu öneme binaen tarihi süreç içerisinde ilmiye teşkilatının gelişiminin ve değişiminin incelenmesi, devlet teşkilatı içerisinde oynadığı rolü ortaya koymak son derece gereklidir. Söz konusu konunun ayrıntılı olarak incelenmesi ile bir yönüyle Osmanlı eğitimi incelenecek diğer yandan yargı sisteminin hiyerarşik yapılanması ve buna bağlı olarak kısmen işleyişi ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca ilmiye sınıfının devlet mekanizması içindeki rolü de belirlenecektir. İlmiye sınıfının gelir düzeyinin dönemler içindeki değişimi ve bunun devlet gelişim süreci ile bütünlüğü de ortaya konulmuş olacaktır.

Osmanlı ilmiye sistemi üzerine yapılan çalışmalar, genellikle biyografiler ve tekil örneklerden yola çıkılarak yapıldığı için genele şamil verdikleri bilgiler bütüncül bir yaklaşımdan yola çıkmamış ve tekil örneklerin genel resmi açıkladığı varsayımından hareketle sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Konumuzla ilgili temel metinler kadıasker ruznamçeleridir. Çünkü ilmiye teşkilatına dair tüm verileri bir arada görebileceğimiz en önemli kaynak kadıasker ruznamçe defterleridir. Söz konusu defterlerde hem atama kayıtlarına dair bilgiler hem de ilgili yer adlarıyla medreselere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Öte yandan atanan kadı ve müderrislerin unvanlarına ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. Bu durum kadı ve müderrislerin kendi içinde kıyaslanmasına imkan verirken diğer yandan atandıkları medreseler arasında karşılaştırma yapılabilmesine ve süreç içerisindeki değişikliklerin ortaya çıkarılmasına da imkan vermektedir.

II. Araştırmanın Problemi ve Konunun Sunulması

Araştırmanın ana problemini XVII. yüzyıl ilmiye teşkilatında sistemin nasıl işlediği oluşturmaktadır. Ana problemin çözümüne katkı sağlayacak alt problemler ise şu şekilde belirlenmiştir: İlmiyeye giriş aşaması olan mülazemet sistemi nasıl işlemektedir; mülazemet süresi ne kadardır, önceki yüzyıllar ile farklı mıdır; ilmiye teşkilatı kariyer sisteminin unsurları nelerdir; ilmiye teşkilatının kariyer basamakları nelerdir; ilmiye mensuplarının mansıpta, mekanda ve grup içinde hareketlilikleri nelerdir; bu hareketlilikte meslek grupları arasında farklılık var mıdır?

Bu çalışmada öncelikle Kadiasker Ruznamçeleri tanıtılacak ve akabinde araştırmaya temel teşkil eden Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçeleri ve içerikleri hakkında bilgi verilecektir. İlmiye sınıfının üyeleri, bu üyelerin süreç içerisindeki fonksiyonları ve atanma şartları, Osmanlı eğitim sistemi ile mesleğin imtiyazları birinci bölümde ele alınmıştır. İkinci bölümde ilmiye mesleğinin ilk aşaması olan mülazemet sistemi tanıtılmış, bu sistemi doğuran şartlar irdelenerek veri kaynağı olarak kullanılan ruznamçelerdeki mülazım veren ulemâ, mülazımlar, mülazım sayıları ve yolları hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümden itibaren ilmiye mensuplarının sistem içerisindeki kariyer sistemini oluşturan unsurlar; tevkit, müddet-i örfiyye, zaman-ı infisâl, âsîtâne başlıkları altında, defterlerdeki atama kayıtlarına göre incelenmiştir. Defterlerin zengin muhtevası esas alınarak sistemin tümüne yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Dördüncü bölümde, elde edilen verilere göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu Kadiaskerliği defterlerinde kayıt altına alınan kadılıklar ve medreseler kariyer basamaklarına göre gruplandırılarak listelenmiştir. Yine bu bölümde kadı ve müderrislerin ilmiye sınıfındaki hareketliliği, sınıf içi hareketlilik, mekanda hareketlilik, sınıflar arası hareketlilik başlıkları altında ele alınmış grafik desteği ile gösterilmiş ve önceki yüzyıl ve Rumeli Kadiaskerliği verileri ile yer yer karşılaştırmaya gidilmiştir.

III. Konunun Sınırlandırılması

Araştırma yer ve zaman olmak üzere iki açıdan sınırlandırılmıştır. Yer olarak, başka bir ifadeyle mekan ile sınırlandırmaktan amacımız Anadolu Kadiaskerlik

defterleridir ki bunlar; Anadolu, Mısır, Suriye, Irak, Kuzey Afrika eyaletlerine yapılan atamalarla ilgilidir. Zaman olarak ise, Anadolu Kadıaskerlik defterlerinin elimize ulaşan ilk örnekeri olan XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki defterler incelenmiştir. Çünkü bu dönem; klasik dönem ilmiye teşkilatının özelliklerinin bozulduğu, ilmiye sınıfının siyasi çekişmelerin içerisine çekildiği dönem olması açısından kıymete haizdir.

IV. Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı ilmiye zümresine ilişkin yapılan ilk araştırmalar Şakâik-i Nu'maniye ve zeyillerinde yer alan ulemâ biyografileri üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak tikel örneklerden hareketle teşkilatın geneline ilişkin sonuçlar çıkarılması bilimsel olarak eksik sonuçların yorumlanmasına neden olmuştur. Bu konuda genellikle önemli şahsiyetlerin biyografileri üzerinden hareket edilmesi de objektif sonuçların çıkarılmasına engel olmuştur. Çünkü bu şahsiyetlerin biyografileri birçok istisnayı bünyesinde barındırdığı için bunlar üzerinden genellemeler yapmak yanlış veya eksik sonuçlara ulaşılmasına sebebiyet vermiştir.

Modern dönemde Osmanlı İlmiye Teşkilatı ile ilgili en kapsamlı ilk çalışma İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* adlı eseridir.¹ Uzunçarşılı eserinde konuyu genel hatlarıyla ele aldığı için kadı ve müderris atamaları ile ilgili ayrıntılı bilgi vermemiştir. Müellifin genel nitelikteki bu bilgileri tarihi süreçteki değişimleri tam olarak sunmadığı için sistemin süreç içindeki değişikliğini takip etmek mümkün değildir.

Genel çalışmaların içinde Halil İnalcık'ın *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)* isimli eseri,² devlet yapısı açısından son derece kıymetli olmakla birlikte konumuzla ilgili sınırlı bilgiye sahiptir.

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiyye Teşkilatı*, TTK, Ankara 2014. Eserin birinci baskısı 1965 yılında olmak üzere ve 1984, 1988 ve 2014 yıllarında dört defa basılmıştır.

² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.

Ansiklopedi maddeleri içerisinde *İslam Ansiklopedisinde* yer alan “Kadı”,³ “Kadiasker”,⁴ “Şeyhülislam”⁵ ve “Mahkeme”⁶ maddelerine ilişkin makaleler oldukça kıymetli çalışmalardır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *İslam Ansiklopedisinde* de Mehmet İpşirli tarafından kaleme alınan, “Kazasker”,⁷ “Buk’a”, “Bilâd-ı Selase”,⁸ “İlmiye”,⁹ “Şeyhülislam”¹⁰ maddeleri ile İlber Ortaylı tarafından kaleme alınan Osmanlı Devleti’nde “Kadı”¹¹, Fahri Unan’ın “Mevleviyet”,¹² Nebi Bozkurt’un “Medrese”,¹³ Şit Tufan Buzpınar’ın “Nakibüleşraf”¹⁴ maddeleri de sistemin işleyişini anlamak açısından önemli çalışmalardır.

İncelenen çalışmalar içerisinde Faruqi’nin ulemâ biyografileri ile ilgili makalesi, ulemâ hareketliliğini ilk ele alan makalelerden olması açısından kıymete haizdir.¹⁵ Ulemâ sistemini, üyelerini dikkate alarak inceleyen eser, daha derinlemesine inceleme imkanı sunmaktadır. İlber Ortaylı’nın *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı* adlı eseri, daha önceki çalışmalarının birleşkesi olmakla birlikte, kadıların istihdam, görevleri ve mahkemelerin işleyişine dair ilk çalışmadır.¹⁶ Mehmet İpşirli’nin doçentlik tezi olarak hazırladığı daha sonra Belleten dergisinde aynen yayımladığı *Kazaskerlik* çalışmasına ilaveten,¹⁷ Mustafa Şentop’un *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik* isimli doktora tezi bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur.¹⁸ Murat Akgündüz Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislamlığı konu alan doktora tezinde kurumu incelemiş ve bazı önemli

³ Ebül’Ula Mardin, “Kadı”, *İA*, c.6, Eskişehir 1997, s.42-46.

⁴ Cl. Huart, “Kazasker”, *İA*, c.6, Eskişehir 1997, s.522-523.

⁵ J.H.Kramers, “Şeyhülislâm”, *İA*, c.11, Eskişehir 1997, s.485-489.

⁶ Halil İnalcık, “Mahkeme”, *İA*, c.7, Eskişehir 1997, s.149-151.

⁷ Mehmet İpşirli, “Kazasker”, *DİA*, c.25, Ankara 2002, s.140-143.

⁸ Mehmet İpşirli, “Buk’a”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992, s.386-387.

⁹ Mehmet İpşirli, “Bilâd-ı Selâse”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992, s.151-152.

¹⁰ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *DİA*, c.22, İstanbul 2000, s.141-145.

¹¹ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, *DİA*, c.32, İstanbul 2010, s.191-197.

¹² İlber Ortaylı, “Osmanlı Devletinde Kadı”, *DİA*, c.24, İstanbul 2001, s.69-73.

¹³ Fahri Unan, “Mevleviyet”, *DİA*, c.29, Ankara 2004, s.467-468.

¹⁴ Şit Tufan Buzpınar, “Nakibüleşraf”, *DİA*, c.32, İstanbul 2006, s.322-324.

¹⁵ Suraiya Faruqi, “Social Mobility Among the Ottoman ‘Ulemâ in the Late Sixteenth Century”, *International Journal Of Middle East Studies*, 4 (1973), s.204-218.

¹⁶ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

¹⁷ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devletinde Kazaskerlik”, TTK, *Belleten*, c.LXI, S.232, Ankara 1998, s.597-699.

¹⁸ Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kadiaskerlik*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

Şeyhülislam hakkında bilgi vermiştir.¹⁹ Madeline C. Zilfi, Klasik Dönem Sonrası Osmanlı Uleması ile ilgili çalışmasında, çalışmanın ele aldığı dönemi de kapsayan ilmiye sistemine ilişkin daha çok genel ifadelerle olmak üzere değerli katkılar yapmıştır.²⁰

Osmanlı ilmiye sınıfının beslendiği ve aynı zamanda bir diğer istihdam sahası olan medreseler ve medrese teşkilatına ilişkin çalışmalarda medreselerin eğitim kurumu olarak işleyişi ön plana çıkarılmış, buralarda görev alan müderrisler daha çok medreselerin sınıflandırılması yönünde ele alınmıştır. Cahid Baltacı,²¹ Mustafa Bilge,²² Mefahil Hızlı,²³ Fahri Unan,²⁴ Cevat İzgi²⁵ ve Hüseyin Atay²⁶ medreselerle ilgili ilk çalışmalara imza atan araştırmacılar olarak öne çıkmaktadır.

Şimdiye kadar zikredilen araştırmacıların önemli bir kısmı bizim araştırmamızın başat unsurunu oluşturacak olan Kadiasker Ruznamçelerini, 1979 yılında ilim dünyasına hizmet etmeye başlamasından dolayı, dikkate alamamışlardır. Söz konusu kaynak grubunu Cahid Baltacı, Şer’iyye Siciller Arşivi’ndeki görevi esnasında araştırmacıların istifadesine sunmuş,²⁷ onun ardından İsmail Erünsal Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunan Ruznamçeleri ilim dünyasına tanıtmıştır.²⁸

Defterlerin araştırmacılar tarafından kullanılmasından sonra Mehmet İpşirli, Kadiaskerlik kurumunu incelerken defterler üzerinde kısmi olarak çalışmış ve mülazım

¹⁹ Murat Akgündüz, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti’nde Şeyhu’l-islamlık*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

²⁰ Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası 1600-1800*, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.

²¹ Cahid Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, I-II*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2005.

²² Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İÜEF Yay., İstanbul 1984.

²³ Mefahil Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları, Bursa 2012.

²⁴ Fahri Unan, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı*, c.V, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.140-160.

²⁵ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, c.1-2, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

²⁶ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yay., İstanbul 1983.

²⁷ Cahit Baltacı, Kâdî-asker Rûz-nâmçeleri’nin Tarihî, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.4, S.1, İstanbul 1974, s.55-100.

²⁸ İsmail Erünsal, “Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznâmçeleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İÜEF, X-XI, 1981, s.3-15.

veren bir ulemâyı ve ilmiye kariyerindeki hareketliliğini incelemiştir.²⁹ İnalçık, kadiasker defterlerine göre kadılık kurumunu inceleyen makalesi ile kadıların istihdam biçimleri konusunda değerlendirmeler yapmıştır.³⁰

XVIII. yüzyıl ilmiye kariyerindeki değişimleri doktora tezinde inceleyen İsmail Gündoğdu, Anadolu Kadiaskerlik defterlerini esas almış, ancak defterlerden sadece kadıların hareketliliklerine dair verileri araştırmıştır. Aynı dönemde *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadiaskerliği Ruznamçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. yüzyıl)* isimli doktora çalışması ile Yasemin Beyazıt, sistemi kadı ve müderris atamaları yönünden değerlendirmiştir. Söz konusu çalışma mülazım ruznamçeleri, kadı ve müderris atamalarını birlikte incelemesi yönüyle değerli bir çalışmadır. Rumeli Ruznamçe Defterleri bundan sonra da doktora tezi olarak çalışılmış, Marmara Üniversitesinde 2015 yılında Ercan Alan, *Kadiasker Ruznamçelerine göre XVII. yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*,³¹ 2016 yılında ise Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerinde 18. yüzyılın ilk yarısında Rumelide Kadılık Müessesesi* isimli doktora tezi hazırlamıştır.³² Her iki çalışma da kadı atamaları üzerine yoğunlaşmış ancak, müderris atamalarını değerlendirme dışı tutmuştur.

Bazı ruznamçeler yüksek lisans tezi olarak da çalışılmıştır. Örneğin Ertuğrul Oral tarafından 1177/1633-1764 tarihli 115 numaralı Rumeli Kadiasker defteri yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Söz konusu tezin ele aldığı defter mülazım ruznamçesidir. Çalışmada, metnin sadece transkripsiyonunun verilmesi ile yetinilmiş, herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.³³ Zeynep Ayhün Özbek, 1012-1027 tarihli Şeyhülislam Yahya Efendi’nin Rumeli Kadiaskerliği döneminde yazılmaya başlanmış ve vefatından

²⁹ Mehmet İpşirli, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadiaskeri Mehmet Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.10-11, İÜEF Basımevi, 1983, s.221-231.

³⁰ Halil İnalçık, “Kazasker Defterine Göre Kadılık”, Çev. Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara 2007, s.117-137.

³¹ Ercan Alan, *Kadiasker Ruznamçelerine göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.

³² Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

³³ Ertuğrul Oral, *1177 (1763-1764) tarihli 115 Numaralı Rumel Kadiasker Rûznâmçesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

sonra da devam ederek 1027 /1619 tarihinde tamamlanmış mülazemet defterininin tahlil ve değerlendirmesini yapmıştır.³⁴ Hacer Yetim, 174 ve 179 numaralı 1217-1224/1802-897 tarihli iki Mülâzemet Defterini Yüksek Lisans tezi olarak incelemiştir.³⁵

V. Veri Kaynaklarının Tanıtımı ve Kullanılması

Problemin tarihsel geçmişini ve gelişimini inceleyerek ortaya çıkış nedenlerini belirlemeye çalışan, “ne idi” sorusuna cevap arayan tarihsel yöntem ile mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini hedef alarak durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedef alan betimsel yöntem araştırmancının kullandığı yöntemleri oluşturmuştur.

Osmanlı ilmiye sisteminde Şeyhülislamlık makamından sonra ikinci sırada yer alan Kadiaskerlik makamının idari ve kazai görevlerine ilişkin kayıtlar İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’nde yer almaktadır. Bu kayıtlardan kazai göreve ilişkin bilgiler Rumeli ve Anadolu Kadiaskerlik Sicilleri olarak kayıtlıyken, idari göreve ilişkin bilgileri Ruznamçe Defterleri olarak kataloglanmıştır.

Kadiasker Ruznamçelerinin büyük bir kısmı, Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivinde, bir kısmı da Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Meşihat arşivinde 377 adet Ruznamçe defteri bulunmaktadır. Bunların 257’si Rumeli Kadiaskerliğine ait iken, 120’si ise Anadolu Kadiaskerliğine ait defterlerden oluşmaktadır.³⁶ Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunan defterlerin ise büyük bir kısmı Anadolu Kadiaskerliğine ait iken birkaç tanesi ise Rumeli Kadiaskerliğine aittir.³⁷ Defterler yüzyıllara göre incelendiğinde ise XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait defterlerin önceki yüzyıllara ilişkin defterlere oranla sayıca daha fazla olduğu görülmektedir.

³⁴ Zeynep Ayhün Özbek, *1-2 Nolu Mülâzemet Defteri (Tahlil Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

³⁵ Hacer Yetim, *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Süstemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

³⁶ Baltacı, a.g.e., s.58.

³⁷ İsmail Erünsal, “Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznamçeleri”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, IV/3, İstanbul 1980, s.4.

Tablo: 1. Kadiasker Ruznamçe Defterleri³⁸

Yüzyıl	Meşihat Arşivi (Anadolu Kadiaskerliği)	Meşihat Arşivi (Rumeli Kadiaskerliği)	Nuruosmaniye Kütüphanesi	Toplam
XVI	-	7	3	10
XVII	10	51	15	76
XVIII	41	114	31	186
XIX	69	105	2	156
Toplam	120	277	51	448

Osmanlı ilmiye zümresinin kaza, ifta ve tedris görevlerini yerine getiren kadrolarının atama işlemleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ortalarına değin herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan Rumeli ve Anadolu Kadiaskerliklerinin idaresi altındadır. Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları, Ege ve Akdeniz Adaları Rumeli Kadiaskerliğinin, Anadolu, Suriye, Irak ve Arap Yarımadası ile Mısır Anadolu Kadiaskerliğinin yetki alanına girmiştir. “*Sadreyin Efendiler*” olarak da adlandırılan bu iki görevli, yetki alanlarına giren kadıların, müderrislerin ve müftülerin atama, terfi, azil gibi işlemlerini yapmakla mükelleftirler. Ayrıca kazaların ilhak (kazaların birleştirilmesi) ve ifraz (kazaların ayrılması) muamelelerinden de sorumludurlar. XVI yüzyılın son çeyreğinde Şeyhülislamlık makamının devlet hiyerarşisi içindeki mevkiinin yükselişiyle birlikte kadiaskerlerin yetki alanı daralmış, mevâlinin ve yüksek dereceli müderrislerin atama arz yetkisi Şeyhülislamın görev alanına girmiştir. Bu nedenle söz konusu kayıtlar yüksek dereceli ulemânın atama beratlarını içermemektedir.

Kadiaskerler, uygun gördükleri atamaları divan günlerinde padişaha sunmuşlar, padişah onayından sonra yürürlüğe sokmuşlardır. Kadiasker atama tekliflerinin padişah tarafından kabul edilme oranlarının yüksek olması övünç meselesi olarak görülmüş ve padişahın nazarında kadiaskerin kıymeti hakkında fikir verdiği düşünülmüştür.

³⁸ Defterlerin ait olduğu kadiaskerlik ve yüzyıl bilgilerinde Baltacı ve İsmail Erünsal'ın verdiği katalog bilgileri kullanılmıştır. Ancak Alan'ın (Kadiasker Ruznamçelerine göre XVII. yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi, s.4) verdiği bilgiye göre, kataloglarda Rumeli Defteri olarak kaydedilen bazı ruznamçelerin Anadolu Kadiaskerliğine ait olduğu bilgisi bulunmaktadır.

Kadıaskerlik tarafından tutulan ruznamçe defterleri, içerik bakımından kimi zaman farklılıklar göstermiştir. Kadıasker Ruznamçelerinin bir kısmı mülazım ruznamçelerini içermekle birlikte büyük çoğunluğu, ilmiye zümresinin atama, tebdil (yer değiştirme), azil (görevden alma) kayıtlarının bulunduğu defterlerdir. Bunlar ilmiye mensublarının mansıbdaki ve mekanda hareket biçimlerini içermektedir. Defterlerin ikincisi ilmiye mesleğine yeni girenlerin kaydedildikleri defterlerdir. Medrese mensubu bir danışmend, intisap ettiği hocasının isteği üzerine ilmiye mesleğine girmeye hak kazanarak, bir göreve aday anlamına gelen mülazım sıfatını kullanmaya başlardı. Rumeli Kadıaskeri, mülazım olması istenen adayları padişaha arz eder, arzın onayından sonra bu adaylar, henüz ilmiye silkinden olmamaları sebebiyle farklı bir Ruznamçe defterine kaydedilirdi.³⁹ Bu sebeple bu defterler bir nevi ilmiye zümresinin kütüğü niteliğine sahiptir. Bu defterlerin bir kopyası, ilk kayıtlarından sonra Anadolu Kadıaskerliğine gönderilmiştir. Anadolu Kadıaskerliğince hazırlanan bir kopya da Divan-ı Hümayuna gönderilmiş böylece suistimallere imkan vermemek için sistem üçlü bir korumaya alınmıştır. Rumeli Kadıaskerliği Defterlerinin 277 adet olduğu belirtilmiştir. Bunların ise 52 adeti mülazım ruznamçesidir. Nuruosmaniye Kütüphanesindeki Ruznamçelerin ise bir tanesi mülazım ruznamçesidir. Anadolu Kadıaskerliğinin tuttuğu defterler arasında mülazım ruznamçesi örneğine rastlanmamıştır.

Bu çalışma için incelenen Ruznamçeler ve içerdiği bilgiler defterlerde yer aldığı şekilde aşağıda sunulmuştur. Defterler hareket ruznamçesi örnekleri olup her defter ayrı kadıasker dönemine ait bulunmaktadır. Defterlerin içerikleri her biri son kısmında ilgili kadıaskerin mührü ile birbirinden ayrılmış üç veya dört kısımdan oluşmaktadır. İçeriğin en önemli yekûnunu kadıların mansıbdaki ve mekandaki hareketleri oluşturmaktadır. Kadı atamalarına ait olan med, kasr ve ibka kayıtları her defterde olmamakla birlikte ikinci kısımda yer almıştır. Üçüncü kısımda ise Mısır Eyaleti kadılıklarına yapılan atamalar sıralanmıştır. Son kısımları ise müderris atamalarını içermektedir.

³⁹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam (XVI. yüzyıl)*, TTK, Ankara 2014, s.14.

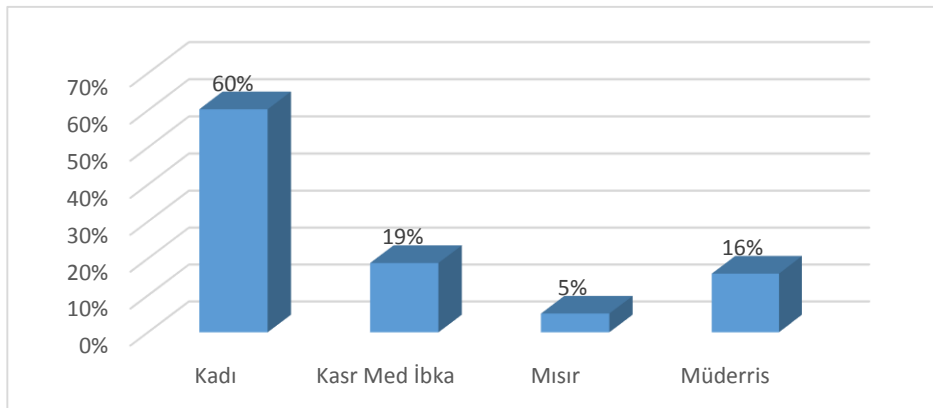
Tablo: 2. Veri Kaynağı Olan Anadolu Kadıaskerliği Ruznamçe Defterleri ve İçeriği

Kapsadığı Tarih	Defter No /Anadolu Kadıaskeri	Atama İçeriği	Atama Sayısı
1076 Cemâziye'l-ahir- 1077 Saferü'l-Hayr (1665 Aralık/Ağustos 1666)	435/1 Abdurrahman Efendi (ö.1667)	Kadı	333
		Müderris	180
		Mısır	23
1077 Rebîü'l-evvel - 1079 Saferü'l-Hayr (Eylül 1666 / Temmuz 1668)	436/2 Feyzullah Efendi (ö.1698)	Kadı	669
		Müderris	191
		Mısır	40
		Kasr, Med, İbka	53
1079 Saferü'l-Hayr- 1080 Cemaziye'l-evvel (Temmuz 1668 / Eylül 1669)	437/3 Mehmet Efendi (ö.1681)	Kadı	338
		Müderris	116
		Mısır	37
		Kasr, Med, İbka	55
1080 Cemâziye'l-ahir - Şaban 1080 (Ekim 1669/Aralık 1669)	5193-9 Abdurrahman Efendi (ö.1674)	Kadı	105
Şa'bânü'l-Muazzam 1081/ Muharremü'l-Haram 1083 (Aralık 1670/ Nisan 1672)	438/4 Damad Mustafa Efendi (ö.1684)	Kadı	734
		Müderris	240
		Mısır	53
		Kasr, Med, İbka	110
Rebîü'l-evvel 1084 – Cemâziye'l- ahir 1085 (Haziran 1673-Eylül 1674)	5193-10 Mehmet Said Efendi (ö.1687)	Kadı	523
		Mısır	74
		Kasr, Med, İbka	285
Şa'bânü'l-Muazzam 1085- Cemaziye'l-evvel 1086 (Ekim 1674-Temuz 1675)	5193-11 Mustafa Efendi El-Bursevî (ö.1686)	Kadı	477
		Müderris	222
		Mısır	56
		Kasr, Med, İbka	242
1087 Recebü'l-Ferd / 1088 Saferü'l-Hayr (Eylül 1676 / Nisan 1677)	439/5 Bâlî Efendi (ö.1684)	Kadı	345
		Müderris	90
		Mısır	38
		Kasr, Med, İbka	66
1088 Rebîü'l-evvel / 1088 Şa'bânü'l-Muazzam (Mayıs 1677 / Eylül 1677)	440/6 Hamid Efendi (ö.1687)	Kadı	95
		Kasr, Med, İbka	129
1088 Şa'bânü'l-Muazzam	5193-12	Kadı	258

- Rebîü'l-ahir 1090 (Eylül 1677-Mayıs 1679)	Abdurrahimzâde Mehmet Efendi (ö.1688)	Kasr, Med, İbka	151
1090 Rebîü'l-ahir – 1092 Cemaziye'l-ahir (Mayıs 1679- Haziran 1681)	5193-13 Mehmet Efendi	Kadı	788
		Müderriş	186
		Mısır	84
		Kasr, Med, İbka	293
1096 Muharremü'l-Haram / 1097 Muharremü'l-Haram (Aralık 1684 / Aralık 1685)	441/7 Damad Ahmedî Efendi	Kadı	315
		Müderriş	90
		Mısır	33
1099 Cemaziye'l-evvel / 1101 Cemâziye'l-ahir (Mart 1688 / Nisan 1690)	442/8 Hekimbaşızâde Yahya Efendi (ö.1705)	Kadı	738
		Kasr, Med, İbka	228
1104 Ramazanü'l-Mübarek / 1105 Şevvalü'l-Mükerrem (Mayıs 1693 / Mayıs 1694)	443/9 Mehmet Fehmi Efendi	Kadı	389
		Müderriş	197
		Mısır	40
		Kasr, Med, İbka	146
1106 Şa'bânü'l-Muazzam / 1108 Cemaziye'l-evvel (Mart 1695 / Kasım 1696)	444/10 Ruznamçeci Ebezâde Abdullah Efendi (ö.1714)	Kadı	591
		Müderriş	264
		Mısır	69
		Kasr, Med, İbka	233
1108 Cemaziye'l-ahir / 1109 Şa'bânü'l-Mükerrem (Aralık 1696 / Şubat 1698)	445/11 Evliya Mehmet Efendi (ö.1703)	Kadı	445
		Müderriş	107
		Mısır	55
		Kasr, Med, İbka	233

Defterlerdeki atamalar incelendiğinde şu şekilde bir dağılım ortaya çıkmaktadır:

Grafik: 1. Ruznamçe Defterlerinde Atamaların Oran Olarak Dağılımı

Tabloya göre kaydı bulunan 11852 atamanın % 60'ını kadı atamaları oluşturmaktadır. Bu atama kayıtlarında dikkati çeken defterlerin “*el-menâsibü'l-ma'rûzâ ale'l-atabeti'l-aliyyeti's-sultânî fî...*”⁴⁰ başlığını taşımasıdır. Söz konusu kadı atamalarının kasr, med, ibka, tenciz işlemlerini⁴¹ içeren ve bir önceki % 60'lık gruptaki atamaların durumlarını güncelleyen grup % 19'luk atama oranı oluşturmaktadır. Bu bölüm başlıkları “*el-menâsibü'l-ma'rûzâ ale'l-atabeti'l-aliyye bi'l-medd ve'l-kasr ve'l-ibka fî...*” ifadesini taşımaktadır. Mısır bölgesi de Anadolu Kadiaskerliğinin yetki bölgesi içinde olması nedeniyle bu bölge kadılıklarını içeren kayıtlar “*el-menâsibü'l ma'ruzâ ale'l-atebeti aliyye fî'l-diyari'l-Mısriyye ve'l-Garbiyye fî...*”⁴² başlığı altında listelenmiş ve % 5'lik bir grubu oluşturmuştur. Buraya kadar olan atamaların kadı atamalarını içerdiğinden bahisle, toplam atama kayıtları içinde kadı tevcihlerini gösteren atamaların % 84'lük bir kısmını içerdiği anlaşılmaktadır. On altı defterin on birinde yer alan müderris atamaları ise “*el-medârisü'l-ma'ruza ale'l atabeti'l-aliye el-hâkâniyye(sultaniyye) fî...*”⁴³ başlığı altında ve toplam 1883 atama kaydı ile % 16'lık bir grubu oluşturmuştur.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 435/1

1076 Cemâziye'l-ahir-1077 Saferü'l-Hayr/Aralık 1665-Ağustos 1666 arasındaki kayıtları içeren defter, meşihat arşivinde bulunan en erken tarihli Anadolu Ruznâmçesi örneğidir. 70 sayfadan (35 varak) oluşan defterin ilk 10 yaprağı kadı atamalarını, 24-26. yapraklar Mısır kadı atamalarını içerirken 28-31. yapraklar ise müderris atamalarını içermektedir. Diğer yapraklar ise boşdur. Defterler kullanmaya başlanırken 3'e ayrıldığı için tahmini boşluk bırakılmış bu sebeple aralarda boş sayfalar kalmıştır.

Kapağında 1076-1077/1665-1666 Anadolu Tezkirehanesi ifadesi bulunan defterin mühründe Abdurrahman ibaresi okunmaktadır. Defter, meşihat arşivinde bulunan en erken tarihli Anadolu Ruznâmçesi örneğidir. Defter üç kısma ayrılmış olup birinci kısmında 333 adet kadı ataması, ikinci kısmında Mısır eyaleti dâhilinde yapılan 23 adet kadı ataması ve

⁴⁰ Makama sunulan (kadılık) atamaları...

⁴¹ (Kadı) atamalarının sürelerini uzatma ve kısaltma kayıtları...

⁴² Mısır ve Mısır'ın Garbına yapılan (kadılık) atamaları...

⁴³ Makama sunulan müderris atamaları...

son kısımda ise 180 tane müderris ataması listelenmiştir. Her kısım ayrı ayrı ele alınmış ve tarihlendirme kendi içerisinde bir kronoloji içermiştir. Defterin içerisinde med, kasr ve ibka kayıtlarını içeren ayrı bir bölümü olmamasına rağmen atama kayıtlarının kenarına kadıların hüsn-ü sülukuna⁴⁴ binaen yapılan uzatmalar ve kasr ile ibka işlemlerine ilişkin eklemeler yapılmıştır. Böylece ayrı bir bölümde ifade edilmeyen kadıların görevlerinin uzatma veya kısaltma işlemleri gösterilmiştir.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 436/2

Defterin kapağının üst kısmında bulunan Feyzullah Efendi Hazretleri ifadesinden anlaşıldığı üzere Feyzullah Efendinin Ruznamçesidir. 1077 Rebîü'l-evvel/Eylül 1666 ayından itibaren kayıtları içeren defter, kapakları hariç 92 sayfadan (46 varak) oluşmaktadır. Defterin ilk 21 varağı 1078 Cemaziye'l-evvel'ine/Ekim 1677 kadar olan kayıtları içermektedir. Defterin 31. ve 32. varakları kasr, med, ibka yapılan yani uzatılan veya kısaltılan atama kayıtlarını, 34. ve 35. varakları Mısır kadılıklarına yapılan atamaları ve sonrası 43. ve 46. varakları Anadolu Kadiaskerliği yetkisinde bulunan medreselere yapılan müderris atamalarını ihtiva etmektedir. Defterin son varakları rutubete maruz kalmış, böylece bazı atama kayıtlarının mürekkepleri birbirine girmiştir. Bu sebeple bu kayıtlar yoruma tabi tutulmamıştır.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 437/3

Defterin mühründe Mehmet ifadesi okunabilmekte, ilk sayfasında tarih olarak 1079-1080/1668-1669 Anadolu Tezkirehanesi ifadesi bulunmaktadır. Son sayfada latin harflerle “toplam varak 49, boş sayfa 52” ifadesi not düşülmüştür. Defterde sayfa numaraları bulunmamakla birlikte sayfanın son kısmına bir sonraki varakın hangi kaza ile başlayacağını belirtmek için sonraki sayfanın kaza ismi, aradan varak kaybolma ihtimaline karşı yazılmıştır. Varakların sol üst köşesine latin alfabesiyle varak numaraları sonradan eklenmiştir. Defterin ilk kısmı, diğer defterlerde olduğu üzere kadı atamasına ayrılmıştır. Ancak kırmızı yazılan bölüm başlığının üst kısmında “Bi-ismihi subhanehü ve teala”⁴⁵

⁴⁴ Görevlerindeki başarısı...

⁴⁵ Her türlü noksanlıklardan uzak ve yüce olan Allah'ın adıyla.

ibaresi alt kısmına ise “min hicreti men lehu'l-izzu bi-nihayeti’ş-şeref”⁴⁶ ibaresi konulmuştur. Kapak sayfasının arkasında Anadolu ve Rumeli Kadiaskerlerine yazılmış iki adet hattı hümayun sureti bulunmaktadır.

Defter, 338’i kadı, 55’i kasr, med, ibka, 37’si Mısır ve 116’sı müderris ataması olmak üzere toplam 546 adet atamayı içermektedir. Defterdeki atamalar 1079 Saferü’l-Hayr-1080 Cemaziye’l-evvel/Temmuz 1668-Eylül 1669 tarihleri arasını kapsamaktadır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, Eski Kayıt 5193/9, Yeni Kayıt 4569/9

Aburrahman Efendi’nin Ruznamçesidir. Bu araştırmaya konu olan defterler içerisinde en düşük hacme sahip defter konumundadır. Yedi varaktan (14 sayfa) oluşan defter sadece kadı atamalarını içermektedir. 105 adet kadı atamasını içeren defterin ilk sayfası kırmızı mürekkeple yazılmış “*Bi-ismihi subhanehü ve tealâ*” ifadesiyle başlamakta sonrasında “*el-menâsibü’l-ma’rûzâ ale’l-atabeti’l-aliyyeti’s-sultani fî gurre-i Cemaziye’l-ahir li-sene semanîn ve elf*” olarak tarihlendirilmiş olup Recep ve Şaban ayları dahil 3 aylık bir döneme ait atama kayıtlarını içermektedir.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 438/4

Damat Efendi’nin Ruznamçesi olan defter, 1081 Şa‘bânü’l-Muazzam-1083 Muharremü’l-Haram/Aralık 1670-Nisan 1672 tarihleri arasındaki kayıtları içermektedir. 74 sayfadan oluşan bu defterin diğer defterlerden en temel farkı ilk kez sayfa numarası verilmiş olmasıdır. Ancak boş sayfalarda numaralandırma yapılmamıştır. Diğer defterlerden farklı olarak kadı atamalarının giriş kısmında bulunan klasik el-menâsibü’l-ma’rûzâ... ifadesinden sonra “... ve’ş-şerif Sallallahu aleyhi vesellem” ifadesi yazılmıştır.

Elli dördüncü sayfanın sonuna kadar toplam 784 adet kadı ataması listelenmiştir. 54-63. sayfalar arası ise 110 adet kadı atamasının ibka, med, kasr işlemlerini içermektedir. Diyar-ı Mısır’daki kadı atamaları 53 adettir. Geriye kalan 69-81. sayfalar arasında ise 240

⁴⁶ Emsalsiz ve Şeref’in zirvesinin sahibi olan (Hz. Muhammed’in) hicretinden...

adet müderris ataması kayıtlı bulunmaktadır. Kadı atamalarının içerisinde 1082 Muharrem’inden itibaren 15-26. Varaklar arasında “mutasarrıf üzerinden tevcih-i mansuba izn-i hümayun sâdır olmağla...” ifadesi bulunmaktadır.⁴⁷

**Nuruosmaniye Kütüphanesi, Anadolu Kadıaskerliği Ruznâmçesi, Eski Kayıt
5193/10, Yeni Kayıt 4569/10**

Rebîü’l-evvel 1084-Cemâziye’l-ahire 1085/Haziran 1673-Eylül 1674 arasındaki kadı atamalarını içermekte olup Mehmet Said Efendi’nin Ruznamçesidir. Bu defterin bir özelliği müderris atamalarına ilişkin kayıtların bu defterde mevcut olmamasıdır. Defterin ilk sahifesinde eski harflerle “25 yazılı yaprak (50 sayfa) olduğu” belirtilmektedir. İlk on dört varakta 523 adet kadı ataması, sonrasında Mısır vilayetine yapılan 74 tane kadı ataması yer almaktadır. Devamında ise 285 adet çeşitli kazalara yapılan kasr, med ve ibka kayıtları mevcuttur.

**Nuruosmaniye Kütüphanesi, Anadolu Kadıaskerliği Ruznâmçesi, Eski Kayıt
5193/11, Yeni Kayıt 4569/11**

Defterin sahibi Anadolu Kadıaskeri Mustafa Efendi el-Bursevî’dir. Defter doksan sekiz sayfadan oluşmaktadır. İlk kırk sayfasında 477 adet kadı ataması, 54-67. sayfalar arasında ise 242 adet kadının med, kasr ve ibka kayıtları yer almaktadır. 71-74 sayfaları arasında 56 adet Mısır kadılıklarına yapılan atamalara yer verilmiştir. Sonrasındaki 15 sayfada ise 222 adet müderris ataması bulunmaktadır. Aradaki sayfalarda kayıt bulunmamaktadır.

Defterin kapak kısmında ters üçgen şeklinde defter hakkında bilgi verilmektedir. Kapak kısmında yer alan ifadeye göre Şa’banü’l-Muazzam 1085 yılından itibaren tutulan kayıtlara yer verilmektedir. Defterin ilk sayfasında ise Kadıaskere hitaben yazılmış iki adet ferman bulunmaktadır. Bu fermanların ilki; mülazemeti⁴⁸ olmayanların mansıba⁴⁹

⁴⁷ Mutasarrıf üzerinden yapılan atamalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf”, *DİA*, c.31, İstanbul 2006, s.377-379.

⁴⁸ bekleme süresi

⁴⁹ göreve

atanırken, menâsıba müstehak⁵⁰ olan fukahanın mağdur olduklarını ve sıfır-ül yed⁵¹ kalmaları ile âsıtânede⁵² mülazemette olan kadılardan gelen şikayetlerin incelenmesini içermektedir. İkincisi ise hilaf-ı kanun ve müğayır-ı hattı hümayun⁵³ ile bila mülazemet⁵⁴ tevcih olunanlar ve ecnebi⁵⁵ olarak tensib olunanları ilga edip yerlerine müstehak olanların kanun üzere tevcih edilmeleri hakkındadır.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadıaskerliği Ruznâmçesi, 439/5

Kapak sayfasının arkasında “Bâlî Efendi Hazretleri’nindir” ifadesinden anlaşıldığına göre bu defter Bâlî Efendi’nin Ruznamçesidir. Ruznamçedeki kayıtlar 1087 Recebû’l-Ferd-1088-Saferû’l-Hayr / Eylül 1676-Nisan 1677 arasındaki kayıtları içermektedir. Defterde 345 kadı, 90 müderris, 38 Mısır kadılığı ataması ve 66 adet med, kasr, ibka kaydı içermektedir.

Defterin fiziki durumu ve yazısı diğer defterlere oranla daha iyi durumdadır. Ancak kadı atamalarını içeren birinci bölümde herhangi bir başlık bulunmamaktadır. Başlık kısmı için gerekli boşluk bırakılmış fakat başlık kaydı girilmemiştir. Diğer bölümlerde ise rutin olan kırmızı mürekkeple yazılmış başlık kısmı mevcuttur. Med, ibka, kasr kayıtlarını ihtiva eden bölümün başına “hüve hasbî ve ni‘mel-vekîl”⁵⁶ duası bulunmaktadır.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadıaskerliği Ruznâmçesi, 440/6

Damat Efendi Ruznamçesi olup mühürde Hamid ismi okunmaktadır. 1088 Rebîü’l-evvel’inden/Mayıs 1677 aynı yılın Şa‘bânü’l-Muazzam’ına/Eylül 1677 kadar olan süreçteki kadı atamalarını içermektedir. Defterin 28 adet sayfa numarası günümüz alfabetiyle sonradan eklenmiştir. On birinci sayfaya kadar kayıt altına alınmış kadı

⁵⁰ atanmaya layık

⁵¹ boşta, mansıpsız

⁵² İstanbul’da

⁵³ kanuna ve hattı hümayuna aykırı olarak

⁵⁴ bekleme süresi olmadan

⁵⁵ Ulema sınıfı dışından sisteme dahil olan yabancılar

⁵⁶ O bana yeter, ne güzel vekildir.

atamaları 95 adet olup 12 ile 15. sayfaları arası boştur. 16-28. sayfaları arası daha çok ibka uygulaması olmak üzere 129 adet kasr, med ve ibka kayıtlarını içermektedir.

**Nuruosmaniye Kütüphanesi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, Eski Kayıt
5193/12, Yeni Kayıt 4569/12**

Abdurrahimzâde Mehmet Efendi'nin ruznamçesidir. Meşihat arşivinde 440/6 kayıt numarasında bulunan defterin ihtiva ettiği kadı atamalarının sonlandığı 1088 Şa'bânü'l-Muazzamından/Eylül 1677 itibaren olan atamaları içermektedir. Birinci sayfasında eski harflerle "23 yazılı yaprak" ifadesi ile 1088/1677 tarihi not düşülmüştür. Defter varak esasına göre numaralandırılmış olup 56 sayfası kayıtları içermektedir. Müderris kayıtlarını içermeyen defterde 258 adet kadı ataması 2 ile 17. varaklar arasında, 151 adet med, kasr ibka kaydı ise 20-23 numaraları varaklar arasında verilmiştir. Defterdeki kayıtlar 1090 senesi Rebiü'l-ahirine/Mayıs/Haziran 1679 kadar devam etmektedir.

**Nuruosmaniye Kütüphanesi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, Eski Kayıt
5193/13, Yeni Kayıt 4569/13**

Mehmet Efendi Ruznamçesidir. 59 Varaktan (116 Sayfa) oluşan ruznamçe 1090 Rebiü'l-ahir-Mayıs 1679/1092 Cemaziye'l-ahir-Haziran 1681 arasında gerçekleşen atama kayıtlarını içermektedir. Araştırmaya konu olan defterler içerisinde atama sayısı olarak en fazla içeriğe sahip defter konumundadır. Birinci sayfadan yetmişinci sayfaya kadar 788 adet kadı atamasını, doksan birinci sayfaya kadar 293 adet ibka kayıtlarını, yüz ikinci sayfaya kadar 84 adet Mısır Eyaletine yapılan kadı atamalarını ve yüz on altıncı sayfaya kadar 293 adet müderris atamalarını içermektedir.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 441/7

Damat Ahmedî Hazretleri'nin Ruznamçesidir. Defterin deri kısmında kadı ve müderris 1096/1684 seneleri Anadolu tezkirehanesi nasb defteri yazılıdır. 1096 Muharrem-1097 Muharrem /Aralık 1684-Aralık 1685 tarihleri arası kadı ve müderris atamalarını içeren hareket ruznamçesidir. Sayfa numarası veya varak numarası verilmeyen defterin ilk yirmi sayfası 315 adet kadı atamalarını, 21-24. sayfaları 33 adet Mısır Vilayeti atamalarını ve son dört sayfa 90 adet müderris atamasını içermektedir.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 442/8

Defterin deri kapak kısmında bulunan “sabıkan sadr-ı Anadolu olan Hekimbaşızâde Yahya Efendi” ibaresinden anlaşıldığı üzere Yahya Efendi’nin ruznamçesidir. 1099 Cemaziye’l-evvel-1101 Cemâziye’l-ahir / Mart 1688-Nisan 1690 tarihleri arası kayıtları içermektedir. Defterin ilk sayfasında Anadolu Kadiaskerine yazılmış beş adet ferman/arz bulunmaktadır. Müderris ve Mısır vilayeti kadı atamaları bulunmayan defterde ilk yirmi dört sayfasında 738 kadı ataması, otuzyedinci sayfaya kadar ise 228 adet med ve ibka kayıtları yer almaktadır.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 443/9

Ruznamçe 97 varaktan (194 sahife) oluşmakta ve 1106 Şa‘bânü’l-Muazzam-1108 Cemaziye’l-evvel / Mart 1695-Kasım 1696 tarihleri arasındaki atama kayıtlarını içermektedir. İlk kısımda atama kayıtlarından önce arz ve ferman suretleri bulunmaktadır. Defter sayfalarında günümüz alfabesiyle sayfa numaraları sonradan işlenmiştir. İlk kırk sekiz sahifesi 389 adet kadı atamasını içermekte, altmış ikinci sayfadan yetmiş dördüncü sayfaya 146 adet kadar kasr, med, ibka kayıtları bulunmaktadır. Yüz ikinci sayfadan itibaren 40 adet diyar-ı Mısır kayıtları, yüz yetmiş altı ile yüz seksen yedinci sayfalar arası ise 197 adet müderris atama kayıtlarını içermektedir.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 444/10

Defterin deri kapağının üst kısmında Ruznamçe Ebezâde Abdullah Efendi ve alt kısmında 1106, 1107, 1108 Anadolu tezkirehanesi kaydı düşülmüştür. Toplam 182 sahife olduğu sonradan eklenmiş sayfa numaralarından anlaşılmaktadır. Defterin ilk kısmında 6 sayfa olarak kadiaskere hitaben yazılmış fermanlar ve arz suretleri bulunmaktadır. Son kısmında ise mansıbları arpalık olarak verildiği için kayrılması lazım ve mühim olan kadı listesi verilmiştir. Defterdeki kayıtlar 1106 Şa‘bânü’l-Muazzam/Mart1695 ile 1108 Cemaziye’l-evvel/Kasım 1696 tarihleri arasını kapsamaktadır. Kayıtların 591’i kadı, 264’ü müderris, 233’ü kasr, med, ibka kayıtları ve 69 tanesi Mısır Vilayeti kayıtlarını içermektedir.

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Anadolu Kadiaskerliği Ruznâmçesi, 445/11

Evliya Mehmet Efendi'nin Ruznamçesidir. 61 varaktan (121 sayfa) oluşan defterin ilk kısmında “sui halleri görülen kadıların emr-i ali gereğince görevden alındıklarına dair kayıtlar ve ferman suretleri” bulunmaktadır. Defterin atama kayıtları 1108 Cemâziye'l-ahire/Aralık 1696 ile 1109 Şa'bânü'l-Mükerrem/Şubat 1698 arasındaki toplan 840 adet atamayı içermektedir. Atamaların 445'i kadı, 233'ü kasr, med, ibka kayıtlarını, 55'i Mısır Vilayeti kayıtlarını ve 107'si müderris atamalarını içermektedir.

BÖLÜM I

OSMANLI İLMİYE TEŞKİLATI

1. Osmanlı Devleti'nde İlmiye Mesleği

Seyfiye ve kalemiye ile birlikte Osmanlı toplumsal sınıfının üç temel üyesinden olan ilmiye sınıfı, geleneğini en iyi koruyan, yetki ve imtiyazlarını en iyi kollayan bir meslek grubu olmakla birlikte, tarihi seyir içerisinde kendine has özellikler ve değişiklikler göstermiştir. İlmiye sınıfı, klasik İslam eğitim kurumu olan, Osmanlı Devleti'nde kendine özgü özelliklere bürünen, medrese eğitiminin belli aşamasını tamamlayıp icazet alan, merkezi hükümetin önemli kadrolarında görev alan Müslüman ve çoğunlukla Türklerden oluşan meslek grubudur.⁵⁷

1.1. İlmiye Mesleğinin Teşekkül ve Gelişimi

Eski Türk ve İslam Devletlerinden alınan ilmi geleneği sürdüren Osmanlı Devleti, mülazemet sistemi, medreseler ve kadılıklardaki hiyerarşi, kaza ve tedris faaliyetlerinin birbiriyle ilişkisi ve hareketliliği, ulemâ sınıfının devlet içerisindeki konumu gibi

⁵⁷ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, s.141.

hususlarda kendine has uygulamalar, yenilikler getirerek sistemi ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürmüştür.⁵⁸

Tarihi seyrininin kuruluş, olgunluk, karışıklık ve toparlanma dönemleri olarak gruplandırılması mümkün olan ilmiye mesleği, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkışından itibaren önemli bir rol üstlenmiştir. Bu rolü üstlenen devletin yetişmiş insan kaynağı ihtiyaı, önemli Türk-islam merkezlerinden sağlanmış ve bu durum teşvik edilmiştir. Kurucu Osman Bey döneminde ilk kadı olarak atanan Dursun Fakih,⁵⁹ Karaman'da yetişmiş ve devlet bünyesinde etkin rol oynamıştır.⁶⁰ Diğer yandan devletin ihtiyaç duyacağı nitelikli insan kaynağını yetiştirmek için Orhan Bey döneminde, Mısır'da eğitim almış Davud-i Kayseri öncülüğünde ilk medrese kurulmuř⁶¹ ve ilmiye mesleğinin kaynağı olan medreselerin sayısı hızla artmıştır.

Devletin ilk dönemlerinde birlikte yürütülen kadılık, müderrislik ve müftülük grevleri⁶² I.Murat döneminde devletin büyümesine ve ilmiye sınıfının sayısının artmasına paralel olarak buradaki düzeni belli bir çerçeveye oturtmak için kadıaskerlik makamı kurulmuş, ilmiye sınıfı tek merkezden idare edilmeye başlanmışır. II. Murad döneminde Molla Fenari ve ailesine tanınan imtiyazın daha sonra genişleyerek devam etmesi mesleğin belli çevrelerin elinde kalması sonucunu doğurmuştur. Dönem dönem etkinliği azalan veya artan Osmanlı ilmiye sınıfı, Fatih Kanunnâmesi'nin sağladığı imtiyazla resmi dayanağa kavuşmuş, bürokratik yapının diğer iki temsilcisi olan kalemiye ve seyfiye sınıflarına da geebilemesi⁶³ ve vezir-i azamlığa ykselmedeki avantajı, üstünlüğünü perçinlemiştir. Fatih Kanunnmesinde “evvela vzera, ondan sonra kadıaskerler, ondan sonra

⁵⁸ Mehmet İpşirli, “Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler” *Osmanlı Araştırmaları Dergisi VII-VIII*, İstanbul 1988, s.274.

⁵⁹ Hasan Aksoy, “Dursun Fakih”, *DİA*, c.10, İstanbul 1994, s.7-8.

⁶⁰ Aşık Paşazâde, *Tevârih-i l-i Osmân (Osmanoğullarının Tarihi)*, haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2007, s. 86, 314; Aşıkpaşazade Tarihi, Atsız, *MEB*, 1990. s.25, Taşköprülüzade, s.23.

⁶¹ Mehmet Bayraktar, “Dâvûd-i Kayseri” *DİA*, c.9, 1994, s.32-35.

⁶² H. Mustafa Eravcı, “Mevlânâ Valih'i'nin Hayatı ve Onun Işığında bir XVI. Asır Osmanlı Vizinin Kariyeri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.XVIII, S.2, İzmir Aralık 2013, s.33.

⁶³ İlmiye Sınıfından seyfiye sınıfına geçişe örnek olarak Fazıl Ahmet Paşa (1661-1676) (Abdulkadir zcan, “Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa”, *DİA*, c.26, Ankara 2002, s.260-263), kalemiye sınıfına geçiş için ise Bıyıklı Ali Paşa gösterilebilir (1755). nl şeyhülislam ve tarihi Kemalpaşazâde (.1534), Seyfiye sınıfından ilmiye sınıfına geçiş için örnek olarak gösterilebilir. Bkz. şerafetin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s.238-240.

defterdarlar...”⁶⁴ şeklinde sıralanan devlet görevlileri ve padişahın sağ yanına vezirlerin ve sol yanına da kadiaskerin oturtulması ve Fatih dönemine kadar vezir-i azamların kadiaskerlikten gelmeleri ulemâ sınıfının önemini göstermesi açısından önemlidir.

XVI. yüzyıldan itibaren ilmiye, seyfiye ve kalemiye mesleklerinin ayrı ayrı formasyonlar gerektirmesi nedeniyle eğitim ve yargı üzerindeki ilmiye sınıfı etkisi daha belirginleşmiş, güçlü Şeyhülislamlarla devletin üzerindeki etki perçinleşmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren siyasi gelişmelerin içine çekilmeye çalışılan ilmiye sınıfının etkinliği seyfiye grubunun üyesi vezir-i azamın artan etkinliği ile ters orantılı olarak azalmış, dönem dönem Şeyhülislamların şahsi gücüne bağlı olarak etkinliği artsa da devletin son dönemlerine kadar bu azalma devam etmiştir.

1.2. İlmiye Mesleğinin İmtiyazları

Osmanlı Devleti’nde yönetenler (askeri) sınıfını oluşturan seyfiye, kalemiye ve ilmiye belli imtiyazlarla taltif edilmiştir. Ancak bu grupların içerisinde ilmiye mensuplarının en geniş ayrıcalıklara tabi tutulduğu görülmektedir.⁶⁵ Vergide tanınan imtiyazlar diğer askeri sınıf üyelerinde de bulunmakla birlikte, çocuklarına tanınan haklar bakımından ilmiye sınıfı, kalemiye ve seyfiyeden ayrılmaktadır. En önemlisi de İlmiye sınıfı mensuplarına siyaseten ceza verilmemesi ve istisnalar dışında azledilmemeleriydi.⁶⁶ Ayrıca hapis, müsadere ve siyaset cezasından muaf olmaları dolayısıyla askeri ya da sivil bürokrasiye nazaran can ve mal güvenliği açısından riskleri daha az idi. Bu sebeple Osmanlı Devlet erkânı, evlatlarının geleceklerini düşünerek onların ilmiye sınıfına mensup olmalarını isterlerdi.⁶⁷ Bunlar için uygun görülen en ağır ceza görevden alınmaktı.⁶⁸ Ancak çeşitli sebeplerle siyasi olaylara karıştığına inanılan Şeyhülislamlar bu kuralın dışında

⁶⁴ *Kanûnname-i Âl-i Osman*, haz. Abdulkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul 2003, s.5-6.

⁶⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, s.178; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınları, Ankara 2007, s.60.

⁶⁶ *Koçi Bey Risalesi*, s.41; *Asafname-i Vezir Lütî Paşa*, haz. Ahmet Uğur, Ankara Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Ankara 1980, s.248.

⁶⁷ İsmail Katgı, “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.6, S.24, 2013 İstanbul, s.204.

⁶⁸ Musa Çadircı, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarîk-i İlmiyye’ye Dâir Ceza Kânunnamesi”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XIV, Ankara 1983, s.144.

tutulmuş, kimi zaman idam edilmişlerdir.⁶⁹ IV. Murat döneminde Ahîzâde Hüseyin Efendi (1572-1634),⁷⁰ IV. Mehmet zamanında Hocaîzâde Mesut ve II. Mustafa döneminde Seyyid Feyzullah Efendi maktul Şeyhülislam olmuşturlar.⁷¹

Ulemâzâdelere verilen imtiyaz ise Molla Fenari'den itibaren başlamış daha sonra Ebussuudîzâde ve diğer meslek mensuplarına da yayılmıştır. Bu sebeple imtiyazları artan sınıf, yıldan yıla içe kapanmış, bu imtiyazlar kurumun yapısında bozulmaya neden olmuştur. XV ve XVI. yüzyıllarda çok sınırlı olan evlâd-ı ulemâdan ilmiye sınıfı üyesi, XVII. yüzyıldan itibaren değişmiştir. Bu yüzyılda görevde olan 243 ilmiye mensubunun 153 (% 63)'ünün âilesi *ulemâdan*, 11 (% 4,5)'ininki *ümerâdan*, 2 (% 0.8)'sinin âilesi *esnâf*, 5 (% 2.1)'inin ailesi ise *kul* zümresindendir.⁷²

Sahn'da eğitim veren müderrisler incelendiğinde benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. 1470'lerden XVI. yüzyılın ortalarına kadar *Sahn*'da ders veren 105 kişiden 2 (% 1.9)'si İstanbul doğumludur. Halbuki bu sayı XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın başlarına kadar geçen süre içerisinde, 167 kişiden 72 (% 43.1)'ye yükselmiş ve bu trend artarak devam etmiştir.

⁶⁹ Ulemâdan idam edilenler idari ceza olarak değil daha çok zındıklık ve mülhidlikle suçlanarak ve yargılanarak idam edilmekteydi. II. Bayezid zamanında idam edilen Molla Lûtfî'nin idamında farklı gerekçeler olduğu Ahmet Yaşar Ocak tarafından ifade edilse de idamı “zendeka ve ilhad” gerekçesine dayandırılmıştır. bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15 ve 17. Yüzyıllar*, Türk Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014, s. 239-128. Orhan Şaik Gökyay, Şükrü Özen, “Molla Lutfî” *DİA*, c.30, s.255-256. İdari olarak ise IV Murad'ın Bursa seyahatinde İznik kadısını yollar kirliliği diye idamı ve Kanuni'nin Kızıl Yenicesi kadısını menzil parasını çaldığı için astırması istisnadır.

⁷⁰ Ahîzade Hüseyin Efendi'nin katli için bkz. *Naima Tarihi*, c.3, çev. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, İstanbul 1968, s.1240-1245; Uzunçarşılı, a.g.e., s.231-232.

⁷¹ Mumcu, a.g.e., s.113; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s.18. Hırzû'l-Mülûk yazarına göre XVII. yüzyılda yüksek dereceli ulemanın görev garantisi olmadığından, yerlerinden olmaktan korktuklarından hakka uygun davranamamaktadırlar. Çaresiz kalıp mansıpların ekserisini, büyüklerin şefaatiyle, cahillere vermektedirler. Böylece kadılık ehliyetli kişilerin eline geçmiş, rüşvet ve zulüm yayılmıştır. Hatta bölge zalimleriyle birlik olarak zengin olan bir kişiye suç yükleyip malının çoğunu almaktadırlar. Ardından padişaha şikayet etmesin diye talâk-ı selâseyle şart ettirdikten sonra hapisten çıkarırlar. Hırzû'l-Mülûk”, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988, s.196.

⁷² Fahri Unan, “Osmanlı Medreselerinde Ulemânın Sosyal Tabanı Ve Bunun İlmî Verim Üzerindeki Etkisi Üzerine Bâzı Düşünceler”, *Türk Yurdu*, S.101, Ankara Ocak 1996, s.17-18; Ebussuud Efendinin Soy 10 batın halinde XIX. sonuna kadar tamamen ilmiye mesleğine dahil olmuştur. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, *Ma'rûzât*, haz. Pehlül Düzenli, Klasik Yay., İstanbul 2013.

Evlâd-ı ulemânın ilmiye mesleğine girişinde kolaylık sağlandığı gibi meslek içerisinde yükselmesinde de çeşitli imtiyazları vardı. Çalışmanın ilgili kısımlarında değinileceği üzere, ulemâ ailesinden olmayan birinin mevleviyet derecesine ve oradan kadıaskerlik ve Şeyhülislamlığa yükselmesi hemen hemen imkânsız gibidir. Ancak ilmiyeye 4-5 basamak birden atlayarak giren evlâd-ı ulemânın üst rütbelere çıkma şansı daha fazladır.⁷³ Normal şartlarda 60 yılda silk içerisinde yükselinebilecek kadıaskerlik makamına, XVII. yüzyılda Saadettin Efendi oğullarından Hocaşâde Abdülaziz Efendi ve Hocaşâde Esad Efendi 32 yaşında nail olmuşlardır.⁷⁴ Bu zatlar mülazemetleri kısa olduğu gibi üst dereceli medreselerden göreve başlamışlardır.⁷⁵

Hazırlanan kanunnamelerde ilmiye sınıfının, özellikle de şer'i şerife uygunluğun denetlenmesi için Şeyhülislamın görüşüne önem verilmesi, diğer üyeler içerisinde ilmiye mensuplarını ön plana çıkaran diğer bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁶

1.3. Osmanlı Devleti'nde Kaza ve Kadılık

Kazâ şeklinde Türkçe ifade edilen kelime, Arapçada hüküm verme, dâvâ görme, sona erdirmе, borcu veya ibadeti ifa etme, hüküm anlamlarına gelmekte olup; terim anlamı olarak; yargı kararı, insanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları usulüne uygun olarak sonlandırma anlamına gelmektedir.⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde kadının tayin edildiği coğrafi bölgeyi ifade eden kazâ kelimesi idari bir birimin adı olarak da meşhur olmuştur.⁷⁸ Osmanlı öncesinde ve Selçuklularda bu isim altında bir idari taksimlendirme bulunmamaktadır. XV. yüzyıla kadar kadı, yetki alanı sebebiyle idari birimle özdeş olarak kullanılmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin genişlemesi, sancak denilen askeri nitelikli idari birimlerin çoğalması ve bir kadının bir sancağa ait kazai işlerin tümünü tek başına görememesi

⁷³ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l Vukû'ât*, Yayına Haz. Yılmaz Kurt, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008, s.402-403.

⁷⁴ Şentop, a.g.e., s.68.

⁷⁵ Evlâd-ı ulemâdan olmaları sebebiyle diğer ulemâyâ göre daha hızlı ilerlediklerine ve bu sebeple olması gerekenden daha ileri basamaklara atandıklarına dair örnekler XVII. yüzyıl kadıasker ruznamçelerinde belirtilmiştir. Atama örnekleri için bkz. MA, AKR, 438/4, Vr. 28-31; MA, AKR, 439/5, Vr. 35; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 57.

⁷⁶ Coşkun Çakır, *Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat Sanat*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s.184.

⁷⁷ Fahrettin Atar, "Kazâ", *DİA*, c.25, Ankara 2002, s.113-114; Ferit Devellioğlu, "kazâ", *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000, s.498.

⁷⁸ Fethi Gedikli, "Osmanlı Devleti'nde Kazâ", *DİA*, c.25, Ankara 2002, s.118.

sebebiyle kaza bölgeleri, kadıların da sayısının artmasıyla orantılı olarak artmıştır.⁷⁹ Kadılara bağlı olan kazalar, hukuki-idari birim olarak sancak beyinden tamamen bağımsız sayılmış ve doğrudan merkezdeki kadıaskere bağlanmıştır. Kazaların kademelendirilmesi, görev alacak kadıların kıdemi ve alacağı ma'aşla bağlantılı olmuştur.⁸⁰ Alınacak maaşların ise, bir kadılık bölgesinin her bin hanesinden elde edilecek gelir on akçe olarak tahmin olup bunun üzerine belirlendiği ifade edilmiştir.⁸¹ Ancak kazaya atanan kadıların atandığı yevmiyedeki değişkenlik bunun farklı sebeplerle değişebildiğini göstermektedir. Bu husus XVII. yüzyıl rużnamçe verilerine göre kadılıklar başlığı altında tekrar incelenecektir. Bunun yanında XVI. yüzyılın ilk yarısında tımar sistemi ile gelir bağlanan kadılar da mevcuttur.⁸²

Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerinden itibaren fethedilen yerlere hukuk ve idari işleri yerine getirmek için kadı ve subaşı tayini gerçekleştirilmiştir.⁸³ Osmanlı kadısı mülki, beledi, mali, ve adli sahaları kapsayan görevlerinde kendinden önceki mirası genişleterek almıştır.⁸⁴ Osmanlı döneminin ilk bir buçuk asrına ait kadı ve mahkeme faaliyetlerine dair bilgilerimiz, şer'iyye sicillerinin o tarihe kadar inememesinden dolayı birinci elden kaynaklara dayanmamaktadır. Bu konudaki en önemli bilgi kaynağımız vekâyinâmelerdir. Bu sebeple vekâyinâmelere dayanan bilgilerimizle, Yıldırım Beyazıt zamanında Vezir-i Azam Çandarlı Ali Paşa tarafından, kaza silkinin ve kadı hiyerarşisinin bir nizamla bağlandığını görebilmekteyiz.⁸⁵ Ancak Fatih döneminde gerçek anlamda ilmiye sınıfının ve kadıların nizamı ortaya çıkmıştır. Fatih Kanunnamesinde kadıların alacağı ücretler,⁸⁶ eğitimleri, kaza-tedris-ifta görevleri arasındaki muadeleti belirlenmiştir.

⁷⁹ Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, c.25, Ankara 2002, s.120.

⁸⁰ Baykara, a.g.m., s.120.

⁸¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.98; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, c.7, s.250.

⁸² Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s.174.

⁸³ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s.25.

⁸⁴ Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.9, 1994, s.218; Fahri Unan, "Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.9, Bışkek 2004, s.2.

⁸⁵ İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, c.24, Ankara 2002, s.70.

⁸⁶ *Kadıların alacakları ücretler*; miras taksiminde binde yirmi akçe, şer'i mektuptan iki akçe, hüccetten 25, sicilden 7, nikâh akdinden on iki akçe idi. Detaylı bilgi için bkz. *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s.21; Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.92-93; *I.Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Bazı Kanunları*, Haz. Selami Pulaha, Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1994, s.42; Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adâlet*, Eren Yayıncılık, 2005 İstanbul, s.106.

XVI. asırdan sonra, Sahn veya Süleymaniye Medreselerinden birini bitiren danişmend, Anadolu veya Rumeli Kadiaskerine başvurarak mülazemet için mevleviyet⁸⁷ dereceli kadıların yanına veya hariç dereceli müderrislerin yanına mülazemete (bir nevi stajyerlik) gönderilir ve en az üç yıl sonra İstanbul'a gelerek en alt seviyeli kazalarda göreve başlardı. Kadıların atanma kayıtları ilgili kadiaskerlikçe tutulan Ruznamçe Defterlerinde bulunur, kadılar kendilerine verilen beratla görevlerine başarlardı. İhtilaf halinde ruznamçelerde kaydı bulunmayan beratlar geçersiz sayılırdı.⁸⁸ Kadılar görevlerine 18-24 ay aralığı bir süre için atanır, sürelerinde kısalma veya uzatma olabiliirdi.⁸⁹

En alt sıradaki kaza kadılıklarından göreve başlayan kadı,⁹⁰ zamanla yükselerek sancak seviyesindeki kazalara ve buradan mevleviyet dereceli sancak kadılıklarına atanırdı. Burası yükselmesi oldukça güç olan bir mevkiydi. Eserleriyle ve bilgi seviyesiyle kendisini ispat edemeyenlerin yükselmesi mümkün değildi.⁹¹ Mevleviyet dereceli kadılıklar da kendi içerisinde derecelere ayrılmaktadır. En alt dereceli mevâlî merkezleri “Devriye Mevleviyeti” olup Maraş, Bağdat, Sofya, Belgrad, Antep, Konya gibi merkezlerdir. Onun üzerinde “Mahreç Mevleviyetleri”, Kudüs, Halep, Tırhala Yenişehir, İzmir, Galata, Selanik, Eyüp merkezlerinden ve “Bilâd-ı Hamse Mevleviyeti” Edirne, Bursa, Şam, Mısır ve Filibe'den müteşekkildi. Bilâd-ı Hamse Mevleviyetinden mazul olanlar “Haremeyn Mevleviyeti” için sıra beklerler, önceleri bu payeye sahip olanlar⁹² ve

⁸⁷ Daha çok büyük kadılıklar için kullanılan terim için bkz. Fahri Unan, “Mevleviyet”, *DİA*, c.29, Ankara 2004, s.467-468

⁸⁸ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.30, S.1, Ankara 1975, s.121; İbrahim Erdoğan, “17. yüzyılın İkinci Yarısında Taşrada Yargı Uygulamaları: Harput Örneğinde “Hâkimü’ş Şer”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, c.I, S.2, Elazığ 2014, s.52

⁸⁹ Bu konu XVII. yüzyıl özelinde müddet-i örfiyye kısmında Ruznamçe verilerine göre detaylı olarak incelenecektir.

⁹⁰ XVI. yüzyılda mesleğe yeni giren mülazımların kadılığa atanma oranı % 8.24, XVII. yüzyılda (Beyazıt, s.114), (1595-1670) arasında, sadece 5 kişinin bu şekilde atandığı belirtilmektedir. Araştırmaya konu olan ruznamçelerde göreve yeni atanan salıklar içerisinde doğrudan kadılığa hareket eden mülazım yok denecek kadar azdır. Bu yüzyılda kadılığa atanmak için belli bir müddet müderrislik yapma usulü getirilmiştir. Kestel Kazasına atanan Mevlana es-Seyyid Mehmet ile, Sarı Kavak ma’a Karataş Kazasına atanan Hızır 1082 Rebîü’l-evvel ve Rebîü’l-ahirinde mülazımlıktan kazaya atanmışlardır (MA, AKR, 438/4, Vr. 09). Detaylı bilgi için bkz. Grup içi hareketlilik.

⁹¹ Ortaylı, “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, s.71.

⁹² Paye, bulunulan görevin seviyesi düşük olsa bile, buranın hükmen bir üst basamak sayılmak suretiyle ihtiyacın karşılanma usulü. Detay için bkz. Fahri Unan, “Osmanlı İlmiye Tarikinde “Pâye”li Tâyinler Yâhut Devlette Kazanç Kapısı”, *Belleten* c.LXII, S.233, Ankara 1998, s.41-64.

sonrasında fiilen bu görevi yapanlar İstanbul kadılığına atanırlardı. Buradan sırasıyla Anadolu ve Rumeli Kadiaskerliği ile sonrasında Şeyhülislamlığa atanmanın yolu mümkündü.⁹³

Kadıların görevlerinden bazıları, naib ve vakıf mütevellisi tayinleri, vakfiye tanzim ve tescili, miras ve evlilik akdi tanzimi, tapu sicil muhafızlığı, infaz hakimliği, sefer-i hümayun sırasında geçilecek yol, köprü, çeşmelerin tamiri ve erzak temini, olağan üstü hallerde işçi ve usta temini, avârız vergilerinin toplanması, sefer zamanlarında okçu, kürekçi, beygir temini, iskelelerde at gemilerinin hazırlanması, kaçakçılığın-karaborsacılığın önlenmesi ve asayiş sağlamaktır.⁹⁴ Devşirme işlerini de kontrol eden kadı faal bir idareci, mali memur, müfettiş ve taşrada ise adeta devletin kendisidir. Adli anlamda bir yerin aranması ve şahısların tevkifi kadı izni olmadan yapılamazdı. Klasik anlamda makamda oturan hakimin yanında savcı ve sorgu hakiminin görevlerini de yerine getirirdi. Fıkıhta birden fazla hakimli mahkeme mümkün olmasına rağmen uygulamada Osmanlı mahkemesi tek hakimliydi.⁹⁵ Hakim verdiği kararlarda tam bir yargı bağımsızlığına sahipti. İdari olarak da yalnızca devlet başkanı olarak Padişaha ve Divan-ı Hümayuna karşı sorumlu idi. Yargılama aleni yapılır ve “şühûdü’l-hâl” denilen bir grup güvenilir insan yargılama esnasında mahkemede hazır bulunur, düzenlenen belgenin altında isimlerine yer verilirdi. Yargı kararının uygulanması ehl-i örf e aitti. Bu anlamda ehl-i örf ile kadı arasında sıkı bir işbirliği ve iş bölümü vardı.⁹⁶

Mahkemelerde tek hakimlik sisteminin olması teorik olarak hukuki bir zorunluluk olmamasına rağmen Osmanlı Devleti’nde uygulama bu yönde cari idi.⁹⁷ Ancak görevini yerine getirirken kendi kazâ alanına dikkat etmesi, diğer bir kadının görev sahasını ihlal

⁹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.105-108.

⁹⁴ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *AÜDTCF Dergisi*, c.XIII, S.1–2, Ankara 1955, s.48-50; Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Gökkuş Yay., İstanbul 2006, s.232.

⁹⁵ Ortaylı, “Osmanlı Devletinde Hukuk ve İdare Adamı Olarak Kadı”, s.44.

⁹⁶ Gedikli, a.g.m., s.118.

⁹⁷ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, S.5, İstanbul 2005, s.424-425; Ortaylı: “İslam hukukunda mahkeme sadece bir hakimden kurulacaktır. Yargının bir hakimler kurulunca yerine getirilmesi yasaktır. Bu monist kural İslam yargılama usulünün temelidir ve sünni mezhebin bütün okullarınca kabul edilmiştir” demektedir. Ayrıntı için bkz. Ortaylı, “Osmanlı Devletinde Kadı”, s.44.

etmemesi gerekirdi.⁹⁸ Görevlerini yerine getirirken geniş bir sahaya yayılan tüm bölgede davaları göremeyen kadının naib, subaşı, asesbaşı, kale dizdarı gibi şehir asayişinde yardımcıları ve sicil katibi, muhızır, gibi personeli ve muhtesip gibi beledi hizmetlerinde yardımcıları bulunurdu.⁹⁹

2. İlmiye Teşkilatını Oluşturan Ulemâ

Osmanlı İlmiye Sınıfı mensupları, medreselerin verdiği eğitimi tamamlayıp başarılı olduklarına dair icazetlerini aldıktan sonra istemeleri halinde fetva, kaza ya da tedrise ilişkin görevlerden birini tercih edebilirlerdi.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti, temellerini eski Türk ve İslam devletlerinden aldığı ilmi ve kültürel mirası,¹⁰¹ geliştirerek takip etmiş ve süreç içerisinde kendine has bir tarz oluşturmuştur.¹⁰² Osman Bey'den itibaren Osmanlı hükümdarları ilme ve ilim adamlarına önem vermişler, ilk devirden itibaren ilim adamlarından başta kadılık ve müderrislik olmak üzere devlet kademelerinde istihdam etmişlerdir. Osmanlı Devleti, ilmi hayatı canlandırmak için İslam dünyasındaki önemli ilim merkezleri olan Kahire, Semerkant, Buhara, Maverâünnehir, Bağdat, Şam gibi merkezlerde eğitim alanları istihdam etmiş,¹⁰³ diğer yandan Orhan Bey döneminde, 1330 yılında ilk medreseyi kurmuştur. Hızla çoğalan eğitim kurumlarının yanı sıra 1362 yılında Kadiaskerlik Kurumu ile ilmi hayat sağlam temellere oturtulmaya çalışılmıştır.

Fatih dönemiyle birlikte ilmiye teşkilatı kurumsal kimliğine kavuşmuş, kalemiye ve seyfiye olarak isimlendirilen diğer gruplarla olan yetki ve sorumluluk alanları belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Ayrıca eğitim süreci ve bu konudaki ilkeler belirlenerek sistematik bir görünüm arz etmeye başlamıştır. Bu meslek grubuna ilgiyi arttırmak için değişik

⁹⁸ Erdoğan, a.g.m., s.52.

⁹⁹ Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", s.72; Uzunçarşılı, a.g.e., s.121.

¹⁰⁰ XVII. yüzyıldan itibaren doğrudan kadılığa atama görülmemiş bir süre müderrislik yapıldıktan sonra kadılığa atama mümkün olmuştur.

¹⁰¹ Colin İmber, *Ufukların Sultanı Osmanlılar İktidarın Yapısı*, Elips Kitap, Ankara 2016, s.13-14; İbrahim Durhan, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.XII, S.3-4, 2008, s.55.

¹⁰² İpşirli, "İlmiye", s.142.

¹⁰³ Taşköprülüzade'nin verdiği biyografilerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

imtiyazlar verilmiş hatta bu durum imtiyaz sahibi ailelerin oluşmasına da sebep olmuştur.¹⁰⁴

Osmanlı ulemâsı vakıf sisteminin desteklediği ve devletin sınırlarının ulaştığı her bölgeye yayılan ve kendi içerisinde kademelere ayrılan medrese ağı içerisinde eğitim alır ancak kariyer basamaklarında yükselmek isteyenler Sahn ve Süleymaniye medreselerine devam ederlerdi. Dönemine göre değişmekle birlikte, Fatih ve sonraki dönemde gerçekleştirilen kademelendirme ile medrese eğitimi belirli kalıplara oturtulmuştu. Medrese eğitiminden istenilen şekilde mezun olan ulemâ adayı hizmet vermek istediği sınıfta göreve başlar, terfi sistemine göre mevleviyet derecesine yükselerek ilmiye sınıfı içerisinde Şeyhülislamlığa kadar yükselebilirdi. Ulemâ sınıfının meslekteki kademelendirilmesi, kadı ve müderrislerin aldıkları ücretlere göre yapılmaktaydı. Ancak mevleviyet adı verilen sancak ve eyalet kadılıkları ile hariç derecesinden yüksek medreselerin müderrislikleri üst düzey görevler olarak addedilmekteydi. Bunların derecelendirilmesi kendi içerisinde, aldıkları ücretlerden ziyade göreceleri olarak yapılıyordu. Mevleviyet derecesinde olan ulemâ aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde hareket edebilmekteydi: Devriye, Mahreç, Bilâd-ı Hamse, Haremeyn Mevleviyetlerinden sonra ise İstanbul kadılığı, Anadolu Kadiaskerliği, Rumeli Kadiaskerliği ve Şeyhülislamlık makamına hareket edilebiliyordu.

İlmiye sınıfı için klasik dönem olarak nitelendirilen ve XVI. yüzyıla kadar devam eden bu süreçte eğitim sistemi özgünlüğünü korumuş, kendi kendine yeterli bir yapı arz etmeyi başarmıştı. Ancak bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilmiye sisteminde bir gerileme olduğu farkedilmiş ve bunun gerekçesi olarak kanûn-ı kadimden uzaklaşma görülmüştür.¹⁰⁵ Zaman zaman fermanlara konu olan bozulma daha çok devrin aydınları tarafından sert bir şekilde dillendirilmiştir. Lütî Paşa (ö. 1564) “*Asafname*”sinde ulemânın birbirlerine olan kötü durumundan bahseder ve ulemânın basit bahanelerle azledilmemesini ister.¹⁰⁶ Aynı yüzyılın ikinci yarısında en ağır eleştirileri ise Gelibolulu Mustafa Âlî

¹⁰⁴ İpşirli, a.g.m., s.142.

¹⁰⁵ Coşkun Yılmaz “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.1, S.2, 2003, s.328.

¹⁰⁶ *Asafname-i Vezir Lütî Paşa*, s.248.

gerçekleştirmiştir. Künhü'l-Ahbâr adlı eseri ile Nüşatü's-Selâtin isimli devlet teşkilatına dair eserinde tenkitlerini ortaya koymuştur. Âlî, Ebussuud Efendi hariç olmak üzere zamanında telif eserler verecek ciddi bir âlimin yetişmediğini ve ciddi eserlerin verilmediğini belirtir. Bu konuda önemli bir tespit yaparak ilmiye sınıfının bozulmasının mülazemet aşamasında başladığını belirtir ve bu aşamadaki adam kayırmanın temel problem olduğunu iddia eder. Ayrıca Kadiaskerlerin müderrislik ve kadılık verirken ehliyetle riayet etmediklerinden dem vurur ve ulemâ ailesine verilen imtiyazların devlet teşkilatının bozulmasında önemli pay sahibi olduğunu vurgular.¹⁰⁷ Mustafa Selaniki de ilmiye mensuplarının devlet teşkilatında ön sıralarda bulunmak için çırpındıklarını bu yüzden ilmi olarak geriye düştüklerinden bahsetmektedir.¹⁰⁸ XVII. yüzyıl müelliflerinden Koçi Bey, ulemâ arasında rüşvetin¹⁰⁹ ve iltimasın mülazemet sistemine verdiği zararı gözler önüne sermektedir.¹¹⁰ Katip Çelebi de Mizanü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehakk ve Keşfü'z-Zünnûn isimli eserleri de medreselerin durumunu tahlil etmekte ve eskiye oranla daha kötü durumda olduklarını belirtmektedir.¹¹¹ Aynı döneme ait müellifleri belli olmayan Hırzû'l-Mülûk, Kitâb-ı Müstetâb ve Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin isimli eserlerde ilmiye sınıfının içine düştüğü sıkıntılardan bahsedilmektedir.¹¹² Özetlemek

¹⁰⁷ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'di'l-Mecâlis*, haz. Mehmet Şeker, TTK, Ankara 1997, s.314-316; Hüseyin Atay, "Medreselerin Gerilemesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.24, S.1, 1981 Ankara, s.41-42.

¹⁰⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999, s.427-430.

¹⁰⁹ Osmanlı devlet adamlarından Sarı Mehmet Paşa rüşvetin devlet işlerinde ve kadılar arasında olmasının zararları üzerinde durmuştur. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler*, haz. Hüseyin Ragıp Uğural, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. İstanbul 1987, s.60-62.

XVII. yüzyıl ıslahatçılarının birçoğu rüşvetin özellikle mansıpların dağıtılması esnasında uygulandığını belirtmiş ve sonuçları hakkında durmuşlardır. Kitâb-ı Müstetâb yazarı eserinin dokuzuncu bölümünde bu durumdan bahsetmiştir. "Kitâb-ı Müstetâb", *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988, s.23-25. Diğer bir örnek için bkz. "Hırzû'l-Mülûk", s. 196.

Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'min'in yazarı rüşvetin yaygın olduğunu belirtmekle beraber bunun önüne geçilebilmesi için diğer müelliflerden farklı olarak mazuliyet süresinin 6 ay ile sınırlandırılmasını böylelikle kadıların rüşvete ihtiyaç duymayacaklarını belirtir. Eser sorunlara getirdiği gelenek dışı çözüm önerileriyle çağdaşı ıslahatçılardan ayrılmaktadır. bkz. "Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin", *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988, s.23-25. Diğer bir örnek için bkz. "Hırzû'l-Mülûk", s.91-92.

¹¹⁰ *Koçi Bey Risalesi*, haz. Yılmaz Kurt; s. 43; *Koçi Bey Risalesi*, Haz. Zuhuri Danışman, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, MEB, Ankara 1972 s.24-31, 127-131.

¹¹¹ Katip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980, s. 26-27; M. Tayyip Gökbilgin, "XVII. Asırda Osmanlı Devletinde Islahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Katip Çelebi", *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK, Ankara 1991, s.213; Hilmi Ziya Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK, Ankara 1991, s.183.

¹¹² Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, TTK, Ankara 1988, s.23-25, 91-92, 194-198.

gerekirse XVII. yüzyıla gelindiğinde ilmiye sınıfının eğitim ve teşkilatlanmasında bir sıkıntı olduğu göze çarpmakta,¹¹³ bu durumun üstesinden gelmek için ise kanûn-ı kadime dönüş çare olarak sunulmaktadır.¹¹⁴

2.1. Şeyhülislam

Yaşlı, bilge, reis anlamlarına gelen “şeyh” kelimesinin “İslam” kelimesi ile oluşan terkidinden türetilen “Şeyhü’l-İslam” unvanı, miladî 10. yüzyılın ortalarında Horosan bölgesinde kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁵ İlk devirlerde Fahreddin Razi, Saadeddin Teftazânî, İbni Teymiye gibi âlimlere, özellikle fetva verme konsundaki üstünlükleri sebebiyle verilen bu unvan İslam dünyasında hızla yaygınlaşmıştır.¹¹⁶

Kadıaskerlik kurumunun devletin teşekkülünün erken tarihlerinden itibaren bulunmasına rağmen Şeyhülislamlık, padişahların her icraatının İslam dinine uygunluğunu gözetmek maksadıyla kurulmuştur. Böylece padişahın, hilafetten kaynaklanan dini sahaya ait vazifelerini yüklenen Meşihat makamı ortaya çıkmıştır.¹¹⁷

Osmanlı Devleti’nde zamanla siyasi anlam da kazanan Şeyhülislamlığın ilk olarak ne zaman ihdas edildiği hususunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Rumeli bölgesinde ilk defa Mevlana Elvan Fakih veya Molla Fenari ilk Şeyhülislam olarak ifade edilse de, bu dönemde “Şeyhülislam” terimin karşıladığı anlam, henüz fetva makamının en üst noktası değildir.¹¹⁸ Bir kısım araştırmacılar ise Şeyhülislamlığın ancak 1444 yılından sonra kurulmuş olabileceğini belirterek bu vazifeye ilk defa Fahrettin Acemi’nin getirildiğini iddia ederler.¹¹⁹ Fatih kanunnameesinde de Şeyhülislamın ulemânın reisi olduğundan

¹¹³ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Ulemâsı”, *Osmanlı*, c.8, Yeni Türkiye Yay., Ed. Güler Eren, Ankara 2014, s.71; Kayhan Atık, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilâtındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, Ankara 2000, s.50.

¹¹⁴ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”, *Osmanlı*, c.4, Ed. Kemal Çiçek, Ankara 1999, s.75.

¹¹⁵ Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç, Yapı, İşleyiş)*, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997, s.14.

¹¹⁶ Kramers, a.g.m., s.486.

¹¹⁷ Akgündüz, a.g.e., s.27.

¹¹⁸ Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi”, *Diyanet Dergisi*, c.18, Ankara 1979, s.5.

¹¹⁹ Kramers, a.g.m., s.486; Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam*, s.431; Ekrem Kaydu, “Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, S.2, Sevinç Matbaası, Ankara 1977, s.209.

bahsediliyorsa da devlet protokolünde kadıaskerin gerisinde bulunacağı belirtilmektedir.¹²⁰ Anlaşıldığına göre, Molla Fenari ile itibari olarak başlayan süreç Kanuni döneminde eğitim, adalet ve fetva görevlerini içeren en yüksek dini ve ilmi makam haline gelmiş, XVII. yüzyılda da bu durum devam etmiştir.¹²¹

Zenbilli Ali Efendi, Ali Cemali Efendi ve İbn-i Kemal'in görev dönemlerinde Şeyhülislamlık makamının önemi artarak devam etmiştir. Özellikle İbn-i Kemal'in Kadıaskerlikten sonra Şeyhülisamlığa geçmesi, İran ilişkilerinde verdiği fetvalar ve Molla Kâbız'la girilen bir ilmi münakaşada kadıaskerlerin yenemediği Kâbız'ı yenmesi, Şeyhülislam makamının rolünü kuvvetlendirmiştir.¹²² Anılan sebeplerle Tayyip Gökbilgin Şeyhülislam ünvanının ilk olarak İbn-i Kemal'e verildiğini belirtmektedir.¹²³ İbn-i Kemal, İran ilişkilerinde verdiği fetvalarla da Şeyhülisamlığın devlet ilişkilerinde önemli rol oynayabileceğini göstermiştir.

Şeyhülislamlık makamı dönem içinde idari ve siyasi olarak itibarını arttırmış buna paralel olarak yevmiyeleri de arttırılmıştır.¹²⁴ Örneğin Ebussuud döneminde Şeyhülislamın yevmiyesi kadı askerle aynı düzeye çıkarılmıştır.¹²⁵ İdari olarak da yetkileri genişletilmiş 40 akçeden fazla yevmiye alan müderrislerin atamaları veziri azamdan alınarak

¹²⁰ *Kanûnname-i Âl-i Osman*, haz: Abdulkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul 2003, s.5.

¹²¹ “Ma'lum ola ki, bu Devlet-i Aliyye'de makâm-ı Şeyhülislam mertebe-i vekâlet-i kübrâ, yani vezâret-i uzmâdan âlâ değil ise, bâri beraber ve bazı hususa nazar olunsâ, andan bâlâ-tedir... Lâkin Pâdişâh-ı âli câh nazarında hallâl-i müşkilât-i enâm olan meşâyih-i İslâm vüzeradan mukaddem olup uUr-ı dinîyede riyâset-i mutlakâ sâhibi olduğu cihetde, vekâlet-i kübrâdan min-vech a'lâ makâmdadır. Zira devlet umuru din üzerine binâ olunur. Din asıl, devlet anın fer'i gibi bir kurulmuştur. Yalnız din re'isi Şeyhülislam, yalnız devlet re'isi vezir-i a'zamî ikisinin dahi re'isi pâdişâh-ı kâmkârdır.” Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998, s.197. *Şeyhü'l-İslam olanlar umûmen ulemaya tasaddur ederler. Tertîbi silsile-i mevâlî ve müderrisin, Şeyhü'l-İslam efendilere müfeyvazdır. Kânûn üzere yazıp ashâb-ı istihkâkı vekil-i saltanata arz u i'lâm eder. Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, haz. H. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı Yay., İstanbul 2012. s.60.

¹²² Ali Oge, *Şeyh'ül-islam İbn-i Kemal'in Sünnilik Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2010, s.183; Yasemin Beyazıt, “Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülisamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI-XVIII. yüzyıllar)”, *Belleten*, c.LXXII, S. 267, Ankara 2009, s.431; A.Y.Ocak, a.g.e., s.270-179; İlyas Üzümlü, “Molla Kâbız”, *DİA*, c.30, s.254-255.

¹²³ Kazıcı, a.g.m., s.5.

¹²⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.198.

¹²⁵ Fahreddin Acemi'nin 30 akçe aldığı müftülük yevmiyesi, Ebussuud döneminde önce kadıaskerle aynı miktar olan 500 akçeye, sonrasında “İrşâdu Akli's-Selim ila Mezâye'l-Kitabi'l-Kerim” adlı tefsirini tamamlayınca 600 akçeye çıkmıştır; Pehlül Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2007, s. 31.

Şeyhülislama bırakılmıştır.¹²⁶ İdari olarak kazanılmış bu haklar kanunnamelerde pekişmiş Şeyhülislamlar ilmiye sınıfın içinde birinci sınıfa yerleşmiş idari olarak da veziriazama denk hale gelmiştir.¹²⁷ Şeyhülislamların bazıları, devlet işlerinde oldukça etkili olmuşlardır. Hoca Sadettin Efendi'nin Şeyhülislamlığından sonra idari ve siyasi meselelerde de Şeyhülislamlığa danışılması gelenek haline gelmiştir.¹²⁸

Şeyhülislamlığa ilk dönemde Edirne ve Bursa kadılığından geçilirken, Ebussuud Efendinin Rumeli Kadıaskerliğinden geçmesi, istisnalar dışında kural halini almıştır.¹²⁹ Göreve kayd-ı hayat (ömür boyu olmak üzere) ile atanan Şeyhülislamlar,¹³⁰ Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin azledilmesinden sonra çeşitli sebeplerle azledilebilmişler¹³¹ ve sonrasında tekrar atanabilmişlerdir.¹³² Bunlar içerisinde Sunullah Efendi dört kez,¹³³ Dürrişâde Mustafa Efendi üç defa Şeyhülislamlığa getirilmiştir.¹³⁴ Mazuliyet (görevden alındıkları) dönemlerinde kendilerine bir bölgenin geliri arpalık olarak verilmiş, ekonomik olarak mağdur edilmemeye çalışılmıştır.

İlmiye sınıfına verilen en ağır ceza azil ve sürgün(nefiy)dü.¹³⁵ Sürgün edilenler genellikle Midilli, Rodos, Ege Adaları ve Manisa Tire'ye gönderilirlerdi. Ancak XVII. yüzyılda çeşitli sebeplerle siyasi olaylara karıştığına inanılan Şeyhülislamlar bu kuralın dışında ağır cezalara çarptırılmış ve idam edilmişlerdir. IV. Murat döneminde Ahizâde

¹²⁶ Abdullah Aydemir, *Ebussuûd Efendi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s.2.

¹²⁷ Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.199; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *DİA*, c.39, İstanbul 2010, s.92.

¹²⁸ Şerafettin Turan, "Hoca Sâdettin Efendi", c.18, *DİA*, İstanbul 1998, s.197.

¹²⁹ Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh*, İz yayıncılık, İstanbul 2003, s.72.

¹³⁰ *Koçi Bey Risalesi*, s.41; Baltacı, a.g.e., s.52; Zilfi, a.g.e., s.173.

¹³¹ Gelibolulu Mustafa Âlî, Fetva makamına atananların sebepsiz yere azledilmemeleri gerektiğini Ebussuud Efendi'nin bu görevi ömrü boyunca devam ettirdiğini ifade eder. Ona göre 1003/1594-1595 tarihinden itibaren düzen bozulur. Sunullah Efendi'nin sebepsiz azlinden sonra bu mevkiye gelenler makamlarını korumak için padişah huzurunda doğruyu söylemekten imtina etmişlerdir. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Teşrifatname*, haz. Esra Keskinçilınç Akdaş, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.3.

¹³² Çivizâde'nin azli konusunda bkz. Mehmet Gel, *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dini Meselelerine Muhalif Bir yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.43-59; Görevden ayrıldıktan sonra tekrar Şeyhülislamlık makamına oturan ilk Şeyhülislam Bostanzade olmuştur. Zilfi, a.g.e., s.51.

¹³³ Mehmet İpşirli, "Sun'ullah Efendi", *DİA*, c.37, s.531.

¹³⁴ Mehmet İpşirli, "Dürrişâde Mustafa Efendi", *DİA*, c.10, s.38.

¹³⁵ Öz, a.g.e., s.113.

Hüseyin Efendi (ö.1634),¹³⁶ IV. Mehmet zamanında Hocazâde Mesut (ö. 1656) ve II. Mustafa döneminde Seyyid Feyzullah Efendi (ö.1703) maktul Şeyhülislamlar olmuşlardır.¹³⁷ Bu durum Şeyhülislamların otoritesinde ciddi sarsılmaya neden olmuştur.

Molla Fenari'den sonra göreve gelen Fahrettin Acemi günlük 30 akçe ücret almakta ve fazlası teklif edildiğinde fazlasının helal olmadığını beyan etmektedir. Çünkü o tarihte asıl işi müderrisliktir ve bu görevi ise ilave bir meşguliyet olarak görmektedir. Ancak fetva makamının önemi artınca Molla Gürani yevmi 200 akçe ile görevlendirilmiştir. Sonrasında tekrar 100 açeye düşen yevmiye, Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi zamanında 150-200 akçeye, Ebussuud döneminde önce 500, sonra 600 akçeye yükselmiştir.¹³⁸ Bostanzâde Mehmet Efendi'nin üçüncü Şeyhülislamlığında 750 akçeye kadar çıkmıştır. Makamın gelirini arttırmak için bazı kazalar arpalık olarak bırakılmış fakat kimi Şeyhülislamlar bunu kabul etmemiştir.

Şeyhülislamlar, Ferve-i beyzâ (samur kürklü beyaz sof), hil'at beyza-yı fetva isimli elbiselerler giyerler ve başlarına beyaz örfî kavuk koyarlardı. Fetvaların hazırlanmasından sorumlu fetva emini,¹³⁹ Şeyhülislam kethüdası(makamın idari ve mali işlerinden sorumlu idi), özel kalem işlerini yapan mektupçu, ders vekili, müfettiş, Şeyhülislam imamı, Şeyhülislam kitapçısı, şerriyatçı gibi yardımcı personeli vardı. İlk dönemlerde Şeyhülislamlar kendi konaklarının selamlık kısmında işlerini yerine getirirken, sonrasında kadiaskerlik ve İstanbul kadılığı ile birlikte Ağakapısına taşınmış ve buraya Bâb-ı Meşihat adı verilmiştir.

2.2. Kadiasker

Kadiaskerlik kelimesi, bir makamı ifade etmek için Emeviler döneminden itibaren kullanılmış ise de ifa edilen görev içeriği olarak ilk defa Hz. Ömer'in, Ebu'd-Derda'yı

¹³⁶ Ahizâde Hüseyin Efendi'nin katli için bkz. *Naima Tarihi*, c.3, Çev. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, İstanbul 1968, s.1240-1245.

¹³⁷ Osman Okumuş, "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c.5, No:1. 2013, s.390-392; Akgündüz, a.g.e., s.48, Zilfi, a.g.e., s.226-232.

¹³⁸ Colin Imber, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s.13; Akgündüz, a.g.e., s.130.

¹³⁹ Osmanlı'da Zembilli Ali Efendi'den itibaren 69 fetva emini vardır. Bkz. Ferhat Koca, "Fetvahane", *DİA*, c.12, İstanbul 1995, s.498.

askeri davalar için görevlendirmesi ile teşekkül etmiştir.¹⁴⁰ Bu kurum daha sonra Abbasiler döneminde ve Türk devletlerinde de mevcut olmuştur.¹⁴¹ Osmanlı Devleti'nde Kadiaskerlik görevi hem Anadolu hem de Rumeli için mevcut idi. Aynı ayrı olarak; “*Sadr-ı Rumeli*” ve “*Sadr-ı Anadolu*” şeklinde ifade edildiği gibi her ikisini birden ifade etmek için “*Sadreyin Efendiler*” olarak da ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kadiaskerlik kurumunun hangi ihtiyaca binaen ihdas edildiğine dair farklı yaklaşımlar olduğu gibi ilk kadiaskerin kim olduğu ve kurumsal olarak hangi dönemden itibaren belirgin bir şekilde fonksiyon icra ettiğine dair farklı iddialar mevcuttur. Bilindiği gibi ilk dönemde kadılar padişah tarafından tayin edilirdi. Ancak hem padişahın iş yükünün artması hem de kadıların sayıca artması nedeniyle bunların hem atama hem de idari işlerinin yürütülmesi için kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmuş bu sebeple kadiaskerlik kurumu ihdas edilmiştir. İlk kadiaskerin Orhan Bey döneminde atandığına dair bilgiler mevcut ise de kurumsal olarak I. Murat döneminden itibaren varolduğu ve ilk Kadiaskerin Çandarlı Kara Halil olduğuna dair iddialara da rastlanmaktadır.¹⁴²

Osmanlı Devleti kendi yapılanması içerisinde kadiaskerin yetkilerini önceki uygulamalara göre değiştirmiş, genişletmiş ve daha önemli hale getirmiştir. Bu noktada Fatih dönemine kadar Veziriazamlığa geçmenin yolunun kadiaskerlikten geçtiğini hatırlatmak makama verilen önemi göstermesi açısından yeterli olacaktır.¹⁴³ Fatih döneminde, gelişen Kadiaskerlik makamı, Karamani Mehmet Paşa'nın arzıyla Anadolu ve Rumeli olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yavuz Sultan Selim Döneminde Diyarbakır merkezli Arap ve Acem Kadiaskerliği kurulduysa da sonradan tekrar bu bölgeler Anadolu Kadiaskerliğine bağlanmıştır.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Yasemin Beyazıt, “Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Merkez-Çevre İletişimine Dair Sorunlar, (XVI. yüzyıl)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XXIX, S. 47, Ankara 2010, s.160.

¹⁴¹ Şentop, a.g.e., s.14-15.

¹⁴² Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.201; Halaçoğlu, a.g.e., s.17; İpşirli, “Kadiasker”, s.141.

¹⁴³ Şentop, a.g.e., s.31-32.

¹⁴⁴ Muhammed İbrahim Yıldırım, *Heşt Behişt VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481)* S. XXXVII, TTK, Ankara 2013; İpşirli, “Osmanlı Devletinde Kazaskerlik”, s.598; Baltacı, a.g.e., s.57.

Kadıaskerlerin XVI. yüzyıla kadarki tayinleri vezir-i azam arzıyla yapılmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren kadıasker ve mevâli tayini, veziriazamın onayı şartıyla Şeyhülislama bırakılmıştır.¹⁴⁵ Bu dönemden itibaren on-on beş yıl olan görev süreleri kısaltılmış ve azil olayları sık görülmeye başlanmıştır.¹⁴⁶ Kadıaskeri azil yetkisi padişahıdır, çünkü İslam hukukunda yargı (kaza) yetkisi devlet başkanı uhdesindedir ve kadılar ona vekaleten görev yapmaktadır. İlk dönemlerde kadıların görev sürelerinin uzun olduğu ve basit nedenlerle görevden alınmadıkları görülmektedir, kadıaskerler de aynı uygulamaya tabi tutulmuş, görevlerinden azledilmemiş ve görevlerinde uzun yıllar kalmışlardır. Hacı Hasanzâde 25 sene, Fenarizâde Muhyiddin Efendi ile Abdulkadir Kadri Hamidi Çelebi 15 sene, Müeyyedzâde ile Konyalı Hamid Mahmud Efendi 10, Ebussuud Efendi 8 sene bu görevi kesintisiz yerine getirmişlerdir.¹⁴⁷ Ancak sonrasında, tarikteki yığılmayla beraber bu süre XVII. yüzyılda 2 seneye, sonra 1 seneye indirilmiştir.¹⁴⁸ Bunların dışında çeşitli sebeplerle de görevlerinden ayrılan-alınanları göstermek mümkündür. Hastalık, ilmi yetersizlik, görevde ihmal, siyasi ayaklanma, saltanat değişikliği, sadrazamla anlaşamama bunlardan bazılarıdır.

Kadıaskerler, kadı ve müderris atamalarından harç almakla birlikte,¹⁴⁹ Fatih kanunnamesinde 500 akçe yevmiye alacakları belirtilmiştir.¹⁵⁰ Mazuliyet dönemlerinde ise 75-100 akçe veya 150-250 akçe mazuliyet ma'aşları aldıkları veya bazı kazaların gelirlerinin arpalık olarak bırakıldığı olmuştur.¹⁵¹

Kadıaskerlerin görevleri; idari ve kazai olarak ikiye ayrılmaktadır. Devletin kuruluş yıllarında askerî-hukukî ihtilafları halletmek ve seferlere katılarak davalara bakmak en mühim görevleri idi. Ancak mülazemet sistemini gerekli kılan faktörlerin ortaya çıkması

¹⁴⁵ M.Salih Arı, "Osmanlılar'da Şeyhülislamlık Müessesesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, S.1, Van 1994, s.173; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013, s. 179.

¹⁴⁶ Şentop, a.g.e., s.35.

¹⁴⁷ Şentop, a.g.e., s.76.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.324-5.

¹⁴⁹ Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.204.

¹⁵⁰ *Kânûnâme-i Âl-i Osman*, s.21; Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.202; M. Akgündüz, a.g.e., s.330; Şentop, a.g.e., s.49.

¹⁵¹ *Koçi Bey Risalesi*, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Basım Yay., Ankara 1998, s.40; İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", s. 629.

ile kadı ve müderris atamalarını takip etmek en önemli meseleleri olmuştur.¹⁵² Kadıaskerler tayin, nakil, azil, terfi gibi işlemleri ruznamçe defterlerine kaydederek takip ederlerdi. Divan-ı Hümayuna katılırlar şer'i hukuk alanında görüşlerini sunarlar, büyük davaları görürlerdi. Örfi hukuk ise daha çok vezir-i azam tarafından yürütülürdü. Ayrıca haftanın belli günlerinde kendi evlerinde mahkeme kurar ve davalara bakarlardı.

Kadıaskerin yargılama dışındaki görevleri: Divan toplantılarına katılmak, kadı tayin, teftiş, azil işlemleri, kaza teşkili, kazaların birleştirilmesi ve ayrılması sınırlarının değiştirilmesi, haşiye-i tecrit, miftah ve telvih medrese müderrislerini atamak, bilâd-ı selase¹⁵³ dışındaki medreselerin yevmiyesi 40 akçe üzeri olan müderrislerini atamak, müderris imtihanlarında bulunmak, divan dışındaki önemli işlerde tahkikat ve teftiş yapmak, elçi olarak gönderilmek, arazi tahriri için yardımda bulunmak zaman zaman da sorulan fetvalara cevap vermektir.¹⁵⁴

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi kadıaskerlik kurumu hem Anadolu hem de Rumeli de görev yapmakta idi. Bu durumda devlet hiyerarşisinde idari olarak aralarındaki farkı şu şekilde belirtmemiz gerekir: Rütbe olarak Rumeli Kadıaskeri, Anadolu Kadıaskerinden üstün olduğu gibi görevlerinde de bazı farklılıklar bulunmaktadır.¹⁵⁵ Mülazım defterlerini tutmak ve kendi konağında davalara bakmak Rumeli Kadıaskerinin görevlerinden olmakla birlikte, Anadolu Kadıaskerinin mülazım defterini tutmak gibi bir görevi ve yetkisi bulunmamaktadır.¹⁵⁶ Mahkeme kurarak hüküm vermek ise kendisine bu görev ancak özel olarak verildiğinde mümkün olmaktadır.¹⁵⁷

Kadıaskerler genellikle silke tedris göreviyle yani müderris olarak dahil olmakta, sonrasında tarik değiştirerek kazâ görevine geçmektedirler. Sahn müderrisliğinden sonra 500 akçeli mevleviyete tayin edildiklerinden Mevleviyet derecesiyle kadılığa, ardından İstanbul Kadılığına ve sonrasında Anadolu ve nihayet Rumeli Kadıaskerliğine geçmeleri

¹⁵² İpşirli, "Kazasker", s.143.

¹⁵³ Bilâd-ı Selase: İstanbul, Edirne, Bursa (Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, s.215).

¹⁵⁴ Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.202.

¹⁵⁵ *Koçi Bey Risalesi*, s.40.

¹⁵⁶ Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s.13.

¹⁵⁷ Şentop, a.g.e., s.136.

usuldendir.¹⁵⁸ Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi, Sahn Müderrisliğinden Mısır kadılığına, oradan Anadolu Kazaskerliğine oradan da Şeyhülislamığa ardından Rumeli Kadıaskerliğine geçmiştir.¹⁵⁹ Yine Osmanlı ulemâsının teamüllere uygun olarak yüksek rütbelere ulaşanlarının hemen hepsi: İbn-i Kemal, Ebussuud, Hoca Saadettin, Minkarizâde Yahya Efendi, Çatalcalı Ali Efendi gibi Osmanlı ulemâsı hep müderrislikten tarik içerisinde yükselmişlerdir.¹⁶⁰ Zira en düşük rütbeli kadılığa atanan bir kadının normal silsile içerisinde kadıaskerlik makamına ulaşması mümkün değildir.¹⁶¹ Kadıaskerler genellikle 45 yaş ve üstü olarak bu görevlere gelebilmişlerdir. Ancak Saadettin Efendi oğullarından Hocaîzâde Abdülaziz Efendi ve Hocaîzâde Esad Efendi 32 yaşında Anadolu Kazaskeri olmuşlardır. Bu zatlar mülazemetleri kısa olduğu gibi üst dereceli medreselerden göreve başlamışlardır.¹⁶²

2.3. Nakîbüleşrâf

Kelime olarak vekil ve bir topluluğun başkanı anlamındaki “nakib” ile Hz. Hasan soyundan gelenleri belirten “şerif” kelimesinin bileşiminden oluşan terkiptir. Peygamber Efendimizin soyundan gelenler Müslümanlar arasında mümtaz bir yere sahip olmuş ve bunlarla ilgilenmek dini bir vecibe olarak kabul edilmiştir.¹⁶³ Emevilerden sonra Abbasiler döneminde, Abbasi ve Talibilerin kayıtlarını tutmak için bir görevli belirlenmiştir.¹⁶⁴ Eyyubiler, Memlukler, Fatımîler, İlhanlılar gibi devletlerde de görülen teşkilat, sonrasında sadece Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlerle ilgilenmeye başlamıştır. Selçuklularda da bu husus söz konusudur. Osmanlı Devleti’nde Yıldırım Bayezit

¹⁵⁸ Şentop, a.g.e., s.63-70.

¹⁵⁹ Gel, a.g.e., s.38-43.

¹⁶⁰ Imber, a.g.e., s.13,17; Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s.14.

¹⁶¹ XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyıl ulemâsından olup günlük tutan Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi (1667-1735) hareket kayıtları incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Mustafa Efendi, Behramiye ve Sahn Medresinde görev yaptıktan sonra Mevleviyet derecesindeki kadılığa atanmıştır. Sırasıyla Manisa, Amid, Üsküdar, Filibe (bilâd-ı hamse payesiyle) kadılıklarında bulunmuştur. Mustafa Efendi Sahn Medresesinden kadılığa geçtiği için mevleviyet derecesindeki kadılıklara atanabilmiştir. Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1736) Üstüne Bir inceleme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013, s.50-51; İsmail Erünsal, “Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Ceridesi Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü”, *Yedikıta*, S.87, Kasım 2015, s.43.

¹⁶² Şentop, a.g.e., s.68.

¹⁶³ Rüya Kılıç, *Osmanlı’da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s.23.

¹⁶⁴ Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Nakîbü’l-Eşrâfîlik Müessesesi*, TTK, Ankara 2003, s.25-27.

döneminde Nakîbüleşrâflık görevi ihdas edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, bu görevi kaldırmışsa da seyyidlik iddiasında bulunanların artması üzerine tekrar ihdas edilmiştir.¹⁶⁵ II. Bayezıt 1494'te ücretli olarak Seyyid Mahmud'u bu iş için görevlendirmiştir.¹⁶⁶ Bu ünvanı da ilk olarak o kullanmıştır. Görevi seyyid ve şeriflerin şeceresini kaydederek müteseyyidlerin,¹⁶⁷ seyyidlere sağlanan imtiyaz ve imkanlarını engellemektir.¹⁶⁸ Genellikle ilmiye mensupları içerisinde seçilen Nakibüleşrâflar, XVII. yüzyılın ortalarına kadar ömür boyu bu görevde kalmışlar daha sonra ise çeşitli sebeplerle azledilmiş veya görevden feragat etmişlerdir. Sadece bu görevi ifa edenlerin yanı sıra ilmiye teşkilatındaki diğer görevler ile bu görevi birlikte yürüten mensuplar da bulunmaktaydı.¹⁶⁹ Nesebine dayanarak kendilerini Şeyhülislamdan bile daha faziletli sayanları olduysa da XVII. yüzyıldan itibaren tayinlerinin Şeyhülslama bırakılmasıyla teşkilat içerisindeki durumu netleşmiştir. İlk zamanlarda yevmiyeleri 25 akçe olup sonra artarak 75 akçeye ulaşmış ve sonrasında bir miktar daha artmıştır.¹⁷⁰

Merasimlerde Nakîbüleşrâfın önemli bir yeri vardı. Biat, kılıç kuşanma, mevlid, cülus ve veladet günlerinde Şeyhülislamla birlikte ön sıralarda yer alır ve bazen tören duasını yapardı.¹⁷¹ Kılıç kuşanma töreninde Şeyhülislamla birlikte bulunur bazen de tek başına töreni yürütürdü. Yeşil kavuk onların alamet-i farikası idi.¹⁷²

2.4. Padişah Hocaları

Osmanlı şehzadelerini ulemâdan bir kişi okutur ve eğer o şehzade hükümdar olursa onun şehzadeliğindeki hocası hünkar hocası olur ve bunlara yüksek ilmiye rütbesi verilir.¹⁷³ Osmanlı hükümdarları içerisinde I. Mehmet'in Sofu Beyazıt adında bir hocası

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.170.

¹⁶⁶ Sarıcık, a.g.e., s.58.

¹⁶⁷ Sahte seyyidlik iddiasında bulunanlar.bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.2. MEB, İstanbul 1983, s.640.

¹⁶⁸ Şit Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *DİA*. c.32, 2006 İstanbul, s.323.

¹⁶⁹ Nakibüleşrâf Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi, Rumeli Kadıaskerliği ile birlikte bu görevi yürütmüştür. bkz. *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1106 / 1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2000, s.40; M. Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık*, s.107.

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s.171.

¹⁷¹ Sarıcık, a.g.e., s.135.

¹⁷² Buzpınar, a.g.e., s.323-4.

¹⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1998, s.347.

vardı. Bu uygulamadan sonra hemen tüm padişahların bir hünkar hocası bulunması adet haline gelmişti.¹⁷⁴ Fatih Kanunnamesinde padişah hocaları ile ilgili olarak, “*Şeyhülislam ulemânın reisi dir ve mualim-i sultân dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdır. Vezîria'zam anları üzerine almak ri'âyeten lâzım ve münâsibdür. Ammâ müftî ve hoca sâir vüzerâdan bir niçe tabaka yukarudur ve tasaddur dahi iderler*”¹⁷⁵ hükmü bulunmaktadır. Buradan padişah hocasına verilen kıymeti takdir etmek mümkündür. Padişah hocalarından bazıları kendilerine gösterilen teveccühten mülhem devlet işlerine dahi müdahale ederlerdi. III. Mehmet’in hocası Hoca Saadettin Efendi (ö. 1599) de devlet siyasetinde önemli rol oynayanlar arasındadır.¹⁷⁶ Hoca Saadettin hocalık yaptığı şehzade Murad’ın cülusuyla muallimi sani unvanını almış ve kazandığı itibar ile Şeyhülislamı bile geride bırakarak fiilen ilmiye sınıfının reisi mevkiine yükselmiş, Padişah hocalığından Şeyhülislamlığa geçen ilk kişi olmuştur.¹⁷⁷ II. Osman’ın hocası ve Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi (ö. 1703) de bu durumun örneklerindendir.¹⁷⁸ Hoca Sadettinden sonra padişah hocalığıyla Şeyhülislamlığı şahsında birleştiren ikinci kişi olan Feyzullah Efendi, sahip olduğu durumu kötüye kullandığı gerekçesi ile katledilmiştir.¹⁷⁹

2.5. Hekimbaşı

Hekimbaşlık, İslam dünyasının tıp ilmine verdiği önem ile kurumsallaşmıştır.¹⁸⁰ Osmanlı Devleti’nde, Fatih dönemine kadar hekimlerin başında bir hekimbaşının değil, hükümdarın ve ailesinin tedavilerini üstlenen saray hekimlerinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Klasik anlamda sağlık hizmetlerinden sorumlu ilk hekimbaşı, II. Bayezit döneminde görevlendirilen Mehmet Muhyiddin İzmitî’dir. Hekimbaşlar ilmiye sınıfına mensup, tıp ilminde kendini kanıtlamış, ehil kişiler arasından seçilirdi. Protokolde önemli bir yere sahip olan Hekimbaşlar, padişahın eceli ile ölmesi durumunda ihmalleri olduğu

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Sınıfı*, s.149.

¹⁷⁵ *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s.5; Uzunçarşılı, a.g.e., s.151.

¹⁷⁶ Şerafettin Turan, “Hoca Sâdettin Efendi”, *DİA*, c.18, İstanbul 1998, s.197.

¹⁷⁷ Zilfi, a.g.e., s.173.

¹⁷⁸ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 109.

¹⁷⁹ Mehmet Serhan Tayşi, “Seyyid Feyzullah Efendi”, *DİA*, c.12, İstanbul 1995, s.527; Sedat Yıldırım, *Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Arapça Şeceresi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014 Erzurum, s.2.

¹⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, s.351-355; Cemil Akpınar, “Hekimbaşı”, *DİA*, c.17, İstanbul 1998, s.160.

düşüncesi ile azledilirlerdi.¹⁸¹ İlmiye sınıfından olduklarından kadiaskerliğe kadar yükselebilir, kadılık ve müderrislik gibi görevlere atanabilirlerdi.¹⁸² Maaşları hazîne-i âmireden ödenirdi. Aylıkları XVI. yüzyılda 2360 akçe olup sonrasında 6500 akçeye kadar çıkmıştır. XVII. yüzyılda mevleviyet derecesi ile 500 akçe yevmiye alırlardı.¹⁸³ Aylıklarından ayrı olarak Tekfurdağı arpalığı hekimbaşılara verilmekteydi.¹⁸⁴

2.6. Münecimbaşısı

Konusu, yıldızların vaziyetlerine bakarak bunlardan dünyada olup bitecekleri çıkarmak olan ilm-i felek ve ilm-i ahkâm-ı nücûm¹⁸⁵ ile ilgilenen münecim, devlet teşkilatı içerisinde ve ilmiye sınıfının üyesi olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁶ Münecimbaşılık kurum olarak ne zaman teşekkül ettiğine dair bilgilerde eksiklik bulunmaktadır. Fatih döneminde sarayda münecim bulunmaktadır. II. Beyazıt döneminde ise 15 akçe ile münecimbaşısı, 10 akçe ile münecim-i sâni ve 10 akçe ile münecim katibi görevlendirilmiştir.¹⁸⁷ Tespit edilebilen ilk Münecimbaşısı Seydi İbrahim ve onun vefatı ile yerine geçen Sa'di bin İshak Çelebi'dir. Toplam olarak otuz yedi münecimbaşısı Osmanlı Devleti'nde görev yapmıştır.¹⁸⁸ İlk rasathaneyi kuran Takıyyüddin er-Râşid, Osmanlı Devleti münecimbaşılarında olup Şam ve Mısır'da yetişmiştir. Siyasi meselelere karışan Münecimbaşısı Hüseyin Efendi ilmiye sınıfından olmasına rağmen idam edilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸¹ Nil Sarı, "Hekimbaşısı"(Osmanlı Dönemi), *DİA*, c.17, İstanbul 1998, s.162.

¹⁸² Şeyhülislam Ebu Saidzâde Feyzullah Efendinin azli üzerine Rumeli Kadıaskeri Sadık Mehmed Efendi Şeyhülislamlığa, Hekimbaşızâde Yahya Efendi ise ondan boşalan Rumeli Kadıaskerliğine atanmıştır. bkz. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 55.

¹⁸³ İpşirli, "İlmiye Teşkilatı", C.2, s. 272,

¹⁸⁴ Sarı, a.g.m., s.163.

¹⁸⁵ İlmiye ahkâm-ı nücûm kavramının astronomi ilminden farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılan bir nevi astronominin metafiziğidir. Detaylı bilgi için bkz. Tevfik Fevk; "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm", *DİA*, c.22, İstanbul 2000, s.124-126.

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s.356-359; İpşirli, a.g.e., s. 273; Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi'den seçmeler II*, MEB, İstanbul 1997, s.428.

¹⁸⁷ Salim Ayduz, "Münecimbaşısı", *DİA*, c.32, İstanbul 2006, s.2.

¹⁸⁸ Ayduz, *Osmanlı Devleti'nde Münecimbaşılık ve Münecimbaşısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s.140-246.

¹⁸⁹ Ayduz, "Osmanlı Devletinde Münecimbaşılık", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Yay. haz. F.Günergün, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s.165.

XVII. yüzyılda kurumsallaşan müneccimbaşılik, müneccim-i sâni ve beş kâtipten müteşekkil bir kadroyla teşkil edilmiştir. Müneccimbaşıliğa, müneccim-i sânilikten geçilmiştir ve müneccimbaşıların en az 40 akçeli müderris veya benzeri vazifeden geçmiş olmaları gerekmektedir. Müneccimbaşılikten sonra ilmiye tarikinde devam eden ve Rumeli Kadıaskerlik payelerine kadar yükselenler olmuştur. Müneccimbaşıların tayinleri ve azilleri hekimbaşıların teklifi ile olurdu.¹⁹⁰ Ardından Şeyhülislam, vezir-i azam sırasıyla padişaha arz edilirdi. Asıl görevleri her yıl bir takvim ve imsakiye hazırlamaktı. Takvimler nevrudan nevrusa hazırlanır ve o yıl meydana gelecek olaylar ve günler bulunurdu. Takvimler hazırlanınca 7500 akçeye kadar ücret alırlardı. Muvakkithaneler, Müneccimbaşılarına bağlı olup bu kurumlara alınacak kişilerin imtihanlarını onlar yapardı.¹⁹¹

3. Osmanlı İlmiye Teşkilatının Kaynağı Olarak Örgün Osmanlı Eğitim Sistemi

İlmiye teşkilatına dahil olmak isteyenlerin, Osmanlı Devleti içerisindeki eğitim aşamalarından geçmeleri ve teşkilata girebilmek için gerekli diğer aşamaları tamamlamaları gerekmiştir. Bu gerçekten hareketle, teşkilatı anlayabilmek için teşkilatın insan kaynağının yoğrulduğu eğitim sistemini incelemek faydalı olacaktır. Bu başlık altında, ilmiye tarikinde mülazım olarak atanma aşamasına gelinceye kadar danışmendlerin aldıkları eğitim ve bu eğitimin kademeleri incelenecektir.

3.1. Sıbyan Mektebi

Osmanlı Devleti'nde örgün eğitim süreci, medrese öncesi ilköğretim kurumları olan ve “*Darü't-Ta'lim*”, “*Taş Mekteb*” veya her mahallede bulunmasından dolayı “*Mahalle Mektebi*” gibi adlarla anılan Sıbyan Mektepleri ile başlamaktaydı.¹⁹² Sıbyan Mekteplerinde öğrencilere Kur'an, tecvid, hat, lügat, kıraat ve basit manada günlük hayatta ihtiyaç

¹⁹⁰ Aydüz, a.g.e., s.42.

¹⁹¹ Müneccimbaşıların görevlerinin detayı için bkz. Aydüz, a.g.e., s.74-113.

¹⁹² Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 19; Zülfü Demirtaş, “Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.1, S.1, Elazığ 2007, s.174; Ayşe Peyman Yaman, *Osmanlı Mektepleri'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s.42.

duyacağı düşünöldüğü kadar aritmetik dersi verilirdi. Genellikle kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim aldığı ücretsiz mektepler,¹⁹³ diğer kültürlerde olduğu gibi mabetlerle ve bunun Osmanlı Devleti'ndeki yansıması olan camilerle bitişik olarak bulunurlardı.¹⁹⁴ Devletin hemen her tarafına yayılan mekteplere başlama yaşı 5-6 yaş kabul edilmekte ve 14 yaşına kadar mekteplerde eğitim sürebilmekteydi.¹⁹⁵ Sıbyan mektepleri padişahlar tarafından yaptırıldığı gibi valide sultanlar, büyük devlet memurları ve hayırsever kişiler tarafından da kurulmaktaydı. XVII. yüzyılın ortalarında Edirne'de Sultanlara ait 14 caminin her birinin yakınında birer sıbyan mektebi bulunmaktaydı.¹⁹⁶

Sivil bir geleneğe bağı olan sıbyan mekteplerinde devlet tarafından belirlenen resmi bir program yerine yukarıda bahsedilen dersler tarihi süreklilik içerisinde biçimlenerek uygulanır hale gelmiş ve vakfiyeler ile hukuki statüye kavuşturulmuştur. Merkezin temsilcisi olan kadı ve nazırlar ise her zaman akademik, idari ve mali işlerin işleyişi hakkında takipçi olmuş, mekteplerin yönetimini denetim altında tutmuştur.¹⁹⁷

Mekteplerin öğrencilerin günlük hayatta kullanacakları bilgileri edindikleri yer olma dışında diğer bir önemli fonksiyonu ise daha üst kademe olan medreselere gitmenin önemli bir koşulu olmasıdır. Çoğunlukla medrese ile aynı fiziki yapı içerisinde bulunan sıbyan mektepleri ile medreseler arasında amaç, hiyerarşi ve idari olarak kenetlenen bir bağ bulunmaktadır.

¹⁹³ Samettin Başol; Ömer Düzbakar, "XVII. yüzyılda Bursa'da Eğitim-Öğretim Hizmetlerine Yönelik Vakıflar", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII (1), Bursa 2009, s.9.

¹⁹⁴ Mefahil Hızlı, "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.6, S.12, İstanbul 2008, s.86.

¹⁹⁵ 1577-1581 yılları arasında İstanbul'u gezme fırsatı bulan Alman seyyah Salomon Schweigger, "İstanbul'da Çocuk Mektebi adı altında eğitim veren yerlerin ve eğitimcilerinin çok fazla olduğunu gözlemlemiş, çocukların Almanya'dakinin aksine sertlik ve korku ile eğitilmediklerini ifade etmiştir. Seyyah kendi ülkesinde olduğu gibi Türklerin de öğrencileri cezalandırdıklarını ama bunda ölçülü davranarak onlara sabır gösterdiklerini belirterek bu durumu övmüştür." Bkz. Zafer Karademir, "Avrupalıların Gözlemlerinde Osmanlı Eğitimi ve Bilimi (XVI-XVIII. yüzyıllar)", *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, S.34, İstanbul 2013, s.16.

¹⁹⁶ Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", *Türkler Ansiklopedisi*, c.15, s.35.

¹⁹⁷ Taşkın Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3 2008, s.348.

3.2. Medrese ve Eğitim

Okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak anlamına gelen de-râ-se kökünden türeyen medrese İslam tarihinde orta ve yüksekeğretim kurumlarının genel adı olarak kullanılmıştır.¹⁹⁸

Abbasi döneminde oluşan, Selçuklular döneminde gelişen medrese geleneğini alan Osmanlı Devleti,¹⁹⁹ ilk medresesini 1331 yılında Orhan Bey döneminde İznik'te kurmuştur.²⁰⁰ İlk müderrisi Mısır'da yetişmiş Davudî Kayseri olup sonrasında Taceddin Kürdî ve Alaaddin el-Esved müderrislik yapmıştır.²⁰¹ Orhan Bey döneminden itibaren özellikle devletin merkezinde hızlı bir medrese tesisine başlanmıştır. Bu niceliksel artışın kurumsallaşmaya dönüştüğü Fatih dönemine kadar seksen dört medresenin yapıldığı tespit edilmiştir.²⁰² Bunların elli üçü Anadolu'da, yirmi dokuzu Rumeli'de ve ikisi Kudüs'te inşa edilmiştir. Bu ilk medreselerin müderris ihtiyacı Anadolu'daki ve İslam dünyasındaki önemli merkezlerden sağlanmıştır.²⁰³

İlk Osmanlı medreselerindeki usul, diğer İslam Devletlerindeki usulü takip etmiş²⁰⁴ medreselerin adedi arttıkça derece ve sınıflarına göre kendine has bir tertibe tabi tutulmaya başlanmıştır. Sınıflandırmada daha çok merkezde bulunan medreseler önemli addedilmiş, merkez değiştikçe önem sırası değişmiştir. Medreselerin artmasıyla derecelendirme usulü II. Murat döneminde başlamış, ancak Fatih döneminde teşkilatlanma gerçekleşmiştir.²⁰⁵

¹⁹⁸ Baltacı, a.g.e., s. 25; Mefahil Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları, Bursa 2012, s.25; İbrahim Sarıçam, "Türk-İslam Tarihinde Yükseköğretimin Arka Planı, Türk İslam Tarihinde Yükseköğretim (Selçuklu-Osmanlı Sınırlarında Gelenek ve Değişim)", Ed. Mustafa Gençler, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yay.*, Bolu 2015, s.21; Nebi Bozkurt, "Medrese" *DİA*, c.28, s.323.

¹⁹⁹ Hüseyin Çınar, "Antep Şehrinde XVIII. yüzyılda Kurulan Medreseler ve Vakıfları", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan*, Ed. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 1999, s.173.

²⁰⁰ Aşıkpaşazâde, s.42.

²⁰¹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Numaniyye fi Ulemî'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s.27-28.

²⁰² İpşirli, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", s.327.

²⁰³ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s.68; Fahri Unan, "Medrese-Yönetim İlişkileri ve Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Meselesi", *VII. Osmanlı Sempozyumu*, Ankara 1993, s.3,

²⁰⁴ Baltacı, a.g.e., s. 15.

²⁰⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.4-5; İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1999, s.15.

Osmanlı medreseleri için dönüm noktası, yapımı 1470 yılında tamamlanan Fatih Külliyesi içerisinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Seman ve bunların gerisinde yer alan Sekiz Tetimme Medresesinin faaliyete girmesi olmuştur. Fatih döneminde medreselerin teşkilatlanması beş sınıfa ayrılmış, bunlar; Haşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih, Hariç ve Dahil Ellili ile Sahn-ı Seman olmak üzere isimlendirilmiştir.²⁰⁶ Medreseler sınıflandırılırken müderris yevmiyeleri, isimlendiriliken ise okutulan kitapların isimleri esas alınmıştır.²⁰⁷ Buna göre müderrisin yevmiyesi 20-25 akçe olanlar Haşiye-i tecrid, 30-35 akçe olan Miftah, 40 akçe olanlar Telvih bundan bir derece yüksek olan Hariç Ellili, onun üzeri Dahil Ellili ve Sahn-ı Seman olarak isimlendirilmiştir. Dahil medreselerin Hariç Ellili medreselerden farkı, Osmanlı sultanları, şehzade valideleri ve şehzadeler ile padişah kızlarının yaptırdığı medreseler olmalarıdır.²⁰⁸

II. Beyazıt döneminde medrese inşası devam etmiş, Amasya, Edirne ve İstanbul'da üç önemli külliye ve medrese kurulmuştur. Medreselerin zirve noktası ise Kanuni'nin, Sahn-ı Semân'dan bir asır sonra inşa edilen "*Medrese-i evvel, Sâni, Sâlis, Râbi*" isimleriyle dört medrese, bir "*Tıp Medresesi ve Dârü's-Şifâ ile Dârü'l-Hadis*"ten oluşan Süleymaniye Külliyesi olmuştur.²⁰⁹ XVI. yüzyılda oturan medrese sistemi XVII. yüzyılda da büyük bir değişiklik göstermeden devam etmiştir.²¹⁰

Medreselerdeki eğitim süresi, üzerinde farklı görüşlerin beyan edildiği bir konu olmuştur. Uzunçarşılı, Sahn Medreselerine varmak için talebelerin 3 yıl eğitim görmeleri gerektiğini belirtmiştir.²¹¹ Şentop ise medreselerdeki eğitim süresini yaklaşık 5 yıl olarak belirtmiş ve Uzunçarşılı'nın 3 sene hesabının yanlış olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Haşiye-i Tecrid ve Miftah medreselerinde iki sene okumak gerekmektedir. 40'lı

²⁰⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., s.76; Uzunçarşılı, a.g.e., s.17. Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK, Ankara 2000, s. 8.

²⁰⁷ Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK, Ankara 2003, s.207-208; Yasemin Beyazıt, "XVI. yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanûnnâmeleri ve Medrese Eğitimi", *Belleten*, c.LXXVIII, S.283, Ankara 2014, s.967.

²⁰⁸ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013, s. 177.

²⁰⁹ Hasan Akgündüz, a.g.e., s.259.

²¹⁰ Fahri Unan; "Bir Âlimin Hayat Hikâyesi Ve Klâsik Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine", *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, S.8, Ankara 1997. s.370.

²¹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.18-19; Madeline Zilfi de kaynak göstermeden mülazemet öncesi eğitimin 3 yıl olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Zilfi, a.g.e., s.40.

medreselerde 3 aydan kısa olmamak üzere 3 ders, toplam 9 ay okuma şartı vardır. Hariç Medreselerinde 5 ay, Dahil Medreselerinde 6 ay okuma şartı vardır. Bu durumda 5 yıl şartının daha anlamlı olduğunu ve XVI. yüzyılın sonları tarihli bir fermanla 5 yıl okuma şartının belirtildiğini ifade etmektir.²¹² Medreselerdeki eğitim süresi tartışmalı olmakla birlikte, bu sürenin süreç içerisinde kısaldığı anlaşılmaktadır. 1576 yılında Sahn medreselerine ulaşma süresinin üç yıla, 1598 yılında ise 2 yıla indirildiği, XVII. yüzyılda ise 2 yıllık sürenin uygulandığı anlaşılmaktadır.²¹³

İlk dönem medreselerinde okutulan derslere dair kesin kayıtlar bulunmamaktadır. Medreselerde okutulan müfredata ilişkin kesin bilgiler ancak Fatih döneminde ortaya çıkmaktadır.²¹⁴ 20-25 akçeli medreselerde Haşiye-i Tecrit,²¹⁵ 30-35 akçeli medreselerde meâniden Şerh-i Miftah²¹⁶ okutulmuştur. 40 akçeli medreselerde Şerh-i Miftah, Şerh-i Mevakıf,²¹⁷ Şerh-i Mekasıd ve Telvih,²¹⁸ 50 akçeli medreselerde Hidâye, Şerh-i Şemsiyye, Keşşaf veya Kadı Beyzavi tefsirlerinden biri okutulmuştur.²¹⁹ Bunların dışında, Osmanlı Medreselerinde temel eserlerin yanında, onların anlaşılmasını sağlayacak eserler de okutulmuştur.²²⁰ Aritmetik, Cebir,²²¹ Geometri, Müzik, Tıp, Fizik, Fizyoloji, Kimya, Botanik, Ziraat, Coğrafya, Astronomi gibi ilimler, Kelam dersinde Şerhü'l-Mevâkıf ve el-Mekâsıd gibi kitaplar müzakere edilirken okutulmuştur.²²² Bu kitaplar her ne kadar kelam kitaplarıysa da bütün âlet ilimlerini içerdikleri gibi Felsefe, Astronomi ve Aritmetik gibi

²¹² Baltacı, a.g.e., s. 35; Şentop, a.g.e., s.65-66.

²¹³ Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1997, s.6.

Hırzû'l-Mülûk “Bir danışmen ibtida-i hareketinden sonra beş yıla değin Semâniyye'ye varsın” diye buyruk çıktığı halde aldırış edilmemekte olduğu belirtilir. “Hırzû'l-Mülûk, s.195.

²¹⁴ Fahri Unan, “Klâsik Dönem Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dâir Bir Bibliyografya Denemesi”, *Divan İlmi Araştırmalar*, S.18, İstanbul 2005/1, s.99.

²¹⁵ Nasiruddin-i Tusinin *Tecridü'l-itikad* veya *Tecridü'l-Kelam* adlı eserine Seyyid Şerfi Cürçani'nin yazdığı haşiyedir.

²¹⁶ Sekkâkî'nin Belagat ilmine dair eseridir.

²¹⁷ Kadı Aduddüddin-i İcî'nin Mevâkıf adlı eserine Seyyid Şerif Cürçani'nin yazdığı şerhtir. bkz. Osman Demirci, *Osmanlı Medreselerinde Kelam Öğretimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s.383.

²¹⁸ Sadeddin-i Teftazani'nin fıkıh ilmine ait eseridir.

²¹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.25; Kütükoğlu, a.g.e., s.9; M. Akgündüz, a.g.e.,s.72; Hızlı, *Klasik Dönem Bursa Medreselerinde Eğitim Öğretim*, s.152.

²²⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.119.

²²¹ Cevat İzgi, “Osmanlı Medreselerinde Aritmetik ve Cebir Eğitimi ve Okutulan Kitaplar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s.129.

²²² İzgi, a.g.e., c.2, s.278-284.

ilimleri de ihtiva etmişlerdir.²²³ Aritmetik, Geometri ve Astronomi dersleri Elli’li medreselerde ve Astronomi, Geometriye oranla daha güç olduğundan daha sonra okutulmuştur.²²⁴

Klasik dönem sonrası medrese derecelendirme usulü değiştirilmiş ve medrese dereceleri on iki kısma ayrılmıştır: İbtidâ-i Hâriç, Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dahil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-i Sahn, Sahn-ı Seman, İbtidâ-i altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darü’l-Hadis.²²⁵ Darü’l-Hadis, müderrisliği 100 akçeli görev olup Sahn’dan yukarısı 60 akçeli medreseler olarak tertip edilmiş, XVII. yüzyılda da bu dereceler kullanılmıştır.²²⁶

Medreselere devam edebilmek için sıbyan mektebinde eğitim almak önemli bir husus olmakla birlikte vazgeçilmez değildir. Sıbyan mektebine gitmeden talip olunan medresenin ve müderrisin gerekli gördüğü ön şartları sağlayan danışmendler, medreselerde eğitim alabilmişlerdir. Medreselere seçilecek öğrencilerin niteliğinde, medreselerin vakfiyeleri de belirleyici unsur olmuştur. Vâkıf, vakfın kuruluş resmi belgesi olan vakfiyesinde medreselerde görev alacak müderrislerin ve eğitim alacakların niteliklerini de belirleyebilmiştir. Bu duruma aykırı işlem yapıldığında kadıya veya merkeze bildirerek vâkıfın şartlarının gözetilmesi talebinde bulunulmuştur. Vakfiyelerde zikredilen müderris özelliklerinden bazıları şunlardır:

- Dini ilimlerde, hadis, tefsir, usûl ve fûrû’ da alim,²²⁷
- Takva sahibi, alim, fenlerle ve ilimlerle donanmış,²²⁸

²²³ Ülker Öktem, “Osmanlı Medreselerinde Felsefe”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2004 Ankara, s.279.

²²⁴ İzgi, a.g.e., s.279; Yavuz Donat, İnan Kalaycıoğulları, “XVII. yüzyıl Başlarında Osmanlılar’da Astronomi ve Kâtip Çelebi’nin Astronomi Anlayışı”, *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009, s.310-320.

²²⁵ Mefahil Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.17, S.1, Bursa 2008, s.28; Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.30; Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, s.118.

²²⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s.40; Kütükoğlu, a.g.e., s.9.

²²⁷ Ulûm-ı Şer’iyye ve ehâdis-i Şerîfe ve Tefâsir-i Şerîfe’de ve Usûl ve Fûrû’da ve hilâfiyatta âlim. VGMA, nr. 577, 21/28. (Karadayı bin Abdullah Vakfı)

²²⁸ Müttekî, nezih, âlim, âmil ve mezkur fûnûn ve ulûm ile mücehhaz. VGMA, nr. 591, 191/188.

➤ Temiz bir takvaya sahip, dini ve akli ilimlerle donanmış, zor durumlarla başedebilen, güvenilir, zeki, talebeye öğretmeye muktedir, vakit namazlarını cemaate kıldırır,²²⁹

➤ Dini ve akli ilimleri öğretmeye muktedir, şartları eşit olursa fakir olan,²³⁰

➤ Akranı arasında diyanet ve ilim yüksekliği ile meşhur,

➤ Âlim, afif, tadrîse ehil, müdâresede idrîs misâl mûmârese sâhibi olmasını ve uhdesine tevdi' edilen vazîfe ve hidmeti edâ ve ifâde kusûr ve musâmahada bulunmayan,

➤ Evladından ilim ve fazilet sahibi bir kimse,²³¹

➤ İmâm ve hâfız-ı kütüp ve müderris olup cümleten her cihat kendinden ayrılmayıp mutasarrıf olan,

➤ Ulûmu akliye ve nakliyeden medrese-i mezbûrede sâkin talebe-i ulûma talîm-i ilm eden,²³²

➤ Âlim ve mütefennin ve fadl-ı münîfeyn ve câmide halka nasihat eden,²³³

➤ Tevliyet ve imamet görevini yapacak, rağibe-i tahsî'l-i ilm ve kemâl olan talebe-i ulûma bi'l-ciddi vel-ihtimâm tedris ve ifâdeye müdâvemet ve bilâ ömr tekâsül ve ihmâldan mücânebet olan,²³⁴

➤ İstanbul'daki usulle eğitim veren, ayda bir talebelerle hatim indiren,²³⁵

gibi özelliklerin yanı sıra mütevellilik görevini yerine getirmesi, halka ders vermesi, vaizlik yapması ve Hanefî mezhebine sahip olması gibi şartlar da getirilmiştir.

²²⁹ Bir tâhir-i âb ehl-i takvâ ve ulûm-ı şer'iyye ve rûsûm-ı akliyyeye âlim ve hall-i müşkilât ve def'-i şübehât etmeğe kâdir ve rivâyet ve dirâyetde i'timâd olunur bir kimse, bir zeki ve sâlih tertîb oluna ki yevm-i iştigâlde ilm-i şerîf ta'allûmüne meşgûl olan talebe dersini i'âdeye kâdir ola ve dahi medresede hâzır olan cemâ'ate evkât-ı salâtta imâmet eyleyen. Sultân Murad Hân-ı Sâni bin Sultânî Mehmet bin Bayezid Hân Vakfı (İşbu vakfiyye sekizinci Haremeyn defterinin 226. Sahifesinde).

²³⁰ Ulûm-i şer'iyye ve funûn-ı akliyyeyi tadrîse muktedir ve âlim olanlarına, eğer şartları eşit olursa fakir olan. VGMA, nr. 584, 145/71.

²³¹ Evlâdından bir ehl-i ilm ve sâhib-i fazilet kimesneye. VGMA, nr. 581/2, 343/343.

²³² VGMA, nr. 590, 196/176.

²³³ VGMA, nr. 90, 190/110.

²³⁴ VGMA, nr. 582/1, 163/110.

²³⁵ VGMA, nr. 593, 89/82.

Müderislerin kim olacağı ile ilgili bir diğer husus ise vakfın banisi ile müderisinin aynı kişi olmasıdır.²³⁶ Hatta vâkıf-müderis kendisinden sonra müderislik görevini yerine getirecek olan kimsenin kendi evladından olmasını şart koşabilmiştir.²³⁷ Yine müderis olarak tarikat şeyhlerinin bırakıldığı vakfiyelere de şahit olmaktayız.²³⁸ Bunlardan anlaşıldığına göre vakfiyelerde zikredilen şartlar, müderisi kadıasker tarafından tayin edilmeyen ve merkezdeki usulde ders vermesi zorunlu olmayan taşra medreseleridir. Bazı vakfiyelerdeki “İstanbul’daki medreselerle aynı usulde ders verme” şartı ve vakfiyelere uyulmadığında kadıasker yerine kadıya başvurulması, bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Nitekim merkez tarafından yapılan atamalar ve bunların nasıl gerçekleştiği dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

²³⁶ VGMA, nr. 590, 174/191 (*medresei merkûmenin müderisliği ve câmi`-i şerîfi mezbûrun imâmet ve meşîhatı hayâtda oldukça bana meşrûta ola*).

²³⁷ VGMA, nr. 581/2, 343/343 (*vefâtım minâ `llahi ta`âlâ silsile-i hayâta menzil-i mezbûrun süknâ ve menâfi`-i alâ tertîbi`l-bütîn batn-i evvelde olan evlâd-ı zükûruma ve evlâd-ı zükûr evlâd-ı zükûruma mâ tenâsilu meşrûta ola*).

²³⁸ VGMA, nr. 581, 280/282 (*halveti ve hayâtı tekyesinin şeyh-i mûmâ-ileyh el-Hâcc Abdülhadi Efendi sonrasında şeyhlere*).

BÖLÜM II

OSMANLI İLMİYE SİSTEMİNE GİRİŞ USULÜ:

MÜLAZEMET SİSTEMİ

1. Mülazemet Kavramı Tanımı ve Kapsamı

Bir yere veya kişiye sıkı sıkıya bağlanma manasındaki lüzum kelimesinden türeyen mülazemet, kelime anlamı olarak maaşsız acemilik hizmeti için kullanılan bir kavramdır. Osmanlı ilmiye sisteminde iki süreci karşılamak için kullanılan mülazemetin birinci anlamı ile ilmiye mesleğine girişte beklenen zamanı, diğer anlamı ile de mazuliyet döneminde geçirilen zaman kastedilmektedir.²³⁹

Osmanlı medrese sisteminde ilerleyen bir danışmend, Haşiye-i Tecrid Medresesi'nden eğitime başlayıp, sırasıyla Miftah, Telvih-Kırkılı, Hariç, Dahil medreselerini tamamlayıp Sahn veya Altmışlı Medreselere kadar devam edebilirdi.²⁴⁰ Söz konusu derecelerdeki eğitimlerini başarı ile tamamlayanların ilmiye sistemine dahil olabilmeleri için mevâli derecesindeki kadılar, bürokrasi içerisindeki üst düzey ilmiye temsilcileri veya en az 50'li seviyede görevli müderrislerin hizmetinde bulunmaları gerekirdi.²⁴¹ Hizmet süresi sonucunda hocalarına verilen kadro hakkı ile sıraları geldikçe ilmiye mesleğine girmeye hak kazanırlardı.²⁴²

²³⁹ İpşirli, “Mülâzemet”, *DİA*, c.31, İstanbul 2006, s.537; Beyazıt, “*Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü*”, s.425.

²⁴⁰ Ali Uğur, *The Ottoman 'Ulemâ in the Mid-17th Century, An Analysis of the Vakâ'i'ü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhi Ef.*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1986, s. XLI.

²⁴¹ *Koçi Bey Risalesi*, s.41-42.

²⁴² İpşirli, a.g.m., s.537-538; Beyazıt, a.g.m., s.426.

İlmiye teşkilatına dahil olmak isteyen salık, yukarıda bahsedilen hizmetini tamamladıktan sonra hizmetinde bulunduğu ilmiye mensubu tarafından kendine verilen tezkire ile kadiaskerliğe bizzat başvururdu. Başvuru tezkeresinde danışmenden hangi vesileyle mülazım olduğu belirtilirdi.²⁴³ Söz konusu tezkirenin padişaha arzından ve onaylanmasından sonra kadiasker ruznamçesine kayıt olan danışmend, mülazım olarak adlandırılarak atanmak için sırasını beklemeye başladı.

Fatih Kanunnamesinde ve 1598 tarihli İlmiye Kanunnamesinde, silke yeni giren mülazımlar için “*yeni mülazım*” kavramı kullanılmıştır.²⁴⁴ Mülazım kaydedilmelerinden bir göreve atanmaya değin geçen süre için “*zaman-ı mülazemet*” veya “*müddet-i mülazemet*” kavramı kullanılmıştır.²⁴⁵

Mülazım verebilmek ilmiye mensupları için önemli bir kabul göstergesidir.²⁴⁶ Hangi ilmiye mensuplarının ne kadar mülazım verdiklerini tespit edebilmek için mülazım ruznamçelerinin incelenmesi ve buradaki istatistiki bilgilerin karşılaştırılması gerekmektedir. Mülazım ruznamçelerini tutmak Rumeli Kadiaskerinin görev ve yetki alanına girmektedir.²⁴⁷ Bu sebeple bu araştırma, kapsamında incelenen defterlerin Anadolu Kadiaskerliğine ait olması sebebiyle, mülazım ruznamçe defterlerini içermemektedir. Ancak hareket ruznamçelerinde bir göreve atanırken daha önce çalışılan yer, önceki maaşı, infisâl ve mülazemet süreleri, yevmiyesi vb. bilgileri içerdiğinden mülazım olup ilk defa atanan ilmiye mensupları hakkında da bilgi verilmiştir. Hatta kimin talebesi olduğu ve ne sebeple mülazım verildiği konularında bilgileri içeren atamalar araştırmaya konu olan ruznamçelerde mevcuttur.

²⁴³ Anadolu kadiaskerlik ruznamçelerinde mülazımlıktan ilk atama söz konusu olduğunda, mülazım veren ulemânın adı ve görevi zikredilmiş ve hangi usulle mülazım verildiği belirtilmiştir.

²⁴⁴ A. Akgündüz, *Osmanlı Kânûnnâmeleri*, s.635.

²⁴⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.109.

²⁴⁶ Fahri Unan, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi” *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Celal Güzel, c.5, Ankara 1999, s.140-160; Zilfi, a.g.e., s.46.

²⁴⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, c.II, Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481, haz. M. Hüdaî Şentürk, TTK, Ankara 2003, s.71; Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.202; Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Tarikine İstihdam*, s.428.

Mülazemete başladıktan sonra ilk göreve tayin edilene kadar beklenen süre iki yıldan on yıla kadar değişiklik gösterebilmektedir.²⁴⁸ 1636 tarihli bir fermada eskiden beri muid alınan medreselerden muid alınması, sonradan ortaya çıkan medrese ve mansıplardan mülazım alınmaması istenmiştir.²⁴⁹ Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda etkili olan suhte isyanları sırasında taşra medreselerinin büyük bir kısmı kapatılmış ve taşradan gelen mezunların sisteme dahil olmaması istenmiştir.²⁵⁰ XVII. yüzyıldan itibaren ruznamçelerin daha sıkı tutulması ve ruznamçelerde kayıtlı olmayan “*ecnebi*”lerin sistemin dışına atılmasında suhte ayaklanmalarının önemli etkisi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.²⁵¹

Mülazemetin ikinci anlamı, mansıba daha önce dahil olmuş ulemânın, örfi müddetinden veya çeşitli sebeplerle örfi müddetinden farklı zamanda biten görevinden sonra İstanbul’daki ilgili kadiaskerliğe bağlı olarak geçirdiği mazuliyet süreci ile ilgilidir. Görev süresini bitirerek mazul duruma düşen ilmiye mensubu, İstanbul’a gelerek Çarşamba günü mensup olduğu kadiaskerlik divanlarını takip etmeye başladığı, böylece mazuliyet süresi yerine mülazemet süresi tekrar başladı. “Mülazemet-i Müstemirre” adı verilen²⁵² bu müddet Uzunçarşılı’nın belirttiğine göre yaklaşık iki yıldır.²⁵³ İlmiye mensupları “*Zaman-ı infisâli*”ni tamamlayıp “*zaman-ı ittisal*” adı verilen tayin ile görev tekrar başladı. Tekrar göreve atanması için mazuliyet süresi değil mülazemet süresi dikkate alındığından, mazul duruma düşen ilmiye mensubu bir an evvel İstanbul’a gelmeye çalışılırdı. Mülazemet süresince ilmiye mensupları, bürokratik iş ve işlemlerin birer parçası olmuş ve kadiaskerliğin hizmet alanlarında görev almışlardır. Devlet, İstanbul’daki mülazemet süresi ile merkezi otoriteyi pekiştirmeyi de hedeflemiştir.

²⁴⁸ Şentop, a.g.e., s.62.

²⁴⁹ Alan, a.g.e., s.71.

²⁵⁰ Halil İnalcık, “Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık”, Çev. Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Kadim Yay., Ankara 2012, s.127.

²⁵¹ Medreseli isyanları için bkz. Mustafa Akdağ, “Medreseli İsyanları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 1-4, 1949, s.361-387.

²⁵² Uzunçarşılı, a.g.e., s.109.

²⁵³ Bkz. “*zaman-ı infisâl*” kısmı.

2. Mülazemet Sistemini Ortaya Çıkaran Unsurlar

Mülazemet sisteminin ne zaman oluştuğuna dair bilgiler net değildir. Taşköprülüzâde Ahmet Efendi'nin kaleme aldığı “*eş-Şakâiku'n-Numaniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*” adlı eserde bilgilerini verdiği XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan ulemâ biyografilerinde, ilmiye sürecine girişte bir mülazemet sürecinden bahsedilmemektedir.²⁵⁴ Fatih döneminde belirginleşen merkezileşme temayülünün ilmiye sınıfına etkisi olarak mazuliyet sürecinde devlet kontrolünün ilmiye mensupları üzerinden eksilmemesi ve mensupların bilgi-becerilerinin arttırılmak istenmesinin yanı sıra sistemde oluşan yığılmanın mülazemet sisteminin oluşmasında etkili olduğu varsayılabilir.

Uzunçarşılı, sistemin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili bir bilgi vermemiştir. Fahri Unan, Kanuni dönemine işaret ederken; Mehmet İpşirli XVI. yüzyılın sonlarında hissedilen ihtiyaç üzerine sistemin oluştuğunu belirtmiştir. Unan, XV ve XVI. yüzyılda fazla yaygın olmadığını, Beyazıt ise mülazemet sisteminin Fatih devri sonlarında teşekkül etmeye başladığını, mezkur dönemde zümre mensuplarının sayısının artmasıyla seçici bir unsur olarak kullanılmaya başlandığını belirtmiştir.²⁵⁵ Ancak Ebussuud Efendi'nin Rumeli Kadiaskerliğine kadar mülazemet kayıtlarının tutulmasında belli bir düzene riayet edilmediği, bu dönemden sonra yeni bir düzenleme ve sistem oturtulmaya çalışıldığının belirtilmesi, sistemin bu tarihten önce de varlığını göstermektedir.²⁵⁶

Atanmak için bekleyenlerin artması XVII. yüzyıl rużnamçe defterlerinde “*ziham-ı mülazımın*” olarak ifade edilmiştir.²⁵⁷ Mülazım bekleyenlerin sayısı arttıkça daha önce çeşitli sebeplerle diğer bir kazaya “*ilhak*”²⁵⁸ olan kadılıklar, “*ifraz*”²⁵⁹ olunarak yerlerine ziham-ı mülazemetine binaen atama yapılmıştır. Cemaş Kazası, Akköy Kazasına mülhak olup, ziham-ı mülazemetine binean ifraz olmuş ve Mevlana Muharreme 150 akçe ile mansıp

²⁵⁴ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Numaniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

²⁵⁵ Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, s.212; Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s.33.

²⁵⁶ Şentop, a.g.e., s.63-64.

²⁵⁷ Alan, a.g.e., s.54.

²⁵⁸ Kazaların birleştirilerek tek kaza durumuna getirilmesi.

²⁵⁹ Büyük kazaların bölünerek yeni kaza meydana getirilmesi.

olarak 1087 Receb’inde/Eylül 1676 verilmiştir.²⁶⁰ Antakya Kazasından ifraz olan Şeyh ma’a Amik Kazası, sıfırü’l-yed (görevsiz, boşta, eli boş) kalan Mevlana Mehmet’e 1079 Muharrem’inde/Haziran 1668 verilmiştir.²⁶¹ Rumkale (Halfeti)/Şanlıurfa, Gedikçik/Sivas, Feslikan-ı Göreme kazalarına ziham-ı mülazemetlerine binaen atama yapılmıştır.²⁶²

3. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı Osmanlı Mülazemet Sistemi

XVI. yüzyılda klasik karakterini almaya başlayan mülazemet sisteminin XVII. yüzyılda uygulamadaki gelişim seyrinin incelenmesi (Anadolu) Kadıaskerlik ruzmançelerinin ayrıntılı olarak incelenmesine bağlıdır. XVII. yüzyıl Anadolu Kadıaskerliği ruzmançelerinde mülazemetin birinci anlamı olan sisteme yeni girenlerin kimin mülazımı olduğu ve hangi vesile ile sisteme dahil olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın bu kısmında mülazemetin yukarıda bahsedilen iki anlamından ilmiye mesleğine girişte beklenen zamanı ifade eden birinci anlamı ile ilgili veriler incelenecektir.

1598 tarihli İlmiye Nizamnamesine göre mülazemet süresi 3 yıldır ve bu süreyi tamamlamayanların mansıba atanmaması belirtilmiştir.²⁶³ Ancak buna rağmen bahsedilen mülazemet süresi süresi olmadan sisteme dahil olanlar tespit edildiğinde sistemin dışına atılmışlardır. Mustafa Âlî, mülazemetlerin usulünce verilmeyip satılmaya başlandığından, hakedenin yerine haketmeyenlerin atandığından bahsetmekte ve ilmiye sınıfındaki gördüğü bozulmanın en temeli olarak mülazemet sistemindeki sıkıntılar olduğundan bahsetmektedir.²⁶⁴ Yine ona göre, ilmiye sisteminin düzeltilmesi mülazemet usulünün düzelmesine bağlıdır.²⁶⁵

XVII. yüzyıl verilerinde de mülazemet süresine dikkat edilmeden atananlar tespit edildiğinde görevden alındıkları görülmektedir: İnegöl Aydın Kadısı Mehmet, bila mülazım olduğu için şehri ati gayetinde görevden alınmış ve yerine 1085 Zilhicce’sinde/Şubat 1675

²⁶⁰ MA, AKR, 439/5, Vr. 11.

²⁶¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 16.

²⁶² NOK, AKR, 5193/11, Vr. 9; MA, AKR, 438/4 Vr. 8.

²⁶³ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, VIII, s.635.

²⁶⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Teşrifatname*, s.4-5.

²⁶⁵ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Nasihatü’s-Selâtin*, haz. Kasım Ertaş, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s.100.

Bursa Arizi Çelebi Medresesi'nden Mevlana Abdurrahim, 150 akçe ile atanmıştır.²⁶⁶ Sındırgı Kadısı Ömer, bila mülazım olduğu gerekçesi ile 1089 Safer'inde/Mart 1678 6 ay tevkitle görevden alınmış ve yerine Mihaliççık Kazasından 156 ay infisâl ve 19 ay âsîtanesi olan Mevlana Abdullah, 300 akçe ile getirilmiştir.²⁶⁷ Burada dikkati çeken husus Ömer'in bila mülazım olduğu tespit edilmesine rağmen yerine yapılan atamanın 6 ay tevkitle yapılmış olmasıdır. Yine Akçeşehir Aydın Kazasına 400 akçe yevmiye ile atanan Mevlana Mehmet, Viranşehir/Şanlıurfa kadısı Mehmet'in bila mülazım olması sebebiyle 1090 Rebîü'l-evvel'inde/Nisan 1679 atanmıştır.²⁶⁸

Bazı kayıtlarda ise fiilen göreve başlamaksızın, henüz tevkit sürecinde atanmayı beklemekteyken, kadıların mülazemet sürelerinin yeterli olmadığı anlaşılmış ve bu yüzden yerlerine yeni kadılar atanmıştır: Akhisar-ı Saruhan Kazasına atanan Es'ad, bila mülazım olduğu için henüz görevine başlamadan yerine Mevlana es-Seyyid Muharrem; aynı sebeple Amasra Kazası için tevkit bekleyen Abdalbakinin yerine Mevlana Mehmet atanmıştır. Yine Bozok Sürgünü Kazası için tevkit bekleyen Mehmet, Dinek Keskinî (Keskin) Kazası için tevkit bekleyen Ali, Uluborlu/Isparta Kazası için tevkit bekleyen Mustafa'nın yeterli mülazemetleri olmadığı için yerlerine yeni atamalar yapılmıştır.²⁶⁹ Bu kayıtlarda mülazemet sürelerinin az olduğunun nasıl anlaşıldığına dair kayıtlar bulunmamaktadır. Ruznamçelerin bazılarında, defterin ilk kısımlarında bazı kimselerin mülazemeti olmadan-haketmeden atandıkları ve bununla ilgili şikâyet geldiğini bildiren kayıtlar bulunmaktadır.²⁷⁰ Muhtemeldir ki bu kayıtların düzeltilmesi için mülazemette bekleyen diğer mensupların itirazları söz konusudur.

²⁶⁶ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 5.

²⁶⁷ NOK, AKR, 5193/12, Vr. 7.

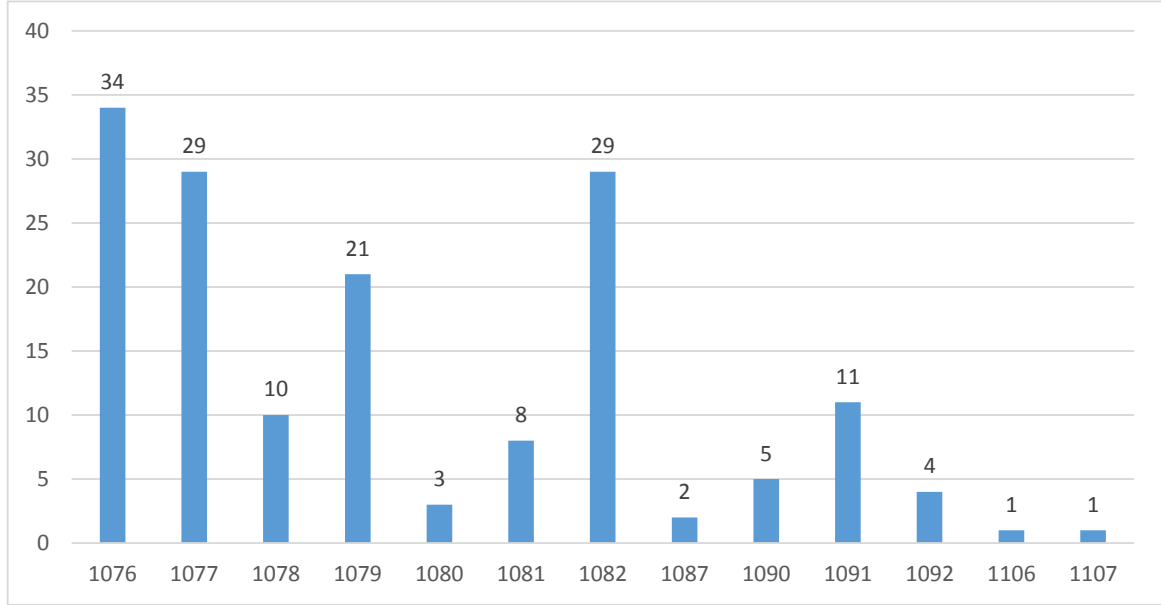
²⁶⁸ NOK, AKR, 5193/12, Vr. 18.

²⁶⁹ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 6-3-4-5.

²⁷⁰ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 5.

3.1.Ruznamçelere Göre Mülazım Olanların Sayısı

Grafik: 4. Yıllara Göre İlmiyeye Giren Mülazım Sayıları

Ruznamçeler incelendiğinde, ilmiye mesleğine girenlerin yıllık ortalamasının 1076-1079/1665-1668 yılları arasında yaklaşık 25 kişi olduğu görülmektedir. En fazla mülazım ataması otuz dört kişi ile 1076/1665 yılında ve yirmi dokuz kişi ile 1077/1666 ve 1082/1671 yıllarında görülmektedir. Ancak 1082/1671 ile 1107/1696 yılları arasında sisteme dahil olanların sayısı düzensizlik göstermekte hatta bazı yıllara ait kayıt bulunmamaktadır. Bunun sebebinin bu yıllara ait mülazım verilmemesinden ziyade, mülazımlıktan atamanın müderrisliğe yapılması ve bazı defterlerde müderris ataması bulunmaması sebebiyle olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ilgili yıllara ait ayrı bir müderris atama ruznamçesi olduğu değerlendirilmekte ve bu defterlerde silke yeni başlayanların kayıtlarının bulunabileceği düşünülmektedir. Ayrıca mülazım ruznamçelerinin kayıtlarını tutmak Rumeli Kadiaskerliği uhdesinde olması sebebiyle,²⁷¹ Anadolu Ruznamçelerine dayanarak atanma bekleyen mülazım sayıları hakkında fikir beyan etmek mümkün görülmemektedir.

²⁷¹ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s.71; Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.202.

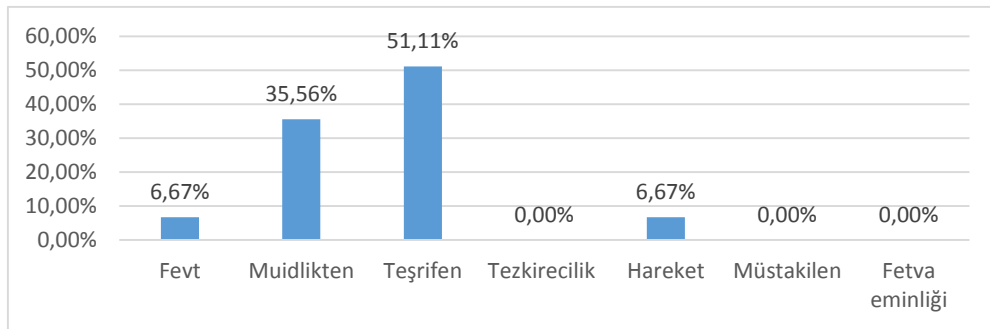
3.2. İlmiyeye Girişte Mülazım Yollarının Oranları

Osmanlı Devleti, özellikle klasik döneminden itibaren, atanılacak kadroların atama bekleyenlere oranla sayıca az kalması sebebiyle, ilmiyeye giriş sistemini belli bir payeye erişmiş ilmiye mensuplarının hizmetine bağlamıştır. Ayrıca hangi mevkide bulunan ilmiye mensubunun da ne kadar mülazım verebileceğini, mevleviyet veya müderrislikteki hareket biçimlerinin belirlediği mülazemet yollarını da kaidelere bağlamıştır. Sınıf mensuplarının verecekleri mülazımlar, ilmiye sınıfı içerisinde işgal ettikleri kadroların ehemmiyeti ile doğru oranda olmuştur.

Hocasının bir kadrodan diğerine atanması, terakki etmesi durumunda “teşriften”; en az dahil payesindeki bir medresede görev yapan muidin hocasının bir diğer medreseye, kadılığa atandığında veya emekliye ayrıldığında “muidlikten” mülazım olunurdu. Kadiaskerin yardımcısı konumunda bulunan “tezkirecilikten” de mülazım verilirdi. Hizmetinde bulunduğu hocasının vefatı halinde “fevtten” ve özel durumlara istinaden “müstakilen” ilmiye sınıfına girme yolları mevcuttu.²⁷²

Sisteme dahil olma yollarının incelenmesi ve bu yolların oranları bürokratik işleyişi anlamlandırma açısından önem arz etmektedir. Aşağıdaki grafiklerde en fazla mülazım kaydı içeren defterlere yer verildiği gibi incelediğimiz tüm defterlerdeki mülazım atamaları esas alınarak mülazemet yolları tespit edilmiştir.

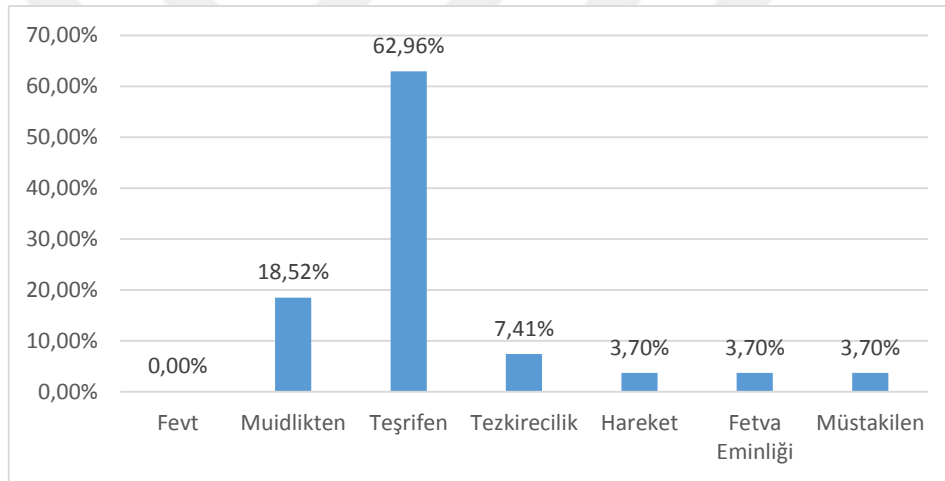
Grafik: 5. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi’nde İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yolları

²⁷² Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s.427.

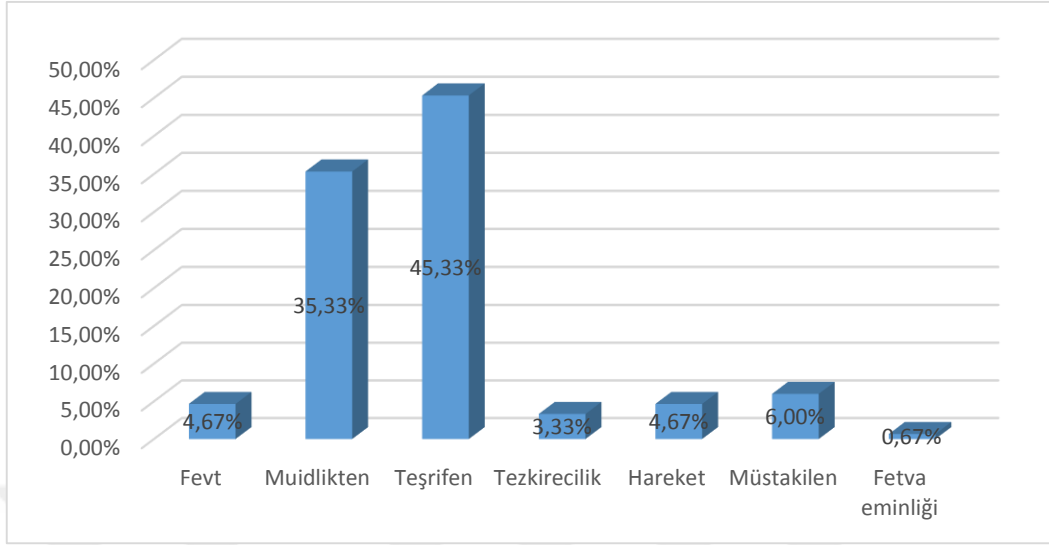
1076-77/1665-66 tarihli Abdurrahman Efendi Ruznamçesi'nde dört mülazemet tariki olduğu görülmektedir. Bunlar; vefat (fevt), muidlik, teşrifin ve harekettir. Bunların içerisinde teşrifin mülazımlık oranı % 51.11 ile birinci sırada yer alırken, muidlikten mülazemete girenlerin oranı % 35.56 ile ikinci sırada yer almıştır. Vefat eden ve ulemânın hareketinden kaynaklanan mülazımlık oranları ise % 6.67 olmuştur. İlmiye tariki içerisinde hareket eden, terfi eden mensuplardan mülazım olanlarla ilgili kayıtlarda “teşrifin” mülazım ibaresi yer alırken yukarıdaki grafikteki hareket başlığında verilen atama kayıtlarında teşrifin ibaresi yer almadığı için ayrı olarak gruplandırılmıştır. Bu defterdeki mülazım yolları içerisinde teşrifin ve muidlikten mülazemet öne çıkmaktadır.

Grafik: 6. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yolları

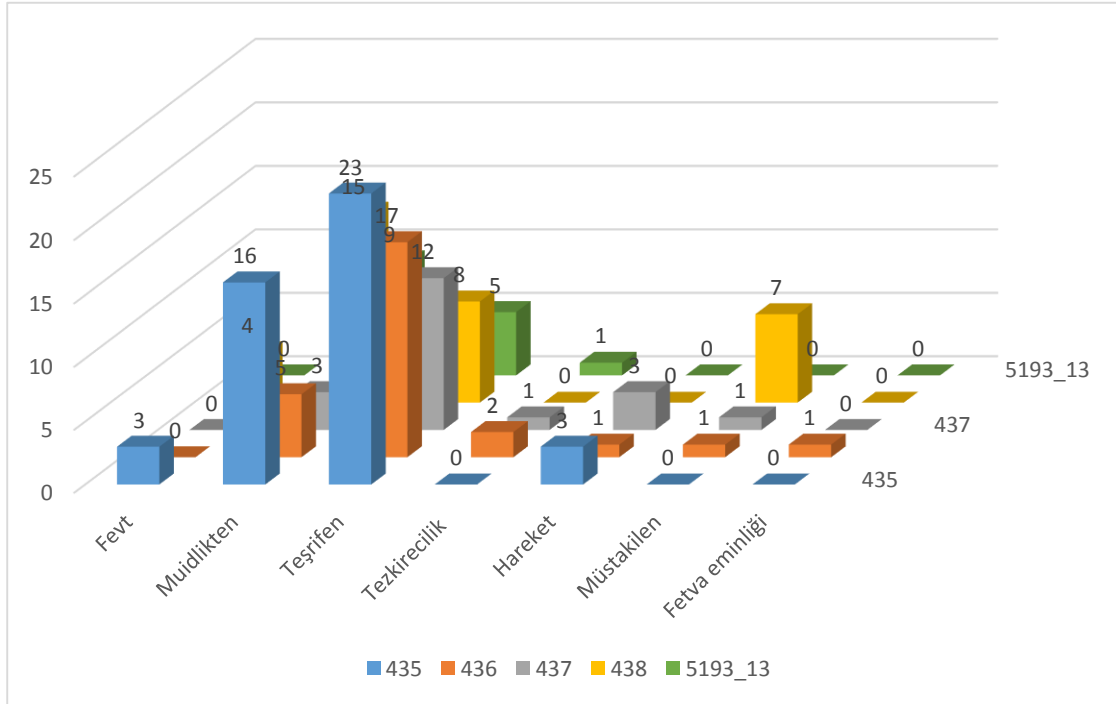
1077-1079/1666-1668 tarihli Feyzullah Efendi Ruznamçesi'nde, % 62.96 ile teşrifin mülazemet birinci, % 18.52 ile muidlikten mülazemet ikinci, % 7.41 ile tezkirecilik üçüncü sırayı alırken; hareket, fetva eminliği ve müstakilen mülazemete girenlerin oranı % 3.70 ile aynı orandadır. Söz konusu defterde teşrifin mülazemet oranının diğer tüm mülazemet yollarının toplamından daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Tüm Ruznamçeler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde ise aşağıdaki durum karşımıza çıkmaktadır.

Grafik: 7. Tüm Defterlere Göre İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yolları

Tüm defterlerdeki mülazemet yollarına göre teşriften mülazemet oranı % 45,33 ile birinci sırada yer alırken, muidlikten mülazemet % 35,33 ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki mülazemet yolunun silke girişteki oranı % 80'in üzerindedir.

Grafik: 8. Tüm Defterlere Göre İlmiye Sınıfına Girenlerin Mülazemet Yollarındaki Değişim

Tüm defterlerdeki verilere göre teşriften mülazemet, ilmiye silkine dahil olmada en önemli paya sahiptir. Teşriften mülazemeti ikinci sırada muidlikten mülazemet izlemekle birlikte 438/4 Numaralı Damat Efendi Ruznamçesi'nde müstakilen mülazemetin, muidlikten daha fazla paya sahip olduğu görülmektedir. Bu defterdeki müstakilen atamanın fazlalığı, ondan sonra gelen defterlerdeki mülazemeti olmadan atananların fazlalığından bahseden şikayetlerin ve bu şikayetlerin araştırılmasını isteyen Şeyhülislam yazılarının kaynağı olma ihtimali yüksektir.

3.3. İlmiye Sınıfına Kabul ve Mülazemet Yolları

İlmiye silkine dahil olabilmek, en alt seviyedeki medresede talebe olmak ile başlar ve her seviyedeki medreseyi geçerek en az dahil rütbesinden icazet alınması veya Sahn ve Süleymaniye medreselerine danişmend çıkaran Tetimme medreselerinden mezun olup²⁷³ sonrasında bir mollanın veya yüksek rütbeli bir müderrisin icazetine bağlıdır. Farklı yollardan ilmiyeye girilmeye çalışılsa da devletin oturtmaya çalıştığı sistem bu olmuştur.²⁷⁴

3.3.1. Teşriften Mülazemet

Kadılık, müderrislik, müftülük gibi mesleğe sahip yüksek dereceli ulemâ terakki ettiğinde, sefere katıldığında, cülus ve padişah çocuğu doğumu gibi durumlardan sonra “teşrif” usulü ile mülazım vermiştir. Uzunçarşılı'nın belirttiğine göre Şeyhülislam tayinlerinde on altı, Rumeli Kazaskerlerinin tayinlerinde sekiz, Anadolu Kazaskerleri ile Nakîbüeşrâf altı, Hekimbaşı ile Padişah İmamı dörder, Mekke ve Medine kadıları beşer mülazım verirlerdi.²⁷⁵

²⁷³ Ali Aslan, XVIII. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatından Bir Kesit: Sıdkî Mustafa Efendi'nin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları, s.29. Muallim Emin Bey'in “mülazım ünvanına istihkak, ancak tetimme mezununa has idi” ibaresinden hareketle.

²⁷⁴ Ecnebi olarak tabir edilenler, sisteme hak etmediği halde dahil olanlar, tespit edildiklerinde sistem dışına itilmişlerdir. Ecnebi olarak tabir edilenlerin sistem dışına atıldıklarına dair örnekler için bkz. MA, AKR, 441/7, Vr. 07; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 4 ve diğerleri.

²⁷⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.57.

Tablo: 5. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriften Mülazım Veren Ulemâ

Teşriften Mülazım Veren ulemâ	Önceki Görevi	Görevi	Mülazım verme Sebebi	Mülazım Verme Adedi
Abdurrahman Efendi	Anadolu Kadıaskeri	Anadolu Kadıaskeri		3
Abdurrahman Efendi		Anadolu Kadıaskeri	Sefere Teşrifinde	1
Abdurrahman Efendi		Anadolu Kadıaskeri		1
Mevâli-i Kiram Abdalbaki Efendi		Kudüs Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	3
Berderzâde İsmail Efendi		Kudüs Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	1
Salih Efendi	İstanbul Kadısı	Hekimbaşı	Sefere Teşrifinde	3
Yahya Efendi		Şeyhülislam	Sefere Teşrifinde	2
İvaz Efendi		Medine Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	1
Kadıazâde Mehmet Efendi		Mekke Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	3
Mehmet Efendi		Medine Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	1
Es-Seyyid Mehmet Efendi	Rumeli Kadıaskeri	Nakibü'l-eşraf	Sefere Teşrifinde	4

Anadolu Kadıaskeri Abdurrahman Efendi Ruznamçesi'ne ait tablo incelendiğinde Şeyhülislam, Kadıasker, Hekimbaşı, Mekke-Medine Kadıları ve Nakibü'l-eşraf gibi yüksek dereceli ulemânın teşriften mülazım verdikleri görülmektedir. Bir ulemânın aynı yıl içerisinde hem görev yeri değiştiğinde hem de sefere katıldığında, her birinden ayrı ayrı mülazım verdiği anlaşılmaktadır.

Tablo: 6. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriften Mülazım Veren Ulemâ

Teşriften Mülazım Veren ulemâ	Önceki Görevi	Görevi	Mülazım verme Sebebi	Mülazım Verme Adedi
Yahya Efendi		Şeyhülislam	Sefere Teşrifinden	4(Altıncı)
Mehmet Efendi	Rumeli Kadıaskeri	Nakibü'l-eşraf	Sefere Teşrifinden	2(Üçüncü)
		Anadolu Kadıaskeri	Anadolu Kadıaskerliğine	Üçüncü
İvaz Efendi		Medine Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	1
Es-Seyyid Mehmet Efendi	Hakaniye Müderrisi	Kudüs Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	1(Dördüncü)
Abdurrahim Efendizâde Mehmet Efendi		Rumeli Kadıaskeri		

Abdurrahman Efendi		Anadolu Kadiaskeri	Sefere Teşrifinden	1
Ahmet Efendi	Sultan Selim Müderrisi	Medine-i Münevvere Kadısı	Kaza-i mezbura tayininde	3 (üçüncü)
Es-Seyyid Abdullah Efendi		Mekke-i Mükerreme Kadısı		Dördüncü
Osman Efendi			Sefere Teşrifinden	1

Feyzullah Efendi Ruznamçesi'nde ve diğer defterlerde, mülazım verme sayıları, toplam verdiği mülazım miktarını değil, ilgili ilmiye mensubunun silke dahil olmasını sağlayan atamanın, mülazım veren ulemânın kaçınıcı sırasında olduğunu belirtmektedir. Örneğin bu defterde Şeyhülislam Yahya Efendi'nin dört mülazım verdiği görülmekle birlikte seferi hümayuna katılması nedeniyle altı adet mülazım hakkı elde ettiği şu ifadeden anlaşılmaktadır: “*Şeyhülislam Yahya Efendinin bin yetmiş altı sensesi şehr-i Ramazan'ında vaki seferi hüim ayuna teşrifinden mülazımı alınmak babında varid olan fermani celili aşan mucebince altıncı olmak üzere mülazemeti kabul buyurulduğu...*”²⁷⁶ Yahya Efendi'nin bu sefere katılımı dolayısıyla başka mülazım vermesine rastlanmamış ise de Rumeli Kadiaskeri defterlerinin eşzamanlı olarak incelenmesi ile bu sefere teşrifinden mülazım verdiği sayıya ulaşmanın mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo: 7. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşriften Mülazım Veren Ulemâ

Teşriften Mülazım Veren ulemâ	Önceki Görevi	Görevi	Mülazım verme Sebebi	Mülazım Verme Adedi
Mehmet Efendi		Anadolu Kadiaskerliği	Anadolu Kadiaskerliğine	?
Abdullah Efendi		Mekke Kadılığı	Kaza-i mezbura tayininde	Üçüncü olmak üzere
Mehmet Efendi				Üçüncü olmak üzere
Mehmet Efendi		Anadolu Kadiaskerliği	Sefere Teşrifinden	evvelki
Mehmet Efendi		Anadolu Kadiaskerliği	Anadolu Kadiaskerliğine	İkinci
Mehmet Efendi		Anadolu Kadiaskerliği	?	İkinci
Mehmet Efendi		Anadolu Kadiaskerliği	Sefere Teşrifinden	Üçüncü olmak üzere
Merhum Osman Efendi		Anadolu Kadiaskerliği		Üçüncü olmak üzere

²⁷⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 43.

Mehmet Efendi		Anadolu Kadiaskerliği	Anadolu Kadiaskerliğine	Dördüncü olmak üzere
Abdullah Efendi		Rumeli Kazaskeri	Rumeli Kazaskerliğine	
Süleyman Efendi		Mekke Kadısı		Evvelki

Bu defterde, ulemânın hangi sebeple mülazım verildiği belirtilmekle birlikte diğer kayıtlardan farklı olarak önceki görevleri belirtilmemiştir. Defterde en çok mülazım, defterin sahibi Anadolu Kadiaskeri Mehmet Efendi tarafından verilmiştir. Mehmet Efendinin verdiği mülazımlar, kadiaskerliğe atanması sebebiyle dört, sefere teşrifinden üç olmak üzere toplam yedi tanedir. Rumeli Kadiaskerinin verdiği mülazımın ise kaçınıcı sırada olduğundan bahsedilmemiştir.

Tablo: 8. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşrifin Mülazım Veren Ulemâ

Teşrifin Mülazım Veren ulemâ	Önceki Görevi	Görevi	Mülazım verme Sebebi	Mülazım Verme Adedi
Anadolu Kazaskeri		Kadiasker	Teşrifin	İkinci Olmak Üzere
Anadolu Kazaskeri		Kadiasker	Teşrifin	Dördüncü Olmak Üzere
Şeyh Mehmet Efendi		Rumeli Kadiaskeri	Kazaskerlikten	Dördüncü Olmak Üzere
Anadolu Kazaskeri		Kadiasker	Teşrifin	Üçüncü
Mustafa Efendi			Seferi Humayuna Teşrifinden	Evvelki
İbrahim Efendi		İstanbul Kadısı	Teşrifin	
Hüseyin Efendi		Anadolu Kazaskeri	Teşrifin	

Damat Efendi Ruznamçesi'nde de mülazım veren ulemânın önceki görevinden bahsedilmemiş sadece mülazım verme şekli ve bazı kayıtlarda da kaçınıcı olarak mülazım verildiği kayıt altına alınmıştır.

Tablo: 9. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Teşrifin Mülazım Veren Ulemâ

Teşrifin Mülazım Veren ulemâ	Önceki Görevi	Görevi	Mülazım verme Sebebi	Mülazım Verme Adedi
Anadolu Kazaskeri		Kazaskerlik	Teşrifin	Evvelki
Mahmud Efendi		Medine Kadısı	Kadı olması	Üçüncü
Abdülbaki Efendi		Mekke Kadısı	Kadı olması	Üçüncü

Burhanzâde İbrahim Efendi		Kudüs Kadısı	Kadı olması	Üçüncü
Mahmud Efendi		Medine Kadısı	Saniyen kadı olması	İkinci

Mehmet Efendi Ruznamçesi’nde, Anadolu Kadiaskeri ile Mekke, Medine ve Kudüs kadılıklarına getirilen ulemânın bu görevlere getirilmesinden dolayı vermiş oldukları mülazım kayıtları bulunmaktadır.

3.3.2. Muîdlikten Mülazemet

Kelime anlamı olarak “tekrarlayan” manasına gelen “muîd” medreselerde gerek anlatılan derslerin tekrarında gerekse danışmenlerin sevk ve idaresinde müderrislere yardımcı personele verilen isimdir.²⁷⁷ Muîdlerin bir nevi hoca asistanlığı görevini üstlendiği görülmektedir.²⁷⁸ Bu kişiler en yetenekli öğrenciler arasından seçilirdi. Konumları gereği eğitim öğretim ile ilgili önemli bir tecübeye sahip olurladı.²⁷⁹ Bu durum onlar için ilmiye sınıfına girebilmek adına önemli bir avantaj elde etmelerini sağlamakta idi.

Görevlerine berat alarak başladıklarından dolayı ruznamçelerde “*beratlı muid*”²⁸⁰ şeklinde de nitelendirilen muidlerin Fatih ve Süleymaniye vakfiyelerinde 5 er akçe ücret aldıkları ifade edilmektedir. Genel olarak ücretleri 5 akçe düzeyinde seyretmekle birlikte²⁸¹ Bursa Muradiye Medresesi’nde olduğu gibi zaman zaman 10 akçeye²⁸² kadar çıktığı da görülmektedir.

Muidlerin gerektiğinde müderris yerine medresedeki faaliyetleri yürütebilecek nitelikte olmasına ve eser yazabilecek yeteneğe haiz kişiler arasından seçilmesine dikkat edilirdi.²⁸³ Muidin hocası bir diğer medreseye hareket ettiğinde, kadılığa geçtiğinde, emekli olduğunda veya herhangi bir sebeple görevine son verildiğinde, görevden ayrıldığı medresedeki muidini mülazım verebilmiştir. Böyle durumlarda muidin ne kadar görev

²⁷⁷ Sâmi es-Sakkâr, “Muîd”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s.86; Baltacı, *a.g.e.*, s.33.

²⁷⁸ Mahmud Bey Vakfiyesine göre “şeriâtın ahkam ile amil ve salih, tahsil-i ulum ile meşgul talebeden bir kaç zata müderrisin okutduğu dersi iade ve müzakere itmek üzere salih, temiz, zeki, bir muîd tayin idilmesini”.

²⁷⁹ Sâmi es-Sakkâr, *a.g.m.*, s.86-87.

²⁸⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 43.

²⁸¹ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s.37.

²⁸² VGMA, nr. 595, 96/93 (Sultân Murad Hân sâni bin Sultânî Mehmet bin Bayezid Hân Vakfı).

²⁸³ Hızlı, *a.g.e.*, s.109.

yapması gerektiğine ilişkin bir kayda ise rastlanmamış ise de Baltacı ve Hızlı'nın, aktardığına göre muidler, en az iki yıl süreyle bu görevi yürütmektedirler.²⁸⁴

Aşağıda muidlikten mülazım veren ulemânın görev yeri ve hareketleri verilmiştir.

Tablo: 10. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Muidlikten Mülazım Veren Müderrisler ve Hareketleri

Muidlikten Mülazım Veren Müderris	Görev Yeri (Eski)	Hareketi (Yeni Görev Yeri)
Hüseyin Efendi	Sahn Medresesi	Mihrimah medresesi
Abdülbaki Efendi	Süleymaniye Medresesi	Kudüs Kadılığı
Es-Seyyid Mehmet Efendi	Hakanî Medresesi	?
Ali Efendi	Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Muharremzâde Abdullah Efendi	Sahn Medresesi	Aişe Sultan Medresesi
Mustafa Efendi	Mustafa Ağa Medresesi	Trablus Kadısı
İshak Efendi	Darülhadis-i Süleymani	Selanik Kadılığı
Es-Seyyid Mehmet Efendi	Sahn Medresesi	Ahmet Efendi Medresesi
Muid Ahmet Efendi	Sahn Medresesi	Sinan Paşa Medresesi
Sahn Müderrisi Mustafa Efendi	İsmihan Sultan medresesi	Sahn Medresesi
Ali Efendi	Mahmut efendi medresesi	Sahn Medresesi
Osman Efendi	Sahn Medresesi	Zalpaşa Medresesi
Musuli Mehmet Efendi	Sultan Medresesi	
Mirza Mehmet Efendi	Valide Sultan Medresesi	
Mehmet Efendi	Şehzâde Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Mehmet Bari Efendi	Cami-i Atik Medresesi	Bosna Kazası

Tablodan elde edilen verilere göre müderrislerin, muidlikten verdikleri mülazımlar teşriften verilen mülazım miktarlarının aksine birer adetle sınırlı kalmıştır. Müderrislerin bir taneden fazla danışmendi mülazım verdiği rastlanmadığı gibi mülazım verdiği danışmendin teşriften mülazımlıkta olduğu gibi kaçınıcı sıradan mülazım olduğuna dair bilgi de bulunmamaktadır. Bu durum her müderrisin hareketinde bir mülazım verdiği yönündeki tespiti doğrulamaktadır. Tablodaki bilgileri birlikte değerlendirdiğimizde; müderrislerin,

²⁸⁴ Baltacı, *a.g.e.*, s. 33; Hızlı, *a.g.e.*, s.108.

muidlikten verdikleri mülazımların birer adet ile sınırlı oldukları görülmektedir. Oysa teşriften verilen mülazım miktarında böyle bir sınırlılığa rastlanmamaktadır.

Osmanlı medrese hiyerarşisinde “Dahil Ellili” medreselerde müderris olmak önemli bir statüyü ifade ederdi. Bunun nedeni bir yönüyle bu medreselerin padişah ve aile üyesi tarafından yapılmış medreseler olması ise de diğer yandan bu medreselerde görev yapan müderrislerin mülazım verebilmiş olmasıdır. Tablo incelendiğinde de mülazım veren müderrislerin hepsi en az Dahil Ellili statüdeki bir medreseden veya dahil ellili bir medreseye tayin olmuşlardır. Defterde muidlikten mülazım veren ulemânın dokuz tanesi bir medreseden diğer medreseye naklolmuşken dört tanesi ise çeşitli kadılıklara kadı olarak göreve atanmıştır. Defterdeki iki kaydın ise mülazım vermesine olanak sağlayan hareketin hangi medreseye yapıldığı belirtilmemiştir.

Tablo: 11. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi’nde Muidlikten Mülazım Veren Müderrisler ve Hareketleri

Muidlikten Mülazım Veren Müderris	Görev Yeri	Hareketi
Şeyh Muhammed Efendi	Valide Sultan Medresesi	Süleymaniye
Ali Efendi	Koca Mustafa Paşa Medresesi	Sahn
Ali Efendi	Mustafa Ağa Medresesi	Sahn
Ahizâde Abdulhalim Efendi	Ebu Eyyub el Ensari Medresesi	Süleymaniye
Lalizâde Abdulaziz Efendi	...Ağa Medresesi	Sahn

Defterde yalnızca Sahn ve Süleymaniye Medreselerine hareket eden müderrislerin mülazım verdiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Muidlikten mülazım veren beş ulemâdan ikisi Süleymaniye’ye üçü ise Sahn’a hareket etmiştir.

Tablo: 12. Diğer Defterlere Göre Muidlikten Mülazım Veren Müderrisler ve Hareketleri

Muidlikten Mülazım Veren Müderris	Görev Yeri	Hareketi	Defter
Abdullah Efendi	Gazanfer Ağa Medresesi	Sahn Medresesi	437/3
Ali Efendi	Sahn Medresesi	?	437/3
Cemali Mehmet Efendi	Sultan Medresesi	Süleymaniye	437/3
Mehmet Efendi	Mustafa Ağa Medresesi	Sahn Medresesi	437/3

Şaban Efendi	Rüstem Paşa Medresesi	?	437/3
Lamizâde Abdulaziz Efendi	Sahn Medresesi	Davut Paşa Medresesi	437/3
Ahizâde Abdulhalim Efendi	Gazanfer Ağa Medresesi	Sahn Medresesi	437/3
Resul Efendi	Sahn Medresesi	İsmihan Sultan Medresesi	438/4
İbrahim Efendi	Rüstem Paşa Medresesi	Sahn Medresesi	438/4
Abdullah Efendi	Hız. Eyyub el-Ensari Medresesi	?	438/4
Tatar Ahmet Efendi	Sahn Medresesi	Mihrimah Sultan Medresesi	438/4
Es-Seyyid Cafer Efendi	Koca Mustafa Paşa Medresesi	Sahn Medresesi	438/4
Yahya Efendi	Sahn Medresesi	Murat Paşa Medresesi	438/4
Mehmet Efendi	Mustafa Ağa Medresesi	Sahn Medresesi	438/4
Murad Paşazâde Ahmet Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlıya	438/4
Osman Efendi	Mûsılla-i Süleymaniye	Kara Mustafa Paşa Medresesi	438/4
Mahmud Efendi	Süleymaniye Medresesi	Halep Kadılığı	438/4
Abdurrahman Efendi	Ali Paşa-yı Cedid Medresesi	Sahn Medresesi	438/4
Ebubekir Mehmet Efendi	Valide Sultan Medresesi	?	438/4
Ahmet Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlıya	438/4
Zeki Ahmet Efendi	Nişancı Paşa-yı Cedid Medresesi	Sahn Medresesi	438/4
Berhanzâde İbrahim Efendi	Sahn Medresesi	Sinan Paşa Medresesi	438/4
İdris Efendi	Sahn Medresesi	Davut paşa Medresesi	5193-13
Çelebizâde Mehmet Efendi	Hız. Eyyub el-Ensari Medresesi	?	5193-11
Mustafa Efendi	?	Sahn Medresesi	5193-13
Abdurrahim Efendi	Hatice Sultan Medresesi	Sahn Medresesi	5193-13
İdris Efendi	Yahya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi	5193-13
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Kandiye Kadısı	5193-13
Mustafa Hafızı Efendi	Nişancı Mehmet Paşa Medresesi	Sahn Medresesi	5193-13
Rıfki Mehmet Efendi	Ebul Feth Gazi Sultan Mehmet Han Hazretleri Medrese-i Celilesi	Süleymaniye	5193-13
Davud Zade İbrahim Efendi	Sinan Paşa-yı Fethiye Medresesi	Sahn Medresesi	5193-13
Ahmet Efendi	Kara Mustafa Paşa Medresesi	Hakaniye (Süleymaniye İtibarıyla)	5193-13

Tabloya göre mülazım veren otuz iki adet müderrisin on tanesi Sahn Medresesi'nden çeşitli medreselere ve kadılıklara hareket etmiştir. Böylece en kalabalık grubu Sahn Medreselerinden ayrılanların verdikleri mülazımlar oluşturmuştur. On üç müderris ise çeşitli medreselerden Sahn'a hareketlerinde mülazım vermişlerdir. Bu durum muidlikten mülazım

veren müderrislerin yaklaşık % 70'inin Sahn'a hareketlerine veya Sahn Medresesi'nden başka medrese veya kadılığa hareketlerinde mülazım verdiğini göstermektedir. Ayrıca atanan müderrislerin müktesep olarak hakettikleri derecede boşluk olmaması durumunda daha aşağı bir medreseye hakettiği paye ile atandıkları görülmektedir. Örneğin Mefharü'l-Müderrisin Ahmet Efendi, Kara Mustafa Paşa Medresesi'nden Hakaniye Medresesi'ne, Süleymaniye itibarıyla bu sebeple atanmıştır.²⁸⁵

3.3.3. Fetva Eminliğinden Mülazemet

Şeyhülislamın maiyetlerinde fetvaların hazırlanma sürecinde görevli olan ve gerektiğinde Şeyhülislama da vekâlet eden Fetva Eminleri,²⁸⁶ Şeyhülislamın mülazım verme yollarından biridir. Fetva Eminliğinde 6 aylık hizmet etmenin mülazım olabilmek için yeterli olduğu; Bursa Hoca Efendi Medresesi'nden ayrılacak Mehmet'in yerine, 25 akçe ile atanacak olan Mevlânâ Mustafa bin Musa el-İskilibi'nin mülazımlıktan atama kaydında geçen "*Sultanu'l-Ulemâ-i İzam el-Fuzelai'l-Fehham Şah-ı meşalihu'l-İslam Yahya Efendi Hazretleri'nin talebe-i kiramından olub bin yetmiş altı Şevvali gurrasinden bin yetmiş yedi şehr-i Rebîü'l-evveli gayetine gelinceye hizmet-i emanet-i fetavadan ta'yinleri...*"²⁸⁷ ibaresinden anlaşılmaktadır. Ancak incelenen defterlerde her altı ayda bir bu şekilde atama ile karşılaşılması beklenmekte iken okunan Ruznamçeler tarihi sıralamayı içermesine rağmen başka fetva eminliğinden atama kaydına rastlanmamıştır.²⁸⁸

3.3.4. Tezkirecilikten Mülazemet

Tezkirecilik, tezkirehanelerin ve kadıasker kalemlerinin amirine verilen isim olup,²⁸⁹ kadıaskerlerin ilmiye silkine mülazım verme yollarından biridir. Rumeli Kadıaskeri Mehmet Efendi'nin tezkirecisinin 1076 Ramazan-1077 Safer/Mart 1666-Ağustos 1666 tarihleri arasında bu görevi ifa ettikten sonra mülazemete kabul buyurulduğu²⁹⁰ ve yine Anadolu

²⁸⁵ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 54.

²⁸⁶ Ferhat Koca, "Fetvahane", s.498.

²⁸⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 44.

²⁸⁸ Osmanlı Devleti'nde toplam 128 Şeyhülislam olmasına rağmen toplam 69 fetva emini tespit edilmiştir. Bkz. Koca, "Fetvahane", s.497.

²⁸⁹ Ali Uğur, a.g.e., s.LIV.

²⁹⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 44.

Kadıaskerinin tezkirecisinin 1077 Şaban-1078 Muharrem/Ocak 1667-Temmuz 1667 tarihlerindeki hizmeti nedeniyle mülazemete kabul buyuruldukları ruznamçelerde belirtilmiştir.²⁹¹ Söz konusu kayıtlardan tezkireciliğin mülazemet yollarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında tezkirecilik görevinde altı ay bulunmanın tezkirecilikten mülazım olmak için yeterli bir süre olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durum 437/3 Numaralı Mehmet Efendi Ruznamçesi'nde açıkça şu şekilde ifade edilmiştir. *“Bu fakirin (Anadolu Kadıaskeri) talebesinden olup bin doksan bir Şevvali ibtidasından bin doksan iki Rebiülevveli gayetine varıcaya tezkirecilik hizmetinden, teşriflen mülazemete kabul buyurulan”*²⁹² ve *“1080 Muharrem'inden, Recebine (Haziran-Kasım 1669) kadar Anadolu Kadıaskerinin tezkirecilik görevinde bulunan es-Seyyid Mehmet Emin'in, 6 ay tezkirecilik görevinde bulunmasından”* bu defeterde de 6 aylık sürenin esas alındığı görülmektedir.²⁹³

439/5 numaralı Bâlî Efendi Ruznamçesi'nde ise *“bu fakirin talebesinden olup emsali kanun üzere 6 ay tezkirecilik hizmetinden mülazemete kabul buyurulan...”*²⁹⁴ ifadelerinden de anlaşıldığına göre tezkirecilik görevinde 6 ay bulunmak, kanun üzere mülazım olmak için gerekli ve yeterli görülmektedir.

3.3.5. Müstakillen Mülazemet

Mülazımlerin bir kısmı yukarıda ifade edilen yolların dışında çalışkanlıkları veya çeşitli yollarla gösterdikleri faydalarından dolayı müstakilen arz edilebilirdi. Ancak şu ana kadar incelenen ruznamçelerde müstakilen mülazım olanlar belirtilmesine rağmen, hangi sebeple müstakilen mülazım olduklarına dair kayıt bulunmamaktadır. Örneğin gurre-i Cemaziye'l-evvel 1077/30 Ekim 1666 tarihinde Bursa Ali Paşa-yı Atik Medresesi'ne 40 akçe ile atanan Mevlana Abdulkadir bin Ömer el-Bağdadî, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin arzıyla mülazemete müstakilen atanmıştır.²⁹⁵ Aynı şekilde Hasan Efendi'nin talebesi olan

²⁹¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 45.

²⁹² NOK, AKR, 5193/13, Vr. 56.

²⁹³ MA, AKR, 437/3, Vr. 45.

²⁹⁴ MA, AKR, 439/5, Vr. 35.

²⁹⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 43.

Mevlana Hafız Mehmet ibn Mustafa el-Kastamonî, gurre-i Rebû'l-evvel 1080/30 Temmuz 1669 tarihinde müstakilen mülazemete kabul buyrulmuştur.²⁹⁶ Bahse konu her iki atamada da yukarıda ifade edildiği gibi atama gerekçesi olarak herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Bu konuda istatistiki olarak 438/4 numaralı Bâlî Efendi Ruznamçesi, müstakillen mulazemete atanma sayısı olarak en fazla kaydın olduğu defterdir. Toplamda 16 defterden oluşan bu ruznamçelerde dokuz adet mustakillen atama ifadesi geçmektedir. Bunun yedi tanesi ise bizzat 438/4 numaralı defterde geçmektedir.²⁹⁷

3.3.6. Fevtten (Vefattan) Dolayı Mülazım Verenler

Ulemânın vefat etmesi durumuna, hayattayken onun hizmetinde bulunan danışmendler, belli usuller çerçevesinde mülazım olmuşlardır.²⁹⁸ Ancak vefat eden ulemânın ne kadar öğrencisi olduğu ve hangilerinin mülazımlığı hakettiği meselesi zaman zaman tartışmalara yol açmıştır.²⁹⁹ Vefat eden ulemânın öğrencisi olduğunu iddia edenlerin sayısı gerçekten fazla olabiliyordu.³⁰⁰ Bu sebeple hocası vefat eden danışmendlerin üzerlerindeki şüpheyi ortadan kaldırmak ve gerçek manada bu payeyi hakedenlerini tespit edebilmek amacıyla zaman zaman Sahn veya Süleymaniye müderrislerinden seçilen mümeyyizler tarafından bu mülazımlar sınava tabi tutulmuşlardır.³⁰¹ Ancak bu şekilde, hocası vefat ettiği için mülazım olanlar, devlet bürokrasisinde yüksek rütbeli mevkilere atanamamışlardır. Kanaatimizce devlet bu yolla ulema üzerinde oluşabilecek şüpheleri engellemeye çalışmış, öte taraftan bu danışmendlerin mağduriyetine sebebiyet vermemek için de mülazımlığa geçmelerine izin vermiştir.

²⁹⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 46.

²⁹⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 37,39,40,41.

²⁹⁸ Baltacı, *a.g.e.*, s.35.

²⁹⁹ Âlî'nin belirttiğine göre ulemanın danışmendlerinin yazılı olduğu kütük defterleri, ölümünden sonra evladına kalır onlar da para karşılığı haketmeyen kişileri bu defterlere yazardı. Bu durum bu şekilde mülazım olanların tamamı üzerinde şüpheye yol açıyordu. bkz. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Mevâ'idü'n-Nefâis Fi-Kavâ'di'l-Mecâlis*, s.316.

³⁰⁰ İlmiye yoluna doğru dürüst okuma ve yazma bilmyen kişilerin bir şekilde ilim yoluna dahil olmaları bu yolla mümkün oluyordu. Hatta bazan ölen bir kadının varisleri babalarından kalan danışmentlere ilişkin deftere rüşvet karşılığında pek çok kişiyi kaydetmekte ve böylece birçok kişinin haksız yere kadılık mesleğine girmesine sebep olmaktadır. Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s.64.

³⁰¹ İpşirli, "Mülazım", s.538.

Tablo: 13. Fevtten (Vefattan) Dolayı Mülazım Veren Ulemâ

Vefat Eden Ulemâ	Görevi	Defter
? (okunamıyor)	Kudüs Kadısı	435/1
Abdulcelil	Medine-i Münevvere Kadısı	435/1
Hafız Yusuf Efendi	Sofya Kazası?	435/1
Cafer Efendi	?	438/4
Naib Mehmet Efendi	... Kazası	438/4
Yahyazâde Abdulkadir Efendi	Beyşehir Kazası	438/4
Es-Seyyid Ahmet	Rumeli Kazaskeri	438/4

Kudüs Kadısının talebesinden olup, hocasının vefatından dolayı Bursa Bayram Çelebi Medresesi'ne 1076 Ramazan'ında /Mart 1666 tayin olan El-Hac Hüseyin bin Musa atanmıştır.³⁰² Aynı yıl Zilkade'sinde/Mayıs Medine-i Münevvere Kadısı Abdulcelil Efendi talebesinden Osman bin Ali³⁰³ ve 1077 Safer'inde/Ağustos 1666 Hafız Yusuf Efendinin talebesinden Mehmet³⁰⁴ hocalarının vefatı sebebiyle mülazım olmuşlardır. 1082 Receb'inde/Kasım/Aralık 1671 Naib Mehmet Efendinin talebesinden Ebubekir bin Hasan el-Hamidi,³⁰⁵ aynı yıl Şevval'inde/Ocak 1672 Yahyazâde Abdulkadir Efendi'nin talebesi Hüseyin bin İbrahim ve Rumeli Kazaskeri es-Seyyid Ahmet'in talebesi Ahmet bin Mehmet³⁰⁶ hizmetlerinde bulundukları hocalarının vefatları dolayısıyla mülazım olmuşlardır. Yapılan tespate göre bu şekilde mülazım olan kayıtların hepsi 20 dereceli (en alt dereceli) medreselere atanmışlardır.

Burada bir istisnaya da işaret edilmesi gerekir. Cafer Efendi'nin talebesinden olup vefatından dolayı mülazım olan Hızır, Sarı Kavak ma'a Karataş/Konya 1082 Rebîü'l-evvel'inde/Temmuz 1671 kadı olarak 60 akçe ile atanmıştır. Söz konusu atama kaydı mülazımlıktan kadılığa atanan tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Atama kaydından "*Lede'l-imtihan(imtihanla) istihkâkı nümâyân olan*" ifadesinden anlaşıldığı üzere imtihana tabi tutulmuş ve hakettiği gerekçesi ile kadı olarak atanması uygun görülmüştür.³⁰⁷

³⁰² MA, AKR, 435/1, Vr. 29.

³⁰³ MA, AKR, 435/1, Vr. 30.

³⁰⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 31.

³⁰⁵ MA, AKR, 438/4, Vr. 39.

³⁰⁶ MA, AKR, 438/4, Vr. 40.

³⁰⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 09.

BÖLÜM III

İLMİYE SINIFININ KARIYER SİSTEMİ

Mülazemet sürecini tamamlayarak ilmiye sınıfına dahil olan danişmend, sistem içerisinde hareket edebilmek için önceden belirlenmiş bazı şartları yerine getirirdi. Öncelikle, atanmak için bir kazanın/medresenin sırasına girer ve buradaki görevlinin görev süresinin sonunda, söz konusu kazada/medresede göreve başlardı. Kaza/medrese için atanma sırasına girmek Ruznamçelerde “tevkit” terimi ile karşılanmıştır. Tevkit müddetini bekleyerek göreve başlayan ilmiye mensubunun, göreve ne kadar süreliğine atanacağı atama belgesinde belirtilmiştir. Normal usulle atananlar “*müddet-i örfiyye*”³⁰⁸ ile atanmış olup, bu müddetin ne kadarlık bir süreyi kapsadığı tartışma konusu olmuştur. Muayyen bir müddet görevi ifa eden, çeşitli sebeplerle görevden alınan, başka bir kazaya naklolan veya feragat eden kadı ve müderrisler tekrar bir göreve atanmak için “*zaman-ı infisâl*” veya “*mülazemet-i müstemirre*” olarak adlandırılan bir süre boşa, “*İnfisâl*”de kalırlardı. Bu süre zarfında “*âsîtâne*” olarak isimlendirilen müddet boyunca da fiili olarak başkentte bulunarak ilgili kadıaskerlik dairesine devam ederlerdi. Yeterli infisâl ve âsîtânesi bulunanlar genellikle bir önceki görevinden daha üst bir göreve atanırlar ve bu şekilde tarikte yol kat ederlerdi.

Çalışmanın bu bölümünde, ilmiye teşkilatı içerisinde yükselen bir kişinin meslek içerisindeki geçtiği aşamalar, bu aşamalarda ne kadar süre ile görevde kalıp ne kadar sürede bir basamaktan diğer basamağa geçtiği, bu geçişin hangi usuller çerçevesinde gerçekleştiği

³⁰⁸ İlmiye mensuplarının fiili olarak görevde kalma sürelerini ifade eden muayyen zaman dilimi için kullanılan “*Müddet-i örfiyye*” hakkında detaylı bilgi için bkz. Müddet-i Örfiyye başlığı.

incelenecektir. Bu konudaki temel bilgi kaynağı Anadolu Kadıaskerliğince tutulan ruznamamçeler olacaktır.

1. Tevkit

Sözlükte bir şeyin vakit ve saatini tayin etme anlamına gelen tevkit,³⁰⁹ ıstılahi olarak ilmiye mensuplarının atandıkları görevde kalma süreleri ile görevden ayrılmaları halinde yeniden atamanın gerçekleşmesi için gerekli süreyi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.³¹⁰ Tevkit, müderris atamalarında nadiren kullanılmakla birlikte kadı atamalarının hemen hepsinde bulunmaktadır. Kadılık için bekleyen aday sayısının fazlalığından ortaya çıkan bu uygulama sistemin sağlıklı işlemesine bir iki yönden katkı sağlamıştır. Bir yönden kadı aday adaylarını, belli bir sistem dahilinde sıralamaya koyma imkanı vermiş diğer yönden bu sıralama ile kazanın müstakbel kadı adaylarını belirlemiştir.³¹¹

Tevkit için atama kayıtlarında belli bir zaman aralığı bulunmamakta değişken tarihler verilmektedir. Bu durumun ifadesi olarak belgelerde bazen “*Gurre-i şehrdan tevkitle*”,³¹² bazen “*Gayet-i şehre tevkitle*”³¹³ bazen de “*Gurre-i Muharrem’e tevkitle*”³¹⁴ ibarelerine rastlanmaktadır ki bu ifadelerden daha ziyade ay aralığı yapılarak süre tahdidi yapıldığı görülmektedir. Tevkit uygulaması, ilk dönemlerde fazla uygulanmamakla birlikte XVII. yüzyılda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tevkit müddetinin 1035/1625-1626 yılında 6 aydan fazla olmaması istenmiştir.³¹⁵ Naima’nın belirttiğine göre 1653 yılında çıkarılan bir fermanda, bir kadının görevinin bitimine 4 ay kala yeni kadının atanması gerektiği belirtilmiştir.³¹⁶ Eski kadı ile yeni kadının birlikte belli bir süre aynı görev yerinde bulunmaları son derece önemli bir uygulamadır. Zira yargısal işlemlerin devir teslimi için belli bir zaman aralığı bir nevi oryantasyon süresi olarak değerlendirilebilir. Ancak kimi

³⁰⁹ Şemsettin Sami, *Kamus-i Turki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, 402.

³¹⁰ Beyazıt, a.g.e., s.112; Kuru, a.g.e., s.111.

³¹¹ Alan, a.g.e., s.88.

³¹² MA, AKR, 435/1, Vr. 2-3-5-7-28; MA, AKR, 438/4 Vr. 11-12-13-27; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 11; AKR, 445/4 Vr. 11-12.

³¹³ MA, AKR, 435/1, Vr. 28; MA, AKR, 436/2, Vr. 5-6-7-8-9-10-12-13-14-15-17; MA, AKR, 437/1 Vr. 16; MA, AKR, 440/6 Vr. 3; MA, AKR, 441/7 Vr. 3-4-48; MA, AKR, 435/ Vr. 11-21-27.

³¹⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 26; MA, AKR, 438/4 Vr. 12-15; MA, AKR, 439/5 Vr. 10-11-12; MA, AKR, 441/7 Vr. 6.

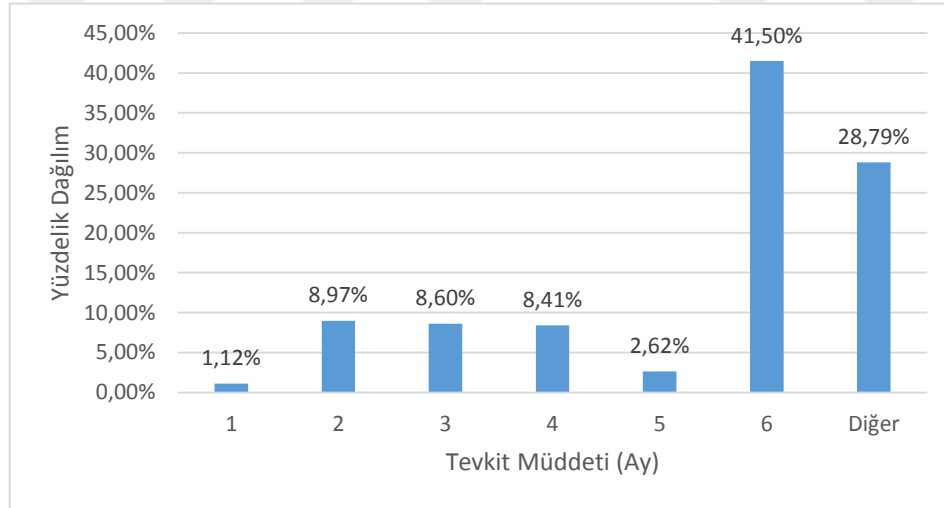
³¹⁵ Alan, a.g.e., s.111.

³¹⁶ *Naima Tarihi*, c.3, s.364; Uzunçarşılı, a.g.e., s.111.

zaman bu sürenin kullanımında yaşanan olumsuzluklar ve eski ile yeni kadı arasındaki anlaşmazlıklar merkezi idareyi rahatsız etmiş nitekim 1011/1689-1690 tarihli bir fermanla bu süre nedeniyle yaşanan olumsuzluklar ifade edilmiştir. Özellikle tevkit müddeti henüz sonlanmadan yeni gelen kadının fiilen göreve başlamak istemesi, eski kadının ise henüz müddet-i örfiyyesini tamamlamaması sebebiyle anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur. Bu sürenin sadece zorunlu hallerde 3 ay olarak kullanılması ve maksimum 6 ay olması istenmiştir. Ancak uygulamada bu süreler esneyebilmiş zaman zaman farklılıklar göstermiştir.

Bazı atama kayıtlarında tevkit müddeti ile atananların, bu tevkit süresinden daha önce göreve başlamaları gerekmiştir. Görevde olan ulemânın vefat etmesi, görevi terketmesi veya bî-berat olması gibi sebeplerle görevden alınması durumunda tevkit müddetinde kısalma meydana gelmiş bu uygulama “kasr-ı tevkit” veya “tenciz” terimleri ile ifade edilmiştir.³¹⁷ Defterlerde geçen tevkit süreleri incelendiğinde aşağıda verilen tablolardaki dağılım ortaya çıkmaktadır.

Grafik: 9. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi’nde Tevkit Müddetleri

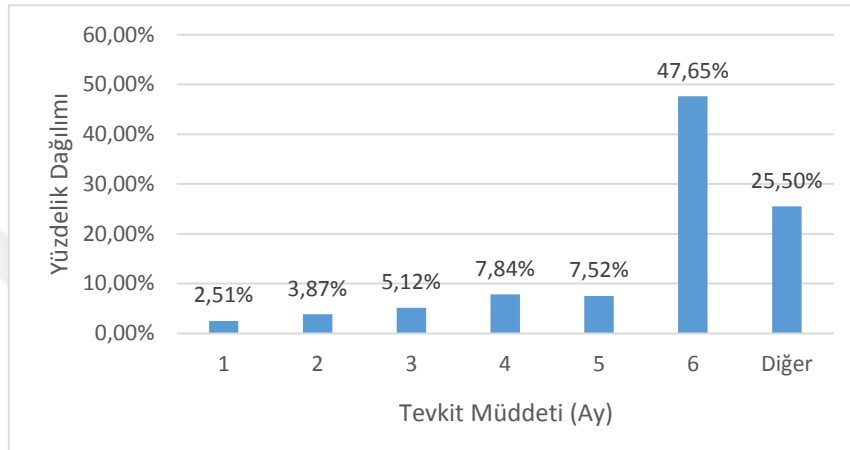

435/1 numaralı Anadolu Kadiaskeri Abdurrahman Efendi Ruznamçesi kayıtlarına göre; 535 kayıttan 222’sinin (% 41.5) tevkit müddeti 6 ay, 48’i (% 8,97) 2 ay, 46’sı (% 8,60)

³¹⁷ Alan, a.g.e., s.115.

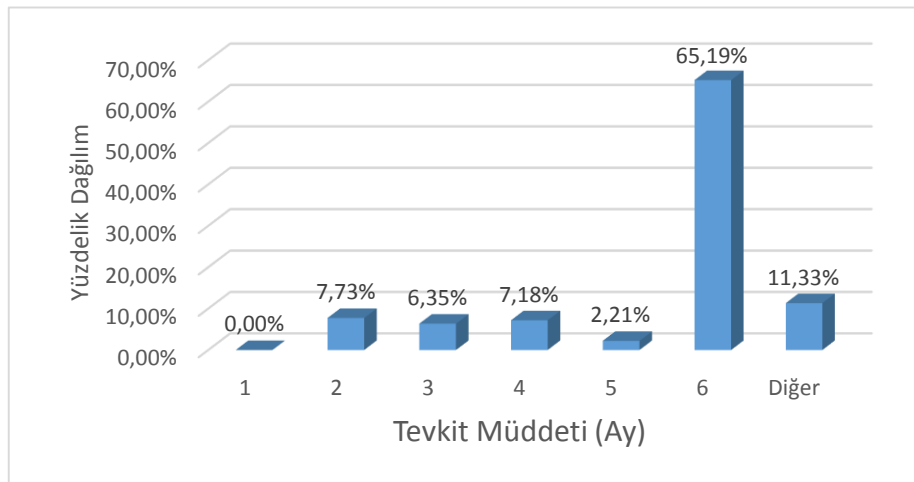
3 ay, 45'i (% 8,41) 4 ay, 14'ü (% 2,62) 5 ay ve 6'sı (% 1,12) 1 ay olarak ortaya çıkmaktadır. % 28,79'unu oluşturan 154 atama kaydının tevkit müddeti ise gayet-i şehri, gurre-i şehri, şehri-i ati gibi ifadelerden oluşmaktadır. Bu durum Abdurrahman Efendi Ruznamçesi'nde, ilmiye mensubunun görev süresini bitirmeden ve yeni atama yapılacak mensubun görevine başlamadan altı ay önce kendisine atama tebliğinin yapıldığını göstermektedir.

Grafik: 10. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri

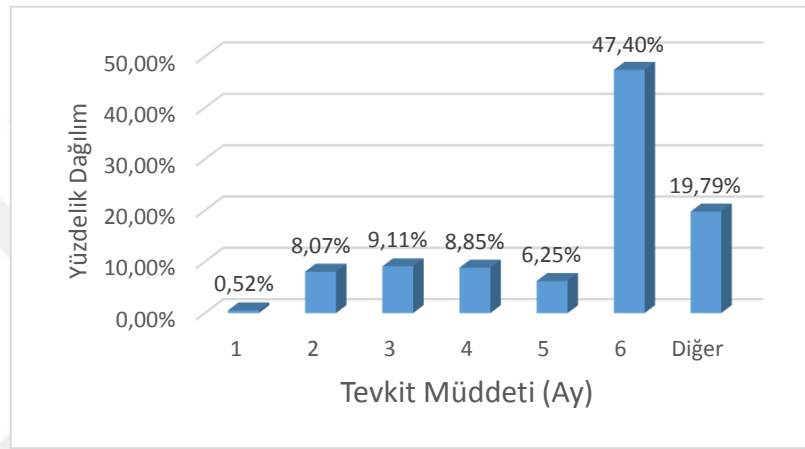
436/2 numaralı Feyzullah Efendi Ruznamçesi'nde tevkit müddetleri belirtilen 957 kayıttan 456'sının (% 47,65) tevkit müddetleri 6 ay olarak belirtilmiştir. İkinci ve üçüncü sırayı 75 (% 7,84) ve 72 (% 7,52) kayıt ile 4 ve 5 aylık tevkit müddetleri almaktadır. Ay müddeti belirtilmeden yapılan atamalar ise 244 (% 25,50) taneden oluşmaktadır.

Grafik: 11. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri

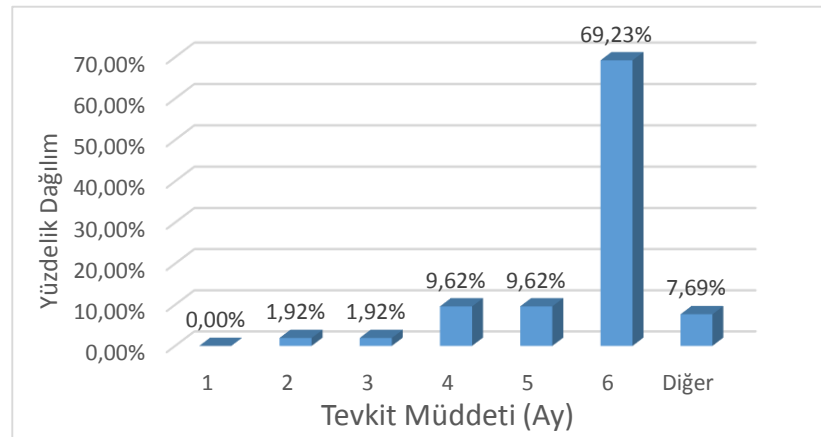
437/3 Numaralı Anadolu Kadıaskeri Mehmet Efendi Ruznamçesi'ne göre tevkit müddetleri içerisinde en fazla paya % 65,19 oranla 6 aylık zaman dilimi sahiptir. Kendisine kadar olan defterlerle kıyaslandığında tevkit müddeti en fazla oranla bir noktada toplanmıştır. Tevkit müddetinin yaklaşık % 90'ı 6 ay ve daha aşağı olarak tarihlendirilmiştir. Herhangi bir ay ayarlığı verilmeden, ay ismi verilerek yapılan ve diğer olarak ifade edilen müddet ibareleri ise % 11,33 olarak belirmiştir.

Grafik: 12. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri

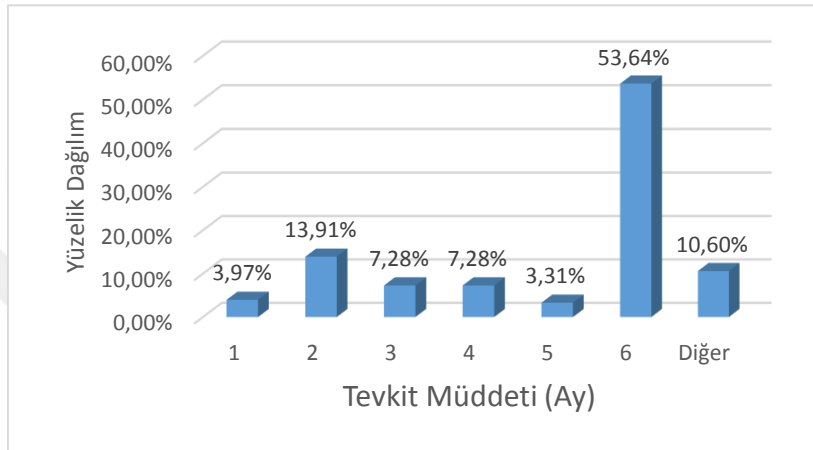
1081-1083/1670-1672 tarihli, 438/4 numaralı Damat Efendi Ruznamçesi'nde, tevkit müddetinde % 47,40 oran ile 6 ay birinci sırada yer almaktadır. Bu oranı % 9,11 ile 3 ay, % 8,85 ile 4 ay, % 8,07 oran ile 2 ay tevkit müddeti takip etmektedir. Bu defterde ay süresi zikredilmeden gerçekleştirilen atama oranı ise % 19,79 olarak tespit edilmiştir.

Grafik: 13. 1088-1090/1677-1679 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri

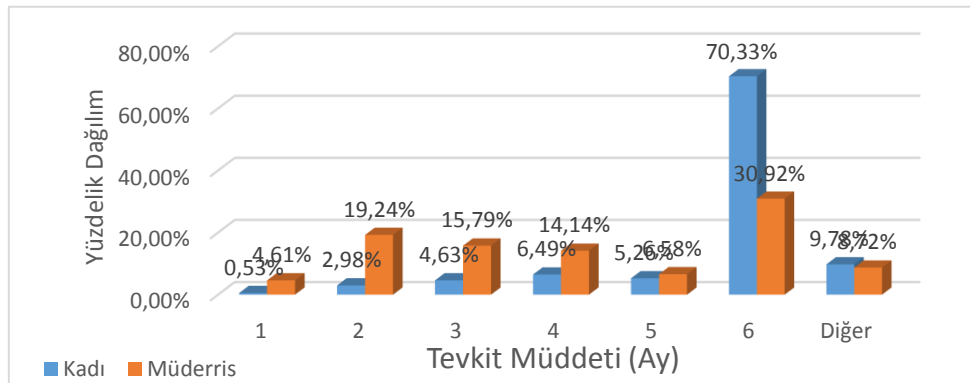
439/5 numaralı Abdurrahimzâde Mehmet Efendi Ruznamçesi'nde, % 69,23 oran ile 6 aylık tevkit müddeti birinci sırada yer almaktadır. Diğer defterlerle ayrı ayrı olarak ve genel ortalama ile karşılaştırıldığında 6 aylık süreye en fazla uyulan defter konumundadır. 6 aylık süreyi eşit oranlarla, % 9,62 ile 4 ve 5 aylık süreler, % 1,92 ile 3 ve 2 aylık süreler takip etmiştir. Ay aralığı belirtilmeden gerçekleşen atama oranı ise % 7,69 olmuştur.

Grafik: 14. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Tevkit Müddetleri

Şu ana kadar incelediğimiz tüm defterlerden yaklaşık on yıl sonra tutulan Mehmet Efendi Ruznamçesi'ndeki verilerde önceki örneklerle ulaşılan sonuçlarla benzer sonuçlar gözlemlenmiştir. Bu defterde de 6 aylık tevkit müddeti % 53,64'lük oranla en fazla paya sahip durumdadır. Onu %13,91 ile 2 aylık tevkit müddeti izlemekte, %7,28 ile 3 ve 4 aylık tevkit müddetleri aynı oranda paya sahip bulunmaktadır. Diğer tevkit ibareleri ise %10,60'lık bir paya sahiptir.

Grafik: 15. Tüm Defterlerdeki Verilere Göre Tevkit Müddetlerinin Kadı ve Müderrisler Açısından Durumu

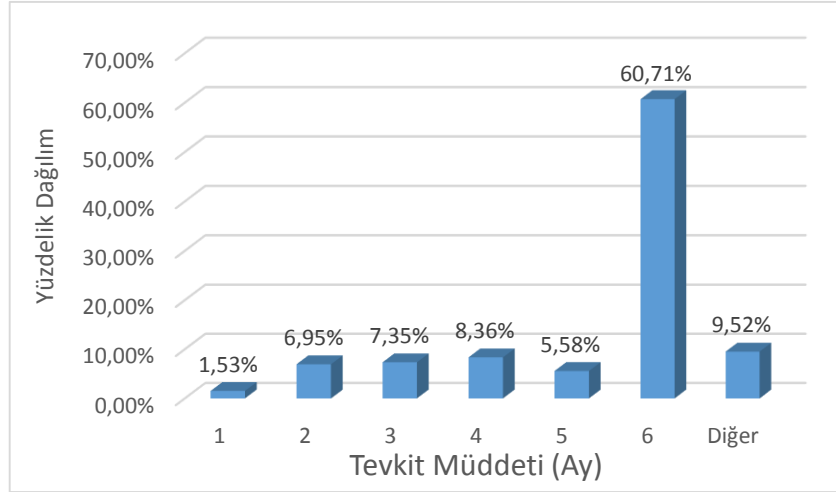

Tüm defterlerdeki tevkit müddetleri kadı ve müderrisler için ayrı ayrı incelendiğinde şu şekilde bir dağılım ortaya çıkmaktadır: Müderris atamalarında 6 aylık tevkit müddeti, % 70 ile birinci sıradadır. Buna en yakın tevkit müddeti ise ancak % 6,49 ile 4 ay, üçüncü sırada ise % 5,28 ile 5 ay olmuştur. Ay süresi belirtilmeden yapılan tevkit ise % 9,78 oranında bir paya sahiptir. Müderris atamalarındaki 6 aylık tevkit müddeti ise ancak % 30,92 ile birinci sırada yer alabilirken, ikinci sırada 2 aylık tevkit müddeti % 19,24'lük paya sahip olmuştur. Üçüncü ve dördüncü sıralarda ise % 15,79 ve % 14,14 ile 3 ve 4 aylık tevkit müddetleri yer almıştır. Ay süresi belirtilmeden yapılan tevkit oranı da % 8,72'de kalmıştır. Bu durumu karşılaştırmalı olarak incelediğimizde müderris atamalarındaki tevkitin kadı atamalarındakine göre daha dengeli bir dağılıma sahip olduğu göze çarpmaktadır. Kadı atamalarında %70 ile birinci sırada yer alan 6 aylık tevkit oranı, müderris atamalarında %30'larda kalmıştır. Kadı atamalarındaki 6 aylık tevkit oranı, diğer kadı atamalarının iki katından fazla iken, müderris atamalarında dengeli dağılımdan dolayı aralarında bu denli bir uçurum görülmemektedir. Bu durumun en önemli nedeni, kadı atamalarının herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmadan yurdun dört bir tarafına yapılmasıdır.³¹⁸ Öylesine geniş coğrafyada İstanbul'dan gelen emir üzere kadılığa atanan ilmiye mensubunun görev yerine gitmek için gerekli hazırlığı yapması ve yeni görev yerinde hazır bulunmasının belli bir zamanı gerektirdiği açıktır. Bu sebeple yeni görevine başlamadan belli bir süre önce atama emrinin kadı adayının eline geçmesi muhtemel gecikmelere engel olacaktır. Ancak müderris atamaları incelendiğinde bir medreseden diğerine gerçekleştirilen atamalarda mekânsal dağılımı kadılıktaki kadar geniş değildir, görece olarak daha yakın mekânla hatta aynı il içerisinde yer değiştirme şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.³¹⁹ Bu durumda kadılıktaki görev öncesi hazırlık süresinin daha kısa olması göz önünde bulundurulmuş olabilir. Ayrıca tevkit uygulaması, süreç içerisinde atama bekleyen adayların belirli bir sıra içerisinde görevlendirilmelerine olanak sağlamıştır. Böylece muhtemel yığılmaların da önüne geçilmiş olacaktır.

³¹⁸ Bkz. Kadıların Mekanda Hareketi başlığı.

³¹⁹ Bkz. Müderrislerin Mekanda Hareketi başlığı.

Grafik: 16. Tüm Defterlere Göre Tevkit Oranları

Tüm defterlerdeki tevkit müddetlerinin ortalaması tek tek defterler ile karşılaştırıldığında benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, tevkit müddetlerinin XVII. yüzyılda bir istikrara kavuştuğunu ve kadıasker dönemlerine göre farklı uygulamalara rastlanmadığını göstermektedir. Uygulamada altı aylık tevkit müddeti diğer tevkitin toplamından bir buçuk kat fazladır.

Tevkit müddetinin kadı ve müderris atamalarındaki uygulamasının aritmetik ortalaması ayrı ayrı alındığında kadınların 5,23 ay, müderrislerin 3,22 ay ortalama sahip olduğu karşımıza çıkmaktadır. Kadı atamalarının hepsinde tevkit müddeti belirtilmişken müderris atamalarında tevkit müddeti nadiren belirtilmiştir. Tevkit müddetinin kayıtlı olduğu atamalardaki veriler bizi şu sonuca ulaştırmaktadır: Kadınların görev başında iken ve sürelerinin sonlanmasına yakın bir zamanda yeni atamanın gerçekleştiği, müderris atamalarında ise yeni atamanın neredeyse eskisinin görev süresinin bitimi ile eş zamanlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum şu önemli kanaatin pekişmesini sağlamıştır: Osmanlı idari sisteminde yargısal işleyişin sağlıklı işlemesi açısından daha duyarlı bir anlayışın hâkim olduğu gözlemlenmektedir. Şüphesiz yargıdaki hareketlilikte geniş bir fiziki coğrafyanın bu süreye dikkat edilmesini zorunlu kıldığını daha önce ifade etmiştik. Osmanlı Devleti'nde dönem içerisinde istikrara kavuşan tevkit süresinin devletin fiziki coğrafyası ile uyumlu olduğunu ifade etmek isteriz. Tüm atama kayıtları beraber değerlendirildiğinde ise tevkit müddeti aritmetik ortalaması 4,95 ay olarak tespit edilmiştir.

2. Müddet-i Örfiyye

Müddet-i örfiyye, ilmiye mensuplarının fiili olarak görevde kalma sürelerini ifade eden muayyen zaman için kullanılmıştır. Bu süre örfi olarak belirlenmiş ve uygulanması dönem dönem değiştiği için bu şekilde bir isimlendirmeye gidilmiştir. Müddet-i örfiyye ile ne kadar bir sürenin kast edildiği belirgin değildir. Kaynaklarda farklı sürelerle rastlanmış olması bu konuda değişkenliklerin olduğu kanaatini oluşturmaktadır. XVI. yüzyılın ilk yarısına ait kayıtlar incelendiğinde kadıların minumum iki maksimum on dört yıl görev yaptıklarına dair bilgilere rastlanmaktadır. Bu geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Ancak sonraki yüzyıllarda hem maksimum sürenin aşağıya çekildiği hem de standart bir uygulamaya yaklaşıldığına dair kayıtlarda bilgiler bulunmaktadır.³²⁰

Söz konusu kayıtların süreç içerisindeki farklılığına bağlı olarak modern dönem araştırmacıları da müddet-i örfiyye ile alakalı farklı çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bunlar içinde genel çalışma yapanlardan Uzunçarşılı, müddet-i örfiyyenin yirmi ay olduğunu ifade ederken, bu sürenin üç yıl olduğunu belirten veya on sekiz ay ile sınırlayan kayıtların bulunduğunu ifade etmektedir.³²¹ Akdağ, bir yıl süreli örfi müddete bir yıl uzatma verilerek iki yıla tamamlandığını,³²² İnalçık ise üç yıl ile başlayan sürenin, sonrasında iki yıla, daha sonra da 20 ve 18 aya kadar indirildiğini belirtmiştir.³²³ İpşirli, Mevleviyet derecesindeki kadılıklarda müddet-i örfiyyenin bir yıl olduğunu, kaza kadılıklarında 20 veya 24 ay olduğunu ifade etmektedir.³²⁴ Turan Gökçe'nin 934 (1528) tarihli bir deftere dayanarak verdiği, Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları hakkındaki bilgilere göre görevlendirilen kadıların görev süreleri 2-4 yıl arası ağırlıklı olmak üzere 2-12 yıl arasında değişiklik göstermektedir.³²⁵ Ortaylı, kaza kadılarının görev süresini 20 ay, mevleviyet payesini haiz kadıların ise bir seneliğine göreve getirildiğini belirtmektedir.³²⁶ Beyazıt ise XVI. yüzyılın

³²⁰ Beyazıt, *Osmanlı Mesleğinde İstihdam ve Hareket*, s.125.

³²¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.94.

³²² Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2014, s.436.

³²³ İnalçık, "Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık", s.133.

³²⁴ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, c.1, İstanbul 1994, s.266.

³²⁵ Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", 3 Mayıs 1944, 50. *Yıl Türkçülük Armağanı*, İzmir 1994, s.80.

³²⁶ Ortaylı, "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", s.117-128.

son çeyreğinde kadılar ve müderrisler için sürenin yirmi dört ay olduğunu seçilen kayıtlardan örneklerle ifade etmiş, 1598 tarihli İlmiye Kanunnamesinde bu sürenin belirtildiğini ifade etmiştir.³²⁷ Alan, XVII. yüzyılda Koçi Bey'in 24 ay olarak yazmasına rağmen müddet-i örfiyyenin 20 ay olduğunu ve Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnamesi³²⁸ ile II. Mustafa'ya sunulan bir layihada da bu durumun belirtildiğini ifade etmektedir.³²⁹ Kuru, XVIII. Yüzyılın ilk yarısı Rumeli Kadıaskerlik verilerinde de müddet-i örfiyyenin 20 ay olduğunu ancak çoğu kadının bu süreyi tamamlayamadan ayrıldığını belirtmektedir.³³⁰

Müddet-i örfiyyenin belirlenmesinde hiç kuşkusuz en önemli kaynak Kadıasker Ruznamçeleridir. Ruznamçe defterlerindeki atama kayıtlarında genellikle kadıların “*tevkî-i mezbûr ve müddet-i örfiyye*” ile atandıkları belirtilmektedir. Ancak bu müddetin ne kadar olduğuna dair ifade bulunmadığı için atama yapılan kazalarda görevli ilmiye mensuplarının yerine atama yapılana kadar geçen sürenin, müddet-i örfiyyenin, ne kadarlık bir zamanı ifade ettiğini anlamak güçtür. Bunun yanı sıra bazı atama kayıtlarında kadıların görevde kaldıkları süre belirtilmiş ve çeşitli sebeplerle görevden ayrılan kadıların kalan bakiyye müddetleri belirtilerek görevlerini tamamlamaları sağlanmıştır. Bu kayıtlar da bu süre hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. İşte bu çalışmada XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait defterlerden hareketle örfi müddetin kapsadığı süreler ortaya konacaktır.

Tavusker (Erzurum) Kazasına 1076 Şaban'ında/Şubat 1666 6 ay tevkî ile Hasan'ın yerine atanan Şaban,³³¹ 1078 Rebî'ü'l-evvel'inde/Ağustos 1667 6 ay tevkîle yerine görevlendirilen Mevlana Mehmet'e kadar görevinde kalmıştır.³³² Kemah/Erzincan Kazasına 1076 Şevval'inde/Nisan 1666 6 ay tevkî ile Hasan'ın yerine atanan Mevlana Muharrem,³³³ 1078 Rebî'ü'l-ahir'inde/Eylül 1667 6 ay tevkî ile Mevlana Ömer görevlendirilene kadar bu görevi ifa etmiştir.³³⁴ Karacaşehir Kazasına 1077 Receb'inde /Aralık 1666 6 ay tevkî ile

³²⁷ Beyazıt, a.g.e., s.111.

³²⁸ Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi, s. 62. “Kuzât-ı mevlevîyetin müddet-i örfiyyeleri bi senedir ve kuzâtü kasabâtın iki senedir. Lâkin fi-zemânina iki seneden dört ay kasr ederler.”

³²⁹ Alan, a.g.e., s.118.

³³⁰ Kuru, a.g.e., s.111.

³³¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 03.

³³² MA, AKR, 436/2, Vr. 12.

³³³ MA, AKR, 435/1, Vr. 05.

³³⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 13.

Veli'nin yerine atanan Mevlana İsa,³³⁵ 1079 Muharrem'inde/Haziran 1668 6 ay tevkit ile atanan Mevlana Recep'e kadar bu görevini sürdürmüştür.³³⁶ Merzifonâbâd Kazasına 1076 Ramazan'ında/Mart 1666 6 ay tevkit ile atanan Mehmet,³³⁷ 1078 Rebîü'l-evvel'inde/Ağustos 1667 Mevlana Abdullah'ın 6 ay tevkit ve müddet-i örfiyye ile atanmasına kadar bu görevi sürdürmüştür.³³⁸ Hacı Bektaş Kadısı Mehmet'in 1077 Rebîü'l-ahir'inde/Ekim 1666 4 ay tevkit ile yerine atanan Mevlana Abdülkerim,³³⁹ 1078 Ramazan'ında/Şubat 1668 6 ay tevkit ile Mevlana İvaz'ın atanmasına kadar görevinde kalmıştır.³⁴⁰ Bayburd-u Karaman kadısı Abdülbaki'nin 1077 Receb'inde/Aralık 1666 6 ay tevkit ile yerine atanan Mevlana Ebussuud,³⁴¹ 1079 Muharrem'inde/Haziran 1668 6 ay tevkit ile Mevlana Mehmet'in atanmasına kadar bu görevi sürdürmüştür.³⁴²

Yukarıdaki örneklerin ortak özellikleri tüm atamaların müddet-i örfiyye ile yapıldığının belirtilmesi ve görev sürelerinin müddet-i halle yakın olma sebebi ile yani normal süresi içerisinde sonlanacak olmasıdır. Buradan elde edilen bilgilerle normal silsileyi takip eden atamalarda müddet-i örfiyye süresini 18 ay olarak tespit etmekteyiz. Ancak belgeler takip edildiğinde 18 aylık sürenin mutlak olmadığı, çeşitli sebeplerle bu sürenin değiştiği söylenebilir.

Taraklı Yenicesi Kazasına Ömer'den sonra atanan Mevlana Zeynel Abidin, 6 ay tasarrufundan sonra 14 ay bakıyyesini Gümüş/Amasya Kazasında;³⁴³ İnsuyu/Konya Kazasına atanan Mevlana Abdurrahim'in bu kazada 8 ay tasarrufta bulunup, 12 ay bakıyyesini Ayas ma'a Serendi Kazasında;³⁴⁴ Çubukâbâd Kazasında Osman'ın, sekiz ay tasarrufta bulunup 12 ay bakıyyesini Ayaş Kazasında;³⁴⁵ Bozdoğan/Aydın Kadısı Mevlana Ömer'in Cide Kazasındaki 3 aylık görevine ek olarak 17 ay görevlendirildiğine;³⁴⁶

³³⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 06.

³³⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 19.

³³⁷ MA, AKR, 435/1, Vr. 04.

³³⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 12.

³³⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 04.

³⁴⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

³⁴¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 06.

³⁴² MA, AKR, 436/2, Vr. 19.

³⁴³ MA, AKR, 436/2, Vr. 08.

³⁴⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 04.

³⁴⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 07.

³⁴⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 04.

Keçiborlu/Isparta Kazasına atanan Mevlana Osman'ın 10 aylığına bu göreve atanıp, 10 ay bakıyye müddetini Ayasluğ (Efes-Selçuk)/İzmir Kazasında tekmil edeceğinin belirtilmesine;³⁴⁷ İlçe-i Saruhan Kadısı Mevlana Mahmud'un 10 ay burada, 10 ay bakıyye müddetini ahar kazada görevlendirilmesine;³⁴⁸ Burdur Kadısı Ali'den sonra Mevlana es-Seyyid Mehmet'in 10 ay tasarruf edeceğine, 10 ay bakıyye müddetini ise diğer kazada geçireceğine;³⁴⁹ yine Isparta Kadısı Mevlana Murad'ın 10 ay tasarrufundan sonra 10 ay bakıyye müddetini Burdur Kadısı es-Seyyid Mehmet'den sonra ifa edeceğine³⁵⁰ karar verilmiştir. Tüm bu örnekler bir arada değerlendirildiğinde kadıların 20 aylık süreyi de tamamlamak üzere atandıkları görülmektedir.

Bu sürenin 20 ay olduğu yönündeki bu örnekler bu sürenin aşılmaz olduğu kanaati oluşturmamalıdır. Kimi zaman değişik nedenlerle bu sürenin aşıldığına dair örneklerle de rastlanmaktadır. Örneğin; Mihalıççık Kazasına atanan Mevlana Ali'nin dört yüz akçe ile sekiz ay tasarrufundan sonra, 14 ay bakıyyesini Karahisar-ı Şarki'de tamamlaması bu durumun örneklerindendir.³⁵¹ Yine Uşak Kazasına atanan Mevlana Hasan'ın 300 akçe ile 15 ay tasarrufundan sonra, 7 ay bakıyye müddetini ahar kazada;³⁵² Beyşehir Kadısı Ali'nin fevt olması dolayısıyla yerine 400 akçe ile 7 ay tasarrufla atanan Mevlana Mahmud'un, bakıyye 15 ay müddetini Hasan'dan sonra Uşak Kazasında;³⁵³ Tosya Kazasına 300 akçe ile atanan Mevlana Mehmet'in, 7 ay mutasarruf olub, 15 ay bakıyyesini Erzincanda;³⁵⁴ Köşk/Aydın Kazasına 300 akçe ile atanan Mevlana Çavuşzâde Mehmet'in, 4 ay tasarrufundan sonra, 18 bakıyyesini Lazkiye-i Denizli Kazasında Abdurrahim'den sonra tasarrufunu³⁵⁵ belirten kayıtlar 22 ay ile görevlerine atanan kadıların bulunduğunu da göstermektedir.

Ortalama görev süresi 20 ay iken bir önceki örneklerde bu sürenin 22 aya çıkarıldığı müşahade edildi. Zaman zaman bu sürenin aşılp 24 aya kadar esnetildiğine dair uygulamalar

³⁴⁷ MA, AKR, 435/1, Vr. 04.

³⁴⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 10.

³⁴⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 09.

³⁵⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 09.

³⁵¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 07.

³⁵² MA, AKR, 436/2, Vr. 09.

³⁵³ MA, AKR, 436/2, Vr. 13.

³⁵⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 14.

³⁵⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 15.

da mevcuttur. Örneğin; Simav/Kütahya Kazasını 300 akçe ve 7 ay süreyle tasarruf ettikten sonra, bakıyye 17 ayı Göynük/BoluKazasında Mustafa'dan sonra;³⁵⁶ yine Demirci/Manisa Kazasını 300 akçe ile 8 ay tasarrufundan sonra, bakıyye müddeti olan 16 ayı Akhisar-ı Saruhan Kazasında Ahmet'ten sonra gerçekleştireceği belirtilmiştir.³⁵⁷ Aksaray Kazasına 300 akçe ile atanan Mevlana Abdurrahman, 14 aylık tasarrufundan ve Murtaza'dan sonra, 10 ay ile Larende/Karaman Kazasına,³⁵⁸ atanmaları; yine Aksarayda 300 akçe ile 4 aylık tasarruftan sonra, 20 ay bakıyyesini tamamlamak üzere Yabanâbâd (Kızılcahamam)/Ankara'a giden Mevlana Ali,³⁵⁹ Niğde Kazasına 450 akçe ile atanan Mevlana Muğnizâde Ahmet, 7 aylık tasarrufunu tamamlamak üzere 17 ay bakıyyesi için Kilis Kazasına³⁶⁰ naklini gösteren kayıtlar 24 aylık görev sürelerini de göstermektedir. Ayrıca incelenen ilk 3 defterde "seneteyni tamamına" (iki yıllığına) değin ataması yapılan 38 adet kayıt da 24 ay süreyle yapılan atamaların varlığını göstermektedir.³⁶¹

İstisnai olarak bu sürenin daha da arttığına dair uygulamalar da mevcuttur. Örneğin; Şeyhülislam işareti ile Cestan? ma'a Cevarız Kazasını 400 akçe ile tasarruf etmek üzere görevlendirilen es-Seyyid Abdurrahim daileri üç seneliğine bu görevi ifa etmek için atanmıştır.

Tüm bu örnekler ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak incelendiğinde şu şekilde bir çıkarım yapmak mümkün olmaktadır. Müddet-i örfiyyenin değişkenliğinin bir kurala bağlı olduğu anlaşılmaktadır: Bu kural süre ile ücret arasında bir kolerasyon olduğudur. Nitekim verilerde müddet-i örfiyyenin; 200 akçeden daha düşük atamalarda cari olduğunu ve 18 ay ile sınırlı olduğu, 200 akçe ve üstü bir dereceye sahip kazalar için yapılacak atamalarda müddet kavramının 20, 22, 24 aylık süreleri kapsadığı görülmektedir. 24 aylık süreyi aşan atamanın istisnai olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu atamanın Şeyhülislamın işareti ile olduğu da belirtilmelidir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, müddeti örfiyyenin süresi

³⁵⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 12.

³⁵⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 12.

³⁵⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 15.

³⁵⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

³⁶⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 16.

³⁶¹ MA, AKR, 434/1; MA, AKR, 435/2; MA, AKR, 436/3.

ile ilgili farklı araştırmacıların yorumlarındaki farklılığın en temel sebebinin sınırlı örnekler üzerinden kanaat belirtmiş olmalarıdır.

Dikkati çeken bir diğer husus ise müddet-i örfiyye ile yapılan atama kayıtlarından normal süre içerisinde, “*müddet-i halle yakın*”, olduğu gerekçesi ile kadılık görevine son verilenler 18 aylık süre akabinde infisâle ayrılmışlardır. Ancak bir vesile ile görevinden ayrılmak zorunda kalan ilmiye mensubu, kalan görevini diğer kazada tamamlaması gerektiğinde 20-22-24 aylık süreleri tamamlamasına özen gösterilmiştir. Burada müddeti örfiyyesini tamamlamak üzere gönderilmeyip kaç ay daha görev yapacağının ayrıntılı olarak belirtilmesi, yaşanan durumun bir mağduriyet olduğu ve bu mağduriyeti gidermek için sürenin uzatıldığı yorumunu doğrulamaktadır.

Süresiz atama anlamına gelen³⁶² “*ber vech-i te’bid*”³⁶³ ifadesine Ruznamçe kayıtlarında sıkça rastlanmaktadır. Yapılan incelemeler bu tür atama sayısının yüz adet olduğunu göstermektedir.³⁶⁴ Ayrıca bu tür atamaların da ortak özelliği 200 akçe ve yukarısında bir yevmiyeye sahip kazalardan seçildiğidir.

İlmiye Mensupları muayyen müddetlerini tamamladıktan sonra süreleri uzatıldığı gibi görevleri esansında da görev süreleri de yenilenebiliyordu. Bu durumu ifade etmek üzere “*tecdid-i müddet*” ifadesi kullanılmıştır. Sürenin uzatılma gerekçesi olarak adayın iyi halini ifade eden; “*hüsn-ü sülukuna binaen müddet-i muayenesine ... ay zam olundu*” ibaresi eklenirdi. 18-24 aylık bir sürenin akabinde yine aşağıda belirtilecek sürelerde infisâle ayrılmadan önce süre uzatılması önemli bir ödüllendirme olarak görülürdü. Ancak yaptığımız tespitte bu durum çok nadiren gerçekleşmiştir. Zira söz konusu uygulamanın % 1’lik oranda görülmesi çok yaygın olmadığını göstermektedir. Örneğin; Ürgüp Kadısı es-Seyyid İsmail’e 1077 Şaban’ında/Ocak 1667 hüsn-ü sülukuna binaen müddeti muayenesine 4 ay zam olunduğu belirtilmiştir. Yine Lazkiye-i Denizli Kadısı Ahmet, Biga/Çanakale

³⁶² Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, s.262.

³⁶³ Hayat boyu, süresiz.

³⁶⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-5-7-8-10; MA, AKR, 436/2, Vr. 05-7-9-11-12-15-16-19-21; MA, AKR, 437/3, Vr. 04-8-10-11-12-13-14-16-17; MA, AKR, 438/4, Vr. 03-8-9-10-11-13-17-19-20-27; MA, AKR, 439/5, Vr. 09-11; MA, AKR, 443/8, Vr. 18-22-24; MA, AKR, 445/11, Vr. 04-11-12-20; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 02-10-13; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 9-13-14-15; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 2-6-8-20-21-26-27-28-34-35.

kadısı Mustafa'ya 2 ay; Tırhala kadısı Mehmet, Karahisar-ı Sahib kadısı Mevlana Muradzâde Mehmet ve Osmancık kadısına 4'er ay; Tırhala kadısı Mehmet'e, Biga/Çanakkale Kadısı Mustafa'ya ikişer ay, Sivas kadısı Mevlana Ahmet'e ise 6 ay zam yapıldığı belirtilmiştir.³⁶⁵ Ayrıca sürelerin eşit olmadığı kimi zaman 2 ay kimi zamanda 4 hatta 6 ay olarak takdir edilmesi de kişiden kişiye durumun farklılaştığını göstermektedir.

3. Zaman-ı İnfisâl

Herhangi bir kadılıkta veya medresede, Ruznamçelerde daha önce şart koşulan görevlerini tamamladıktan sonra ilmiye mensuplarının görevsiz kaldıkları ve bir sonraki atamayı bekledikleri süreyi belirtmek için “*zaman-ı infisâl*” veya “*infisâl*” terimi kullanılmıştır.³⁶⁶ Kadiasker Ruznamçelerinde infisâl süreçlerinin düzenli bir şekilde kaydedilmesi, XVII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır.³⁶⁷ Nitekim XVI. yüzyıl defterlerini inceleyen Beyazıt'ın verdiği bilgilerde infisâl ve âsîtâne sürelerinin belirgin olmayışı bu kanaati doğrulamaktadır. Ancak tüm kayıtlarda infisâl sürelerine yer verilmemiş olsa da kısmı kayıtlardan da düzenli ve titiz bir şekilde kaydedildiği müellif tarafından ifade edilmiştir.³⁶⁸ Mazul olan kadıların İstanbul'a geldiği ve yeni bir göreve tayin edilinceye kadar bekledikleri, bekleme süresince bağlı oldukları kadiaskerin toplantılarına devam ettikleri belirtilmiştir.³⁶⁹ Konu ile ilgili akademik düzeyde araştırma yapan Şentop'un ifadelerinden infisâl sürecindeki ilmiye mensubunun, bu sürecini İstanbul'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Ancak XVII. yüzyılda uygulamanın farklı olduğunu ifade etmemiz gerekir. Zira incelediğimiz Ruznamçelerde İnfisâl süresi ile fiili olarak İstanbul'da bulunma süreleri belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Mustafa Akdağ, mazul kadıların İstanbul'a gelip ilgili kadiaskerin dairesinde bir yıl mülazemette geçirmesi gerektiğini,³⁷⁰ Uzunçarşılı da infisâl süresinin yirmi dört ay olduğunu ifade etse de Ruznamçeler bu süre için muayyen bir

³⁶⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 21.

³⁶⁶ Baltacı infisâl kavramının ilmiye mensuplarının “kendi istekleri ile ayrılmaları” manasına geldiğini belirtmektedir (bkz. Baltacı, a.g.e., s. 28). Ancak Ruznamçelerde fiili olarak görevde bulunulmayan tüm süreci karşılayan kavram olarak kullanılmıştır.

³⁶⁷ Alan, a.g.e., s.74.

³⁶⁸ Beyazıt, a.g.e., s.22,131.

³⁶⁹ Şentop, a.g.e., s.66.

³⁷⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s.436.

müddet olmadığını göstermektedir.³⁷¹ Ruznamçelerde, her bir atama kaydı için görevi bırakacak kişinin bilgileri yanı sıra yeni göreve atanacak kişinin bir önceki görev yerinde kaç akçe ile bulunduğunu ve ayrıca ne kadar süreyle infisâlde bulunduğu açık açık yazılmaktadır. Söz konusu infisâl süreleri ile ilgili bilgiler, istatistiki veriler olarak incelendiğinde infisâl süreleri daha sağlıklı olarak belirlenebilecek ve yüzyıllara göre bir değişiklik gösterip göstermediği anlaşılabacaktır.

İnfisâl süresinin bitiminde atamanın olması için yeni sınavın yapıldığı ile ilgili örneklere sık rastlanmaktadır. Yeni mülazım alırken, daha çok vefat eden ulemânın mulazımleri sınava tabi tutulmaktadır. İnfisâl süresinden sonra “*lede’l-imtihan*” (imtihanla) yeni göreve atananlardan müderris olarak görevlendirilenler 40 akçeli medreselere görevlendirilmişlerdir. Örneğin; Sarıkavak ma’a Karataş Kazasına mülazımlikten görevlendirilen Hızır, hocası fevt olduğu için lede’l-imtihan bu göreve atanmıştır.³⁷² Medreseden, kazaya görevlendirilenler ise genellikle 40 akçelik medreseden kazaya atanmışlardır. Bursa Bayezid Paşa Medresesi’nden, Akşehir/Konya Kazasına görevlendirilen Mevlana Fazılzâde Mustafa, Bursa Emir Hacı Medresesi’nden Munfasıl Ali, İstanbul İbrahim Kethüda Medresesi’nden munfasıl Mevlana Ahmet, İznik Mehmet Bey Medresesi’nden Munfasıl Mehmet, 40 akçelik medreselerden kazaya hareket etmişlerdir.³⁷³

Kazalar arasında yer değiştirirken de lede’l-imtihan atananların, atandıkları yevmiyeler çeşitlilik göstermektedir. Boğazlıyan Kazasından Gönen-i Hamid Kazasına atanan Abdurrahim 60 akçeden, 70 akçeye;³⁷⁴ Çerkeşköyü Kazasından Akyörük Kazasına atanan İsmail 100 akçeden, 130 akçe yevmiyeli kazaya hareket etmiştir.³⁷⁵ Balat/Aydın Kazasına atanan Abdurrahim ve Kınık ma’a Aziz Kazasına atanan Mevlana Ebubekir, 150 akçe yevmiye ile atanırken; Mihaliçcik Kazasına atanan Mahmud ile Ladik Kazasına atanan El-Hac Mehmet 200 akçe yevmiyeyle ve Bayburdu Erzurum Kazasına atanan Mevlana Hasan, İskilip Kazasına atanan Mevlana Mehmet, Seferihisar Günyüzü Kazasına atanan

³⁷¹ Uzunçarşılı, a.g.e. s.101.

³⁷² MA, AKR, 438/4, Vr. 09.

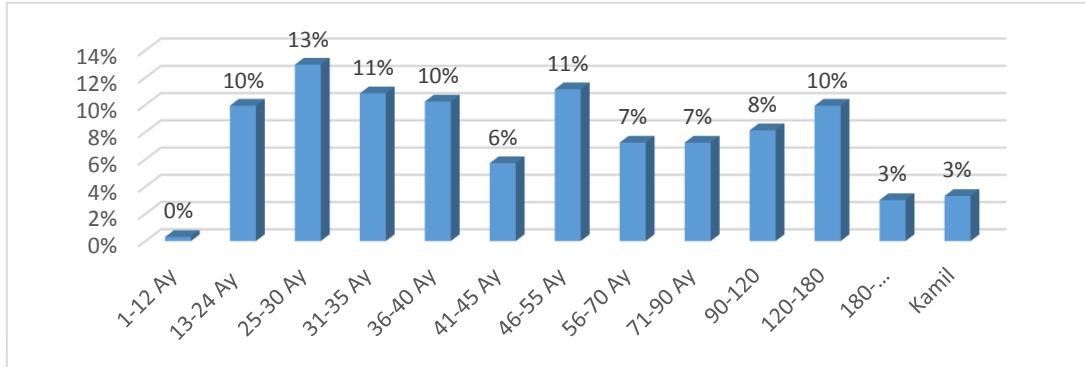
³⁷³ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-3, MA, AKR, 438/4, Vr. 11, MA, AKR, 443/9, Vr. 04.

³⁷⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 02.

³⁷⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 10.

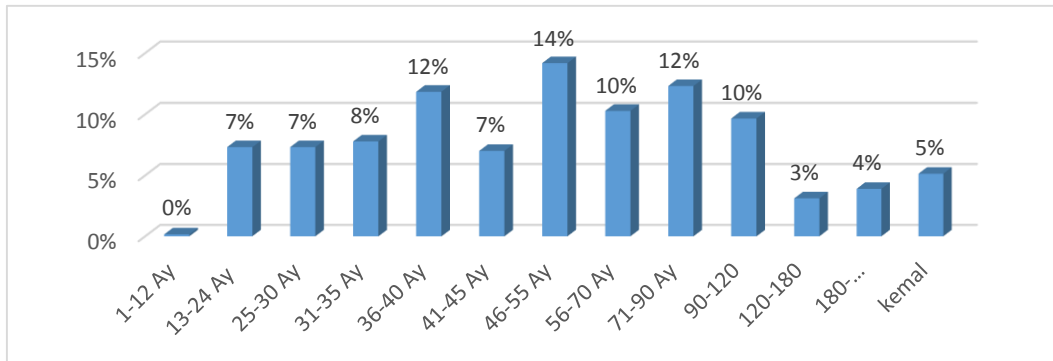
Mevlana Halil, Tavas (Yarangüme)/Denizli Kazasına atanan Şaban, 300 akçe yevmiye ve imtihanla atanmıştır.³⁷⁶

Grafik: 17. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları

435/1 Numaralı Anadolu Kadiaskeri Abdurrahman Efendi Ruznamçesi'nde, infisâl süreleri belirtilen 522 kişiye ait verilere göre ilmiye sınıfı üyelerinin infisâl süreleri 1-12 ay aralığında % 1.50, 13-24 ay aralığında % 9.88, 25-30 ay aralığında %12.87, 31-35 ay aralığında % 10.78, 36-40 ay aralığında % 9.88, 41-45 ay aralığında % 5.69, 46-55 ay aralığında % 11.08, 56-70 ay ve 71-90 ay aralığında % 7.19, 90-120 ay aralığında % 9.58, 120 ay ve üzerinde ise % 12.57 oranında gerçekleşmiştir. Defterdeki verilerde bir yıl süre ile 5 yıl arasındaki infisâl süresi oranlı olarak dağılmıştır. Defterin infisâl süresinin aritmetik ortalaması 64.37 ay olarak gerçekleşmiştir.

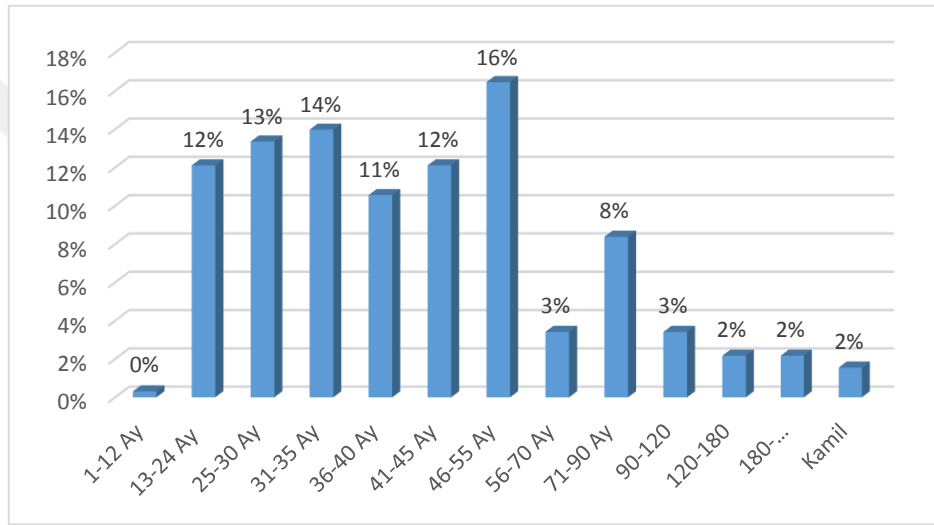
Grafik: 18. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları

³⁷⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-3; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 5-25.

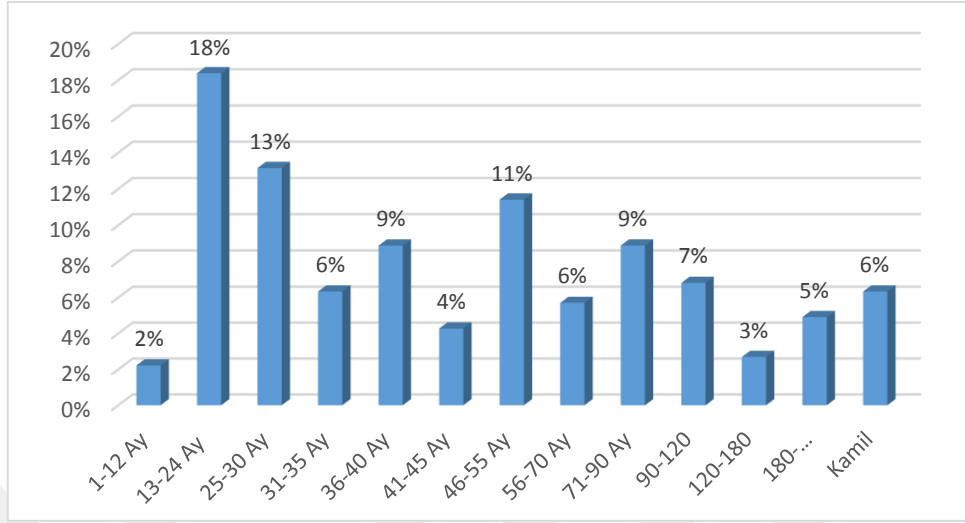
436/2 numaralı Feyzullah Efendi Ruznamçesi'nde, 966 ilmiye mensubunun infisâl süreleri belirtilmiştir. Bunların 1-12 ay aralığında % 0.31, 13-24 ay aralığında % 7, 25-30 ay aralığında % 7, 31-35 Ay aralığında % 8, 36-40 ay aralığında % 12, 41-45 Aralığında % 7, 46-55 ay aralığında % 14, 46-70 ay aralığında %10, 71-90 ay aralığında % 10, 90-120 ay aralığında %10, 120 ay ve üzerinde ise % 7 oranındadır. Bu defterde infisâl sürelerinin % 50'den fazlasının 3 ile 8 yıl arasında olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalama ise 63,73 ay olarak hesaplanmıştır.

Grafik: 19. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları

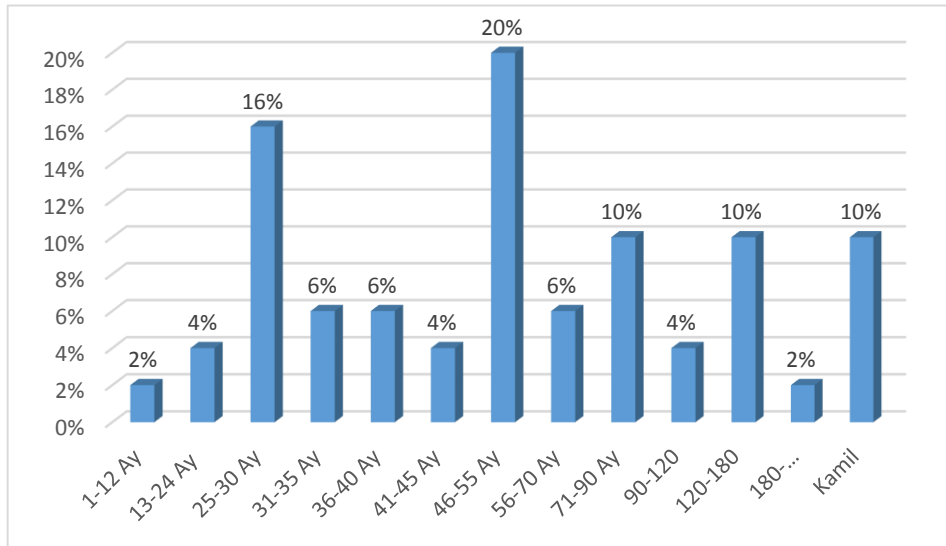
437/3 numaralı Anadolu Kadıaskeri Mehmet Efendi Ruznamçesine göre infisâl süresinde birinciliği % 16'lık oranla 46-55 ay aralığı alırken, ikinci sırada % 14'lük oranla 31-35 ay aralığı onu sırasıyla % 13 ile 25-30 ay aralığı ve % 12'lik oranla 41-55 ile 13-24 ay aralıkları takip etmektedir. Bu defterde kümelenme 2-5 yıl arasında % 50'nin üzerinde görülmektedir. Bu defterde 5 yıl ve üzeri infisâl süreleri diğer defterlere oranla dikkat çekici oranda azalmıştır. Bu durum aritmetik ortalamayı da düşürmüş ve ortalama 50,41 ay olarak gerçekleşmiştir.

Grafik: 20. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları

438/4 numaralı Damat Efendi Ruznamçesi'ndeki verilere göre en çok tekrar eden % 18 ile 13-24 ay aralığında olan infisâl süresidir. Onu takiben 25-30 ay aralığı % 13, 46-55 ay aralığı % 11 ile gelmekte, 36-40 ve 71-90 ay aralıkları %9 ile devam etmektedir. Bu defterin infisâl süresi yaklaşık % 50 ile 1-4 yıl arasında kümelenmiştir. Ruznamçenin infisâl süresi aritmetik ortalaması 58,68 olarak gerçekleşmiştir.

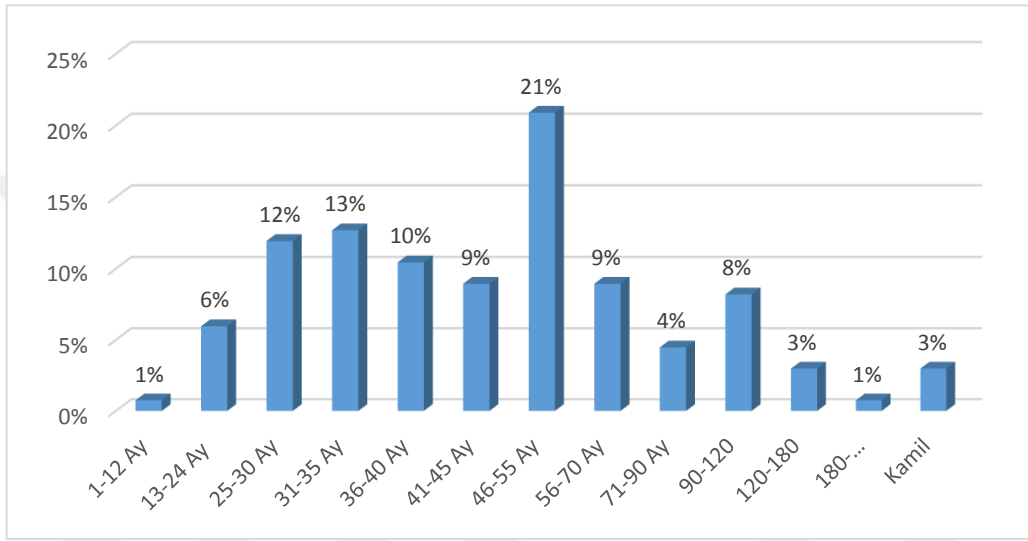
Grafik: 21. 1088-1090/1677-1679 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları

439/5 numaralı Abdurrahimzâde Mehmet Efendi Ruznamçesi'nde genel ortalamaya uygun olarak en fazla tekrar eden infisâl süresi, % 20'lik oran ile 46-55 ay aralığında

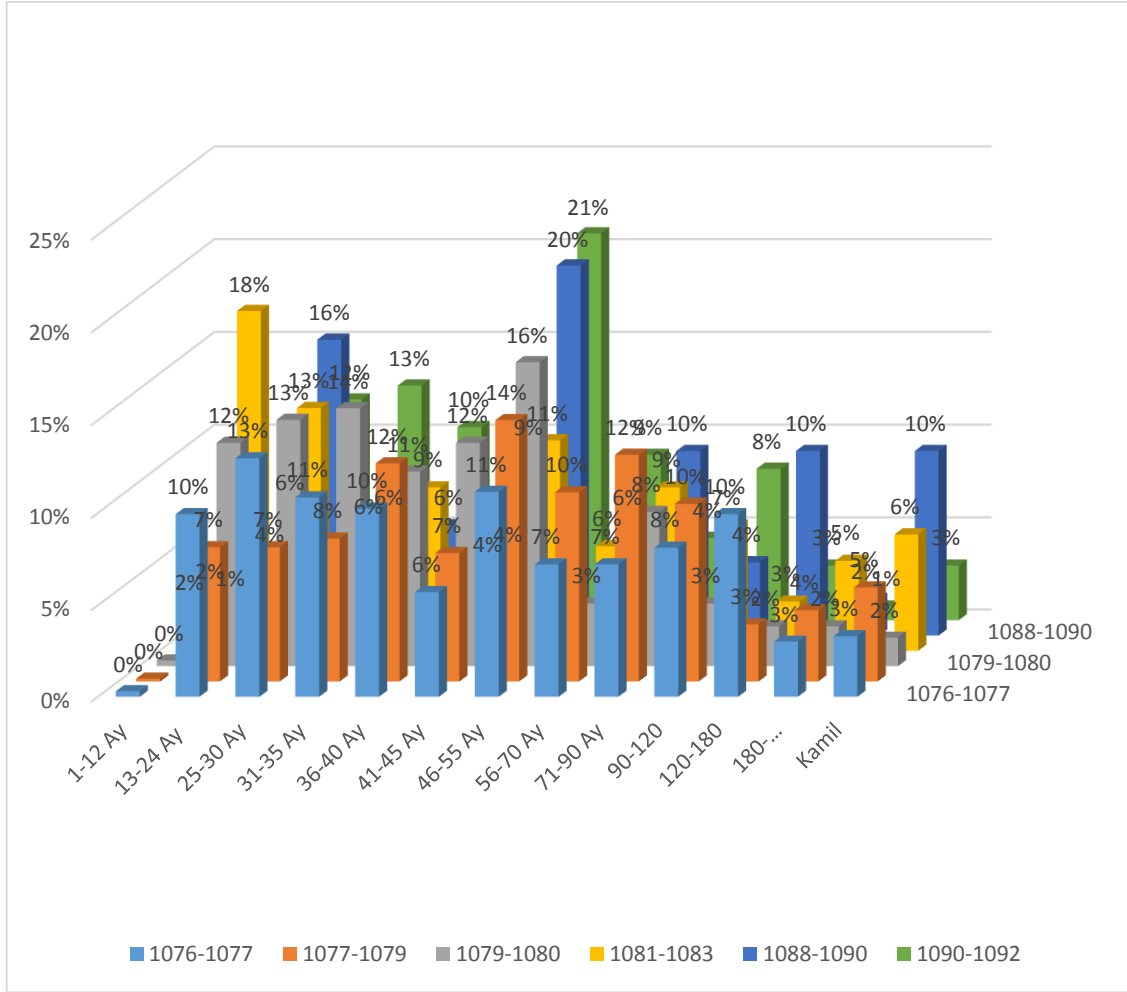
gerçekleşmiştir. İkinci sırada % 16'lık oran ile 25-30 ay aralığı gelmektedir. Bu iki ay aralığı diğer ay ay aralıklarına oranla açık farkla tekrar etmiştir. Bir önceki defterde, birinci sırada yer alan 13-24 ay aralığı bu defterde son sıralarda yer almıştır. Arada geçen beş yıllık süre zarfında sistemde yığılma olması sebebiyle infisâl sürelerinin arttığı anlaşılmaktadır. Defterin infisâl süresi ortalaması 60,75 ay olarak tespit edilmiştir.

Grafik: 22. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde İnfisâl Oranları

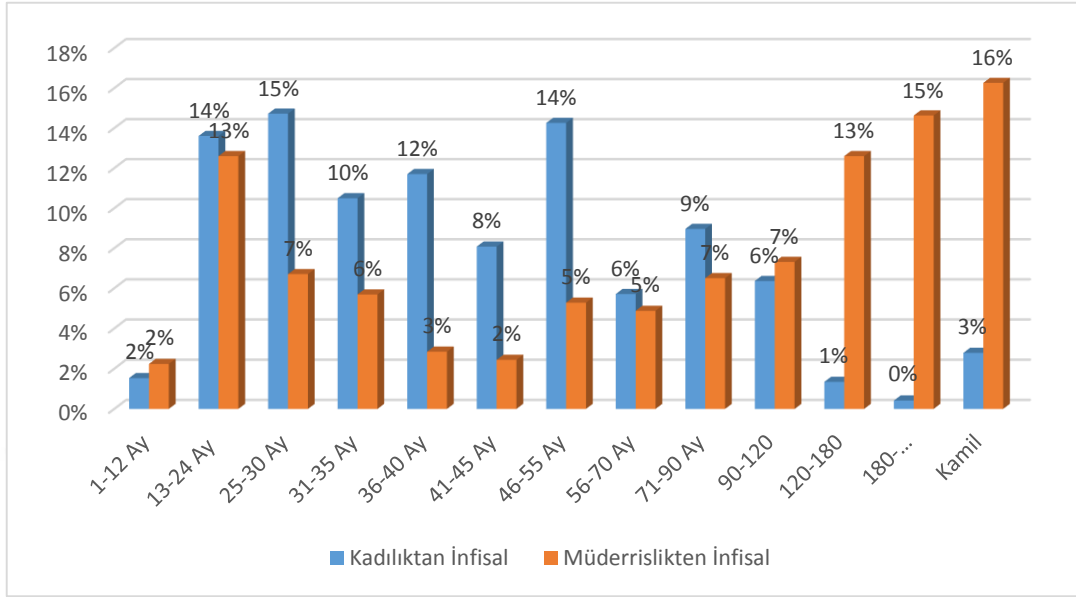
1090-1092/1679-1681 yılları arasında tutulan Mehmet Efendi Ruznamçesi'ndeki 46-55 ay aralığındaki infisâl süresi %21 ile birinci sırada yer almış, ikinci sırada 31-35 ay aralığı % 13, üçüncü sırada 25-30 ay aralığı % 12, dördüncü sırada ise 36-40 ay aralığı % 10 ile sıralanmıştır. 2-5 yıl aralığında infisâlde bekleyen ulemâ oranı yaklaşık % 60 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik: 23. Defterlere Göre İnfisâl Sürelerinin Karşılaştırılması

Şu ana kadar incelediğimiz defterlere ayrı ayrı göz atıldığında şu hususlar göze çarpmaktadır: 1079-1080/1668-1669 tarihli defterde, infisâl süreleri diğer defterlere oranla daha eşit dağılım göstermiştir. 1088-1090/1677-1679 ve 1090-1092/1679-1681 tarihli defterlerde 46-55 ay aralığında gerçekleşen infisâl süreleri bariz bir şekilde ön plana çıkmıştır. Yıllar geçtikçe, 1081-1083/1670-1672 tarihli defter istisna olmak üzere, infisâl süreleri içerisinde 46-55 ay aralığının kapladığı oran devamlı yükselmiştir. 13-24 ay aralığı ise sadece 1081-1083/1670-1672 tarihli defterde birinci sırada yer almıştır.

Grafik: 24. Tüm Defterlere Göre İnfisâl Sürelerinin Kadı ve Müderrisler Açısından Durumu

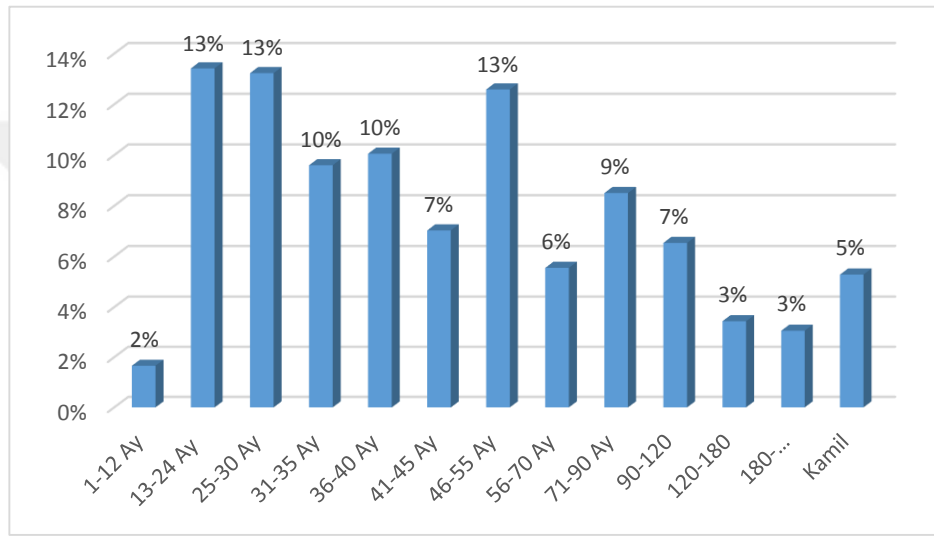

Kadı ve müderris infisâl süreleri karşılaştırıldığında müderrislerin daha fazla infisâl süreci geçirdikleri tablodan anlaşılmaktadır. Kadıların infisâl sürelerinde 1-4 yıl aralığında kümelenme bulunmakta iken, müderris infisâl sürelerinde iki ayrı uça kümelene göze çarpmaktadır. Bunun sebebi şu şekilde açıklanabilir: Kadılıktan gerçekleştirilen atamaların hepsi tekrar kadılığa yapılmış ve görev süreleri 12-24 ay ile sınırlandırılmış bu sürenin sonunda yeniden infisâl süreci başlamıştır. Ancak müderrislerin fiilen görevde kaldıkları süreler kadılara oranla daha fazla olduğu için ilmiye mesleği boyunca daha az sayıda infisâl süreci geçirmişlerdir. Ayrıca defterlerde medreseden medreseye atananların infisâl süreleri belirtilmemiş, medreseden kadılığa atanan ulemâ için zaman-ı infisâl belirtilmiştir. Dolayısıyla yukarıda müderrisleri belirtilen durum daha çok medreseden kadılığa geçiş için söz konusudur.

Tüm defterlerdeki atama oranlarından elde edilen verilere göre müderrislikten kadılığa geçenlerin aritmetik ortalama infisâl süresi 98,65 aydır. Kadılıktan kadılığa geçişte zaman-ı infisâl ortalaması ise 48,01 aydır. Bu durum müderrislikten kadılığa geçmek isteyenlerin, kadılıktan tekrar kadılığa atananlara oranla daha fazla infisâl süresi geçirdiklerini göstermektedir.

10 yıl ve daha fazla süre infisâl bekleyenlerin hemen hepsinin ataması kazaya yapılmış olup medreseye yapılan atama yok denecek kadar azdır. Söz konusu 10 yıl ve üzeri infisâl süresi bekleyerek kadılığa yapılan atamaların ise 241 adet olduğu, bunların 87 tanesinin kadılıktan kadılığa, 154 tanesi ise müderrislikten kadılığa yapılan atamalar olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda infisâl süresinin müderrislikten kadılığa geçişte daha fazla olduğu görülmektedir.

Grafik: 25. Tüm Defterlere Göre İnfisâl Oranları

Tüm defterlerdeki verilere toplu olarak bakıldığında 13-24, 25-30, 46-55 ay aralıkları eşit olarak % 13'lük orana sahiptirler. 1-4 yıl aralığında infisâl aralığı toplamda yaklaşık % 55'lik bir orana sahip bulunmaktadır. Buna göre her iki kişiden biri, yeni göreve atanıncaya kadar 1-4 yıl infisâl süreci yaşamaktadır. İnfisâl süresi arttıkça adayların kazaya atanma oranlarında da artış göze çarpmaktadır.

Bu verilerden hareketle elde edilen sonuçlar incelendiğinde Uzunçarşılı'nın İnfisâl sürsünün 24 ay olduğu yönündeki kanaatini doğrulamamaktadır. Alan, XVII. Yüzyıl Rumeli Ruznamçesi verilerinde, İnfisâl sürelerinin ortalamasını vermemiş, 1 ile 18 yıl arasında gerçekleşen infisâl sürecini belirtmekle yetinmiştir.³⁷⁷ Kuru, XVIII. yüzyılın ilk yarısı Rumeli Ruznamçeleri verilerine dayanarak 2-4 yıl arasındaki İnfisâl süresinin oranının % 50

³⁷⁷ Alan, a.g.e., s.83.

civarında olduğunu belirtmiştir. Medreseden kazaya atananların infisâl süresi ortalamasını 79 ay, kazadan kazaya atanan ortalamasını ise 42 ay olarak tespit etmiştir.³⁷⁸ Beyazıt'ın XVI yüzyılın ikinci yarısı Rumeli Kadiasker ruznamçelerinden elde ettiği verilerle karşılaştırıldığında büyük oranda farklılık arz etmektedir. Beyazıt'ın verilerinde ilmiye mensupları görevden ayrıldıktan yaklaşık 36 ay içerisinde % 95.4 oranında yeni bir göreve atanmışlardır. Halbuki yukarıda zikredilen defterlere göre ilk 36 ay içerisinde tekrar göreve başlayanların oranı % 30 civarındadır. 36-90 ay infisâl bekleyenlerin oranı ise % 50'yi aşmaktadır. Tüm defterlerdeki atamaların aritmetik ortalamasına göre ilmiye sınıfının iki görev arasında bekleme süreci olan zaman-ı infisâlinin ortalaması (müderris ve kadılara göre ortalamalardan yukarıda bahsedilmişti) 55,88 aydır. Önceki yüzyıllarla karşılaştırıldığında infisâl süresindeki bu durum, ilmiye zümresinin personel sayısının artmasının aksine atanılacak unvan sayısının yetersiz kalmasının ve yığılmanın bir göstergesidir.³⁷⁹

İnfisâl süreleri içerisinde en az orana sahip olan bir yıldan daha az süreli olanlardır. Bir yıldan daha az infisâl bekleyenlere örnek; Kazâbâd (Pazar)/Tokat Ivaz Paşa Medresesi'nden kazaya geçen Mevlana Şaban,³⁸⁰ Adala (Karataş)/Manisa Hızır Paşa Medresesi'nden münfasıl Mevlana Mehmet³⁸¹ ve Durak Bey Medresesi'nden munfasıl Mevlana es-Seyyid Mehmet gösterilebilir.³⁸² Devlet kısa infisâl süresinin diğer ilmiye mensuplarının süresini uzatacağı düşüncesiyle kısa infisâl süresini istememektedir. Bir yıldan az süreli infisâl ile atananların görevlerinin iptal edildiğine dair verilere, Beyazıt'ın incelediği Ruznamçelerde rastlansa da incelenilen ruznamçelerde bunu doğrulayan herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak defterlerde, kadiaskere hitaben gelen arzlarda sıra bekleyen ulemânın yerine daha az süreli bekleyenlerin atandığından şikayet geldiğine ve bu durumun araştırılmasına ve gerekli işlemin yapılmasına dair kayıtlar mevcuttur.³⁸³

³⁷⁸ Kuru, a.g.e., s.136.

³⁷⁹ İnfisâl Süresinin XVIII. yüzyıl başında da bu şekilde olduğunu Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi günlüğünden de anlamaktayız. Mustafa Efendi, Manisa'dan Amid'e atanırken 54 ay, Amid'den Üsküdar'a atanırken yaklaşık 60 ay, Üsküdar'dan Filibe'ye hareket ederken ise yaklaşık 48 ay infisâl beklemiştir. Karahasanoğlu, a.g.e., s.50.

³⁸⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 04.

³⁸¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 14.

³⁸² MA, AKR, 437/3, Vr. 16.

³⁸³ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 1. "İzzetli faziletli Anadolu Kazaskeri efendi hazretleri Kuzat-ı Anadolu'dan birkaç nefer kadı selefleri olan Mehmet Said Efendi'den şikayet edüp kendüleri âsîtaneye mülazemette iken

İnfisâl süresi ile ilgili yaşanan en temel problem âtıl bir kapasite oluşması ve buna bağlı ekonomik sıkıntıların yaşanmasıdır. Bu sıkıntılara maruz kalmamak için kimi ilmiye personeli aktif çalıştıkları dönemde ek akçe biriktirmeye gayret etmiş, kimileri de mukataa, emval, evkaf müfettişliği, naiblik gibi görevlerde bulunarak veya ticaretle uğraşarak infisâl sürelerinde geçimlerini temin etmeye çalışmışlardır. Ancak genel olarak bu süreler özellikle de âsîtânede geçirilen süreler geçim sıkıntılarının yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır.³⁸⁴

4. Âsîtâne

İlmiye mensuplarının infisâl dönemlerinde İstanbul'a gelerek her Çarşamba mensup oldukları kadıaskerlik divanına mülazemet etmeleri gerekirdi. İstanbul'da geçirilen bu süreleri ifade etmek için ruznamçelerde “âsîtâne”, “mülazemet-i müstemirre”, “âsîtâne-i müstemirre” kavramları kullanılmıştır. Bazı defterlerde bu kavramlardan sadece biri kullanılmışken, bazı defterlerde ise birbirlerinin anlamını karşılayacak şekilde diğer ifadeler de yer verilmiştir. İstanbul'da fiili olarak bulunmayı gerektiren bu süreç, mensupların bilgi ve tecrübelerini artırmak gibi bir ortamın oluşmasını sağlamanın yanı sıra, merkezi otoritenin ülkenin her tarafında görev yapan ilmiye mensuplarına hakim olma isteğini ve sonucunu doğurmuştur. Böylece taşrada görevde bulunan ilmiye mensuplarının taşrada kalmakla zayıflayan merkezi otoriteye bağılılıkları arttırılmış oluyordu. Ayrıca değişen şartlara karşı merkezi otoritenin bakış açısı devletin en ücra yerlerinde görev yapan idarecilere böylece aktarılıyordu. Âsîtâne süreci, yönetsel olarak bu faydalarının yanı sıra mesleki olarak da kendilerini geliştirme imkanı sunuyordu. Belli günlerde kadıasker

asla mülazemeti olmayanların hilafı kaanun ve mugayır-ı hattı hümayun ayaklarına menab? gönderip mülazete olup menasiba müstehak olan fukahanın mağdur oldukların i'lâm eyledikleri filhakika olmak hilafı kanun menasib tevcih edip tevcihi müstehak olanları sıfrıyed kalıb gadr olundukları vaki ise tevcih eylediğine asıl mansubdur ve tevcihle fuhakazi kuzat gadr olunmuş ahvallerini mübeyyin defter edip huzurunuz arz eyleyesüz deyü 3 Şaban 1085”.

“İzzetli faziletli Anadolu Kazaskeri hilafı kanun ve muğayır-i hattı hümayun eğer bila mülazemet tevcih olunanlar ve eğer ecnebi olanları ve tensib olunanları an asl ilga edip mülazemeti olan müstehakikine tevcih edip vuku ve mülgat olanlara müddetinden ve ne vechle tevcih olunmuş ise müstahak olanlara kezalik öyle tevcih edip kanun üzere temesskülerin veresiz deyü fi 28 Şaban 1085”.

³⁸⁴ Erdoğdu, a.g.m., s.62.

divanlarına katılan ilmiye sınıfı üyeleri bilgilerinin pekişmesini sağlıyor bir nevi mesleki hizmet içi eğitim görmüş oluyorlardı.

Yukarıda müddet-i örfiyye konusunda da ifade ettiğimiz gibi günümüzde bu konularda akademik düzeyde araştırma yapan kimi akademisyenler sınırlı kaynaklar üzerinden kanaat oluşturdıkları için farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin; İnalçık 1647 tarihli defteri esas alarak asitâne süresinin bir yıl olduğunu iddia etmiştir.³⁸⁵ Akdağ da bu sürenin bir yıl olduğu kanaatindedir.³⁸⁶ Uzunçarşılı ise; asitâne süresinin infisâl süresinden ayrı olmadığını, birlikte iki yıl kadar olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁷ XVII. yüzyılın kaynaklardan Koçi Bey mazul kadıların Çarşamba günleri İstanbul'da kadiasker divanına katıldıklarını ve bu sürenin iki yıl kadar olduğunu belirtmektedir.³⁸⁸

XVII. yüzyıla ait Ruznamçe defterlerinde ise kadı ve müderris atamalarında ataması yapılacak ilmiye mensubunun önceki görev yeri belirtildikten sonra infisâl süresi ve akabinde istisnasız yukarıda belirtildiği şekilde “âsitâne”, “âsitâne-i müstemirre” ve “mülazemet-i müstemirre” olarak belirtilen İstanbul'da bulunma süreleri de belirtilmiştir. Beyazıt'ın verilerinden anlaşıldığına göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli Kazaskeri tarafından tutulan ruznamçelerde âsitâne süresine yer verilmemiştir. Ancak yaklaşık bir yüzyıl sonrasına ait olan ve Anadolu Kadıaskerliği tarafından tutulan defterlerde bu kayıtlara yer verilmesi, defterlerin içerdiği verilerin dönemlere göre farklılaşabildiğini göstermektedir. Âsitâne süresine yer verilmeye başlanması, merkezi otoritenin bu uygulamaya verdiği önemin artmasına ve yaşanan suistimallerin önlenmeye çalışılması şeklinde yorumlanabilir.

Aşağıda ruznamçe defterlerinde belirtilen âsitâne süreleri ile ilgili veriler incelenmiş ve defterler arasında farklılık olup olmadığı ortaya konulmuştur.

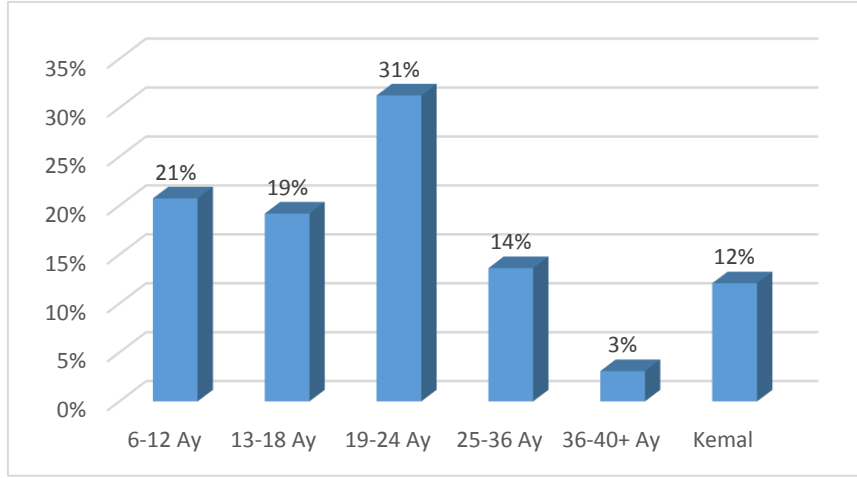
³⁸⁵ İnalçık, “Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık”, s.135.

³⁸⁶ Akdağ, a.g.e., s.436.

³⁸⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s.109.

³⁸⁸ Koçi Bey Risalesi, s.45.

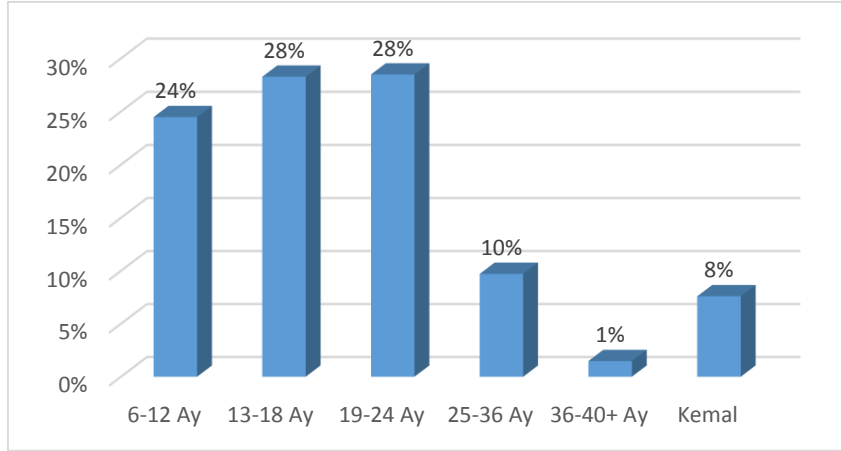
Grafik: 26. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları

435/1 numaralı Anadolu Kadıaskeri Abdurrahman Efendi Ruznamçesi'nde 6 aydan daha az âsîtâne süresine rastlanmamış olup, 6-12 ay aralığında % 20.74, 13-18 ay aralığında %19.20, 18-24 ay aralığında % 31.27, 25-30 ay aralığında % 13.62, 36-40 ay aralığında % 3.10 ve ay belirtilmeden “kemal-i infisâl” olarak belirtilen % 12.07'lik bir dağılım bulunmaktadır. Dağılımın yığılma noktası 18-24 ay arası olup, % 71'lik bir oran 24 ay ve daha aşağısında âsîtâneye sahiptir. Âsîtâne sürelerinin aritmetik ortalaması ise 18,54 aydır. Defterde belirtilen âsîtâne süreleri kadı atamalarına ait olup müderrislerin infisâl sürelerine ait bilgiye sadece bir yerde rastlanmaktadır. O da 1076 Ramazan'ında/Mart 1666 Tosya Kazasından ayrılan Abdunnebi'nin yerine, 40 akçe ile Halil Paşa Medresesi'nden 120 ay infisâli olan Mevlana Mustafa'nın 50 akçe ile atama kararında bulunmaktadır. Burada süre ifade edilmemekte sadece kamil âsîtânesi bulunduğu bildirilmektedir.³⁸⁹ Ayrıca buradaki atama kaydı da medreseye yapılan bir atamayı değil, müderrislikten kadılığa yapılan bir atama hakkında bilgi vermektedir.

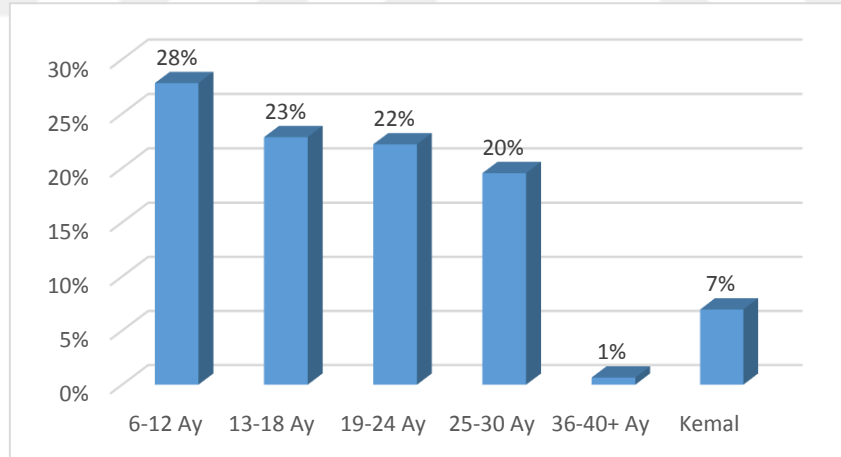
³⁸⁹ MA, AKR, 435/1, Vr. 29.

Grafik: 27. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları

436/2 numaralı Feyzullah Efendi Ruznamçesi'nde âsîtâne sürelerinin dağılımı, % 24 ile 6-12 ay aralığı, % 28 ile 13-18 ay aralığı, % 28 ile 19-24 ay aralığı, % 10 ile 25-36 ay aralığı olarak gerçekleşmiştir. Defterdeki âsîtâne sürelerinin % 80'i 6-24 ay aralığındadır. Tüm âsîtâne sürelerinin aritmetik ortalaması ise 20.08 ay olarak hesaplanmıştır.

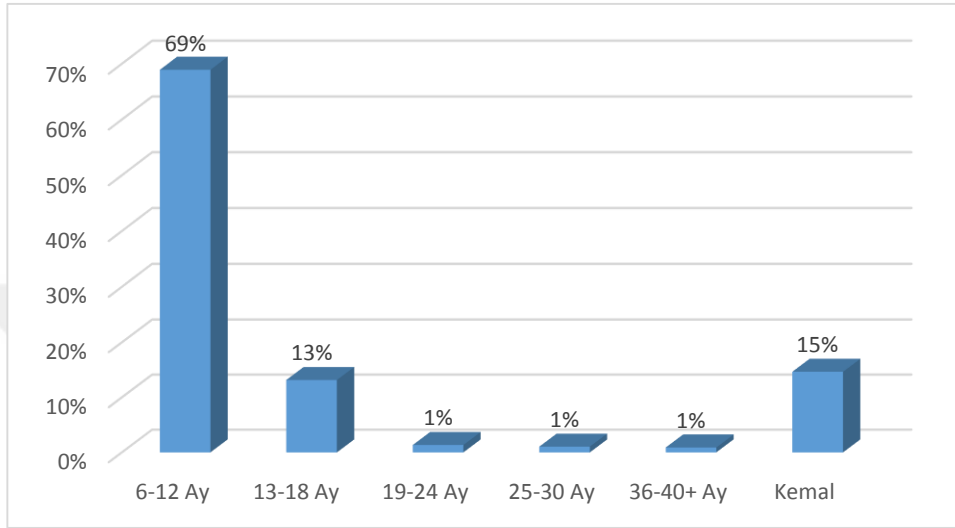
Grafik: 28. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları

437/3 numaralı Anadolu Kadiaskeri Mehmet Efendi Ruznamçesi'nde 6-12 ay aralığında % 28, 13-18 ay aralığında % 23, 19-24 ay aralığında % 22, 25-30 ay aralığında % 20, 36-40 ay aralığında % 1.47 ve ay belirtilmeden “kemal-i infisâl” olarak belirtilen % 7'lik bir dağılım bulunmaktadır. İnfisâl süreleri görece olarak orantılı bir şekilde dağılmıştır. Yaklaşık % 75'lik bir kesim 6-24 ay arasında âsîtâne sürecine tabi tutulmuştur. Medreseye yapılan atamalarda infisâl süresine dair kayda rastlanmamıştır. Medreseden kazaya

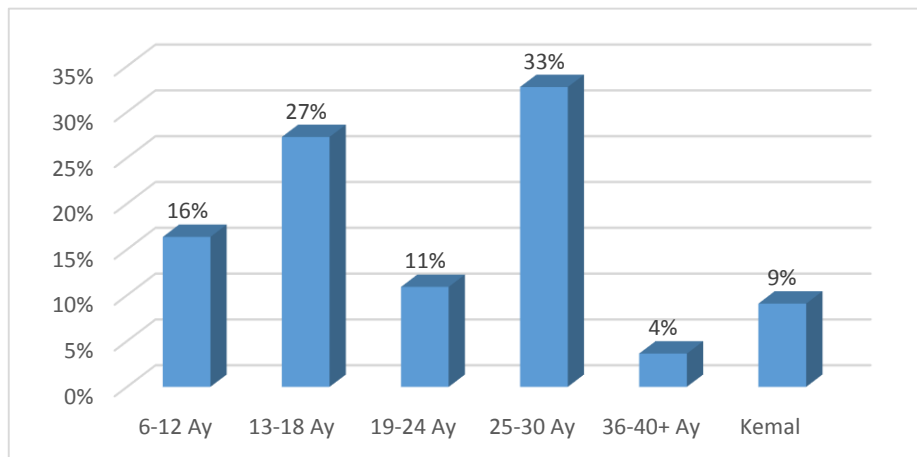
atananların âsîtâne sürelerinin aritmetik ortalaması 15.47 ay, kadılıktan kadılığa atananların ortalaması ise 20.96 ay, kadılıktan veya müderrislikten mülazım olanların âsîtâne ortalamaları ise 20.07 ay olarak kayıtlanmıştır.

Grafik: 29. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları

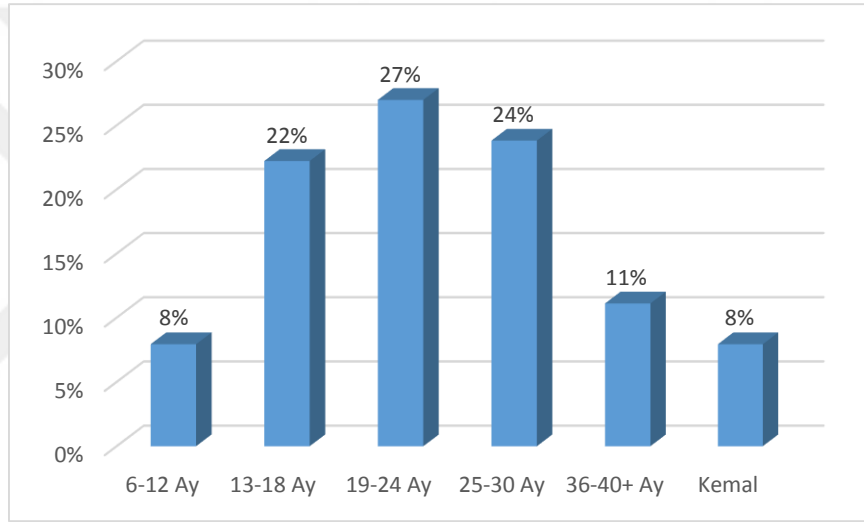
438/4, numaralı Damat Efendi Ruznamçesi'ndeki kayıtlarda âsîtâne süresi 6-12 ay arasında % 69, 13-18 ay arasında % 13, 19-24, 25-30, 36-40 ayları arasında % 1'lik dağılım göstermiştir. Toplam âsîtâne süresi belirtilen kayıtların sürelerinin aritmetik ortalaması 18.12, kadılıktan kadılığa atananların ortalama süreleri 18.47, müderrislikten kadılığa atananların ortalama âsîtâneleri 13,05 aydır.

Grafik: 30. 1088-1090/1677-1679 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları

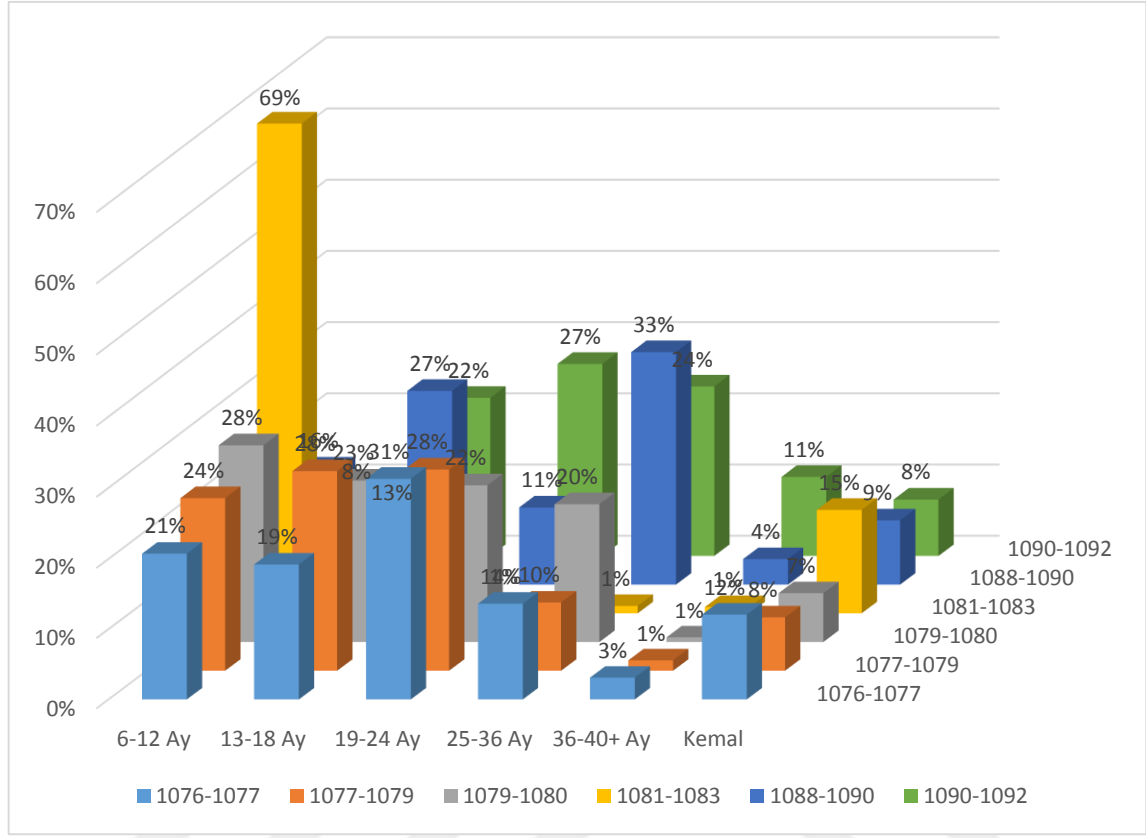
439/5 Abdurrahimzâde Mehmet Efendi Ruznamçesi'nde âsîtâne sürelerinin % 16'sı 6-12 ay aralığında, % 27'si, 13-18 ay aralığında, % 11'i 19-24 ay aralığında, % 33'ü 25-30 ay aralığında ve kemal-i âsîtâne olarak belirtilen kayıtlar ise % 9 oranında kaydedilmiştir. Müderrislikten kadılığa atanan ilmiye mensuplarının âsîtâne sürelerinin aritmetik ortalaması 18.11 ay olarak, kadılıktan kadılığa yapılan atamalarda ise ortalama 21.11 olarak hesaplanmıştır. Defterde âsîtâne ortalamasında diğer defterlerle yakın değerler elde edilmesine rağmen en fazla tekrar eden değer 25-30 ay aralığına yükselmiş olması dikkat çekicidir.

Grafik: 31. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Âsîtâne Oranları

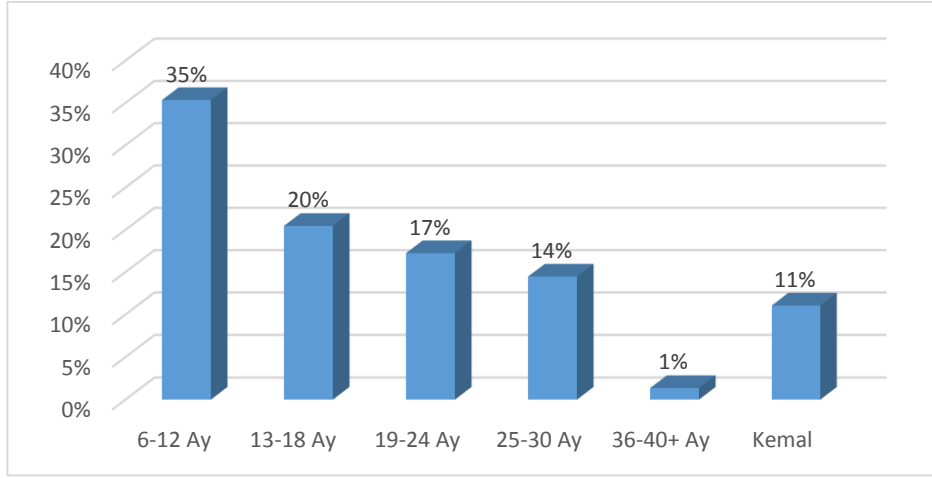
Mehmet Efendi Ruznamçesine göre âsîtâne sürelerinin % 73'ü bir ile iki buçuk yıl arasında değişen değerlerde gerçekleşmiştir. 13-18, 19-24, 25-30 aylar arasındaki âsîtâne süreleri birbirlerine yakın değerlere sahiptirler. 1079-1080/1668-1669 tarihli defterde % 69 oranla en fazla orana sahip olan 6-12 ay aralığı infisâl süresi, bu defterde % 8'lik oran ile en az paya sahip konumdadır. Müderrislikten kadılığa atananların ortalama âsîtâne süresi 18.06 ay, kadılıktan kadılığa atananların ortalama süresi ile 24.08 olarak bulunmuştur.

Grafik: 32. Tüm Defterlere Göre Âsîâne Sürelerinin Karşılaştırılması

Defterler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde âsîâne süresinin genel dağılımının 1 yıl ile 3 yıl arasında kümелendiği görülmektedir. Defterlerin dağılımları 36 aya kadar olan sürelerde genel olarak orantılı olsa da, 1081-1083/1670-1672 tarihli defterde 6-12 ay aralığı ilgili defterin atamalarının dörtte üçüne yakın bir oranda gerçekleşmiştir. Aynı defterin infisâl sürelerinde de diğer defterlerden farklı olarak 12-24 ay arasında zirve yapması göze batmaktadır. Bu durumun nedeninin ilgili defterde sefer-i hümayun sebebiyle verilen nevbet sayesinde erken terfî alınması ve beklemede olan mülazımların erken göreve başlaması olduğu anlaşılmaktadır. Kronolojik olarak ilerledikçe âsîâne sürelerinde artış olduğu görülmektedir.

Grafik: 33. Tüm Defterlere Göre Âsîtâne Yüzdeleri

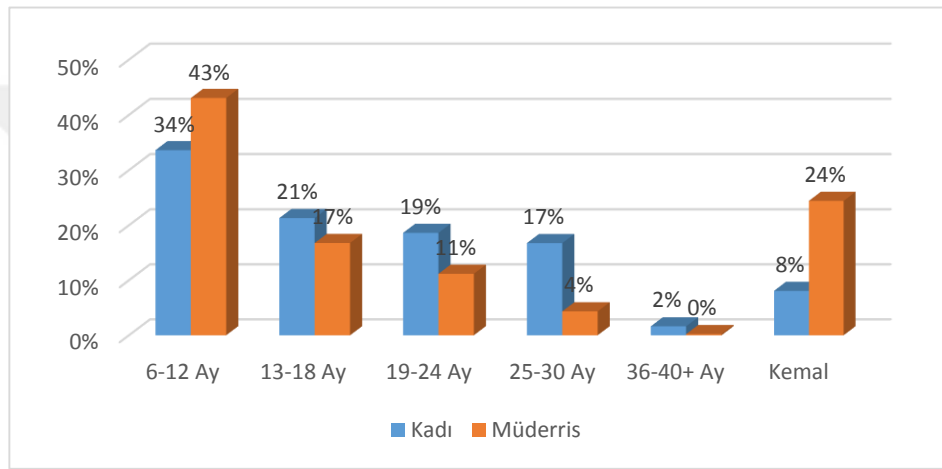
Tüm defterlere göre âsîtâne kayıtlarında % 35 ile 6-12 ay aralığı birinci sırada, % 20 ile 13-18 ay aralığı ikinci sırada, % 17 ile 19-24 ay aralığı üçüncü sırada ve % 14 ile 35-30 ay aralığı dördüncü sırada yer almaktadır. Süre belirtilmeyen ve ne kadar bir zaman zarfını kastettiği tam olarak anlaşılamayan kemal-i âsîtâne süresi % 11’lik bir oran ile gerçekleşmiştir. “Kemâl-i âsîtâne” kavramının hangi anlama geldiğini yorumlamak açısından infisâl süreleri ile âsîtâne sürelerine karşılaştırmalı bakmak faydalı olacaktır. İnfisâl süresinin artmasına paralel olarak âsîtâne süresinin arttığını ve kemal âsîtâne kavramının daha çok kemâl-i infisâl, tûl-i infisâl kavramlarına bağlı olduğu, ancak bunun genel bir kaide olmayıp genel ortalamaya oranla oldukça kısa sayılabilecek 10-15 ay aralığında infisâl sürelerinde de kemâl-i âsîtâne kavramı belirtilmiştir.

Müderrislerin infisâl sürelerinin belirtildiği kayıtlarda, medreseden kazaya yani müderrislikten kadılığa geçişte âsîtâne sürelerine rastlanmaktadır. Ancak müderrislikten müderrisliğe yapılan atamalarda gerek infisâl süreleri, gerekse âsîtâne bilgileri bulunmamaktadır. Bu durum medreseden medreseye görev değişikliği olurken infisâl ve âsîtâne sürelerinin aranmadığını göstermektedir. Bunun istisnaları arasında Tosya Sukcî Ahmet Paşa Medresesi’ne 1076 Ramazan’ında/Mart 1656 50 akçe yevmiye ile atanan Abdunnebi’nin, 10 sene infisâli ve kemâl-i âsîtânesi olduğunu belirten kayıt gösterilebilir.³⁹⁰

³⁹⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 29.

Yaklaşık bir yıl âsîtânesi olan mülazımın, infisâl süre aralığı bir yıldan 10 yıla kadar değişiklik göstermektedir. Aynı durum diğer âsîtâne-infisâl ilişkileri için de söz konusudur. İnfisâl sürelerinin hiçbir sürette âsîtâne süresinden az olmaması ruznamçelerde geçen infisâl sürelerinin âsîtâne sürelerini de kapsadığı kanaatlerin oluşmasına sebep olduğu söylenebilir. Tüm defterlerin aritmetik ortalaması alındığında âsîtâne süresi 16.57 ay olarak hesaplanmıştır.

Grafik: 34. Tüm Defterlere Göre Âsîtâne Süresinin Kadı ve Müderrisler Açısından Durumu

Müderris ve kadıların âsîtâne süreleri karşılaştırıldığında yığılma noktasının 6-12 ay aralığında olduğu görülmektedir. Her iki grupta da âsîtâne sürelerinin yaklaşık % 70'i 6-24 ay aralığında gerçekleşmiştir. Kemâl olarak nitelenen âsîtâne süresinde ise müderrislerin kadılığa geçişlerinde bariz bir üstünlük bulunmaktadır. Kadıların âsîtâne bulunma sürelerinin aritmetik ortalaması hesaplandığında 17,24 ay, müderrislerin âsîtâne sürelerinin aritmetik ortalaması alındığında ise 12,93 ay karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bir kazaya atanmak için infisâlde bulunan saliklerden müderrislikten mazul olanların, kadılıktan mazul olanlara nazaran daha az âsîtâne bulunduklarını göstermektedir.

5. İlmiye Mesleğinde Çeşitlilik

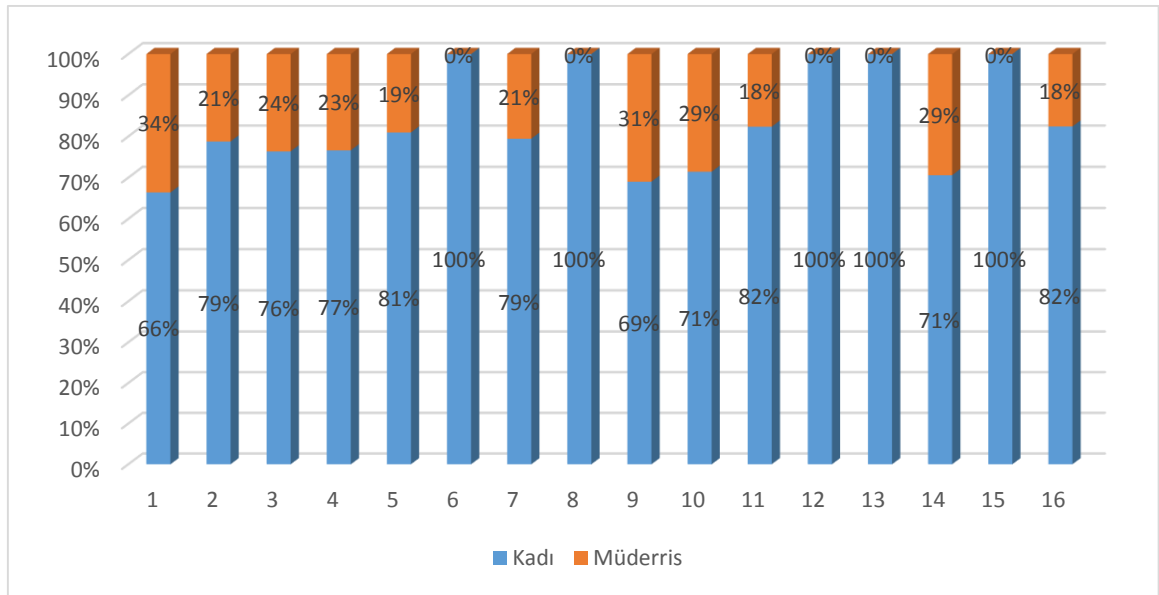
Kadiaskerler, yetki alanındaki kazalar ve medreselerdeki ilmiye mensuplarının müddet-i örfiyyelerinin sonuna yaklaşmaları veya azledilme, feragat ve vefat gibi nedenlerle boşalan kadroların yerine uygun olanları tespit ederek arz günlerinde padişaha sunmuşlardır.

İstanbul'da mülazemet süresini tamamlayan mensuplara eğer İstanbul'da iseler müjdecî muhızrlar tarafından haber götürülür, İstanbul dışında iseler mektupla kendilerine haber verilirdi.

İlmiyeye yeni giren bir mülazım, atanmak için muidliğini yaptığı Ellili bir müderrisin veya hizmetinde bulunduğu mevâli derecedeki bir ilmiye mensubunun, kadıaskerlik makamına teklifleri ve kadıaskerin padişaha arzından sonra mülazım ruznamçelerine kaydedilmek suretiyle mülazım olmuşlardır. İlmiye mesleğine yeni giren mülazımları kaydetmek Rumeli Kadıaskerinin görev sahasında olduğu için Anadolu ruznamçelerinde silke yeni gireceklerin toplu kayıtlarını bulmak mümkün görünmemektedir. Ancak ilk atamaları Anadolu Kadıaskerliğince yapılan ilmiye mensupları, mülazımlıktan atananlar, incelendiğinde doğrudan kadılığa atamaya rastlanmamıştır.

Mülazımlıktan kadılığa atanma ile ilgili kayıt bulunamamasına rağmen mülazımlıktan müderrisliğe atama biçimi, incelediğimiz defterlerde müderris atamaları içerisinde yerini almıştır. Defterlerdeki atama kayıtlarının müderris-kadı oranı incelendiğinde aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Grafik: 35. Defterlerde Kadı -Müderris Atama Oranları

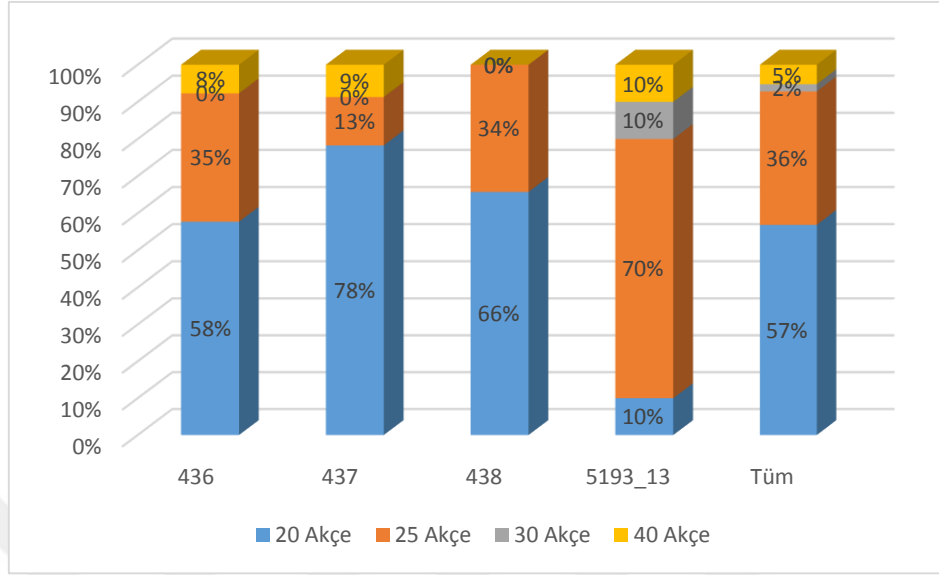
Araştırmamıza konu olan defterlerdeki toplam atama sayısı, 11852 adet olup bunlardan 9638 tanesi görev değişikliği anlamında atama kayıdır. Aradaki fark görevin uzatılması veya kısaltılması kayıtlarını içeren bilgilerdir. Atama kayıtlarının 7735 tanesi ile % 80'ini kadı atamaları, 1883 tane ile % 20'sini müderris atamaları oluşturmaktadır. Defter bazında bakıldığında 439/6, 5193/9, 5193/10, 5193/12, 5193/13 numaralı defterlerin tamamı kadı atamalarına ait olup bu defterlerde müderris atamalarına ilişkin veri bulunmamaktadır. Söz konusu defterlerin kapsadığı tarihlerde hiç müderris hareketi olmadığı düşünülemeyeceğinden, bu tarihlere ait müderris atamalarının henüz elimize ulaşmayan defterlerde olduğunu farzetmek yanlış olmayacaktır. Genel ortalamada % 80'e % 20'lik bir dağılım olsa da defter bazında değişiklik görülür. Örneğin 435/1 numaralı defterin dağılımı % 66 kadı, % 34'ü müderris ataması şeklindedir. Yine 439/5 numaralı defterde kadı ataması % 69 oranında, müderris ataması % 31 oranında; 444/10 numaralı defterde de %71'e % 29 oranında bir dağılım bulunmaktadır.

İlmiye tarikine başlayan aday, kadı olarak görevine başlarsa 25 akçe, müderris olarak göreve başlarsa 20 akçe almıştır. Zümre mensuplarından daha yüksek ücretli görevlere gelmesi bakımından kadılık her zaman müderrisliğe oranla daha fazla rağbet görmüştür. İncelenen defterlerde müderrislikten kadılığa geçen mensuplar bulunmakla birlikte, kadılıktan tekrar müderrisliğe geçen kimseye incelediğimiz kayıtlarda rastlanmamıştır.

Göreve başlayan mülazımlerin maaşlarını etkileyen farklı unsurlar bulunmaktadır. Hocasının veya hizmet ettiği ilmiye mensubunun ölümü nedeniyle mülazım olanların ataması uzun süre almıştır. Herhangi bir vazifeye sahip olanların hizmetinde olan mülazımlerin ilmiye sınıfına dahil olma süreleri hocalarının verebileceği mülazım adetine bağlı olarak değişebildiği gibi ücretleri de bu duruma göre farklılık göstermiştir. Bir diğer unsur ise mevâli çocuklarının mesleğe başlamalarıdır ki bu özelliğe sahip olanlar diğerlerinden daha hızlı ilerleyebilmişlerdir.

İncelediğimiz defterler içerisinde mülazımlıktan kadılığa atananlara rastlanmadığı için, mülazımlıktan müderrisliğe atanan mensupların atandıkları dereceler aşağıda incelenmiştir. Bu durum mülazımlerin önce müderrisliğe atanmalarını ve buradaki hizmetlerinin akabinde kadılığa geçtikleri şeklinde yorumlanabilecektir.

Grafik: 36. Silke (İlmiye) Dahil olan Mülazımların Müderrislik Dereceleri

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere silke (ilmiye sistemine) yeni dahil olan müderrislerin büyük bir kısmı 20 akçeli medreseden göreve başlamışlardır. Bunun tek istisnası 5193/13 numaralı ruznamçedir. Bu ruznamçede silke yeni girenlerin % 70'i 25 akçeli medreselerden göreve başlamışlardır. Bunun sebebi ise söz konusu defterde sınırlı sayıda olan mülazımlıktan göreve başlayanların büyük kısmının evlâd-ı ulemâdan olmasıdır. Ancak diğer defterlerde en alt seviye olan 20 akçeli medreselerden göreve başlama oranı oldukça yüksektir. 436/2 numaralı defterde % 58, 437 numaralı defterde % 78, 438/4, numaralı defterde ise % 66 oranında 20 akçeli medreseye atanan mülazım bulunmaktadır. Genel ortalamada ise % 57 oranında 20 akçeli medreseye atama yapılmıştır.

25 Akçeli medreseye yapılan mülazım atamaları ise genel ortalamada ve 5193/13 numaralı defter haricinde tüm defterlerde ikinci sırada yer almaktadır. Bu defterde ise % 70 oranı ile birinci sırada yer almaktadır. Diğer defterlerde % 35 ile % 13 arasında değişen oranlarda istatistik bulunmaktadır. Genel ortalamada ise % 31'lik bir paya sahip olup silke yeni giren salıklerin üçte biri 30 akçeli medrese ile silke dahil olmuşlardır. 30 akçeli medreseye yapılan atama ise sadece 5193/13 numaralı defterde görülmekte olup % 10 oranına sahiptir. 30 akçeli medreseye atananlardan bir tanesi Mevlana Ahmet Ali olup, Bursa Piri Paşa Medresesi'ne 1071 Cemâziye'l-ahire'sinde/Şubat 1661 Mehmet'in yerine görevlendirilmiştir. Ahmet Ali Anadolu Kadıaskerinin mülazımı olup "*defa-yı saniyen*

Kadıaskerlik makamına geçişte teşriften mülazemete kabul buyurulmuş” olup ulemâdan olduğu kayıt altına alınmıştır.³⁹¹ 30 akçeli medreseye mülazım olan bir diğer örnek ise 1091 Muharrem’inde/Şubat 1680 göreve başlayan Mevlana Derviş Efendizâde Abdullah bin el-Mevâlî’dir. Derviş Efendi ise Mustafa Efendi’nin muidi olup hocasının Sahn’a hareketinde muidlikten mülazım olmuştur.³⁹²

40 akçelik müderrisliğe atananlar incelendiğinde şu şekilde bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Bursa Tacaeddinzâde Medresesi’ne 1076 Cemâziye’l-ahir’inde/Aralık 1665 atanan Mehmet bin Mehmet Sait’in kanun üzere 40 akçe ile atandığı belirtilmekte ve “*evlâdı ulemâdan, Anadolu Kadıaskerinin hafidi(torun) olup ulemâdan olduğu ve defa-i saniyede Anadolu Kadıaskeri olduğunda teşriften mülazemete kabul buyurulduğu*” bildirilmektedir.³⁹³ Yine Bursa Davut Paşa Medresesi’ne 1079 Cemaziye’l-evvel’inde/Ekim 1668 atanan Mevlana Ali’nin³⁹⁴ ve Üsküdar Mehmet Paşa Medresesi’ne atanan Abdulaziz el-Mevâlî Abdulfettah’ın Şeyhülislam işareti ile atandıkları ve Anadolu Kadıaskerinin talebesinden olduğu bildirilmektedir. 1077 Cemaziye’l-evvelinde/Ekim 1666 Bursa Ali Paşa-yı Atik Medresesi’nde görevlendirilen Mevlana Abdulkadir bin Ömer el-Bağdadi, Şeyhülislam Yahya Efendi’nin istihkak-ı zatiyyesi ile³⁹⁵ ve 1077 Şaban’ında/Ocak 1667 Üsküdar Davut Paşa Medresesi’ne atanan Mevlana Abdalbaki, Şeyhülislam Yahya Efendi’nin talebesinden olduğu için bu göreve atandıkları belirtilmiştir. 1090 Rebiü’l-ahir’inde/Mayıs 1679 Mevlana es-Seyyid Mehmet bin es-Seyyid Osman el-İstanbulî, Anadolu Kadıaskerinin görevine teşrifinde, evvelki olmak üzere mülazemete kabul buyurulmuştur. Atamasında “*emsalince cari kanun üzere ibtida*” olduğuna dair ibare bulunmaktadır.³⁹⁶ Yine bir diğer atama kararında emsalinde cari olan kanun üzere ibaresi bulunmaktadır.³⁹⁷ Bu cümlelerden anlaşıldığına göre evlâd-ı ulemâdan olmak 40 akçeli medreseden ilmiye silkine başlamak için yeterlidir ve bu durum kanun ile de belirtilmiştir.

³⁹¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 28.

³⁹² NOK, AKR, 5193/13, Vr. 53.

³⁹³ MA, AKR, 435/1, Vr. 28.

³⁹⁴ MA, AKR, 437/3, Vr. 44.

³⁹⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 43.

³⁹⁶ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 52.

³⁹⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 36.

Yukarıdaki veriler ve kayıtlar değerlendirildiğinde mülazımlıktan 40 akçeli bir göreve atanabilmek için mevâli çocuğu olmak ve/veya aynı zamanda Kadiasker, Şeyhülislam gibi üst düzey bürokrat veya kamu görevlilerinden mülazım olmak gerekmiştir. 20 Akçeli görevlere atanmak için ise Mekke-Medine Kadılığı, Dahil Ellili müderrisliği, veya daha aşağı görevlerdeki bir ulemâdan mülazım olmak gerekmektedir.

Kadıların mansıba atanmalarında devlet gelirlerinin tahsillerindeki başarıları da rol oynarken, müderris istihdamlarında vâkıfın şartları da önemli rol oynamıştır. Medreselerin masraflarını vakıflar karşıladığı için kurucularının vakfiyede belirlediği şartlar, müderris atamalarında önemli rol oynamıştır. Vakfiyelerde müderrislerin ilim sahibi, Hanefi mezhebinden olması,³⁹⁸ âlim, afif ve tedrise muhil olması,³⁹⁹ zeki ve salih olması, vâkıfın kendi soyundan olması⁴⁰⁰ veya müteveli tarafından belirlenmesi gibi şartlar belirlenmiştir. Kadiasker tarafından da vâkıfın şartları göz önünde bulundurularak medrese tahsisi yapılmıştır.⁴⁰¹ Vâkıfların, müderrisleri bölgesel özelliklerine göre de sınırladıkları vaki olmuştur. Müderrislerde Gelibolu’lu, Bergama’lı⁴⁰² mülazımlara verilmesini şart koşmaları gibi belirli alimlerin öğrencilerine⁴⁰³ de öncelik verilmesi yönünde şart öne sürdükleri bilinmektedir.

6. İlmiye Mensuplarının Görevden Ayrılış Şekilleri

İstihdam edilen kadı ve müderrisler, tevkit müddeti ile görevlerine atanmışlar ve bu sürenin sonunda ise fiilen görevlerine başlamışlardır. Ruznamçelerde “*müddet-i örfiyye*”leri zarfınca, “*tekmil-i seneteyn*” (iki yılı tamamlamak üzere) ile veya önceden belirlenmiş muvakkat bir süreyle görevlerine başlamışlardır. Müddet-i örfiyye süresinden kısa süreli

³⁹⁸ VGMA, nr. 577, 28/21.

³⁹⁹ VGMA, nr. 590, 150/161.

⁴⁰⁰ VGMA, nr. 591, 188/191.

⁴⁰¹ Beyazıt, a.g.e., s.151.

⁴⁰² VGMA, nr. 591, 182/181.

⁴⁰³ VGMA, nr. 584, 71/145.

görevlendirmeler olduğunda görevin kaç ay süre ile olacağı belirtilmiş ve bakıyye müddetlerini nerede, kimden sonra geçireceği belirtilmiştir.⁴⁰⁴

Örneğin; Alaiye kadısı Ali'nin yerine, 200 akçe ile Uluborlu Kazasından 58 ay infisâl ve 31 ay âsîtanesi olan Mevlana Ahmet'in, 8 Cemaziye'l-evvel'inde 6 ay tevkîl ile ancak 12 ay mutasarrıf olacağı ve bakıyye 8 ay müddetini ise Tavas Kazasında Mehmet'ten sonra tasarruf edeceği belirtilmiştir.⁴⁰⁵ Mevlana es-Seyyid Hasan, 10 ay Eriha/Suriye Kazasında mutasarrıf olup, bakıyye 12 ay müddetini Mustafa'dan sonra Bergama Kazasında;⁴⁰⁶ Mevlana Süleyman, Karahisar-ı Saruhan Kazasında 4 ay mutasarrıf olup, bakıyye 20 ay zamanını mevkîti Ali'den sonra;⁴⁰⁷ Mevlana Nezîr, 2 ay Karaulus Kazasını tasarrufundan sonra, bakıyye 22 ayını Çubuk Kazasında Abdulazîz'den sonra gerçekleştireceği belirtilmiştir.⁴⁰⁸

Müddet-i örfiyye süresinden daha uzun süre göreve atananların ise Şeyhülislam işareti ile atandıkları ifade edilmiştir. 1080 Rebû'l-evvel'inde/Temmuz 1669 400 akçe kadılığı uygun görülen es-Seyyid Abdurrahim, Şeyhülislam işareti ile 36 aylığına göreve atanmıştır.⁴⁰⁹

Muayyen müddetle görevlerine başlayan ilmiye mensupları bu sürelerinden önce de görevlerinden çeşitli sebeplerle ayrılabilmiş veya azlolunabilmiştir. Aşağıda, görevde bulunan ilmiye mensuplarının görevden ayrılma biçimleri incelenmiştir. İncelediğimiz defterlerde müderrislerin mansıptan ayrılma biçimleri zikredilmemiş, sadece kadılar için mansıptan ayrılma biçimleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu sebeple aşağıda verilen bilgilerin kadıların mansıptan ayrılma biçimlerini içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴⁰⁴ MA, AKR, 435/1 Vr. 04-7-9; MA, AKR, 436/2 Vr. 05-8-9-11-12-14-15-16-19-21; MA, AKR, 437/3 Vr. 07-15-16; MA, AKR, 438/4 Vr. 05-6-7-8-9-11-13-17-19-22-27; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 02-10-13; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 9-13-14-15; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 5-7-10-11-24-35-41.

⁴⁰⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 13.

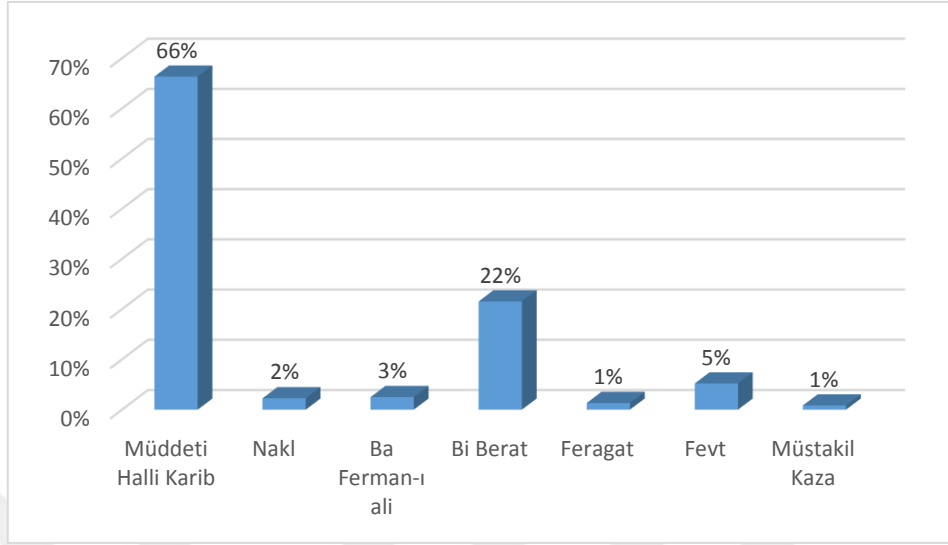
⁴⁰⁶ MA, AKR, 438/4, Vr. 05.

⁴⁰⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 14.

⁴⁰⁸ MA, AKR, 438/4, Vr. 14.

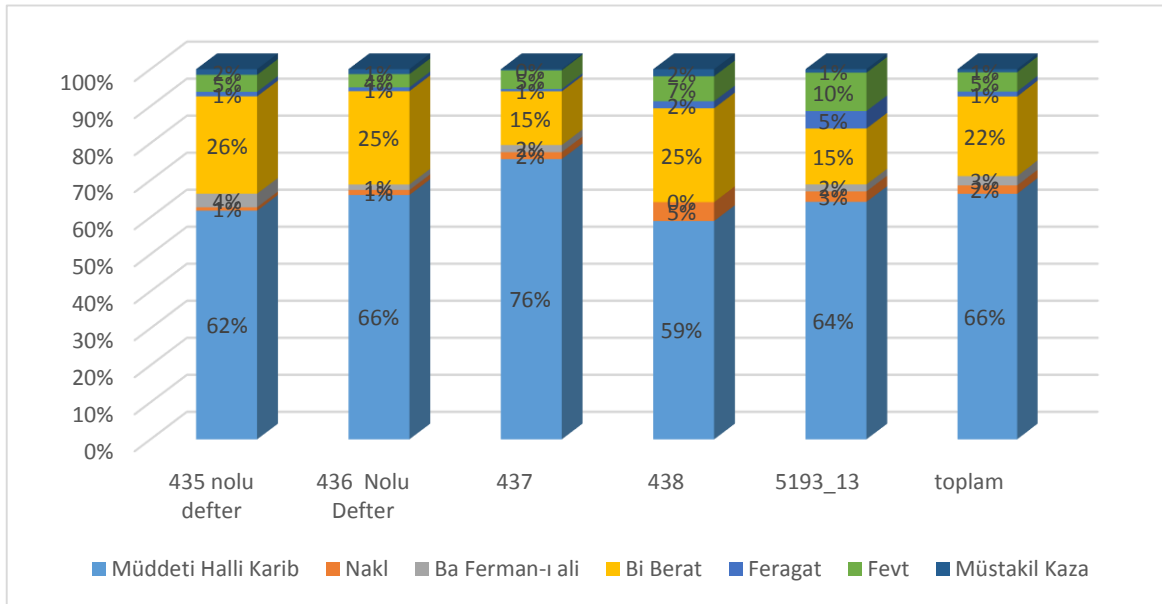
⁴⁰⁹ MA, AKR, 437/3, Vr. 17.

Grafik: 37. Kadınların Görevden Ayrılış Biçimleri

Kadınların görevden ayrılış biçimleri içerisinde, birinci sırada % 66 ile müddetlerinin sonuna yaklaşması olduğu görülür. İkinci sırada % 22 ile bî-berât (beratsız) olmaları, üçüncü sırada % 5 ile vefat etmeleri, dördüncü sırada % 3 ile bâ fermân-ı âlî (fermanla), beşinci sırada % 2 ile nakl olunmaları gelir. Son sırada feragat (istifa) etmeleri ile kazalarının müstakil kaza olmaları gelmektedir.

Grafik: 38. Defterlere göre Görevden Ayrılış Biçimleri

Defterlere ayrı ayrı bakıldığında görevden ayrılış biçimlerinin dağılımı birbirlerine benzerlik göstermektedir. Kadılar, ortalama olarak % 60'ın üzerinde bir oranla görev sürelerinin sona ermesi sebebiyle görevlerinden ayrılmışlardır. İstisnai olarak bu oran % 76 olarak 437/3 numaralı ruznamçede görülmüştür. İkinci sırada ise bî-berât (beratsız) olarak nitelendirilen, berat sahibi olmamaları sebebiyle görevden ayrılmalar yer almaktadır. Bu gerekçenin oranı ise %25, kimilerinde ise %15 (437/3 ve 5193/13) olarak gerçekleşmiştir. Yıllara ve defterlere göre kadıların görevden ayrılış biçimleri birbirlerine oldukça benzemektedir.

6.1. Müddetin Sona Ermesi

Kadıaskerlik kurumu, tutmuş olduğu ruznamçe defterleri ile ilmiye mensuplarının göreve atanmaları esnasında ne kadar süre ile bu göreve atandıklarını belirtmiş ve bu süre sona ermeden belli bir tevkîr süresi ile yerine zaman-ı infisâl sürecinde olan zümre mensubunu atamıştır. Müddetinin sona ermesi sebebiyle görevden alınan kadıların oranı tüm atama kayıtlarında % 66 gibi bir orana denk gelmektedir. Müddetin sona ermesi sebebiyle görevden ayrılma durumu sistemin normal olduğunu olağanüstü durumlarla nadiren karşılaşıldığını ifade etmektedir. İncelemekte olduğumuz defterlerde müddetin sona ermesi nedeniyle mensiptan ayrılmalarda görülen dalgalanmalar, sistemin işleyişinde zaman zaman değişikliklerin yaşanması nedeniyledir.

İncelediğimiz defterlerde görev süresinin sona erdiğini ifade etmek üzere “*müddet-i halle karib*”,⁴¹⁰ “*müddet-i tamâmı karib*”,⁴¹¹ “*müddet-i örfiyyesini tasarrufundan sonra*”,⁴¹² “*müddet-i muayenesi karib*”,⁴¹³ “*müddet-i muayenesi olan ... ay tasarrufundan sonra*”⁴¹⁴ kavramları kullanılmıştır. Müddet-i örfiyyenin ne kadarlık bir süreyi kapsadığı ile ilgili ayrıntıları ilgili bölümde açıklamıştık. Ancak belli sebeplerle daha önceki görevinden ayrılması, “*gadr*”a uğraması,⁴¹⁵ kazasının başka bir kazaya ilhak olması⁴¹⁶ veya haksız bir

⁴¹⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 20.

⁴¹¹ MA, AKR, 437/3, Vr. 32.

⁴¹² MA, AKR, 437/3, Vr. 04.

⁴¹³ MA, AKR, 437/3, Vr. 06.

⁴¹⁴ MA, AKR, 437/3, Vr. 14.

⁴¹⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 02.

⁴¹⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 16.

sebeple görevden alınıp yeniden iade edilmesi durumlarında⁴¹⁷ kalanlar, süresi belirtilerek göreve atanmış ve nihayetinde belirlenen süre ifade edilerek “*müddet-i muayenesi olan ... ay tasarrufundan sonra*” ibaresi kullanılmıştır.

6.2. Beratsız Olma Durumu (Bî-Berât)

Kadınların mansıptan ayrılma biçimleri arasında, ikinci sırada (% 22) beratsız olmaları sebebiyle görevden alınmaları gelmektedir. Devlet mekanizması, berat çıkartma konusunda oldukça titiz davranmış ve kamu görevlilerini sürekli olarak berat sahibi olup olmamalarını, bürokratik istihdamda bir karışıklığa mahal vermemek amacıyla, sürekli kontrol altında tutmuştur. Ayrıca berat verilenlerden alınan berat rüsumu isimli vergi gelirini, devlet hazinesinden mahrum bırakmamak, beratsız görev yapanların görevlerini iptal etme sonucunu doğurmuştur.

Beyazıt'ın aktardığına göre, Ebussuud Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliğinin son zamanlarına ait mühimme defterinde bazı kadı ve müderrislerin berat çıkartmadıkları ve bu sebeple berat resminin zayi olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁸ Yine III. Murad döneminde kadıaskere gönderilen bir hükümde kadınların ve müderrislerin miri resmlerinin alınmadan beratlarının verilmemesi istenmiştir.

Berat resmini vermeyen mensupların, infisâl döneminde çektikleri maddi sıkıntı sebebiyle bu vergiyi ödemekten kaçındıkları veya âsıtânede olmadıklarından, İstanbul dışında atama haberini almaları dolayısıyla tekrar İstanbul'a gelerek berat çıkarmaya uğraşmadıkları değerlendirilmektedir. Kadınlar içerisinde azledilme riskini göze alarak beratsız kaza tasarrufunda bulunmalarının sebebini açıklamak için yukarıda zikredilen hususların yeterli bir gerekçe olmadığı söylenebilir. Kadı veya müderrisin yevmiyesine bağlı olarak, 50 akçe ile 500 akçe arasında olduğu belirtilen kadı berat resmi, III. Murad döneminde bir aylık yevmiye olarak belirlenmiştir. Hezarfen Hüseyin Efendi'de bir aylık yevmiyenin yarısı nişâni padişahi ve yarısı kadıaskere alınır demektedir.⁴¹⁹ Yaklaşık 20 aylık

⁴¹⁷ MA, AKR, 435/2, Vr. 02.

⁴¹⁸ Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s.146.

⁴¹⁹ Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.204.

sürecin bir aylık gelirini, görevden azledilme riskini göze alarak vermemenin başka sebepleri de olduğu noktasını düşündürmektedir. Kaldı ki beratsız yapılan atamaların tespitin sürekli yapılması ve bu sebeple görevden alınmaların yaygın olması, bu riski alan kadılar tarafından da görevden alınma riskinin bilinmeme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Buna rağmen bu riski göze almanın başka gerekçeleri olmalıdır.

Bir aylık gelirini kaybetmek istemeyen birçok kadı, beratsız görev yapma yolunu tercih etmiştir.⁴²⁰ Kadılardan berat almayanların takibi için, XVII. yüzyılın başından itibaren ruznamçelerde kaza isminin yanına elinde beratı olanları göstermek için “bâ-berât” notu düşülmeye başlanmıştır. XVII. yüzyıl yazarlarından Hezarfen Hüseyin Efendi de bu bilgiyi teyid etmekte ve tayin edilen bir kadıdan berat resmi olarak, yarısı kadıasker ve yarısı da kalem adına olmak üzere bir aylık gelirinin alındığını yazmaktadır.⁴²¹

Kadıların bî-berât olmaları sebebiyle görevden alınmaları incelendiğinde bunların ne kadar süre sonra tespit edildiğine dair bilgiye ulaşılabilmektedir. 1077 Cemziye’l-ahir’inde/Kasım 1666 Yürükan-ı Araç Kadısı Resul, bî berât(beratsız) tasarruf ettiği gerekçesi ile görevden alınmış, yerine Mevlana Recep müddet-i örfiyye ile görevlendirilmiştir.⁴²² 11 ay sonra Mevlana Recep de müddet-i örfiyyesini doldurmadan, aynı gerekçe ile görevden alınmış, yerine 1078 Cemaziye’l-evvel’inde/Ekim 1667 Mevlana Veli atanmıştır.⁴²³ Ancak o da aynı gerekçe ile 7 ay sonra 1079 Muharremi’nde/Haziran 1668 görevden alınmıştır.⁴²⁴ Ayvacık/Samsun-Balıkesir-veya Sakarya kadısı Mahmud’un, bî-berât olduğu gerekçesi ile yerine Mevlana Mustafa atanmış,⁴²⁵ ancak 1077 Rebiü’l-ahir’inde/Ekim 1666 “8 ay bî berât tasarruf” ettiği gerekçesi ile görevden alınmıştır.

Defterlerde sadece bu sebeple görevden alınan kadıların bî-berât oldukları belirtilmekle yetinildiği gibi, 6 aydan⁴²⁶ 15 aya kadar bî berât mutasarrıf olmaları durumu da belirtilmiştir. Dikkati çeken bir husus bî berât tasarruf olanların kaç ay bî berât olarak

⁴²⁰ Alan, a.g.e., s.125.

⁴²¹ Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.204-205.

⁴²² MA, AKR, 436/2, Vr. 07.

⁴²³ MA, AKR, 436/2, Vr. 14.

⁴²⁴ MA, AKR, 437/3, Vr. 08.

⁴²⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 02.

⁴²⁶ MA, AKR, 438/4, Vr. 03.

mutasarrıf olduklarının belirtilmesinden sonra belli bir süre tevkitle yerlerine başka kadının görevlendirilmiş olmasıdır. Bu iki süre karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde şu şekilde bir durum ortaya çıkmaktadır: 6 ay bî-berât olarak tasarruf edenler 6 ay tevkitle,⁴²⁷ 7 ay bî-berât olarak tasarruf edenler 4-5 ay tevkitle,⁴²⁸ 8 ay bî-berât olarak tasarruf edenler 4 ay tevkitle,⁴²⁹ 9 ay bî-berât tasarruf edenler 3 ay tevkitle,⁴³⁰ 10 ay bî-berât tasarruf edenler 2 ay tevkitle azledilmişlerdir.⁴³¹ Daha fazla süre beratsız tasarruf edenler ise gayet-i veya gurre-i şehrden⁴³² tevkitle görevlerinden alınmışlardır. Verilerden elde edilen sonuca göre, kadıların beratsız olarak tasarrufta bulunmuş olsalar dahi 12 ay süre ile görevlerinin başında bulunmalarına izin verilmiştir.

Bî-berât olanların tespiti rutin yapılan denetimlerle ortaya çıktığı gibi çeşitli ihbarlar vesilesi ile de ortaya çıkabilmiştir. Örneğin Katırsız İli Kadısı Hasan'ın bî-berât olduğu ihbar ile muayyen olmuş ve yerine 6 ay tevkit ile Üsküdar Ahmet Paşa Medresesi Müderrisi El-Hac Hüseyin 1077 Safer'inde/Ağustos 1666 atanmıştır.⁴³³

6.3. Fevt (Ölüm) Nedeniyle Görevin Sona Ermesi

İlmiye zümresi kayıtları içerisinde fevt/ölüm nedeniyle görev yeri boşalan mansıblar % 4'lük bir yer tutmaktadır. Görevlerinde iken vefat eden mensupların yerlerinin doldurulması ve boşluk yaşanmaması merkezi otoritenin önem verdiği konulardandır.

Mansıpta iken vefat eden kadıları bölge halkı ihbar etmiş,⁴³⁴ bazen de fevtin şayi' olduğu (duyulduğu) ifade edilmiştir.⁴³⁵ Kimi kayıtlardan vefat haberinin doğru olmadığı,

⁴²⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 08-9-10; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 2; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 10-11-13; MA, AKR, 445/11, Vr. 26.

⁴²⁸ MA, AKR, 438/4, Vr. 09-10-13-14.

⁴²⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 0001_0004; MA, AKR, 438/4, Vr. 02-3-4-9-10-11; MA, AKR, 439/5, Vr. 17; MA, AKR, 440/6, Vr. 05; MA, AKR, 445/11, Vr. 25; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 14; NOK, AKR, 5193/12, Vr. 4; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 11-15-16-28.

⁴³⁰ MA, AKR, 438/4, Vr. 10-11; MA, AKR, 440/6, Vr. 04; MA, AKR, 441/7, Vr. 04-7; NOK, AKR, 5193/12, Vr. 7.

⁴³¹ MA, AKR, 438/4, Vr. 04-9-10-11-13; MA, AKR, 440/6, Vr. 04; MA, AKR, 441/7, Vr. 06; MA, AKR, 443/9, Vr. 05; NOK, AKR, 5193/12, Vr. 11; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 13-16.

⁴³² MA, AKR, 438/4, Vr. 11; MA, AKR, 442/8, Vr. 02.

⁴³³ MA, AKR, 435/1, Vr. 10.

⁴³⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 09-21.

⁴³⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 04.

vefat ettiği bildirilen kişinin hayatta olduğu anlaşılmış ve durum ıspatlanınca görevine iade edilmiştir. Mısır Behira kadısı es-Seyyid Zeynelabidin'in vefatı üzerine mezkur kaza, 300 akçe ile Ali'ye tevcih edilmiştir. Sonrasında Zeynelabidin'in hayatta olduğu anlaşıldığından tekrar görevine ibka ve müddet-i örfiyyesini tamamlamak üzere eski görevine iade edilmiştir.⁴³⁶ Burada fevt haberi üzerine göreve gelen Ali için de mağduriyet söz konusu olduğundan, bu mağduriyeti gidermek için yeni bir kazaya nakilleri sağlanmıştır.

Mansıbtan ayrılma süresinin sonuna yaklaşılması sebebiyle ayrılma tarihi belli olan kadılardan, henüz görevi sona ermeden vefat edenler yerine daha önce tevkit müddeti sonunda atanacak kadının da ataması “*tenciz*” adı verilen uygulama ile öne çekilmiştir. Niksar kadısı Ömer'in 1079 Muharrem'inde/Haziran 1668 6 ay tevkit ile görevini, Bafra Kazasından 49 ay infisâli ve 36 ay âsîtânesi olan Mevlana Ahmet'e bırakacağı kaydolmuştur.⁴³⁷ Ancak Ömer'in 6 aylık süresinin dolmasına iki ay kala 1079 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1668 vefat etmesi üzerine Mevlana Ahmet'in tevkit süresi olmaksızın mezkur mansıba ataması yapılmıştır.⁴³⁸

Vefat eden ulamanın yaşı bilinemese bile, almış olduğu yevmiye üzerinden meslekteki kıdemleri ve dolayısıyla ortalama yaşları hakkında fikir sahibi olunabilir. Vefat eden ulemânın % 15'i 130 akçe yevmiyeli kazalarda görev yapmakta,⁴³⁹ % 43'ü 150 ve 200 akçe yevmiyeleli kazada görev yapmakta,⁴⁴⁰ % 42'si ise 300-400-450-499 akçe yevmiyeli kazalarda görev yapmaktadır.⁴⁴¹ Elde edilen verilerden görev başında vefat eden ulemânın % 85'inin –eğer normal usulle terfi etmişlerse- en az 20 yıllık kıdemi olduğu sonucuna varılabilecektir. Tabi burada infisâl veya âsîtâne sürecinde olup vefat eden ulemânın verilerinin olmadığı dikkate alınmalıdır.

⁴³⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 32.

⁴³⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 19.

⁴³⁸ MA, AKR, 437/3, Vr. 14.

⁴³⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 4-15; MA, AKR, 437/3, Vr. 16; MA, AKR, 438/4, Vr. 08.

⁴⁴⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-3; MA, AKR, 436/2, Vr. 09-10-11-15-18; MA, AKR, 437/3, Vr. 15-16-17; MA, AKR, 438/4, Vr. 10-11-13-14-34.

⁴⁴¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-3-7-26; MA, AKR, 436/2, Vr. 04-09-11; MA, AKR, 437/3, Vr. 15-16-17-32; MA, AKR, 438/4, Vr. 08-9-13.

6.4. Bâ-Fermân-ı 'Âlî (Fermanla Görevden Alma)

Kadıların mansıptan ayrılma sebepleri arasında dördüncü sırayı aziller oluşturmaktadır. Görevinde ihmali veya kusuru olan kadıların görev sürelerine, genellikle tevkît süresini uzatmadan, “şehr-i âtî” den itibaren son verilmiştir. Kadıların görev kusur ve ihmalleri arasında: avarız vergilerini toplamada ve toplanan vergilerin merkeze aktarılmasındaki aksamalar, vergi toplanırken alınan rüşvetler, reayaya zulüm, adli görevlerindeki kanunsuz uygulamalar sayılabilir.⁴⁴² İncelenen defterlerde merkezden gönderilen fermanların içeriğine girilmemiş “bâ-fermân-ı 'âlî ile”⁴⁴³ “divan-ı hümayuna sikâtu gelmeğin”⁴⁴⁴ ve “azli ferman olmağın”,⁴⁴⁵ “su-i hali gelip azli ferman olmağın”,⁴⁴⁶ “azli icap eden halli bildirilmeğin”⁴⁴⁷ gibi genel ifadeler ile bildirilmiştir. Bazı kadıların da merkezden habersiz bir şekilde terk-i mansıb ettikleri ve mansıbı boş bırakmaları Divan-ı Hümayun’a bildirilmiş ve azli ferman olunmuştur.⁴⁴⁸

En az bir yıllık süre zaman-ı infisâlde olmaları beklenen ulemânın bu sureden daha az süre mülazemette olmalarının belirlenmesi durumuda görevleri sonlandırılmıştır. İnegöl Aydın kadısı Mehmet bila mülazım olması sebebiyle görevinden alınmış, yerine 30 ay infisâl ve 10 ay âsîtânesi olan Mevlana Abdurrahman, 150 akçe ile 1085 Zilhicce’sinde (Şubat 1675) atanmıştır.

Ecnebi olarak adlandırılan, hak etmediği halde silke dahil olanlar, tespit edildiklerinde sistemin dışına atılmışlardır.⁴⁴⁹ Uluborlu kadısı İsmail, “Ecnebi olmağla bâ fermân-ı âlî” görevinden alınmış ve yerine 200 akçe ile Murtazaâbâd (Mürted)/Akıncılar Kazasından 48 ay infisâl ve 15 ay âsîtânesi olan Mevlana Nazırzâde 300 akçe ile Yavebolu/Trabzon kadısı Mehmet yine aynı gerekçe ile yerini 150 akçe ile Mevlana es-

⁴⁴² Beyazıt, a.g.e., s.157-161.

⁴⁴³ MA, AKR, 435/1, Vr. 05-6-7.

⁴⁴⁴ Güvenilir kimseler.

⁴⁴⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 10-12-13-15-17.

⁴⁴⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 16.

⁴⁴⁷ NOK, AKR, 5193-12-2.

⁴⁴⁸ MA, AKR, 444/10, Vr. 09-20; MA, AKR, 439/5, Vr. 25-6; MA, AKR, 441/7, Vr. 02; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 10-11-24.

⁴⁴⁹ Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.203.

Seyyid Ömer'e 1085 Ramazan'ında (Kasım 1674) bırakmıştır.⁴⁵⁰ Ereğli Karaman kadısı Mehmet “*ecnebi olmağla bâ fermân-ı âli tarikden hicr olunmuş*” yerine 1096 Şevval'inde/Ağustos 1685 Taşköprü Kazasından 26 ay infisâl ve 19 ay âsîtânesi olan Mevlana Mehmet 400 akçe yevmiye ile atanmıştır.⁴⁵¹

6.5. Başka Kazaya Nakl

Çok sık olmasa da kadıların mansıptan ayrılmasında kullanılan yollardan biri de nakl uygulamasıdır. Kadıaskerler nakl uygulamasını çeşitli sebeplerle uygulamışlardır. Müddet-i örfiyye ile değil de daha önceki kadının çeşitli sebeplerle (bî-berât olması, vefat, azl, istifa vb.) görev yerinden ayrılmasından sonra boş kalan kadılığa atanan yeni kadı, müddeti örfiyye ile değil kendinden önceki kadının kalan süresini tamamlamak üzere atanmıştır. Burada, belirtilen ay kadar süresini tamamladıktan sonra müddet-i örfiyyesini tamamlamak üzere ahir kazaya nakl edilmiştir.

Nakil uygulaması ödül veya cezalandırma amacıyla da kullanılmıştır. Çeşitli sebeplerle merkezi memnun bırakan bir kadı müddet-i örfiyyesini tamamlamadan daha üst rütbeli bir kazaya naklen, görev süresinin geriye kalan müddetini tamamlamak üzere görevlendirilmiştir. 1076 Zilkade'sinde/Mayıs 1666 300 akçe ile Yürükan-ı Ankara Kazasından 40 ay infisâl ve 29 ay âsîtânesi olan Ali, Kula Kazasına seneteyn ile gönderilmiştir.⁴⁵² Ancak görev süresi dolmadan 1077 Şevval'inde/Mart 1667 fevt olan Beyşehir kadısı Cafer'in yerine 12 ay tasarrufla naklolunmuştur.⁴⁵³ Beyşehir Kazasına ise Bayramiç/Çanakkale'ten munfasıl Mevlana Mustafa görevlendirilmiştir.⁴⁵⁴ Burada, Kula Kazasından, Beyşehir Kazasına naklolan Ali'nin yevmiyesi 300 Akçeden 400 akçeye çıkmıştır. 150 akçeli Ulak Kazasından, Bafra Kazasına 1077 Şaban'ında/Ocak 1667 6 ay tevkit ile naklolan Mehmet,⁴⁵⁵ aynı tarihte müddeti halle karib olan diğer Mehmet'in yerine 200 akçe ve 6 ay tevkitle atanmıştır. Bu örnekte de infisâl ve âsîtâne süreci beklemeden bir

⁴⁵⁰ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 4.

⁴⁵¹ MA, AKR, 441/7, Vr. 07.

⁴⁵² MA, AKR, 435/1, Vr. 06.

⁴⁵³ MA, AKR, 436/2, Vr. 10.

⁴⁵⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 11.

⁴⁵⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 07.

üst kadılığa atanma söz konusudur. Defterde yapılan bu atamanın sebebinden bahsedilmese de yapılan işlemin Kadı Mehmet'in müddet-i örfiyyesi sona ermeden gerçekleşmesi sebebiyle yer değiştirmesinden kaynaklanacak mesarîf ve meşakkatî karşılamak amacıyla yapıldığı, normal atama süresinin 18-20 ay olduğu ancak bir şekilde görev yeri değiştirilenlerin bakıyye müddetlerinin 22-24 aya tamamlanmasından anlaşılmaktadır.

6.6. Feragat

Üzerindeki bir haktan vazgeçme, çekilme anlamına gelen feragat, rużnamçede kadı ve müderrislerin kendi istekleri ile görevlerinden istifa etmeleri anlamına gelmektedir. Rużnamçelerin görevden ayrılış biçimlerinde % 1 oranında oranında temsil edilen feragat, defterlerde “*ferağın i'lâm etmeğın*”,⁴⁵⁶ *bırağub bizzat ferağın i'lâm etmeğın*”,⁴⁵⁷ *bizzat gelip ferağın i'lâm etmeğın*”⁴⁵⁸ gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Ancak istifa eden kamu görevlileri hangi gerekçe ile görevi bıraktıklarını ifade etmedikleri için bu konuda ortak bir yorum yapacak herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki ferağını i'lâm edenler daha sonra tekrar göreve dönebilmişler, herhangi bir şekilde silkin tamamen dışında bırakılmamışlardır. Kanaatimizce önemli bir birikime sahip olan ve sahalarında donanımlı olan bu kimselerin silkin dışında tutulmamaları bürokratların emek ve formasyonlarının takdir edildiğini göstermektedir. Örneğin; Gümüş/Amasya Kazasında görev yapan Mehmet, 1076 Şevval'inde/Nisan 1666 ferağını i'lâm etmiş, yerine 100 akçe ile Bayburd Karaman Kazasından Ahmet atanmıştır.⁴⁵⁹ 1078 Receb'inde/Aralık 1667 ise Gümüş Kazasından ayrılan Mehmet, müddeti sona eren Şaban'ın yerine Esküli Kazasına 150 akçe ile göreve atanmıştır.⁴⁶⁰ Eyübeli kadısı Süleyman 1076 Zilkade'sinde/Mayıs 1666 ferağını i'lâm etmiş⁴⁶¹ ve 1077 Muharrem'inde/Temmuz 1666 Anduğ Kazasına atanmıştır. İnegöl Aydın kadısı Hüseyin, 1079 Safer'inde/Temmuz 1668 ferağını i'lâm etmiş⁴⁶² ve 1082 Cemâziye'l-

⁴⁵⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 14; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 3.

⁴⁵⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 15; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 6.

⁴⁵⁸ MA, AKR, 442/8, Vr. 07; MA, AKR, 443/9, Vr. 13.

⁴⁵⁹ MA, AKR, 435/1, Vr. 05.

⁴⁶⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 15.

⁴⁶¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 06.

⁴⁶² MA, AKR, 437/3, Vr. 16.

ahir’inde/Ekim 1671 Abdullah’ın yerine 200 akçe ile 23 ay infisâl ve 9 aylık âsîtâne müddetinden sonra atanmıştır.⁴⁶³

⁴⁶³ MA, AKR, 438/4, Vr. 26.

BÖLÜM IV

İLMİYE SINIFININ KARIYER BASAMAKLARI

Osmanlı İlmîye Sistemine dahil olan mensuplar, belirli bir düzen içerisinde hiyerarşiye büründürülmüş görevleri yerine getirmişler ve bir sonraki görevlerine, çok önemli bir sıkıntı olmazsa, terfi ile atanmışlardır. İlmîye sınıfının kariyeri, ifa ettikleri görevlerin geliri ile orantılı olarak belirlenmiş, bir üst kadroya geçmenin şartı da bir önceki görevde aldığı yevmiyeye göre belirlenmiştir. Bu bölümde ruznamçe defterlerindeki verilere göre ilmîye sınıfının kariyer basamakları, bu basamaklar arasındaki hareketleri, ilmîye tarikinde müderrislik ve kadılığın birbirlerine muadeleti gibi hususlar ele alınacaktır.

1. Kadılıklar

Bekleme süresi olarak adlandırılan “zaman-ı infisâl”ini tamamlayan kadı veya müderrislerden yeni göreve atanacak olanlar, kadıasker muhızlıları tarafından müjdelenir ve buna karşılık atanan mensuplar muhızlılara bahşiş verirdi. Daha sonra ataması yapılan salikin merkeze gelerek, bir aylık geliri olarak tespit edilen, berat resmi karşılığında, padişah tuğrasını içeren bir vesika olan atama beratını alması gerekirdi. Muhtemelen berat resmi, atanan kadılara fazla gelmiş olacak ki bu vergiyi ödemekten kaçınmış, beratsız olarak görevlerini sürdürmenin yollarını aramışlardır. Ancak beratsız olduğu tespit edilenler müddet-i örfiyyelerini tamamlamadan görevden azledilmişlerdir.⁴⁶⁴ Defterlerde atama kayıtlarının yanına beratsız oldukları tespit edilenler için “bî-berât” ibaresi konulmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Feda Şamil Arık, “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.8, Ankara 1997, s.6.

⁴⁶⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-3-4-5-6-7-8-9; MA, AKR, 436/2, Vr. 4-6-7-8-9-14-16-17; MA, AKR, 436/3 Vr. 05-7-11-13-15-17; MA, AKR, 438/4 Vr. 05-6-9-11-12-15-27-33; MA, AKR, 439/ Vr. 03-11-15-16-17-18; MA, AKR, 440/ Vr. 04-5; MA, AKR, 441/ Vr. 04-6-7; MA, AKR, 442/ Vr. 02-7; MA, AKR, 435/1, Vr.

Mansıba atanan mensuplardan kadılığa ilk defa atananlar, iki istisna haricinde müderrislikten kadılığa geçmişlerdir. Müderrislikten kadılığa geçenlerin sayısı 435 olup bunun % 66'sı 40 akçeli medreseden kadılığa hareket etmiştir. Kadılığa yapılan tüm atama biçimlerinde, infisâl sürecinden sonra kadılığa geçişin yaklaşık % 85'i kadılıktan kadılığa yapılırken, % 15'lik bir oranda müderrislikten kadılığa yapılmıştır. İnfisâl süresinden sonra yapılan atamaların bir kısmı imtihan ile yapılmış,⁴⁶⁶ diğerleri ise ilgili kazaya atanmak isteyenlerin başvuru ve infisâl süreleri dikkate alınarak kadıaskerlikçe gerçekleştirilmiştir.

Haksız yere azledilme,⁴⁶⁷ kazasının başkasına arpalık olarak verilmesi, beratsız olduğu gerekçesi ile görevden azledilen ancak beratını ibraz ile ispat eden,⁴⁶⁸ öldüğü ihbar olunan ancak yaşadığını ispat edenler⁴⁶⁹ görevlerine geri dönmüşler veya yeni görev süreleri mağdur olduğu ay kadar “ibka” olmuştur. Aynı şekilde hüsn-ü sülukuna binaen bazı kadıların da görevleri 1-6 ay arasında ibka olmuştur.⁴⁷⁰ Sözlükte devamlı kılmak, olduğu gibi bırakmak, ebedileştirmek anlamlarına gelen ibkâ kelimesi,⁴⁷¹ ruznamçelerde sözlük anlamının yanı sıra göreve yukarıdaki sebeplerle tekrar gelmek anlamında da kullanılmıştır.⁴⁷²

Mansıblara atanmanın bir çeşidi de karşılıklı anlaşma ile naklen atanmaktır. Naklen atama, iki kadının kendi aralarında anlaşması bunu Kadıaskerliğe sunması ve Kadıaskerliğin bunu kabul edip onaylaması ve bu durumu resmileştirmek için ruznamçeye kaydetmesi şeklinde olabileceği gibi,⁴⁷³ tek taraflı olarak da gerçekleşebilmektedir. Kadısı vefat eden,

02, MA, AKR, 445/ Vr. 25-26; NOK, AKR, 5193/9, Vr. 01-2, NOK, AKR, 5193/10, Vr. 02-10; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 3-4-5-6-7-9-10-13-14; NOK, AKR, 5193/12, Vr. 2-3-4-7-11-12-17-18; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 3-5-6-8-11-13-16-18-21-23-28-29-34.

⁴⁶⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-3-5-9-10; MA, AKR, 435/1, Vr. 09-11; MA, AKR, 435/1, Vr. 02; MA, AKR, 443/ Vr. 04; 5193/13, Vr.05-23-25.

⁴⁶⁷ MA, AKR, 437/3, Vr. 02.

⁴⁶⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 21.

⁴⁶⁹ MA, AKR, 437/3, Vr. 32.

⁴⁷⁰ MA, AKR, 444/ Vr. 41.

⁴⁷¹ Pakalın, a.g.e, c.2, s.12; Şemsettin Sami, a.g.e., s.66; Devellioğlu, a.g.e., s.402.

⁴⁷² Alan, a.g.e., s.88.

⁴⁷³ Gedus Kazası ile Arpaz Kazası kadıları arasında anlaşarak birbirlerinin yerlerine 1082 Saferinde naklen tayin edilmişlerdir. bkz. MA, AKR, 438/3 Vr. 9.

çeşitli sebeplerle azledilen veya nakledilmesinde fayda görülen kadılar boşalan başka bir kazaya naklen gönderilmişlerdir.⁴⁷⁴

Bazı kazalar mansıp olarak verilmekirken Şeyhülislamın veya kadiaskerin emri ile arpalık ile maişet olarak verilmeye başlanmıştır. Arpalık, devlet memurlarına hizmette bulundukları sürece ma'aşlarına ilaveten, görevden ayrıldıklarında emekli maaşı gibi tahsis edilen bir çeşit gelir demektir.⁴⁷⁵ Maişet ise ulemâdan yüksek derecelilerin infisâl dönemlerinde geçim sıkıntısı yaşamamak adına bazı kazaların gelirlerinin kendilerine bağlanmasıdır.⁴⁷⁶ Defterlerde, genellikle bir görevi icra etmekteyken görevli olduğu kazanın bir başkasına “*ber vech-i arpalık*” (arpalık olarak) verilmesinden dolayı mağdur olanların ise kalan müddetini “*ahar*” (diğer bir kazada) kazada yerine getirmeleri istenmiştir.⁴⁷⁷ Artan kadı sayısına rağmen kazaların arpalık olarak ilan edilmesi kadılar tarafından hoş karşılanmamıştır. Mansıplarını bu şekilde kaybeden kadılar merkeze rahatsızlıklarını iletmişlerdir. Usulsuz yapılan arpalık uygulamalarının ve bu hususta gelen şikayetlerin önüne geçilmesi için merkez tarafından, kadiaskerlere hitaben uyarılar kaleme alınmıştır. Kadı adaylarının durumu padişaha arz etmeleri üzerine, 1068 Rebîül-Evvel’inde/Aralık 1657 Rumeli Kadiaskerine hitaben bir ferman gönderilmiş ve bazı kadılara müstakil kaza olan yerlerin arpalık olarak verilmesinin, kadıları mansıp bulmakta güçlüğü düşürdüğü ve müstehak olanlara arpalık verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷⁸ Ancak buna rağmen şikayetler devam etmiştir. Örneğin Şeyhülislamdan Anadolu Kadiaskerine hitaben 1085 Zilhicce’sinde/Şubat 1675 yazılan buyruldu bu konuyu ele almaktadır.⁴⁷⁹ Bazı

⁴⁷⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 3,9,26; MA, AKR, 436/2, Vr. 5-7-9-11-34; MA, AKR, 437/3, Vr. 14-16-17; MA, AKR, 438/4 Vr. 4-5/-8-9-10-11-15-33; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 2-4-8-13; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 26-28-34.

⁴⁷⁵ Cahit Baltacı, “Arpalık”, *DİA*, c.3. İstanbul 1991, s.392; Hezârfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s.199; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Selda Kılıç, “Tanzimat Arifesinden Kadılık-Naiplik Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.24, Ankara 2005, s.34.

⁴⁷⁶ Maişet kaza örnekleri için bkz. MA, AKR, 436/2, Vr. 1; MA, AKR, 438/4 Vr. 8-10-11-12-13; Alan, a.g.e., s.97.

⁴⁷⁷ MA, AKR, 438/4 Vr. 7; MA, AKR, 440/6, Vr. 3; MA, AKR, 444/10, Vr. 22; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 10-36.

⁴⁷⁸ Fermanın tam metni için bkz. Alan, a.g.e., s.99.

⁴⁷⁹ Anadolu kadiaskeri izzetlü ve faziletlü efendi hazretleri, kuzâtdan ve eğer kenârda medrese tasarruf idenlerden ve eğer me’zûn bi’l-iftâ olanlardan ma’zûl olduklarında gelüp kendilere cihet-i maâş nâmıyla hilâf-ı kânun birer mansıp itdürüp kuzât fukarasına külli müzâyaka virmeleriyle min-ba’d ol makûlelere cihet-i maâş nâmıyla mansıp tevcih olunmayıp şöyle ki bi-hasebi’t-tarîk vâcibü’r-riâye olanlardan ol makûle cihet-i maâş için mansıp tevcihi iktizâ iderse arz idüp fermân olmadıkça zinhâr tevcih olunmayup bu vakte dek tevcih olanlarına payesinde mansıp virildükde vech-i maâş olmak

ruzmançelerin arkasına arpalık verilen kazaların listesi verilmiş ve buradaki kadıların mağdur olmamaları için gerekli özenin gösterilmesi belirtilmiştir.⁴⁸⁰

Te'biden ve tekâüden atama biçimi de ruzmançelerde kayıt altına alınmıştır. Te'bid, sözlükte ebedileştirme, devam ettirme, baki bırakma anlamlarına gelmektedir.⁴⁸¹ Tekâüd ise yüksek rütbeli ulemâya vakıf gelirlerinden ayrılarak emekli edilmesi anlamındadır.⁴⁸² Ruzmançelerde, genellikle “*ber vech-i te'bid*” “*ber vech-i ve tekâüd*” şeklinde geçmekte olup bir görevin kayd-ı hayat ile tevcih edildiğini göstermek için kullanılmıştır. Mülazım olarak bekleyen kadıların çoğalmasi ile birlikte te'biden görevlendirmelerin de çoğalmasi sistemdeki tıkanmanın ve infisâl bekleyenlerin artması sonucunu doğurmuştur. Ancak sistemde bekleyenlerin artmasına rağmen te'biden yapılan atamaların da artması dikkate şayandır. Te'biden yapılan atamaların gerekçesi de bazen kaydedilmiştir. Bunlardan “haksızlığa uğrayanlar”,⁴⁸³ “Kazası ahare verilmekle sıfırü'l-yed kalanlar”,⁴⁸⁴ “pir ve ihtiyar olanlar”,⁴⁸⁵ “te'bidî tercih edenler” ve “sadatı kiramdan olanlar” şeklinde gerekçeler belirtilmiştir. Te'biden atanan kadıların bir önceki görev yerlerine bakıldığında, 150 akçeden daha fazla kadılıklardan munfasıl oldukları görülmektedir. Bu durum ise yaşlarının ileri olduğunu ve belli bir tecrübeye sahip olduklarını göstermektedir. Bayramiç/Çanakkale Kazasına 1076 Zilhicce'sinde/Haziran 1666 te'biden görevlendirilen kudema-i tarikten Ömer,⁴⁸⁶ 4 sene sonra vefat etmiş ve o zaman yerine ancak Gönen Kazasından 38 ay infisâl ve 32 ay âsîtanesi olan Mevlana Ahmet, müddet-i örfiyye ile atanabilmiştir.⁴⁸⁷ Mevlana Ahmet'in buraya müddet-i örfiyye ile atanması Bayramiç/Çanakkale Kazasının sürekli te'biden kadı atanan bir kaza olmadığını göstermektedir. Zeytün Kazasına 1077 Safer'inde/Ağustos 1666 te'bid ve tekâüden atanan “*kudema-i tarikden pir ve ihtiyar ve*

üzere mutasarrıf olduğu mansıb kuzâtdan pâyesinde olanlara tevcih olunup mukaddemâ bu mansıb vech-i maâş olmak üzere tasarruf olunurdu deyu âhara ber-vech-i maâş üzere tevcih olunmakdan ihtirâz buyurula deyu. Fî 8 Zilhicce sene 1085. 5193/11, Vr. 21 ek.

⁴⁸⁰ MA, AKR, 444/10 Vr. 91.

⁴⁸¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s.370.

⁴⁸² Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999, s.615.

⁴⁸³ MA, AKR, 435/1, Vr.2.

⁴⁸⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 5.

⁴⁸⁵ MA, AKR, 439/5 Vr. 11; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 14; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 8.

⁴⁸⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 7.

⁴⁸⁷ MA, AKR, 437/3, Vr. 17.

mühil ve müstehak Mevlana Mehmed”,⁴⁸⁸ 1078 Rebû’l-evvel’inde/Ağustos 1667 vefat etmiş ve yerine Mevlana Mustafa, müddet-i örfiyye ile atanmıştır.⁴⁸⁹ İshaklı (Sultandağı)/Afyonkarahisar Kazasına te’biden atanan Mevlana Ahmet,⁴⁹⁰ Karaman Kazasına atanan Mevlana Ali,⁴⁹¹ kısa süre görevde kaldıktan sonra vefat etmiştir. Toplamda yapılan atamaların 94 tanesi te’biden gerçekleşmişken, 45 atama kaydı ise te’biden görevlendirildiği halde, vefat ettiği için veya farklı sebeplerle görevinden ayrılmıştır.

Kadılıkların dereceleri nüfus, mevki ve gelir durumunu belirten mahsul-i kazalar dikkate alınarak belirlenmiştir. XVI. yüzyılın ilk yarısında kadıların dereceleri 10 ile 300 akçe arasında değişmiştir. Ve derecelerin çeşitliliği oldukça fazladır. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dereceler standardize edilmiş ve çeşitliliği azaltılmıştır. Anadolu Kadiaskerine bağlı kadılıklar ibtidadan başlayarak, Tâsia, Sâmine, Sâbia, Sâdisse, Hâmise, Râbia, Sâlise, Sâniye, Musul ve Sitte-i Mısır dereceleri olmak üzere 10 dereceye ayrılmıştır. Anadolu Kadiaskerine bağlı Mısır kadılıkları da Sâdisse, Hâmise, Râbia, Sâlise, Musul ve Sitte-i Mısır olmak üzere altı derecedir.⁴⁹²

XVI. yüzyıl ortalarına kadar bütün müderrislerin ve mevâlinin tayin ve atamaları Kadiaskerle Veziriazama ait iken bundan sonra yirmili, otuzlu, kırklı müderrislerle kaza kadıların tayin ve azillere Kadiaskerelere, mevâli tayin ve azilleri Şeyhülislam ile Sadrazama bırakılmıştır.⁴⁹³ Ortaylı, mevleviyet payeli kadıların yevmiyelerinin 300-500 akçe arasında değişmekte olduğunu,⁴⁹⁴ Uzunçarşılı Van, Sivas ve Tokat kadılıklarının mevleviyet derecesinde olduğunu dolayısıyla atamalarının Şeyhülislam tarafından yapıldığını belirtmektedir.⁴⁹⁵ Ancak incelenen defterlerde mevleviyet kadılığı olduğu ancak

⁴⁸⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 10.

⁴⁸⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 11.

⁴⁹⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 7, MA, AKR, 438/4 Vr. 4.

⁴⁹¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 7-9.

⁴⁹² Uzunçarşılı, a.g.e., s.99; Ortaylı, “kadı”, s.70; Gökçe, a.g.m., s.224.

⁴⁹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.109; İpşirli, “Osmanlı Devletinde Kazaskerlik”, s.598; Baltacı, a.g.e., s.57.

⁴⁹⁴ Ortaylı, “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, s.122.

⁴⁹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.102.

belirtilen Trabzon,⁴⁹⁶ Van,⁴⁹⁷ Sivas,⁴⁹⁸ Çankırı,⁴⁹⁹ Tokat,⁵⁰⁰ gibi kazaların atamaları ve 300 den fazla akçeli kazaların atamaları bulunmaktadır. Bu durum ya bu kazaların zaman zaman mevleviyet özelliklerini kaybettiklerini, atanmış kişilere göre mevleviyet özelliği kazandığını veya kadiaskere değişen şartlara göre ve 500 akçeye kadar olan mevleviyet derecesinde atama yapma izni verildiği şeklinde değerlendirilebilecektir.

Tablo: 14. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kadılık Dereceleri ve Atamaya Yetkili Makam

Kadılık Dereceleri	Yetkili Makam
Yevmi 40 Akçe	Kadıaskerlik Makamı
Yevmi 45 Akçe	
Yevmi 50 Akçe	
Yevmi 60 Akçe	
Yevmi 70 Akçe	
Yevmi 80 Akçe	
Yevmi 100 Akçe	
Yevmi 130 Akçe	
Yevmi 150 Akçe	
Yevmi 200 Akçe	
Yevmi 300 Akçe	
Yevmi 400 Akçe	
Yevmi 450 Akçe	
Yevmi 499 Akçe	
Yevmi 500 Akçe (Mevleviyet)	Şeyhülislam Makamı

⁴⁹⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 9-21; MA, AKR, 438/4 Vr. 14-17; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 14; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 11; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 21.

⁴⁹⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 6-21; MA, AKR, 437/3, Vr.17; MA, AKR, 438/4 Vr. 19; MA, AKR, 443/ Vr. 10; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 5.

⁴⁹⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 10; MA, AKR, 436/2, Vr. 20-21; MA, AKR, 438/4 Vr. 3-4-9-14-15; MA, AKR, 441/ Vr. 04; MA, AKR, 444/ Vr. 14; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 07; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 4-20.

⁴⁹⁹ MA, AKR, 435/1, Vr. 28; MA, AKR, 436/2, Vr. 6-19; MA, AKR, 438/4 Vr. 21-39; MA, AKR, 443/ Vr. 6; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 16; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 28.

⁵⁰⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 8; MA, AKR, 438/4 Vr. 25.

Tabloya göre XVII. yüzyılda 40 ile 499 akçe arasındaki kaza kadılıkları Kadiasker tarafından atanabilmektedir.

Tablo: 15. Yüzyıllara ve Kadiaskerlik Şubelerine Göre Kadılık Dereceleri

Kadiaskerlik Şubesi	Rumeli			Anadolu		
Yüzyıllar	16 ⁵⁰¹	17 ⁵⁰²	18 ⁵⁰³	16	17	18 ⁵⁰⁴
Yevmi 25 Akçe	x	x				
Yevmi 30 Akçe	x	x				
Yevmi 35 Akçe	x	x				
Yevmi 40 Akçe	x	x			x	
Yevmi 45 Akçe	x	x			x	
Yevmi 50 Akçe	x	x			x	
Yevmi 60 Akçe	x	x			x	
Yevmi 70 Akçe	x	x			x	
Yevmi 80 Akçe	x	x			x	
Yevmi 100 Akçe	x	x	**		x	
Yevmi 130 Akçe	x	x	x		x	x
Yevmi 150 Akçe	x	x	x		x	x
Yevmi 200 Akçe	x	x	x		x	x
Yevmi 300 Akçe	x	x	x		x	x
Yevmi 400 Akçe		*	x		x	x
Yevmi 450 Akçe		*	x		x	x
Yevmi 499 Akçe			x		x	x

* Sadece 1 atama kaydı bulunmaktadır.

** Sadece 2 atama kaydı bulunmaktadır.

Tablo incelendiğinde kadiaskerlik şubelerine ve yüzyıllara göre farklılıklar göze çarpmaktadır. Yüzyıllara göre karşılaştırıldığında Rumeli Kadiaskerliği içerisinde XVI. ve

⁵⁰¹ Beyazıt, a.g.e., s.183-188.

⁵⁰² Alan, a.g.e., s.156.

⁵⁰³ Kuru, a.g.e., s.66-74.

⁵⁰⁴ Gündoğdu, a.g.e., s.84-96.

XVII. yüzyıllar benzerlik göstermekle birlikte XVIII. yüzyıldan itibaren 130 akçeden aşağı kadılıklara artık rastlanmadığı görülmektedir. Bunun aksine 400-450 ve 499 akçeli kadılıklar kadiaskerin atama sahasına girmiş bulunmaktadır. Bu durum her iki kadiaskerlikte de aynı şekildedir. Ancak XVII. yüzyıl kadiaskerlik şubelerini karşılaştırdığımızda önemli farklılık ortaya çıkmaktadır. Rumeli Kadiaskerliği'nin atamalarında 400'den yukarı akçeli kaza ataması yapılmazken, Anadolu Kadiaskerliği'nde 400 ve yukarı akçeli atama çeşidi bulunmaktadır. Buna karşılık XVII. yüzyıl Rumeli Defterlerinde 25-30-35 akçeli kaza atamaları söz konusuysa, Anadolu Defterlerinde bu akçeli atamalar yoktur. Farklı bir bakış açısıyla 25-30-35 akçeli kazalar yerini 400-450-499 akçeli kazalara bırakmıştır.

Anadolu Kadiaskerinin yetki alanındaki kadılıklar; Anadolu, Rumeli, Suriye, Arabistan ve Mısır'daki kadılıklar olarak belirlenmiştir.⁵⁰⁵ Anadolu ve Rumeli bölgesinde kadı geçişi istenmemesine ve çok az görülmesine rağmen Mısır ve Anadolu'daki kadılıklar arasında aynı kadiaskere bağlı olmasından dolayı kadı-müderris değişimi olağan haldedir.

Kadılıkların derecelendirilmelerinin sadece kazaların gelir durumlarına göre belirlenmediği görüşü söz konusu defterlerde de desteklenmektedir. Her bin haneden 10 akçe gelir tahmini ile kazaların sınıflandırıldığı düşünüldüğünde,⁵⁰⁶ kazaların gelirleri sabit kabul edilmeli ve kazaların derecelerinde kısa zamanlarda değişiklik olamayacağı hesaba katılmalıdır.⁵⁰⁷ Bu durumda kadılıkların dereceleri sabit olacak ve buraya görevlendirilen kadılar hep aynı yevmiye ile görevlendirilecektir. Ancak ruznamçelerdeki veriler bunun böyle olmadığını, genellikle atama kayıtları birbirine yakın olmasına rağmen aynı kazaya atanan kadıların ücretlerinde farklılık olduğunu göstermiştir. Kazaya atanan kadıların genelde benzer dereceden münfasıl olmaları ilgili kazanın itibari bir dereceye sahip

⁵⁰⁵ Abdurrahmân Abdi Paşa Kanunnâmesi, s. 62.

⁵⁰⁶ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, c.VII. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1994, s.250.

⁵⁰⁷ Oktay Özel, Amasya bölgesinin nüfusuna ilişkin yaptığı çalışmada bölge nüfusunun 50-70 yıllık bir dönemde ciddi olarak azalma gösterdiğini belirtmektedir. Bu durumun nedenlerinin iklimsel dalgalanma kıtlık, salgın hastalıklar (veba) ve belki bunlara bağlı olan iç karışıklıklar olabileceğini tartışmaktadır. (bkz. Oktay Özel, *Türkiye 1943 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 171-175.) Ancak bu dönem içerisinde nüfusta ciddi dalgalanmalar olsa bile kadılıkların derecelendirilmelerinin buna bağlı olması mümkün gözükmemektedir. Çünkü kadılık derecelerindeki dağılım çok daha kısa sürede ciddi değişiklik göstermekte ve bir kadılıkta hep aşağı veya yukarı yönde hareket etmemektedir. Birkaç yıl arayla aşağı ve yukarı değişiklik gösteren kadılık dereceleri aşağıdaki yorumu kuvvetlendirir niteliktedir.

olduğunu ancak atanan kadının hareket esnasında ve infisâlinden önce müktesebi olan derecesinin daha önemli olduğunu göstermektedir. Kemah/Erzincan Kazasına 1078 Rebîü'l-ahir'inde/Eylül 1667 200 akçe ile Mevlana Ömer atanmasına rağmen,⁵⁰⁸ aynı göreve ondan hemen sonra 1079 Rebîü'l-evvel'de/Eylül 1668 atanan Mevlana Abdurrahman 130 akçelik Bayramlı/Ordu Kazasından munfasıl olduğu için 150 akçe ile atanmıştır.⁵⁰⁹ 1076 Şevval'inde/Nisan 1666 50 Akçe ile Şavşat/Artvin Kazasına atanan Mehmet'in⁵¹⁰ yerine görevlendirilen Mevlana Abdulaziz, 1077 Zilhicce'sinde 7 Mayıs 1667 60 akçeden munfasıl olduğu için 70 akçe ile atanmıştır. Hacıhamza/Çorum-Sivas Vilayeti Kazasına 1076 Receb'inde/Ocak 1666 80 akçe ile Mevlana Osman görevlendirildiği halde,⁵¹¹ 1078 Rebîü'l-evvel'inde/Ağustos 1667 Akköy Kazasından 50 akçe ile münfasıl olan Mevlana Ahmet 60 akçe ile görevlendirilmiştir.⁵¹² Söz konusu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁵¹³ Bu sebeple aşağıda belirtilen sınıflandırma büyük oranda kadılıkların derecelerini göstermekle birlikte, daha çok ilgili kazaya yapılan kadı atamalarındaki kadıların itibari derecelerini göstermektedir. Söz konusu kadılıkların dereceleri yüzyıllara göre karşılaştırmalı değerlendirildiğinde ilgili kazanın büyüklüğü ve önemi açısından değişikliklerini gözlemek mümkün olacaktır.

1.1. 40 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

40 akçe ile atama yapılan 18 adet kaza tespit edilmiştir. Söz konusu kazaya atanan kadıların hemen hepsi müderrislikten kadılığa geçmiştir. Mezkur kadılıkların tamamına farklı atama kayıtlarında 45-200 akçe yevmiye arasında da kadı ataması yapılmıştır. 40 akçe ile atama yapılan kadılıklar şunlardır:

⁵⁰⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 13.

⁵⁰⁹ MA, AKR, 437/3, Vr. 11.

⁵¹⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 05.

⁵¹¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 02.

⁵¹² MA, AKR, 436/2, Vr. 11.

⁵¹³ Ek 5'de aynı kadılığa farklı derecelerle yapılan atamaları toplu takip etmek mümkündür.

Amasya-i Aydın (Değirmenbükü)/Aydın Eyaleti	Ardanuç (Adakale)/Erzurum Eyaleti	Arhavi (Arhova)/Trabzon Eyaleti
Bafra	Boyalı (Susuz)/Kastamonu Eyaleti	Bozkuş ma'a Kalcan
Bozüyük/Menteşe-Aydın Vilayeti	Cevizderesi/Canik-Trabzon Vilayeti	Çukurca (Çal)/Hakkari Van Eyaleti
Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti	Tercan (Mamahatun)/Erzincan	Gönye/Trabzon Eyaleti
Karahisar-ı Demürlü/Çorum	Merivan (Mihriyan)/İran- Şehrizor Eyaleti	Sağman/Tunceli
Sisorta/Trabzon Eyaleti		

1.2. 45 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

45 akçe yevmiye ile atama yapılan kadılıklar 11 tane olarak tespit edilmiştir. Bu kadılıklara da 45 akçeden başka 50-130 akçe ile kadı ataması yapılmıştır. 45 akçe ile kadı görevlendirilen kazalar şunlardır:

Akçe-i Kazavcan	Akköy (Bulancak)/Trabzon Vilayeti	Ayas ma'a Perendi
Bafa (Çamiçi)/Muğla	Cesan ma'a Avarız/Şehrizor Eyaleti	Ebu'l-Hayr/Ordu-Trabzon Eyaleti
Gümüşâbâd	Karahisar-ı Behramşah/Bozok Eyaleti	Merivan (Mihriyan)/İran- Şehrizor Eyaleti
Süleyman-ı Sağır	Taşili ma'a Kahta/Hüdavendigâr Eyaleti	

1.3. 50 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

50 akçe ile atama yapılan 70 kazadan sadece 5 tanesine sadece bu yevmiye ile görevlendirme yapılmıştır. Diğer kazalara ise 200 akçeye kadar çeşitli yevmiyelerde görevlendirme yapılmıştır. 50 akçe ile kadı görevlendirilen kazalar şunlardır:

Ağrus (Atabey)/Isparta-Anadolu Eyaleti	Akköy/Aydın-Ordu-Denizli	Akşehir-i Aydın
Amasya-i Aydın (Değirmenbükü)/Aydın Eyaleti	Ayvacık/Samsun-Balıkesir-Sakarya	Bolvadin
Boguş ma'a Kalcan	Cevizderesi/Canik-Trabzon Vilayeti	Çukurca (Çal)/Hakkari Van Eyaleti
Çapakçur	Çemişgezek/Elazığ-Tunceli	Daday/Kastamonu
Dağardı (Gebeler)/Kütahya	Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti	Eskihisar/Yatağan-Muğla
Eşen (Kestep)/Aydın Vilayeti	Fenaris/Canik-Trabzon Eyaleti	Fesligan-ı Göreme
Gökâbâd/Muğla-Aydın Vilayeti	Gönye/Trabzon Eyaleti	Gülнар/İçel-Karaman Eyaleti
Gümüşâbâd	Hacı Bektaş	Hasanâbâd/Yozgat-Ankara Vilayeti
Hazo/Siirt	Hemşin/Trabzon	Homa/Denizli-Hüdavendigar Vilayeti
Honaz/Denizli	Hüseyinâbâd/Çorum	İncirli pazarı/Burdur-Konya Vilayeti
Karahisar-ı Behramşah/Bozok Eyaleti	Karaca Koyunlu	Karpuzlu/Aydın
Kastamonu Sürgünü	Konur/Ankara Vilayeti	Karahisar-ı Nallu/Nallıhan
Koru Pazarı/Çankırı	Kuruçay/Erzurum Vilayeti	Kuş Deresi
Küre-i Cedid	Livane/Erzurum Eyaleti	Mazgird/Elazığ-Tunceli
Merivan (Mihriyan)/İran-Şehrızor Eyaleti	Mensuhât-ı Saruhan	Müd
Nizip/Antep-Halep Eyaleti	Oltu	Pavlu-yu Hamid/Isparta
Penek/Erzurum	Perakende Aydın	Sağman/Tunceli
Sarıçayır/Kocaeli	Sarı Kavak ma'a Karataş/Konya Vilayeti	Sakız/Urmiye-İran
Sinanlu/Karaman Eyaleti	Sincar/Musul	Sisorta/Trabzon Eyaleti
Süleyman-ı Kebir/Karaman	Süleyman-ı Sağır	Şavşat/Artvin
Şuhud/Afyonkarahisar	Taşili ma'a Kahta/Hüdavendigar Eyaleti	Tavusker/Erzurum
Tuyla ma'a Osman İli	Üzümlü/Erzincan	Yavebolu/Trabzon
Yedidivan (Perşembe)/Zonguldak	Zerzene/Kastamonu.	

1.4. 60 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

60 akçe ile atama yapılan 64 kazadan 3 tanesi (Ovacık, Kığı, Germeği) hariç diğerlerine muhtelif yevmiyelerle de atama yapılmıştır. 60 akçe ile kadı görevlendirmesi tespit edilen kazalar aşağıda listelenmiştir:

Ağrus (Atabey)/Isparta-Anadolu Eyaleti	Akköy/Aydın-Ordu-Denizli	Ardanuç (Adakale)/Erzurum Eyaleti
Arhavi (Arhova)/Trabzon Eyaleti	Ayas ma'a Perendi	Ayvacık/Samsun-Balıkesir-Sakarya
Bitlis	Boğazlıyan/Yozgat	Bozguş ma'a Kalcan
Cesmane?	Cemaş	Çapakçur/Bingöl
Doğanhisar/Konya	Ebu'l-Hayr/Ordu-Trabzon Eyaleti	Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti
Eskihisar/Yatağan-Muğla	Fesligan-ı Göreme	Gercanis/Refahiye-Erzincan
Germeği	Gönen-i Hamid	Gönye/Trabzon Eyaleti
Guni Çerkeş/Çankırı	Gülнар/İçel-Karaman Eyaleti	Gümüşâbâd
Hacıhamza/Çorum-Sivas Vilayeti	Hazo/Siirt	Hemşin/Trabzon
İncirli pazarı/Burdur-Konya Vilayeti	Karahisar-ı Behramşah/Bozok	Karaca Koyunlu?
Karahisar-ı Timurlu	Kastamonu Sürgünü	Kastamonu Yenicesi
Kemer-i Hamid	Keranis	Kığı/Erzurum Eyaleti
Kuce-i Kebir?	Kuruçay/Erzurum Vilayeti	Kuşderesi
Küre-i Hamid	Mendehorya (Kemaliye)/Aydın Eyaleti	Mensuhât-ı Germiyan
Mapavri (Çayeli)/Rize	Meydan/Bitlis	Müd
Oğuz/Siirt-Erzincan	Oltu	Ovacık/Tunceli
Pavlu-yu Hamid/Isparta	Sarı Kavak ma'a Karataş/Konya Vilayeti	Sağman/Tunceli
Sarıkavak	Sinanlu/Karaman Eyaleti	Süleyman-ı Sağır

Şavşat/Artvin	Taşili ma'a Kahta/Hüdavendigâr Eyaleti	Tavusker/Erzurum
Vaiziye	Yabalı	Yürükan-ı Araç
Zeytün/Çorum.		

1.5. 70 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

Küre-i Selendi, Geyikli/Çanakkale, Bargiri/Muradiye/Van, Aclun/Suriye, Bala/Ankara, Adilcevaz/Van Eyaleti kazalarına sadece 70 akçe ile görevlendirme yapılmıştır. Diğer kazalara ise çoğunluğu 80-130 akçe arasında olmak üzere 200 akçeye kadar görevlendirme yapılmıştır. 70 akçe ile görevlendirme yapılan kazalar aşağıda listelenmiştir:

Aclun/Suriye	Adilcevaz/Buruciye	Ağrus (Atabey)/Isparta-Anadolu Eyaleti
Akköy/Aydın-Ordu-Denizli	Akyörük	Amasya-i Aydın
Ardanuç (Adakale)/Erzurum Eyaleti	Ayvacak/Samsun-Balıkesir-Sakarya	Bacı/Polatlı
Bafa (Çamiçi)/Muğla	Bala	Bargiri/Muradiye-Van
Bazarcık	Boğazlıyan	Bozguş ma'a Kalcan
Cemaş	Cesmane	Çamardı/Niğde
Çapakçur/Bingöl-Diyarbakır Eyaleti	Çemişgezek/Elazığ-Tunceli	Daday/Kastamonu
Eğirdir/Isparta	Emlak/Bozok-Canik-Manisa-Sivas	Eşen (Kestep)/Aydın Vilayeti
Fenaris/Canik-Trabzon Eyaleti	Fırt ma'a Şami/Karesi	Gevanis
Geyikli/Ezine	Gökçedağ (İnekollar)/Balıkesir	Gönen-i Hamid
Gönye/Trabzon Eyaleti	Guni Çerkeş/Çankırı	Gülnar/İçel-Karaman Eyaleti
Gümüşâbâd	Gürün/Sivas	Hacı Hamid

Hacıhamza/Çorum-Sivas Vilayeti	Hısnü'l-Ekrad (Telkülâh)/Suriye	Homa/Denizli-Hüdavendigâr Vilayeti
Honaz/Denizli	Hüseyinâbâd (Alaca)/Çorum	Mesporta (Isparta)
İncirli pazarı/Burdur-Konya Vilayeti	İnsuyu/Konya	Karahisar-ı Behramşah/Bozok
Karaova ma'a Bodrum/Muğla	Karacaviran/Çankırı	Karahisar-ı Demürlü/Çorum
Kars	Karyeş	Katarsızlı
Kocahisar-ı Karaman	Konur/Ankara Vilayeti	Korupazarı/Çankırı-Bozok Eyaleti
Kuruçay/Erzurum Vilayeti	Kuşderesi	Küre-i Selendi
Livane/Erzurum Eyaleti	Maçka	Ma'muriyye/Anamur
Mazgirt/Elazığ-Tunceli	Mendehorya/Manisa	Mensuhât-ı Germiyan
Mensuhât-ı Saruhan	Merzifonâbâd	Meydan/Bitlis
Müd	Okur	Oltu
Öküz?	Palu/Elazığ	Pavlu-yu Hamid/Isparta
Pertek/Elazığ-Tunceli	Pirluganda/Konya	Sarıçam/Adana
Sarıkavak/Antalya	Saz/Çorum	Sincar/Musul
Sisorta/Trabzon Eyaleti	Sonisa/Amasya	Süleymanı Kebir/Karaman
Şabanözü/Çankırı	Şavşat/Artvin	Tahte'l-Tarik/Çorum-Amasya-Sivas Vilayeti
Taşili ma'a Kahta/Hüdavendigâr Eyaleti	Tercan (Mamahatun)/Erzincan	Unborlu
Üzümlü/Erzincan	Yabalı	Yağmurderesi/Gümüşhane
Yakubbey Derbendi/Ordu	Yüreğir/Adana	Yürükan Araç
Zamantı (Elbaşı)/Kayseri	Zerzene/Kastamonu	

1.6. 80 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

Geldiklan/Amasya, Gelengiras/Sivas, Gümüşili, Karakaya/Kayseri, Katar Sarayı/Çorum, Kelkiras/Amasya, Sonisa/Sivas, Tercil/Diyarbakır kazalarına sadece 80 akçe ile atama yapılmışken diğer 94 kazaya yapılan atamalar 80 akçenin yanı sıra çeşitli yevmiyelerle gerçekleştirilmiştir. 80 akçe ile atama yapıldığı tespit edilen kazaların listesi:

Ağrus (Atabey)/Isparta-Anadolu Eyaleti	Akkaya/Kastamonu	Aktaş (Zobran) /Zonguldak
Alaçam/Samsun	Aladağ/Adana-Konya	Arhavi (Arhova)/Trabzon Eyaleti
Arpaz (Esenköy)/Nazilli	Ayas ma'a Perendi	Ayaş
Ayrak	Ayvacic/Samsun-Balıkesir-Sakarya	Bali
Bargiri (Muradiye)/Van	Barla	Bayburd-u Karaman
Geldiklan (Doğantepe)/Amasya	Bolvadin	Boğazlıyan
Bolvadin	Karaman	Bozguş ma'a Kalçan
Bozok	Bolaman (Lâleli)/Ordu	Cemas
Cevizderesi/Canik-Trabzon Vilayeti	Cide	Çamardı/Niğde
Çapakçur/Bingöl	Çarşamba-i Bolu	Derkene
Efraz-ı Fenaris/Canik-Trabzon Eyaleti	Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti	Ermenek
Eskihisar/Yatağan-Muğla	Fesligan-ı Germe	Fırt ma'a Şami/Karesi
Geldiklan (Doğantepe)/Amasya (Zara/Doğantepe)	Gelengiras/Sivas	Geranis
Gümüşili	Günâbâd	Geyikler/Dinar
Günanı Hamid	Hacı Bektaş	Hacıhamza/Çorum-Sivas Vilayeti

Hacı Kemanbaş	Hani ma'a Çonkar?	Hasanâbâd/Yozgat-Ankara Vilayeti
Hınıs/Erzurum	Hısnu'l-Ekrad/Suriye	Homa/Denizli-Hüdavendigâr Vilayeti
Honaz/Denizli	İlbastı	İnellıballı (Kızılırmak)/Çankırı
İsbiri	İskefiye (Çarşıbaşı)/Trabzon	Kalecik Keskinî
Karahisar-ı Behramşah/Bozok	Karayaka/Karaman	Karahisar-ı Nallu/Nallıhan
Karahisar Demürlü / Çorum	Karaova/Muğla-Aydın Vilayeti	Karaçay/Hatay
Karalar/Suriye	Karasu/Sakarya-Sinop-Van	Karacakoyunlu
Karalar/Suriye	Karpuzlu/Aydın	Katarsarayı
Kavak	Kuçe-i Kebir	Kelkiras/Amasya
Keranis	Keşab/Giresun	Kızılbel/Zonguldak
Kocahisar-ı Karaman	Konur/Ankara Vilayeti	Guni Çerkeş
Koru Pazarı/Çankırı	Koru Pazarı Çerkeş	Kudüs
Kulb ma'a Zilan/Diyarbakır	Kuş Deresi	Küre El Hadid?
Livane/Erzurum Eyaleti	Maçka	Mamuriye/İçel
Mazgird/Elazığ-Tunceli	Selam	Mendehorya (Kemaliye)/Aydın Eyaleti
Mensuhâtı Germiyan	Mapavri (Çayeli)/Rize	Merzifonâbâd
Müd	Nif/Kemalpaşa	Oltu
Osmancık	Ovayüzü/Kastamonu	Pavlu-yu Hamid/Isparta
Pazarcık/Maraş-Sivas-Bilecik	Pirluganda/Konya	Sarıçam/Adana Eyaleti
Sarıkavak/Antalya ma'a Karataş/Konya Vilayeti	Selmanlı	Sinanlı/Karaman Eyaleti
Sonisa/Amasya	Süleymniye-i Sağır	Şabanözü/Çankırı
Şahme	Taşili ma'a Kahta	Tazkırı

Tavusker/Erzurum	Tercan (Mamahatun)/Erzincan	Tercil (Hazro)/Diyarbakır ma'a Mehsan
Tarahiye	Turhan	Tuyla ma'a Osman İli
Üzümlü/Erzincan	Vakıf/Denizli	Yakubbey Derbendi/Ordu
Zamantı (Elbaşı)/Kayseri	Zerzene/Kastamonu.	

1.7. 100 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

Baklan (Dedeköy) Aydın Vilayeti, Çakallı/Halep, Gerze/Sinop, Hoy/Azerbaycan, Kızılkaya (Pazaravdan)/Burdur, Kocahisar/Eskikahta kazalarına sadece 100 akçe ile atama yapılmışken diğer 145 kazaya 100 akçe ile beraber değişik yevmiyelerle atama yapılmıştır. 100 akçe atama yapılan kazaların listesi:

	Ağlasun/Burdur	Akyörük
Akçe Şehir Bolu	Ake	Akkaya/Kastamonu
Akseki/Antalya	Aktaş (Zobran)/Zonguldak	Akyörük
Aladağ/Adana-Konya	Amasra	Amasya Aydın
Araç/Kastamonu	Ardanuç (Adakale)/Erzurum Eyaleti	Arhavi (Arhova) / Trabzon Eyaleti
Atina (Pazar)/Rize	Ayas ma'a Perendi	Ayrak
Ayvacık/Samsun- Balıkesir-veya Sakarya	Bacı/Polatlı	Baklan (Dedeköy)/Denizli
Barcınlı	Barla	Bayburd Karaman
Bolvadin	Borlu (Demirciborlu) /Manisa	Boyalı (Susuz)/ Kastamonu Eyaleti
Bozkır (Siristad)/Karaman	Bolaman (Lâleli)/Ordu	Cevizderesi/Canik- Trabzon Vilayeti

Cide	Çakallı/Halep	Çal/Denizli-Hakkari
Çapakçur/Bingöl	Çarşamba Bolu	Çay
Çemişgezek/Elazığ-Tunceli	Danişmendli/Karaman	Darende/Malatya
Doğanhisar/Konya	Düğer/Muğla	Emlak/Bozok-Canik- Manisa-Sivas
Eyüb-İli/Niğde	Fesligan Germe	Fenaris/Canik-Trabzon Eyaleti
Geranis	Gerze/Sinop	Geyikler/Dinar
Gökâbâd/Muğla-Aydın Vilayeti	Gökçedağ (İnekollar)/Balıkesir	Göküyük/Aydın Eyaleti
Guni Çerkeş	Gülnar/İçel-Karaman Eyaleti	Gümüş/Amasya
Gümüşâbâd	Hacı Bektaş	Hacıhamza/Çorum-Sivas Vilayeti
Havza	Hınıs/Erzurum	Homa/Denizli- Hüdavendigâr Vilayeti
Honaz/Denizli	Hoy/İran	İbradi (Aydıncık)/Antalya
İlca-i Saruhan	İncirli pazarı/Burdur-Konya Vilayeti	İnelliballı(Kızılırmak)/ Çankırı
İnsuyu/Konya	İshaklı (Sultandağı)/Afyonkarahisar	İskefiye (Çarşıbaşı)/Trabzon

İskefsir	Karahisar Bağlılı	Karahisar-1 Nallu/Nallıhan
Karacaviran/Çankırı	Karalar/Suriye	Karasu/Sakarya-Sinop- Van
Karıpazarı (Orta)/Çankırı	Karlıkaya	Karpuzlu/Aydın
Kars Erzurum	Karyeş Özü	Katarsızı
Kavak	Kayacık/Manisa	Kelkit/Gümüşhane
Kızılbel/Zonguldak	Kızılkaya (Pazaravdan)/Burdur	Kocahisar Karaman
Kocahisar	Kocahisar-1 Karaman	Koru Pazarı Kalecik
Koyulcahisar	Koyulhisar/Sivas	Kuşözü
Küce-i Kebir	Kürtün/Gümüşhane	Livane/Erzurum Eyaleti
Mamuriye/İçel	Mazgirt/Elazığ-Tunceli	Mazun/Menteşe- Anadolu Eyaleti
Megri	Mendehorya (Kemaliye)/ Aydın Eyaleti	Mensuhatı Germiyan
Merzifonâbâd	Meydan/Bitlis	Milas/Muğla-Ordu
Müd	Nevahi-i Barçınlı	Oltu
Ovayüzü/Kastamonu	Pazarcık/Maraş-Sivas- Bilecik	Pelas
Pertek/Elazığ-Tunceli	Pınaz/Muğla	Pirluganda
Rumkale (Halfeti) /Şanlıurfa	Sakız/Urmiye-İran	Sarıçam/Adana Eyaleti

Sarıkavak	Sarıçayır/Hüdavendigâr Eyaleti	Sart/Manisa
Saruhan	Savur	Saz/Çorum
Selendi/Manisa-Aydın Vilayeti	Selmanlı	Serez
Seyitgazi/Eskişehir	Silifke/İçel	Sinanlı/Karaman Eyaleti
Siroz	Sisorta/Trabzon Eyaleti	Sivas
Sonisa/Amasya	Sorgun	Süleyman-ı Kebir /Karaman
Süleymanı Sağır	Şabanözü/Çankırı	Şavşat (Yeniköy)/Artvin
Şile	Şiran/Gümüşhane	Tahte'l-Tarik/Sivas
Vakf	Yağmurderesi/Gümüşhane	Yavebolu/Trabzon
Yavilce	Yenice-i Eflani	Yozgat
Yüreğir/Adana	Yürükanı Ankara	Yürükanı Araç /Kastamonu
Zara	Zerzene/Kastamonu	Zünnunâbâd/Kastamonu Vilayeti.

1.8. 130 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

130 akçe ile yapılan atamalar tüm atama kayıtları içerisinde en fazla karşılaşılan ikinci kazalardır. Bu yevmiye ile atanan ilmiye mensuplarının üçte ikisi daha önce de kadılık görevinde bulunurken üçte biri medreseden kazaya yani müderrislikten kadılığa geçmiştir. 130 akçe ile atama yapılan kazaların listesi:

	Ağlasun/Burdur	Ağrus (Atabey)/Isparta-Anadolu Eyaleti
Ahıska/Gürcistan	Ak Yörük	Akçay/Samsun
Akçe Şehir Bolu	Ake	Akkaya/Kastamonu
Akyörük	Aladağ/Adana-Konya	Amasra
Amasya-i Aydın (Değirmenbükü)/Aydın Eyaleti	Atina (Pazar)/Rize	Ayandon (Türkeli)/Sinop
Ayas ma'a Perendi	Ayrak	Azdavay/Kastamonu
Bacı/Polatlı	Bakras/Hatay	Banaz/Uşak
Barçınlı/Eskişehir	Bavilce	Bayburd Karaman
Bayramlı/Ordu	Bazı Gelengan	Behisni/Mısır
Belviran (Belören)/Adıyaman	Bitlis	Boğazlıyan
Bolvadin	Boyalı(Susuz)/Kastamonu Eyaleti	Bozkır (Siristad)/Karaman
Bozok	Bozok Sürgünü	Bozüyük Menteşe
Bozulus	Budaközü (Sungurlu)/Çorum	Bolaman (Lâleli)/Ordu
Cide	Çalâbâd	Çarşamba-i Bolu
Çarşamba-i Lazkiye/Denizli	Çay/Afyonkarahisar	Çemişgezek/Elazığ- Tunceli
Çukurca(Çal)/Hakkari	Daday/Kastamonu	Dağardı (Gebeler)/Kütahya
Demirciborlu/Manisa	Dergene	Develi
Dinek Keskini (Keskin)	Dodurga/Çorum-Çankırı	Domaniç
Düğer/Muğla	Ebulhayr/Ordu	Eflani/Karabük
Eflani Bolu	Efraz-ı Fenaris/Canik- Trabzon Eyaleti	Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti
Ekradlık	Emlak/Bozok-Canik- Manisa-Sivas	Erciş
Erciş ma'a Bekri	Ermenek	Eskihisar/Yatağan-Muğla

Eşme (Takmak – Elvanlar)/Uşak	Eyüb-İli/Niğde	Feke (Belenköy-Asmaca)/Adana
Fesligan Germe/Basra Vilayeti	Fırt ma’a Şami/Karesi	Finike/Antalya
Gedikçik/Sivas	Gelmeğad	Gercanis/Refahiye-Erzincan
Gerger/Adıyaman	Geyikler/Dinar	Geylan/İran
Gökâbâd/Muğla-Aydın Vilayeti	Gök Kesini	Gököbek
Gököyük	Guni Taşköprü	Gümüş
Gümüşâbâd	Günyüzü/Zulkadiriye Eyaleti	Hacı Bektaş
Hanı Cedid	Hasankeyf/Batman	Haseki
Havza	Hısnü’l-Ekrad/Suriye	Hisar Önü
Homa/Denizli-Hüdavendigar Vilayeti	Honaz/Denizli	Hopa
Hoyran (Kumdanlı)/Isparta	İbradi (Aydinkent)/Antalya	İlbeyi (Kazâbâd)
İnsuyu/Konya	İncirli pazarı/Burdur-Konya Vilayeti	İnsuyu/Konya
Ilıcai Bergama	Ilıcai Saruhan	İshaklı (Sultandağı)/Afyonkarahisar
İnegöl Aydın	Kalecik Kesini	Kalkanlı/İran
Karahisar-ı Nallu/Nallıhan-Ankara	Karaisalı (Çeçeli)/Adana	Kara Şehir
Karacaşehir	Karalar/Suriye	Karaman
Karaulus	Kargı/Çorum	Karıpazarı (Orta)/Çankırı
Karpuzlu/Aydın	Kars Erzurum	Karyeş ma’a Divan
Kaşıklı	Katar Sarayı	Kavak
Keçi Borlu	Kelkit/Gümüşhane	Kemer-i Hamid
Keşab/Giresun	Kınık ma’a Aziz	Kırili (Behramköyü)/Konya

Kırşehir	Kızılbel/Zonguldak	Koçhisar Gerede
Koçhisar Karman	Konur/Ankara Vilayeti	Koru Pazarı Kalecik
Koru Pazarı Kalecik	Köprü İli	Kupulihisar
Kurşunlu/Çankırı-Malatya	Kuyuluhisar	Kuruçay/Erzurum Vilayeti
Kürtün/Gümüşhane	Lazkiye El Arap	Mamuriye/İçel
Megri	Mandalyat/Aydın Eyaleti	Mensuhât-ı Germiyan
Mergüze	Merzifon	Merzifonâbâd
Mescidözü	Milan/Çankırı	Milas/Muğla-Ordu
Nevahi-i Ermenek	Nevahi-i Barcınlı	Nevahi-i Ermenek
Nizip/Antep-Halep Eyaleti	Nusaybin	Ortakçı
Ovayüzü/Kastamonu	Ökse/Samsun	Palu/Elazığ
Pazarcık	Pazarsuyu/Giresun	Pelas
Penek/Erzurum	Pertek/Elazığ-Tunceli	Pirluganda/Konya
Sahil/Sinop	Sarıçayır/Kocaeli	Sart/Manisa
Satılmış (Fatsa)/Ordu	Savur	Selendi/Manisa-Aydın Vilayeti
Seyitgazi/Eskişehir	Silifke/İçel	Sincanlı/Afyonkarahisar
Sivas	Sivas İli	Siroz
Sonisa/Amasya	Sorgun	Sorgun ma'a Bozok
Söğüt/Bilecik	Süleymanı Sağır	Süleymanı Kebir/Karaman
Sürmene	Şabanözü/Çankırı	Şarkipare/Sivas
Şahme	Şiran/Gümüşhane	Şücaeddin (Ulukışla)/Niğde
Tahte'l-Tarik	Tarğan	Tarahiye
Taşâbâd (Taşova)/Amasya	Taşköprü	Tazkırı
Terme/Samsun	Tarhala/Manisa	Torgan
Turgut/Konya	Ulak	Ulus (Kaldırım)/Bartın
Ünye/Ordu	Üzümlü/Erzincan	Yağmurderesi/Gümüşhane
Yarhisar (İlyasbey)/Bilecik	Yavilce	Yedidivan (Perşembe)/Zonguldak
Yeniceği Eflani	Yeniceği Eflani	Yerköy/Yozgatü

Yürükan-ı Araç/ Kastamonu	Yürükanı Taraklı Borlu	Zamantı (Elbaşı)/Kayseri
Zara/Sivas	Zeytün/Çorum	Zünnunâbâd/Kastamonu Vilayeti.

1.9. 150 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

Tespit edilen 633 kaza isminden 278 tanesine 150 akçe yevmiye ile kadı görevlendirilmiştir. Bu diğer yevmiyelerle karşılaştırıldığında en kalabalık kaza grubunu oluşturmaktadır. 150 akçeli kazaya atananların yaklaşık dörtte üçü başka kazadan buraya atanırken dörtte biri, bir medreseden bu kadılıklara atanmıştır. 150 akçe ile atama yapılan kazalar:

	Afşar/Isparta	Ağlasun/Burdur
Ağrus (Atabey)/Isparta- Anadolu Eyaleti	Ahıska/Gürcistan	Akçay/Samsun
Akçe il Yenişehir Aydın	Akçe Şehir Bolu	Akdağ/Yozgat
Akhisar-ı Gerede	Akhisar-ı Saruhan	Akkaya/Kastamonu
Akseki/Antalya	Akçeşehir Bolu	Aladağ/Adana-Konya
Alaşehir /Manisa	Amasra	Araç/Kastamonu
Arapkir/Malatya	Arpaz (Esenköy)/Nazilli	Artukâbâd (Artova)/Tokat
Atina (Pazar)/Rize	Ayandon (Türkeli)/Sinop	Ayasluğ (Efes- Selçuk)/İzmir
Ayaş	Azdavay/Kastamonu	Bafra
Bakras/Hatay	Balat/Aydın	Balyanbolu (Beydağ)/İzmir
Barcınlı	Barla	Başgelmiye
Bayburd-u Erzurum	Bayburd-u Karaman	Bayramiç/Çanakkale
Bayramlı/Ordu	Berles	Behisni/Mısır
Belviran (Belören)/Adıyaman	Banaz/Uşak	Beyşehir
Bigadiç/Balıkesir	Bitlis	Bozdoğan/Aydın
Bolvadin	Bor	Boyalı (Susuz)/

		Kastamonu Eyaleti
Bozkır (Siristad)/Karaman	Bozüyük/Menteşe- Aydın Vilayeti	Bozüyük Menteşe
Bozuluş	Budaközü (Sungurlu)/ Çorum	Bolaman (Lâleli)/Ordu
Burdur	Buhayra/Mısır	Cerbe ma'a Susa/Mısır
Cide	Circe	Çal/Denizli-Hakkari
Çalâbâd	Çan/Çanakkale	Çay
Çarşamba-i Lazkiye	Çarşamba-i Bolu	Çemişgezek/Elazığ-Tunceli
Çerkeş/Çankırı	Çine (Hamidâbâd- Kıroba)/Aydın	Çubukâbâd
Çukurca (Çal)/Hakkari Van Eyaleti	Daday/Kastamonu	Dalama (Karahayıt)/Aydın
Danişmendli/Karaman	Darende/Malatya	Dinek Keskini (Keskin)
Demirciborlu/Manisa	Develi	Devrek
Dodurga/Çorum-Çankırı	Doğanhisar/Konya	Domaniç/Bilecik
Düğer/Muğla	Eflani Bolu	Eflani Daday/Kastamonu
Efrazı Fenaris/Canik- Trabzon Eyaleti	Efteni/Bolu- Kastamonu Eyaleti	Eğrigöz
Anduğu (Ortaköy- Altınhisar)/Niğde	Eğir (Kemaliye)/Erzincan	Ekradlık
Ermenek	Eskil/Aksaray	Esküli
Eşved	Eyübeli	Ezine-i Lazkiye
Fesligan Germe/ Basra Vilayeti	Finike	Gedikcik
Gelmeğad?	Gercanis/Refahiye- Erzincan	Gerger/Adıyaman
Geyve/Sakarya	Ginoli	Giresun
Gökâbâd (Gökova)/Muğla	Gölpazarı/Bilecik	Göhlisar-ı Hamid
Gölpazar-ı Bolu	Göhlisar-ı Karaağaç	Gönye/Trabzon Eyaleti
Gümüş	Günyüzü (Kozagaç)/	Güvercinlik/Çanakkale-

	Eskişehir	Adana
Güzelcehisar Menemen	Hacı Bektaş	Haleb Ve Aclun/Suriye
Hanı Cedid	Hasköy/Muş-Ardahan	Havza
Hısnı Keyf	Hısn-ı Mansur/Adıyaman	Hısnu'l-Ekrad
Hisar Önü	Hisar İli	Homa/Denizli- Hüdavendigâr Vilayeti
Hoşalay (Doğankent)/ Kastamanu	Hoyran (Kumdanlı)/ Isparta	Humus/Suriye Vilayeti
İlçei Bergama	İlbeyi	İlçe-i Ömer
Ilıca-i Saruan	İnegöl Aydın	İnelliballı (Kızılırmak)/ Çankırı
İshaklı (Sultandağı)/ Afyonkarahisar	İskilib	Kalecik
Kalecik Keskinî	Kalkanlı/İran	Kara Ağaç Gölhisar
Karahisar-ı Nallu/Nallıhan	Karahisar-ı Teke (Serik)/ Antalya	Karahisar-ı Demürlü/ Çorum
Karaisalı	Karaova/Muğla ma'a Bodrum	Karaşehir
Kara Ulus	Karaağaç Gölhisar	Karaca Şehir
Karaman	Kargu	Karıpazarı (Orta)/Çankırı
Kars Erzurum	Kars-ı Zulkadiriyye	Kaş
Kaşıklı	Kayacık/Manisa	Keçiborlu/Isparta
Kelkit/Gümüşhane	Kemah/Erzincan	Kemerî Hamid
Kengri	Kınık ma'a Aziz	Kınık ma'a Üzeyir
Kıranlı	Kırşehir	Kırşehir
Kızılhisar	Koçhisar-ı Gerede	Korupazarı Kalecik
Korupazarı/Çankırı- Bozok Eyaleti	Köşk/Aydın	Kula
Kurşunlu/Çankırı-Malatya	Kus	Küce-i Kebir
Kürtün/Gümüşhane	Larende/Karaman	Lazkiye El Arab
Manavgat	Mandalyat/Aydın Eyaleti	Mandıçe/Aydın Vilayeti

Marmara/Balıkesir	Mecidözü	Mekri
Mengen	Mapavri (Çayeli)/Rize	Merzifon
Merzifonâbâd	Mesadlı	Mihaliçcik
Milan/Çankırı	Milas/Muğla-Ordu	Minye
Muğla	Musl	Nevahi-i Alaiye
Nevahi-i Bergama	Nevahi-i Ermenek	Nusaybin
Of	Oniki Divan	Orta Pare?
Osmancık	Ökse/Samsun	Palu/Elazığ
Palu-yu Bolu	Palu-Yu Hamid	Pazar Suyu
Pazarcık/Maraş-Sivas-Bilecik	Pebas	Pirluganda/Konya
Pınaz/Muğla	Rize	Rumkale (Halfeti)/Şanlıurfa
Sahil/Sinop	Samako/Kastamonu?	Samsun
Sandıklı	Sarı Kavak ma'a Karataş/ Konya Vilayeti	Saruhan
Saz/Çorum	Seferihisar Günyüzü	Senir ma'a Duşenme/ Antalya
Seyitgazi/Eskişehir	Seydişehir	Sahil/Sinop
Silifke/İçel	Sincanlı/Afyonkarahisar	Sis
Sivas İli	Siverek	Sorgun ma'a Yozgat
Subulca	Sulu\Musul	Sürmene
Şabanözü/Çankırı	Şiran/Gümüşhane	Şuhud/Afyonkarahisar
Şücaeddin (Ulukışla)/Niğde	Talma	Taşâbâd
Taşköprü	Tazkırı	Tırhala
Timurcubolu	Tokat	Torul/Gümüşhane
Trablusgarp	Turhal/Tokat	Ula (Gökâbâd)/Muğla
Ulak	Uluborlu/Isparta	Ulus (Kaldırım)/Bartın
Ünye	Üzümlü/Erzincan	Vakıf/Denizli
Van	Viranşehir/Şanlıurfa	Yarhisar (İlyasbey)/Bilecik
Yavebolu/Trabzon	Yedidivan (Perşembe)/ Zonguldak	Yenişehir

Yerkesik/Muğla	Yurdapare	Yüreğir/Adana
Yürükanı Ankara	Yürükanı Araç	Yürükanı Taraklı Borlu
Yüzdepare?	Zamantı (Elbaşı)/Kayseri	Zara/Sivas
Zeytün/Çorum	Zünnunâbâd/Kastamonu Vilayeti	

1.10. 200 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

200 akçe yevmiye ile atama yapılan 208 adet kaza tespit edilmiştir. Bu kazaların listesi aşağıda sunulmuştur:

	Adala (Karataş)/ Manisa	Afşar/Isparta
Ağrus (Atabey)/Isparta- Anadolu Eyaleti	Akçeşehir Aydın	Akdağ/Yozgat
Akhisar Geyve/Sakarya	Akhisar-ı Saruhan	Aksaray
Akşehir	Alaçam/Samsun	Aladağ/Adana-Konya
Alaiye	Araç/Kastamonu	Arapkir/Malatya
Arım/Samsun	Artukâbâd (Artova)/ Tokat	Ayandon (Türkeli)/Sinop
Ayasluğ (Efes-Selçuk)/İzmir	Ayaş	Azdavay/Kastamonu
Bafa (Çamiçi)/Muğla	Bafra	Bakras/Hatay
Balat/Aydın	Balyanbolu (Beydağ)/ İzmir	Basra
Baş Gelmeye	Bayburd Erzurum	Bayramiç/Çanakkale
Behisni/Mısır	Belviran (Belören)/ Adıyaman	Benisuveyf/Mısır
Benderekli	Bergama Besni/ Adıyaman	Beyrut
Beyşehir	Beyşehir-i Aydın	Biga/Çanakkale
Bigadiç/Balıkesir	Biretû'l-Fırat	Bor
Bozdoğan/Aydın	Bozok	Bozok Sürgünü
Bozüyük/Menteşe-	Bozulus	Buhayra/Mısır

Aydın Vilayeti-ü Menteşe		
Burdur	Cerbe ma'a Susa/Mısır	Cizretü'l-Ekrad
Cide	Circa	Çal/Denizli-Hakkari
Çemişgezek/Elazığ-Tunceli	Çepni/Trabzon-Sivas	Çerkeş/Çankırı
Çine (Hamidâbâd-Kiroba)/ Aydın	Çorum	Çubukâbâd
Çukurca(Çal)/Hakkari Van Eyaleti	Daday/Kastamonu	Danişmendli/Karaman
Darende/Malatya	Demirci/Manisa	Devrek
Dinek Keskini (Keskin)	Diyorgi	Dodurga/Çorum- Çankırı
Domaniç	Durgani	Eflani Daday/Kastamonu
Eğirdir	Eğin (Kemaliye)/ Erzincan	Ekradlık
Elmalı	Ereğli	Ereğli Karaman
Eriha/Suriye	Ermenek	Erzincan
Eskişehir	Ezinei Ayasluğ	Ezine-i Lazkiye
Gerede	Geyikler/Dinar	Geyve/Sakarya
Giresun	Göl Pazarı/Bilecik Bolu	Göhlisar-ı Hamid
Göneni Karesi	Gördek (Kırkağaç)/ Manisa	Gönen-i Karesi
Gürün/Sivas	Güvercinlik/Çanakkale -Adana	Güzelcehisar Menemen
Haleb (Türükan)	Harem/Beyrut	Harabat
Harem/Beyrut	Havza	Hısnı Keyfa
Hısnı Mansur	Hoş Alay	Hoyran (Kumdanlı)/Isparta
Humus/Suriye Vilayeti	Ilgun/Konya	Isparta
İncir	İskenderiye	İskilip

Kal'ai Sultaniye	Kalecik Keskini	Kalkanlı/İran
Kara Ağaç Gölhisar	Kara Burun ma'a Madran	Karahisar-ı Teke (Serik)/Antalya
Kara Ulus	Karaâbâd	Karaca Şehir
Kars-ı Zülkadiriye	Kaş	Kazâbâd (Pazar)/Tokat
Kebsud	Kemah/Erzincan	Kengri
Kerkük	Kırşehir	Kızılhisar/Denizli- İzmir
Koçhisar Gerede	Koru Pazarı/Çankırı	Köşk/Aydın
Köyceğiz	Kula	Kürtün/Gümüşhane
Larende/Karaman	Lazkiye/Denizli	Lazkiye-i Arab
Manavgat	Mandiçe/Aydın Vilayeti	ma'arretü'l-Masreyn
Marmara/Balıkesir	Masuli	Mengen
Menzile/Mısır	Mihalıçcik	Milas/Muğla-Ordu
Minye	Muğla	Murtazaâbâd
Musul	Nevahi-yi Alaiye	Nevahi-yi Bergama
Nevahi-i Ermenek	Niksar	Of
Olgun	On İki Divan	Ortapare
Osmancık	Palu/Elazığ	Pebas
Rize	Safed/Beyrut	Sakad
Samako/Kastamonu	Samsun	Sandıklı
Seferihisar Gün Yüzü	Sehrin	Senir ma'a Duşenme/ Antalya
Sermin/Halep	Seydişehir	Seydigazi
Sındırgı/Balıkesir	Simav/Kütahya	Sandıklı
Sis	Subulca	Sultanhisarı
Sürmene	Şurba	Taraklıborlu (Safranbolu)/ Karabük
Taraklı Yenicesi	Tarsus	Taşköprü
Timurcuborlu	Tokat	Torul/Gümüşhane

Tosya	Türkman Haleb	Uluborlu/Isparta
Ulus	Ürgüp	Van
Viranşehir/Şanlıurfa	Yalvaç/Isparta	Yavebolu/Trabzon
Yedidivan(Perşembe)/Zonguldak	Yenişehir Aydın	Yeniceî Taraklı
Yenişehir-i Aydın	Yerkesik/Muğla	Yürükanî Ankara
Zara/Sivas	Zeytün/Çorum	Zile/Tokat.

1.11. 300 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

300 akçe yevmiyeden itibaren kaza sayılarında ciddi oranda düşüş olmaktadır. Bu durum ilmiye tarikinde yığılmalara sebebiyet vermiş ve mülazemet sürelerinin artmasına ayrıca yatay yönlü hareketlere sebebiyet vermiştir. Bir üst kadılığın boşalmasını beklemek istemeyen kadılar aynı yevmiye ile tekrar atanmayı tercih etmişlerdir. 300 akçe ile atama yapılan 146 adet kadılık tespit edilmiştir:

	Afşar/Isparta	Akhisar-ı Saruhan
Akhisar Sarıçam	Akhisar-ı Geyve	Akdağ/Yozgat
Aksaray	Akşehir/Konya	Alaiye
Alaşehir/Manisa	Amasya	Ane Ve Hit
Antalya	Arem	Ayaş
Ayazmend (Altınova)/ Balıkesir	Bafa (Çamiçi)/Muğla?	Basra
Bayburd Erzurum	Bayramiç/Çanakkale	Berğama
Bayramlı/Ordu	Belbis/Mısır	Benderekli
Benisuveyf/Mısır	Beyrut	Beyşehir
Bigadiç/Balıkesir	Biretül Fırat	Bitlis
Boğaziç (Boğaziçi?)/İzmir	Bor	Bozdoğan/Aydın
Buhayra/Mısır	Cezire-i Şenduyıl	Çamardı/Niğde
Çerkeş/Çankırı	Çorum	Çubukâbâd
Devrek	Diyorgi	Durgani?
Dursun	Eğîn (Kemaliye)/Erzincan	Elmalı

Ereğli Karaman	Eriha/Suriye	Eskişehir
Erzincan	Ezine- Kazdağı	Ezine-i Ayasluğ
Ezine-i Lazkiye	Ezleb	Gediz/Kütahya
Gerede	Geyve/Sakarya	Göhlhisar-ı Hamid
Gönen/Balıkesir	Göneni Karesi	Gördek (Kırkağaç)/Manisa
Gördes/Manisa	Göynük	Gül/Kerkük
Günanı Karesi	Gürün/Sivas	Hama/Suriye
Harabet/Suriye	Harem/Beyrut	Harput
Isparta	İskilip	İskenderiye
İznik	Kalai Sultaniye	Karaağaç Göhlhisar
Karaağaç Yalvaç	Karahisar-ı Şarki	Karahisarı Sahib
Karahisarı Şarki	Karaağaç Yalvaç	Karâbâd
Karasu/Sakarya-Sinop-Van	Karsı Dulkadiyye	Kaş
Kazâbâd (Pazar)/Tokat	Kazdağı	Kebsut
Kengri	Köşk/Aydın	Kudus
Kula	Küre-i Nühas	Labseki
Ladik/Samsun	Larende/Karaman	Lazkiye-i Denizli
Lefke (Osmaneli)/Bilecik	ma'arretü'l-Mısreyn	Mansure
Malatya	Menzile/Mısır	Mihalıçcık
Murtazaâbâd	Milan/Çankırı	Minye
Murtazaâbâd (Mürted)/Akıncılar	Nevahi-i Alaiye	Nevahi-i Ermenek
Nevahi-i Bergama	Nif/Kemalpaşa	Niğde
Niksar	Of	On İki Divan
Pebas	Rumkala	Rize Safed/Beyrut
Saferihisar Çeşme	Samako/Kastamonu?	Samsun
Sandıklı	Sart/Manisa	Seferihisar Çeşme
Seferihisar Günyüzü	Serulus?	Seydişehir
Sındırgı/Balıkesir	Simav/Kütahya	Sivas
Şeyhlü/Samsun	Taraklıborlu (Safranbolu)/ Karabük	Tarsus

Taşköprü	Tavas (Yarangüme)/Denizli	Tavusker/Erzurum
Timurcu	Torul/Gümüşhane	Tosya/Kastamonu
Tozlu	Trabzon	Tunus
Turhan	Tuzla/Çanakkale	Uşak
Uşak	Ürgüp	Van
Viranşehir/Şanlıurfa	Yabanâbâd (Kızılcahamam)/Ankara	Yürükani Ankara
Zile/Tokat.		

1.12. 400 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

Tespit edilen 82 adet 400 akçe ile atama yapılan kazaların listesi aşağıda sunulmuştur:

Ağlasun/Burdur	Akhisar-ı Saruhan	
Akşehir/Konya	Alaşehir/Manisa	Amasya
Antakya	Antalya	Ayaş
Ayazmend (Altınova)/Balıkesir	Ayrak	Basra
Belbis/Mısır	Bergama	Beyşehir
Biretülîrat (Birecik)/Şanlıurfa	Cestan ma'a Cevarız	Demirci/Manisa
Demirciborlu/Manisa	Elmalı	Ereğli Karaman
Erzincan	Ezine	Ezinei Ayaşluğ
Ezinei Kazdağı	Ezine-i Lazkiye	Gerger/Adıyaman
Gördes/Manisa	Göynük	Guni Taşköprü
Gülnar/İçel- Karaman Eyaleti	Hama/Suriye	Harem/Beyrut
Isparta	İskilipi	İznik
Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar)	Karahisarı Şarki	Karaburun (Ahurlu)/İzmir
Karacahisar-ı Şarki	Kastamonu	Kazdağı

Kengri	Kestel/Bursa	Kilis
Koru Pazarı/Çankırı	Kula	Küre-i Nühas
Lapseki/Çanakkale	Larende/Karaman	Lazkiye-i Denizli
Malatya	Mendehorya (Kemaliye)/ Aydın Eyaleti	Merzifonâbâd
Mihalıçcık	Musul	Nif/Kemalpaşa
Niğde	Oniki Divan	Seferihisar Çeşme
Sekud	Simav/Kütahya	Sivas
Şeyhlu	Taraklıborlu (Safranbolu)/Karabük	Tarhala/Manisa
Tavas (Yarangüme)/Denizli	Terme/Samsun	Tokat
Tosya	Trabzon	Tunus
Tuzla/Çanakkale	Uşak	Viranşehir/Şanlıurfa
Yabanâbâd (Kızılcahamam)/Ankara	Yavilce/Antakya	Yeni İl
Yürükan-ı Ankara	Zile/Tokat.	

1.13. 450 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

400 ve 450 akçeli kazalar hemen hemen birbirinin aynısı gibidir. Mevleviyet payesi alamayan kadılar buraya kadar yükselebilmiş buradan ancak yatay hareket edebilmişlerdir.

Alaşehir / Manisa	Antakya	
Antalya	Beyşehir	Dimyat/Mısır
Ezine	Ezine-i Kazdağı	İznik
Karahisar-ı Şarki	Kastamonu	Kestel/Bursa
Kilis	Musul	Niğde
Niğde	Reşid/Mısır	Seferihisar Çeşme
Trabzon	Yabanâbâd (Kızılcahamam)/Ankara	Yeniil/Bozok Eyaleti.

1.14. 499 Akçe ile Atama Yapılan Kazalar

500 akçeli kazalar mevleviyet payesinde bulunduğu ve bu dereceli kazalara atama yapmak Şeyhülislam uhdesinde olduğundan Kadıasker tarafından yapılan atamalar 499 akçe ile sınırlandırılmıştır. Kadıasker tarafından ataması gerçekleştirilen 499 akçeli kazaların sayısı 20 olarak tespit edilmiştir:

Alaşehir/Manisa	Antakya	Antalya
Demirci/Manisa	Dimyat/Mısır	Ezine-i Kazdağı
Harabet/Suriye	İznik	Karahisar-ı Şarki
Kastamonu	Kestel/Bursa	Kilis
Küre-i Nühas	Larende/Karaman	Mahle El Kebiri
Niğde	Reşid/Mısır	Trabzon
Tarhala/Manisa	Taşâbâd (Taşova)/Amasya	

2. Medreseler

Medreseler, Osmanlı ilmiye teşkilatının yegane insan kaynağı olması ve toplumun değişik katmanlarından gelen yeteneklerin seçilerek desteklenmesi, şekillendirilmesi ve istenilen niteliğe getirilerek siyasi ve idari kadroda ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirmesi gibi önemli bir fonksiyonu icra etmeleri yönünden önemlidir.

İcra ettiği fonksiyon ve ilmiye sınıfının biricik kaynağı olması sebebiyle medreselerde verilen eğitim ve söz konusu eğitimi verecek kişiler merkezi otoritenin sıkı takibine tabi tutulmuştur. Medreseler de tıpkı kadılıklar gibi belli bir meratibe sahip olmuş, bu meratibe göre sınıflandırılan medreselerde görev almak isteyenlerin belli özelliklere sahip olmaları beklenmiştir.⁵¹⁴

Osmanlı medrese sistemi ders programına göre şekillenmiştir. Bu program üç kategoride şekillenmiştir. Dönemsel olarak; kuruluş dönemi medreseleri, Fatih ve Kanuni

⁵¹⁴ H. Akgündüz, a.g.e., s.459-461.

dönemi medreseleri şeklinde belirginleşmiştir.⁵¹⁵ Kuruluş dönemi medreseleri de okutulan ders içeriğine göre üçe ayrılmış, ders programında Telvih, Miftah, Haşiye-i Tecrid okutulmuştur.⁵¹⁶ Bunların dışında Sarf ve Nahiv okutan medreselerin bulunduğu da belirtilmektedir. Fatih dönemi medreseleri ise Haşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Dahil, Sahn-ı Seman olmak üzere 5 sınıfa ayrılmıştır.⁵¹⁷ Bunlar sırasıyla 20, 30, 40, 50 ve 60 akçe yevmiyeye sahip olan müderrislerin görev aldığı medreselerdir.⁵¹⁸ Kanuni döneminde ve daha sonraki dönemde medrese kategori sayısı küçük değişikliklere maruz kalmış ise de genel mantık olarak medreselerin derecelendirmesinde müderrise verilen yevmiye ile medresenin payesi doğru orantılı olarak kabul görmüştür.⁵¹⁹

Bu sınıflandırma içine girmeyen, sıbyan mektebi ile 20'li medreseler olan Haşiye-i Tecrid medreseleri arasında bulunan, kaynaklara göre kadı ve kadıasker denetlemesine tabi olan, “buk'a” olarak isimlendirilen medreseler de bulunmaktadır.⁵²⁰ Ancak söz konusu medreselerin müderris atamalarının kadıasker ruznamçelerinde bulunmamalarından ve daha çok atanacak kişilerin özellikleri vâkıf tarafından belirlendiğinden dolayı, vakıf mütevellisi tarafından kadı denetimine tabi olmak üzere görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Görevlendirilen müderris ma'aşları da vakfiyelerce belirlenmiş ve klasik Osmanlı medâris-i sâmiye adı verilen meratibin dışında bir ücretlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Örneğin Konya Ahmet oğlu Nakibzâde Hacı İbrahîm Efendi Medresesi vakfiyesinde⁵²¹ ve el-Hâcc Mehmet Ağa bin el-Hâc Halil Vakfiyesinde,⁵²² Müderrise yevmi 10 akçe verilmesi belirtilmiştir. Müderris ücretleri yevmi olarak belirtilirken bazı vakfiyelerde senevi 10, 30, 60, 120 gurus gibi ücretlendirmeler de Buk'a medreseleri için söz konusudur.⁵²³ Bazı

⁵¹⁵ Hızlı, a.g.e., s.40.

⁵¹⁶ Baltacı, a.g.e., s. 47.

⁵¹⁷ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s.72-73.

⁵¹⁸ Veli Sırım, “Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c.1, Muş Alparslan Üniversitesi 2012, s.562.

⁵¹⁹ XVII. yüzyıldaki sıralamayı Abdurrahman Abdi Paşa şu şekilde ifade etmektedir: “ Ve müderrislerden Süleymâniyye müderrisleri mûsıla-i Süleymâniyye müderrislerine tasarrud eder ve mûsıla-i Süleymâniyye müderrisleri altmışlı müderrislere tasaddur eder. Ve altmışlı müderrisler sahn müderrislerine tasaddur eder ve mûsıla-i sahn müderrisleri dâhil müderrislerine tasaddur eder ve dâhil müderrisleri hâric müderrislerine tasaddur eder. Ve hâric müderrisleri kuzât-ı kasabâta tasaddur eder...” *Abdurrahmân Abdi Paşa Kanunnâmesi*, s.60-61.

⁵²⁰ İpşirli, “Buk'a”, c.6. *DİA*, İstanbul 1992, s.386-387.

⁵²¹ VGMA, nr. 590, 174/191.

⁵²² VGMA, nr. 580, 171/179.

⁵²³ İpşirli, “Buk'a”, s.386-387.

vakfiyelerde ise ücret net olarak belirtilmek yerine vakfın gelirinin üçte biri, yarısı veya tamamı şeklinde belirtilmiştir.

Osmanlı klasik medrese derecelendirme sisteminde Hariç Ellili medreselerin yukarısında kalan medreseler kadıasker yetki alanının dışında kalmaktadır. Bunun altındaki medreselerin müderris atama işlemleri kadıaskerlik tarafından yürütülmüştür. Medreseler de tıpkı kadılık gibi bir payeye sahip olmuşlardır. Ancak kazalarda görülen aynı kazaya farklı ücretlerle görevlendirilen kadıların bulunması gibi medreselerde de, bir medreseye farklı ücretlerle müderris atamasının yapıldığı görülmektedir. Bu durum medreselerin bir dereceye sahip olması ile birlikte esas belirleyici olanın medreseye atanan müderrisin elde ettiği derece olduğunu göstermektedir. Bu durumu doğrulayıcı bilgileri XVI. yüzyıl Bursa medreseleri üzerinden Hızlı da vermektedir.⁵²⁴ Söz konusu durumu XVII. yüzyıl için gösteren tablo Ek 2 de sunulmuştur: Bursa Hayrettin Paşa Medresesi'ne 1077 Receb'inde/Aralık 1666 mülazımlıktan atanan Mevlana Muhammed Mustafa el Akhisari⁵²⁵ ve 1079 Rebîü'l-evvel'inde/Eylül 1668 atanan Mustafa Mehmet 20 akçe ile bu göreve atanmışken;⁵²⁶ 25 Akçe ile Üsküdar Halil Paşa Medresesi'nden munfasıl İbrahim, 1079 Cemaziye'l-evvelinde/Ekim 1668 aynı göreve 30 akçe ile tayin olmuştur. Nazilli Eyne Bey Medresesi'ne 1076 Safer'inde/Ağustos 1665 20 Akçe ile Alemşah Medresesi'nden munfasıl Muharrem, 25 akçe ile;⁵²⁷ 1079 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1668 Bursa Sünbül Ağa Medresesi'nden munfasıl Hüseyin ise 50 akçeyle atanmıştır.⁵²⁸ Bursa Cafer Ağa Medresesi'ne mülazımlıktan atanan İbrahim, 1076 Cemâziye'l-ahir'esinde/Aralık 1665 25 akçe ile;⁵²⁹ 1077 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1666 Mevlana es-Seyyid Ahmet 30 akçe ile⁵³⁰ ve diğer bir atama da 1079 Cemâziye'l-ahir'esinde Şeyhülislam işareti ile 40 akçe ile gerçekleşmiştir.⁵³¹ İznik Cafer Ağa Medresesi'ne 1077/1666, 1078/1667 ve 1079/1668

⁵²⁴ Hızlı, a.g.e., s.46.

⁵²⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 44.

⁵²⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 43.

⁵²⁷ MA, AKR, 435/1, Vr. 31.

⁵²⁸ MA, AKR, 437/3, Vr. 44.

⁵²⁹ MA, AKR, 435/1, Vr. 28.

⁵³⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 43.

⁵³¹ MA, AKR, 437/3, Vr. 44.

tarihlerinde atanan Mevlana Musa,⁵³² Mevlana Mustafa,⁵³³ Mevlana Ahmet⁵³⁴ ve Mustafa⁵³⁵ 20 akçeli medreselerden gelip 25 akçe ile görevlendirilmişken; 30 akçeli Üsküdar Şeyhi Efendi Medresesi'nden münfasıl İbrahim, Şeyhülislam işareti ile 40 akçeli olarak görevlendirilmiştir.⁵³⁶ Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte aşağıdaki medreselere atanan müderrislerin alacakları ücreti gösteren tablo incelendiğinde, farklı ücretlerle aynı medreseye yapılan atama kayıtları detaylı bir şekilde görülebilecektir.⁵³⁷

1574 tarihine kadar müderris, mevâli ve müftülerin atamaları kadiasker arzı ile veziriazam tarafından yapılırken bu tarihten sonra 40 akçeden yukarı müderrislerin atamaları ve mevâli denen büyük kadıların atamalarının, Veziriazam aracılığı ile Padişaha arzı, Şeyhülislamlara bırakıldığı ifade edilmektedir.⁵³⁸ Ancak ruznamçeler incelendiğinde 40 akçeden yukarı dereceli müderris atamalarının da bulunduğu görülmektedir. XVII. yüzyıl Anadolu Ruznamçelerinde 50 akçeli⁵³⁹ ve 60 akçeli⁵⁴⁰ medreselere atama kaydı bolca bulunmaktadır. Ancak söz konusu medreseler “*Bilâd-ı Selâse*”⁵⁴¹ olarak adlandırılan Bursa, Edirne ve İstanbul dışındaki medreselerdir.⁵⁴²

Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçelerinde 41 ayrı merkezde olmak üzere toplam 640 medrese tespit edilmiştir. Medreselerin Bursa, İstanbul ve İznik çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bursa ve İstanbul, Bilâd-ı Selâse şehirlerinden olduğundan buradaki medreselerin 50 ve daha yukarı yevmiyeli olanları araştırmaya konu olan Ruznamçelerde bulunmamaktadır. İstanbul ve Edirne Medreseleri Rumeli Kadiaskerliği büyesinde olmasına rağmen buradan ayrılanların Anadolu'da bir göreve atanması durumunda eski görev yerleri belirtildiğinden Anadolu Ruznamçelerinde yer bulmuştur. Tespit edilen

⁵³² MA, AKR, 436/2, Vr. 44.

⁵³³ MA, AKR, 436/2, Vr. 45.

⁵³⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 46.

⁵³⁵ MA, AKR, 437/3, Vr. 43.

⁵³⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 46.

⁵³⁷ Ek 4'te Medreselere hangi yevmiye ve derece üzerinden atama yapıldığını toplu takip etmek mümkündür.

⁵³⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.186.

⁵³⁹ MA, AKR, 435/1, Vr. 28-29-30-31; MA, AKR, 436/2, Vr. 43-44-45-46; MA, AKR, 437/3, Vr. 44; MA, AKR, 438/4, Vr. 37-40-41-42.

⁵⁴⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 30-31; MA, AKR, 436/2, Vr. 45; MA, AKR, 438/4, Vr. 36-37-38-39-40.

⁵⁴¹ Bilâd-ı Selâse terimi için bkz. Mehmet İpşirli, “Bilâd-ı Selâse”, *DİA*, c.6. s.151-152.

⁵⁴² XVII. yüzyıl müverrihlerinden Abdurrahman Abdi Paşa'nın Kanunnamesinde Kadiaskerin “*yigirmi, yigirmi beş, otuz ve kırk medreseler ve kendi taraflarına müte'allik olan ba'zı mahallin cihet ve tevliyet makulesin tevcih edegelmişlerdir.*” denilmektedir. *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, s. 62.

medreselerden 234'ü Bursa, 146'sı İstanbul, 59'u İznik, 86'sı Üsküdar ve 115'i ise muhtelif merkezlerdedir. Aşağıda yevmiye ve bulundukları yere göre medrese listesi verilmiştir.

2.1. 20 Akçe ile Atama Yapılan Medreseler

Medresenin ilk basamağı olan ve tamamı mesleğe yeni başlayan müderrislerin atandığı 20 akçeli medreselerin sayısı 174 olarak tespit edilmiştir. Dağılımda birinci sırayı 72 medrese ile Bursa, ikinci sırayı 54 medrese ile İstanbul almıştır. Üçüncü sırada 17 medrese ile Edirne bulunmaktadır. İznik ve Üsküdar'da 13'er medrese, Gelibolu 'da 2, Kastamonu, Çankırı ve Silifke'de ise birer medrese kaydına rastlanmıştır.

Bursa

Abbas Ağa Medresesi	Abdulkerim Medresesi	Adem Ağa Medresesi
Ahi Yakub Medresesi	Ahmet Ağa Medresesi	Ahmet Bey Medresesi
Ahmet Gazi Medresesi	Ahmet Kadı Medresesi	Ali Bey Medresesi
Ata Bey Medresesi	Aydın Paşa Medresesi	Baba Efendi Medresesi
Bahaeddin Medresesi	Başcı İbrahim Medresesi	Bayezid Han Medresesi
Bayezid Paşa Medresesi	Bayram Çelebi Medresesi	Burhaneddin Medresesi
Cafer Bey Medresesi	Cevheriye Medresesi	Çakmakiyye Medresesi
Derviş Efendi Medresesi	Durmuş Bey Medresesi	Ebu Ali Medresesi
Efdal Efendi Medresesi	El-Hac Murad Medresesi	Esediyе Medresesi
Eyüp Paşa Medresesi	Ferhad Ağa Medresesi	Ferruh Ağa Medresesi
Fethi Bey Medresesi	Gülfam Medresesi	Gülşenizâde Medresesi
Gümüşzâde Medresesi	Güzelce Hasan Medresesi	Hacı Rüstem Medresesi
Halil Paşa Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi	Hekim Paşa Medresesi
Hızır Bey Medresesi	Hoca Derviş Medresesi	Hoca Efendi Medresesi
Hoca Hayreddin Medresesi	Hocapiri Medresesi	İbrahim Bey Medresesi
İlyas Bey Medresesi	İlyas Paşa Medresesi	İzzeddin Medresesi
Kadı Efendi Medresesi	Kadı Nasrullah Medresesi	Lami Çelebi Medresesi
Mahmud Bey Medresesi	Mehmet Bey Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi
Nurullah Efendi Medresesi	Pervane Bey Medresesi	Piri Bey Medresesi

Piri Hoca Medresesi	Piri Paşa Medresesi	Salihîye Medresesi
Selimiye Medresesi	Selimşah Medresesi	Sinan Ağa Medresesi
Sinan Paşa Medresesi	Sinan Paşa Medresesi	Sünbul Ağa Medresesi
Taczâde Medresesi	Taceddin Medresesi	Tahmasiye Medresesi
Timuriye Medresesi	Yakub Bey Medresesi	Zeyni Çelebi Medresesi
Edirne		
Abdullah Ağa Medresesi	Ali Paşa Medresesi	Dizdariye Medresesi
Hacı Hüsâm Medresesi	Hasan Medresesi	Hatib İlyas Medresesi
Hüsamiye Medresesi	İbrahim Çelebi Medresesi	İbrahim Paşa Medresesi
İlmüddin Medresesi	Kadı Hüsâm Medresesi	Nureddin Medresesi
Oruç Paşa Medresesi	Saidiye Medresesi	Seyyid Abdalbaki Medresesi
Sülayman Ağa Medresesi	Veli Dede Medresesi	
Gelibolu		
Halil Bey Medresesi	Sadık Ağa Medresesi	
İstanbul		
Abdurrahim Paşa Medresesi	Abdurrahman Paşa Medresesi	Ahi Çelebi Medresesi
Ahmet Paşa Medresesi	Ali Çavuş Medresesi	Ali Paşa Medresesi
Cafer Paşa Medresesi	Cenabi Efendi Medresesi	Çeri Başı Medresesi
Derviş Paşa Medresesi	El Hac Kadiri Medresesi	Emin Ali Medresesi
Fazıl Efendi Medresesi	Fenari Ahmet Paşa Medresesi	Firuz Ağa Medresesi
Hafız Ahmet Medresesi	Halil Bey Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hayali Efendi Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi	Helvacı Paşa Medresesi
Hızır Çavuş Medresesi	Hoca Selim Medresesi	İbrahim Çavuş Medresesi
İbrahim Paşa Medresesi	İmam Sultan Medresesi	İshak Çelebi Medresesi
İvaz Ağa Medresesi	Kadı Hayreddin Medresesi	Kadı Muhyiddin Medresesi
Kasab İlyas Medresesi	Kasım Ağa Medresesi	Manisalı Çelebi Medresesi
Molla Muhyiddin Medresesi	Muid Ahmet Medresesi	Musa Bey Medresesi

Mustafa Ağa Medresesi	Mustafa Ali Medresesi	Mustafa Efendi Medresesi
Piri Paşa Medresesi	Rukneddin Medresesi	Sadık Bey Medresesi
Safiye Hatun Medresesi	Saidi Efendi Medresesi	Salih Ağa Medresesi
Saruhan Paşa Medresesi	Sebzeci Baş Medresesi	Selim Ağa Medresesi
Sukcî Paş Medresesi	Süleyman Paşa Medresesi	Şah Melik Medresesi
Şeyh Rüstem? Medresesi	Şeyhülharam Medresesi	Zatî Çelebi Medresesi
İznik		
Turhan Bey Medresesi	Veli Bey Medresesi	Davut Ağa Medresesi
Eşrefzâde Medresesi	Ferhiyye Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hoca Ali Medresesi	İskender Çelebi Medresesi	Piri Çelebi Medresesi
Resul Efendi Medresesi	Serhan Medresesi	Şaban Ağa Medresesi
Timuriye Medresesi		
Kastamonu		
Yenice Medresesi		
Kengri		
Şeyhülharam Medresesi		
Silifke		
Ahmet Bey Medresesi		
Sofya?		
İbrahim Bey Medresesi		
Üsküdar		
Abbas Ağa Medresesi	Fazlullah Ağa Medresesi	Süleyman Medresesi
Şehabeddin Medresesi	Şemseddin Efendi Medresesi	Bahaeddin Medresesi
Davut Ağa Medresesi	Hacı Paşa Medresesi	Halil Paşa Medresesi
Hoca Derviş Medresesi	Hüseyin Ağa Medresesi	İlyas Bey Medresesi
Mehmet Paşa Medresesi		
İskender Paşa Medresesi	Kasım Paşa Medresesi	Kemal Efendi Medresesi
Timurtaş Medresesi		

2.2. 25 Akçe ile Atama Yapılan Medreseler

Medresenin ikinci basamağı olan 25 akçeli medreselerin tespit edilenlerinin toplam sayısı 281’dir. Medrese sayısı olarak ikinci sırada yer almaktadır. Dağılımda birinci sırayı 123 medrese ile Bursa, ikinci sırayı 67 medrese ile İstanbul almaktadır. İznik’te 31, Üsküdar’da 28, Edirne’de ise 19 adet medrese tespit edilmiştir. Gelibolu’da 2 medrese kaydı bulunurken Ankara, Beşiktaş, Kastamonu, Çankırı, Manisa, Nazilli, Milân (Çankırı), Nazilli ve Tosya’da birer medrese kaydı bulunmuştur.

Ankara

Kemaleddin Medresesi		

Beşiktaş

Yahya Efendi Medresesi		

Bursa

Abbas Ağa Medresesi	Abdullatif Medresesi	Ahi Yakub Medresesi
Ahmet Bey Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi
Alaaddin Medresesi	Ali Bey Medresesi	Arizi? Çelebi Medresesi
Asım Çelebi Medresesi	Aydın Paşa Medresesi	Baba Efendi Medresesi
Bahaeddin Medresesi	Bayezid Han Medresesi	Bayram Ali Medresesi
Behman Ağa Medresesi	Behmen Çavuş Medresesi	Burhaneddin Medresesi
Cafer Ağa Medresesi	Cafer Bey Medresesi	Cafer Çelebi Medresesi
Caferiye Medresesi	Can Alemzâde Medresesi	Canbariye Medresesi
Cevheriye Medresesi	Durmuş Bey Medresesi	Dursunzâde Medresesi
Ebri Bey Medresesi	Ebu Ali Medresesi	Edin Paşa Medresesi
Efdal Efendi Medresesi	El-Hac Rüstem Medresesi	Emin Bey Medresesi
Esediyе Medresesi	Es-Seyyid Hasan Medresesi	Eyne Bey Medresesi
Fahriye Medresesi	Faik Paşa Medresesi	Fazlullah Ağa Medresesi
Fenari Medresesi	Ferhad Ağa Medresesi	Ferhadiye Medresesi
Ferruh Ağa Medresesi	Fethi Bey Medresesi	Firuz Ağa Medresesi
Gök Dere Medresesi	Gülşeni Zade Medresesi	Gümüş Zade Medresesi
Güzelce Hasan Medresesi	Hacı Murad Medresesi	Halil Paşa Medresesi
Halis Efendi Medresesi	Hançeriye Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hayreddin Paşa Medresesi	Hekim Başı Medresesi	Hızır Bey Medresesi

Hoca Bali Medresesi	Hoca Derviş Medresesi	Hoca Efendi Medresesi
Hoca Hasan Medresesi	Hoca Sinan Medresesi	Hüseyin Çavuş Medresesi
İbrahim Bey Medresesi	İlyas Paşa Medresesi	İskender Paşa Medresesi
Kadı Efendi Medresesi	Kadı Fehmeddin Medresesi	Kadı Muhyiddin
Kadı Nasrullah Medresesi	Kalender Paşa Medresesi	Kara Kadı Medresesi
Kerim Çavuş Medresesi	Lami Çelebi Medresesi	Lami Çelebi Medresesi
Mahmud Bey Medresesi	Mehmaniye Medresesi	Mehmet Bey Medresesi
Mehmet Paşa Medresesi	Molla Fenari Medresesi	Molla Hüseyin Medresesi
Molla-yı Atik Medresesi	Molli İsa Medresesi	Muhammed Bey
Muhammed Paşa Medresesi	Muhyiddin Medresesi	Naimi Çelebi Medresesi
Numan Çelebi Medresesi	Nuri Efendi Medresesi	Nurullah Efendi
Pervane Bey Medresesi	Rasim Paşa Medresesi	Rüstem Bey Medresesi
Saidiye Medresesi	Salihye Medresesi	Saniye Süleyman Paşa
Selim Şah Medresesi	Selimiye Medresesi	Serraciye Medresesi
Seydi Hamdi Medresesi	Seyyid Abdulkerim	Seyyid Ali Medresesi
Seyyid Alizâde Medresesi	Sinan Ağa Medresesi	Sinan Paşa Medresesi
Süleyman Paşa Medresesi	Sünbul Ağa Medresesi	Sünbülü Medresesi
Şehabeddin Paşa Medresesi	Şerif Ahmet Medresesi	Şerif Lami Medresesi
Şeyh Hasan Medresesi	Şeyh İbrahim Medresesi	Tac Zade Medresesi
Tacü'l-vezir Medresesi	Tahmasiye Medresesi	Tursun Zade Medresesi
Vaiziye Medresesi	Yakub Bey Medresesi	Yarhisarzâde Medresesi
Yusuf Ağa Medresesi	Zeyni Çelebi Medresesi	Zinciriye Medresesi
Abdullah Ağa Medresesi	Ahmet Bey Medresesi	Dizdariye Medresesi
El-Hac İlyas Medresesi	Hacı Hüsrev Medresesi	Hacı Kalender Medresesi
Hızır Bey Medresesi	İbrahim Medresesi	İbrahim Çelebi Medresesi
İlyas Paşa Medresesi	Kasım Bey Medresesi	Miri Miran Medresesi
Musa Bey Medresesi	Saide Hatun Medresesi	Saidiye Medresesi
Seyyid Abdalbaki	Sülayman Ağa Medresesi	Süleyman Çavuş
Şahsuvariyye Medresesi		
Edirne		
Abdullah Ağa Medresesi	Ahmet Bey Medresesi	Dizdariye Medresesi
El-Hac İlyas Medresesi	Hacı Hüsrev Medresesi	Hacı Kalender Medresesi
Hızır Bey Medresesi	İbrahim Medresesi	İbrahim Çelebi Medresesi

İlyas Paşa Medresesi	Kasım Bey Medresesi	Miri Miran Medresesi
Musa Bey Medresesi	Saide Hatun Medresesi	Saidiye Medresesi
Seyyid Abdulkaki	Sülayman Ağa Medresesi	Süleyman Çavuş
Şahsuvariyye Medresesi		
Eyüp		
Abdurrahman Paşa		
Galata		
El Hac Hızır Medresesi		
Gelibolu		
Mehmet Paşa Medresesi	Rüstem Bey Medresesi	
İstanbul		
Abdurrahman Paşa	Afife Hatun Medresesi	Ahmet Bey Medresesi
Ahmet Paşa Medresesi	Aydın Paşa Medresesi	Baba Şemsiye Medresesi
Bakkalzâde Medresesi	Behman Ağa Medresesi	Behram Çavuş Medresesi
Cafer Ağa Medresesi	Çeri Başı Medresesi	Derviş Paşa Medresesi
es-Seyyid Sunullah	Fazıl Efendi Medresesi	Fazlullah Paşa Medresesi
Ferhad Bey Medresesi	Firuz Ağa Medresesi	Hafız Ahmet Medresesi
Halil Bey Medresesi	Haruniye Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hayali Efendi Medresesi	Haydar Bey Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi
Helvacı Paşa Medresesi	Hoca Derviş Medresesi	Hoca Hayreddin
Hüsrev Kethüda Medresesi	İvaz Ağa Medresesi	İbrahim Çavuş Medresesi
İbrahim Kethüda Medresesi	İbrahim Paşa Medresesi	İmam Sultan Medresesi
İvaz Ağa Medresesi	Kadı Hayreddin Medresesi	Kadı İlyas Medresesi
Kasab İlyas Medresesi	Kirmasti Medresesi	Mehmet Ağa Medresesi
Molla Kestel Medresesi	Molla Kirmasti Medresesi	Molla Muhyiddin
Muhyiddin Medresesi	Musa Bey Medresesi	Mustafa Ağa Medresesi
Oruç Paşa Medresesi	Piri Paşa Medresesi	Safiye Hatun Medresesi
Safıyyüddin Medresesi	Saidi Efendi Medresesi	Saruhan Paşa Medresesi
Selim Ağa Medresesi	Sinan Bey Medresesi	Sinan Paşa Medresesi
Sukcî Paş Medresesi	Şah Melik Medresesi	Şemsiyye Medresesi
Şerif Ahmet Medresesi	Şeyh Rüstem? Medresesi	Şeyhülharam Medresesi
Üveys Ağa Medresesi	Yakub Bey Medresesi	Yakub Paşa Medresesi
Yusuf Ağa Medresesi	Zati Çelebi Medresesi	Hacı Lami Medresesi

Kadı Hüseyin Medresesi		
İznik		
Ata Bey Medresesi	Ferhadiye Medresesi	Hacı Gazi Medresesi
Harem Medresesi	Hasan Paşa Medresesi	Hayreddin Efendi
Hüseyin Bey Medresesi	İskender Çelebi Medresesi	Kemaleddin Medresesi
Mehmet Ağa Medresesi	Muhyiddin Medresesi	Siyavuş Ağa Medresesi
Tacül Vezir Medresesi	Turhan Bey Medresesi	Veli Bey Medresesi
Yunus Bey Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi	Cafer Ağa Medresesi
Davut Ağa Medresesi	Ferhiyye Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hoca Ali Medresesi	Hüsrev Kethüda Medresesi	İskender Çelebi Medresesi
Muharrem Ağa Medresesi	Murad Paşa Medresesi	Musa Ağa Medresesi
Musa Bey Medresesi	Piri Çelebi Medresesi	Şemseddin Medresesi
Timuriye Medresesi		
Kastamonu		
Yahya Efendi Medresesi	Kasım Bey Medresesi	
Kengri		
Kasım Bey Medresesi		
Manisa		
Ahmet Paşa Medresesi		
Milan (Çankırı)		
Firuz Paşa Medresesi		
Nazilli		
Eyne Bey Medresesi		
Tosya		
Sukcî Ahmet Medresesi		
Üsküdar		
Abdulhalim Medresesi	Cafer Paşa Medresesi	Hasan Ağa Medresesi
Hüseyin Ağa Medresesi	Süleyman Paşa Medresesi	Şemseddin Efendi
Şemsi Paşa Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi	Bahaeddin Medresesi
Balban Paşa Medresesi	Behram Kethüda Medresesi	Davut Ağa Medresesi
Fethi Bey Medresesi	Hacı Paşa Medresesi	Halil Paşa Medresesi
Harem Ağa Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi	Hoca Hayreddin
İlyas Paşa Medresesi	Kadı Paşa Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi

Salahattin Medresesi	Seyid Ali Medresesi	Siyavuş Paşa Medresesi
Süleyma Paşa Medresesi	Şehabeddin Paşa Medresesi	Şeyhi Medresesi
Yakub Ağa Medresesi		

2.3. 30 Akçe İle Atama Yapılan Medreseler

Nicelik olarak 282 sayısı ile en fazla 30 akçeli medrese tespit edilmiştir. Merkezlere göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir. Bursa 132 medrese ile birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada 53 medrese ile Üsküdar, üçüncü sırada 45 medrese ile İstanbul gelmektedir. İzmit’de 32 medrese bulunurken, Edirne’ye ait 12 medrese kaydına rastlanmıştır. Gelibolu’da 3 medrese, Adala (Karataş)/Manisa’da 2 medrese, Galata, Kastamanu ve Nazilli’de birer medreseye atama yapılmıştır.

Adala (Karataş/Manisa)

İlyas Paşa Medresesi	Firuz Ağa Medresesi	Hızırşah Medresesi

Bursa

Abbas Ağa Medresesi	Abdulkerim Medresesi	Abdullatif Medresesi
Ahi Yakub Medresesi	Ahmet Bey Medresesi	Ahmet Gazi Medresesi
Ahmetiyye Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi	Ali Bey Medresesi
Ali Paşa-yı Atik Medresesi	Asım Çelebi Medresesi	Aydın Paşa Medresesi
Baba Efendi Medresesi	Balban Paşa Medresesi	Başcı İbrahim Medresesi
Bayezid Han Medresesi	Bayezid Paşa Medresesi	Bayram Ağa Medresesi
Behman Ağa Medresesi	Beşezâde Medresesi	Beşirzâde Medresesi
Cafer Ağa Medresesi	Cafer Bey Medresesi	Cafer Paşa Medresesi
Can Alemzâde Medresesi	Cevheriye Medresesi	Çakmakiyye Medresesi
Durmuş Bey Medresesi	Dursunzâde Medresesi	Ebri Bey Medresesi
Edin Paşa Medresesi	Efdal Efendi Medresesi	El-Hac Hasan Medresesi
El-Hac Murad Medresesi	El-Hac Rüstem Medresesi	Emin Bey Medresesi
Esediye Medresesi	Es-Seyyid Abdulkerim Medresesi	Eyne Bey Medresesi

Faik Paşa Medresesi	Fatıma Medresesi	Fazlı Efendi Medresesi
Fazlullah Ağa Medresesi	Ferhad Ağa Medresesi	Ferhadiye Medresesi
Ferruh Ağa Medresesi	Ferruh Paşa Medresesi	Firuz Ağa Medresesi
Gökdere Medresesi	Gülfam Medresesi	Gümüşzâde Medresesi
Güzelce Hasan Medresesi	Hacı Rasim Medresesi	Hacı Rüstem Medresesi
Halil Paşa Medresesi	Halis Efendi Medresesi	Hançeriye Medresesi
Hasan Paşa Medresesi	Hasan Paşa-yı Atik Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi
Hızır Bey Medresesi	Hoca Efendi Medresesi	Hoca Sinan Medresesi
Hüseyin Çavuş Medresesi	İbrahim Bey Medresesi	İlyas Paşa Medresesi
İlyas Paşa Medresesi	İne Bey Medresesi	İskender Paşa Medresesi
Kadı Efendi Medresesi	Kadı İbrahim Medresesi	Kadı Muhyiddin Medresesi
Kadı Nasrullah Medresesi	Kara Kadı Medresesi	Kerim Çavuş Medresesi
Kerim Çelebi Medresesi	Lali Efendi Medresesi	Lami Çelebi Medresesi
Mahmud Bey Medresesi	Mahmud Paşa Medresesi	Mehmaniye Medresesi
Mehmet Bey Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi	Molla Fenari Medresesi
Molla Hasan Medresesi	Molla-yı Atik Medresesi	Muhammed Paşa Medresesi
Muhyiddin Medresesi	Muid Alizâde Medresesi	Mustafa Paşa Medresesi
Naili Efendi Medresesi	Naimi Çelebi Medresesi	Nişancı Paşa Medresesi
Numan Çelebi Medresesi	Nuri Efendi Medresesi	Nurullah Efendi Medresesi
Pervane Bey Medresesi	Piri Bey Medresesi	Piri Paşa Medresesi
Rasim Paşa Medresesi	Rüstem Ağa Medresesi	Rüstem Bey Medresesi
Saidiye Medresesi	Salahaddin Paşa Medresesi	Salihîye Medresesi
Saniye Süleyman Paşa Medresesi	Selim Şah Medresesi	Serraciye Medresesi
Seyyid Ali Medresesi	Sinan Ağa Medresesi	Süleyman Paşa Medresesi
Sünbul Ağa Medresesi	Sünbülü Medresesi	Şehidiye Medresesi
Şemseddin Medresesi	Şerif Ahmet Medresesi	Şeyh Abdulkadir Medresesi
Şeyhülharam Medresesi	Şeyhzâde Medresesi	Taczâde Medresesi
Taceddin Medresesi	Tahmasiye Medresesi	Timuriye Medresesi
Turhan Bey Medresesi	Vaiziye Medresesi	Veliyyüddin Medresesi

Yakub Bey Medresesi	Yarhisarzâde Medresesi	Yusuf Ağa Medresesi
Zeyni Çelebi Medresesi		

Edirne

Ali Paşa Medresesi	Baba Şems Medresesi	Haşimiye Medresesi
Hüsam Efendi Medresesi	İbrahim Medresesi	İbrahim Paşa Medresesi
Kasım Ağa Medresesi	Kasım Bey Medresesi	Miri Miran Medresesi
Saidiye Medresesi	Sülayman Ağa Medresesi	Timurtaş Medresesi

Galata

El-Hac Hamza? Medresesi		

Gelibolu

Hızır Bey Medresesi	İshak Paşa Medresesi	Sancak Paşa Medresesi

İstanbul

Abdurrahman Paşa Medresesi	Abdusselam Medresesi	Afife Hatun Medresesi
Ali Paşa Medresesi	Bali Bey Medresesi	Behman Ağa Medresesi
Cerrahiye Medresesi	Fazlullah Paşa Medresesi	Firuz Ağa Medresesi
Hafız Ahmet Medresesi	Halil Bey Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Haydar Bey Medresesi	Hayri Bey Medresesi	Hızır Çelebi Medresesi
Hoca Hayreddin Medresesi	Hocazâde Medresesi	İbrahim Çavuş Medresesi
İbrahim Paşa Medresesi	İbrahimağa Medresesi	İmam Sultan Medresesi
İshak Çelebi Medresesi	İsmail Ağa Medresesi	Kadri Efendi Medresesi
Kasım Bey Medresesi	Kemal Çabuş Medresesi	Kestel Medresesi
Mehmet Ağa Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi	Molla Kestel Medresesi
Molla Muhyiddin Medresesi	Musa Bey Medresesi	Oruç Paşa Medresesi
Saidi Efendi Medresesi	Sarı Mehmet Paşa Medresesi	Sarıca Paşa Medresesi
Seyfeddin Medresesi	Sukcî Paşa Medresesi	Süleyman Paşa Medresesi
Şah Melik Medresesi	Şerif Ahmet Medresesi	Şerif Hasan Medresesi

Şeyh Rüstem? Medresesi	Tabib Hüseyin Medresesi	Üveys Ağa Medresesi

İznik

Ahmet Paşa Medresesi	Behram Kethüda Medresesi	Davut Ağa Medresesi
Hacı Mustafa Medresesi	Halil Bey Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hoca Ali Medresesi	İskender Çelebi Medresesi	Karaca Medresesi
Kemaleddin Medresesi	Mehmet Ağa Medresesi	Murad Paşa Medresesi
Musa Ağa Medresesi	Serhan Medresesi	Şehzâde Medresesi
Şemseddin Medresesi	Turhan Bey Medresesi	Veli Bey Medresesi
Yunus Bey Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi	Davut Ağa Medresesi
Eşrefzâde Medresesi	Hasan Paşa Medresesi	Hayreddin Efendi Medresesi
Hızır Bey Medresesi	Hoca Ali Medresesi	İskender Çelebi Medresesi
Muhammed Bey Medresesi	Murad Paşa Medresesi	Pervane Bey Medresesi
Resul Efendi Medresesi	Serhan Medresesi	

Kastamonu

Yenice Medresesi	

Nazilli

Eyne Bey Medresesi

Üsküdar

Abbas Ağa Medresesi	Abdulhalim Medresesi	Ali Çavuş Medresesi
Bahaeddin Medresesi	Balaban Paşa Medresesi	Behram Kethüda Medresesi
Fazlullah Ağa Medresesi	Hacı Paşa Medresesi	Halil Paşa Medresesi
Harem Ağa Medresesi	Hasan Paşa Medresesi	Hayreddin Efendi Medresesi
Hoca Derviş Medresesi	İlyas Paşa Medresesi	Mahmud Efendi Medresesi
Mehmet Ağa Medresesi	Mehmet Efendi Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi
Nuri Efendi Medresesi	Salahattin Medresesi	Sinan Ağa Medresesi
Şehabeddin Medresesi	Şemsi Paşa Medresesi	Şeyh Efendi Medresesi
Yakub Paşa Medresesi	Ziyaeddin Medresesi	Fethi Bey Medresesi
Hacı Paşa Medresesi	Halil Paşa Medresesi	Hamza Bey Medresesi
Harem Ağa Medresesi	Hasan Ağa Medresesi	Hasan Paşa Medresesi

Hayreddin Efendi Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi	Hayrullah Medresesi
Hoca Çelebi Medresesi	Hoca Derviş Medresesi	Hoca Hayreddin Medresesi
Hüseyin Ağa Medresesi	İlyas Paşa Medresesi	Mehmet Ağa Medresesi
Mehmet Paşa Medresesi	Muhamed Bey Medresesi	Nuri Efendi Medresesi
Salahattin Medresesi	Sinan Ağa Medresesi	Süleyma Paşa Medresesi
Şehabeddin Medresesi	Şehabeddin Paşa Medresesi	Şemsi Paşa Medresesi
Şeyhi Medresesi	Yakub Ağa Medresesi	

2.4. 40 Akçe İle Atama Yapılan Medreseler

Medrese sayısı bakımından üçüncü sırada yer almasına rağmen bulunduğu merkezlerin çeşitliliği açısından en fazla dağılıma sahip medreseler 40 akçeli medreselerdir. Söz konusu medreselerin 114 tanesi Bursa’da, 70 tanesi İstanbul’da ve 41 tanesi Üsküdar’da bulunmaktadır. Bunları 15 medrese ile İzmit, 7 medrese ile Edirne takip etmektedir. Toplamı 247’yi bulan medreselerin bulunduğu diğer merkezler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Adala (Karataş/Manisa)

Firuz Ağa Medresesi	Hızır Paşa Medresesi	

Akşehir/Konya

Hızır Kethüda Medresesi	Şeyh Hasan Medresesi	

Alaiye

Elvan Bey Medresesi	

Amed

Vaiziye Medresesi	

Beşiktaş

Yahya Efendi Medresesi	

Bursa

Abbas Ağa Medresesi	Abdulkerim Medresesi	Ahi Yakub Medresesi

Ahmet Bey Medresesi	Ahmet Gazi Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi
Ahmet Paşa Medresesi	Ali Paşa-yı Atik Medresesi	Arizi? Çelebi Medresesi
Aydın Paşa Medresesi	Baba Sultan Medresesi	Bahaeddin Medresesi
Bayezid Han Medresesi	Bayezid Paşa Medresesi	Bedreddin Medresesi
Beşezâde Medresesi	Beşirzâde Medresesi	Cafer Ağa Medresesi
Cafer Çelebi Medresesi	Cafer Paşa Medresesi	Caferiye Medresesi
Can Alemzâde Medresesi	Canbariye Medresesi	Celaliye Medresesi
Cevheriye Medresesi	Hoca Abalı Medresesi	Nurullah Efendi Medresesi
Selim Paşa Medresesi	Durmuş Bey Medresesi	Dursunzâde Medresesi
Ebu Ali Medresesi	El Hac Rüstem Medresesi	Emin Bey Medresesi
Emir Hacı Medresesi	Esediye Medresesi	Es-Seyyid Abdülkerim Medresesi
Es-Seyyid Ali Zade Medresesi	Fahriye Medresesi	Faik Paşa Medresesi
Fazlullah Ağa Medresesi	Fedayi Efendi Medresesi	Ferhad Ağa Medresesi
Ferhadiye Medresesi	Ferruh Ağa Medresesi	Ferruh Paşa Medresesi
Fethi Bey Medresesi	Fethi Çelebi Medresesi	Firuz Ağa Medresesi
Gazi Çelebi Medresesi	Gök Dere Medresesi	Gülşeni Zade Medresesi
Gümüş Zade Medresesi	Hacı Murad Medresesi	Hacı Paşa Medresesi
Halil Paşa Medresesi	Halis Efendi Medresesi	Hasan Paşa-yı Atik Medresesi
Hayreddin Paşa Medresesi	Hoca Bali Medresesi	Hoca Durmuş Medresesi
Hoca Efendi Medresesi	Hoca Hayreddin Medresesi	Hoca Rüstem Medresesi
Hoca Sinan Medresesi	Hocazâde Medresesi	Hüseyin Paşa Medresesi
İbrahim Bey Medresesi	İshak Paşa Medresesi	İskender Paşa Medresesi
Kasım Ağa Medresesi	Lami Çelebi Medresesi	Mahmud Ağa Medresesi
Mahmud Bey Medresesi	Mahmud Paşa Medresesi	Mehmet Ağa Medresesi
Mehmet Paşa Medresesi	Molla Fenari Medresesi	Molla Hüseyin Medresesi
Molla-yı Atik Medresesi	Murad Paşa Medresesi	Murat Ağa Medresesi

Musa Paşa Medresesi	Musli Paşa Medresesi	Naimi Çelebi Medresesi
Nişancı Paşa Medresesi	Nuri Efendi Medresesi	Nurullah Efendi Medresesi
Osman Gazi Medresesi	Pervane Bey Medresesi	Piri Bey Medresesi
Piri Paşa Medresesi	Rasim Paşa Medresesi	Saidiye Medresesi
Salahaddin Paşa Medresesi	Selimiye Medresesi	Selimşah Medresesi
Selman Paşa Medresesi	Seyyid Ali Medresesi	Seyyid Mehmet Medresesi
Sinan Ağa Medresesi	Sinan Paşa Medresesi	Siyavuş Paşa Medresesi
Süleyman Paşa Medresesi	Sünbul Ağa Medresesi	Şemseddin Medresesi
Tac Zade Medresesi	Taceddin Medresesi	Timuriye Medresesi
Turhan Bey Medresesi	Vaiziye Medresesi	Yakub Bey Medresesi
Yarhisarzâde Medresesi	Yusuf Ağa Medresesi	
Çerkeş/Çankırı		
Pir Mehmet Medresesi		
Edirne		
Hacı Ahmet Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi	İbrahim Çelebi Medresesi
İbrahim Paşa Medresesi	İlyas Kethuda? Medresesi	Kadı Mahmud Medresesi
Muradiye? Medresesi		
Ermeneke		
İbrahim Bey Medresesi	Musa Paşa Medresesi	
Eyüp		
Behram Ketküda Medresesi		
Güzelhisar		
Hoca Durmuş Medresesi		
İstanbul		
Ayas Paşa Medresesi	Aydın Paşa Medresesi	Bali Bey Medresesi
Bayram Ağa Medresesi	Behram Çavuş Medresesi	Cafer Çelebi Medresesi
Cebeci Paşa Medresesi	Cenabi Efendi Medresesi	Cerrahiye Medresesi
Çavuşzâde Medresesi	Derviş Paşa Medresesi	Emin Ağa Medresesi
Emin Ali Medresesi	Emin İsmail Medresesi	Faik Bey Medresesi

Fazıl Efendi Medresesi	Fazlullah Paşa Medresesi	Fenari Ahmet Paşa Medresesi
Firuz Ağa Medresesi	Halil Bey Medresesi	Hatib Mahmud Medresesi
Hayali Efendi Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi	Helvacı Paşa Medresesi
Hoca Hayreddin Medresesi	Hoca Ömer Medresesi	Hüseyin Paşa Medresesi
İbrahim Çavuş Medresesi	İbrahim Kethüda Medresesi	İbrahim Paşa Medresesi
İdris Paşa Medresesi	İsmail Ağa Medresesi	Kadı Abdulhalim Medresesi
Kadı Hayreddin Medresesi	Kadı İlmüddin Medresesi	Kadı Mahmud Medresesi
Kadı Sultan Medresesi	Kadri Efendi Medresesi	Kasım Bey Medresesi
Katib Mehmet Medresesi	Katibiye Medresesi	Maksud Bey Medresesi
Manisalı Çelebi Medresesi	Mehmet Ağa Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi
Muhyiddin Medresesi	Musa Bey Medresesi	Ot Pazarı Medresesi
Piri Paşa Medresesi	Rukneddin Medresesi	Safiye Hatun Medresesi
Saidiye Medresesi	Saruhan Paşa Medresesi	Selim Ağa Medresesi
Siyavuş Bey Medresesi	Sukcî Paş Medresesi	Süleyman Paşa Medresesi
Şah Melik Medresesi	Şerif Ahmet Medresesi	Şerif Mahmud Medresesi
Tabib Hasan Medresesi	Taşzâde Medresesi	Üveys Paşa Medresesi
Yakub Paşa Medresesi	Yusuf Bey Medresesi	Ali Kethüda Medresesi
Dizdariye Medresesi	Hafız Ahmet Medresesi	Şaban Ağa Medresesi
Yusuf Paşa Medresesi	Canbaziye Medresesi	Hasır Çelebi Medresesi
Kalenderiye Medresesi	Kemaleddin Medresesi	Mehmet Bey Medresesi
Şeyhülharem Medresesi	Tacül Vezir Medresesi	Turhan Bey Medresesi
Veli Çelebi Medresesi	Yunus Bey Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi
Cafer Ağa Medresesi	Hüsrev Kethüda Medresesi	İskender Çelebi Medresesi
Murad Paşa Medresesi		
Karahisar		
Ot Pazarı Medresesi	Tuz Pazarı Medresesi	
Kastamonu		

Hoca Muslihiddin Medresesi		
Kayseri		
Siraceddin Lala Medresesi		
Kengri		
Şeyhülharam Medresesi		
Konya		
Monla-Yı Atik Medresesi		
Köşkdere		
Halil Paşa Medresesi		
Kütahya		
Saidiye Medresesi		
Larende		
Baba Ali Medresesi		
Manisa		
Ahmet Paşa Medresesi		
Mardin		
Şehidiye Medresesi		
Muğla		
Mustafa Medresesi		
Nazilli		
Hüsrev Ağa Medresesi		
Salina?		
Durak Bey Medresesi		
Simav/Kütahya		

Yenice Sultan Medresesi		
Sivas		
Zaim Ahmet Medresesi		
Tosya		
Sukc1 Ahmet Medresesi		
Üsküdar		
Ahmet Efendi Medresesi	Ahmet Paşa Medresesi	Bahaeddin Medresesi
Bayezid Paşa Medresesi	Behram Ağa Medresesi	Cafer Paşa Medresesi
Ferruh Paşa Medresesi	Hacı Paşa Medresesi	Halil Paşa Medresesi
Hayreddin Paşa Medresesi	Şeyh Efendi Medresesi	Abdullah Ağa Medresesi
Ahmet Paşa Medresesi	Ali Paşa Medresesi	Bahaeddin Medresesi
Balban Paşa Medresesi	Cafer Paşa Medresesi	Davut Ağa Medresesi
Ferruh Ağa Medresesi	Ferruh Paşa Medresesi	Fethi Bey Medresesi
Halil Paşa Medresesi	Harem Ağa Medresesi	Hasan Paşa Medresesi
Hayreddin Medresesi	Hayreddin Efendi Medresesi	Hayreddin Paşa Medresesi
Hoca Çelebi Medresesi	Hoca Hayreddin Medresesi	İbrahim Paşa Medresesi
İlyas Paşa Medresesi	Mehmet Efendi Medresesi	Mehmet Paşa Medresesi
Salahattin Medresesi	Sinan Paşa Medresesi	Siyavuş Paşa Medresesi
Süleyma Paşa Medresesi	Şemseddin Medresesi	Şemsi Paşa Medresesi
Şeyhi Medresesi	Yakub Ağa Medresesi	

2.5. 50 Akçe ile Atama Yapılan Medreseler

Bilâd-ı Selâse dışında olup Kadiasker tarafından ataması yapılan medreselerden 50 akçeli olanlar 21 ayrı merkezde 28 medrese olarak tespit edilmiştir.

Medresenin Bulunduğu Yer	Medresenin Adı
Adala (Karataş)/Manisa	Hızır Paşa Medresesi
Akşehir/Konya	Şeyh Hasan Medresesi
Alaiye	Ahmet Bey Medresesi
Amasya	Mahmut Paşa Medresesi
Amed	Şehidiye Medresesi
Amed	Vaiziye Medresesi
Antalya	Murad Ağa Medresesi
Ermenek	İbrahim Bey Medresesi
İznik	Veli Bey Medresesi
İznik	Hızır Bey Medresesi
Karahisar	Ot Pazarı Medresesi
Kastamonu	Yenice Medresesi
Kastamonu	Zeynek Medresesi
Kazâbâd (Pazar)/Tokat	İvaz Paşa Medresesi
Kengri	Şeyhülharam Medresesi
Konya	Molla Aşık Medresesi
Konya	Monla-yı Atik Medresesi
Konya	Nalıncı Dede Medresesi
Kudüs	Hanifiye Medresesi
Kütahya	Timurtaş Medresesi
Larende	Baba Ali Medresesi
Manisa	Ahmet Paşa Medresesi
Mardin	Kasımiye Medresesi
Milas/Muğla-Ordu	İlyas Bey Medresesi
Nazilli	Eyne Bey Medresesi
Nazilli	Hüsrev Ağa Medresesi
Tosya	Hızır Paşa Medresesi
Tosya	Sukcî Ahmet Medresesi

2.6. 60 Akçe İle Atama Yapılan Medreseler

Medresenin Bulunduğu Yer	Medresenin Adı
İznik	Resul Efendi Medresesi
Kastamonu	Yenice Medresesi
Kazâbâd (Pazar)/Tokat	İvaz Paşa Medresesi
Konya	Cacabey Medresesi
Manisa	Ahmet Paşa Medresesi
Nazilli	Eyne Bey Medresesi
Salina?	Durak Bey Medresesi
Tosya	Sukcı Ahmet Medresesi
Üsküdar	İlyas Paşa Medresesi

3. Mansıpta Hareketlilik

Ruznamçelerden elde ettiğimiz verilere göre Kadiaskerlerin XVII. yüzyılın ikinci yarısında uhdesinde bulunan atama yetkisi 499 akçenin altında kalan kadılıklar ile hariç ellili medreselerin altında kalan müderris atamalarıdır. Mülazım olarak mesleğe giren ilmiye mensuplarının kadı veya müderris olarak istihdam olduğu belirtilse de⁵⁴³ incelenen ruznamçelerde mülazımlıktan kadılığa yapılan bir atama tespit edilememiştir. Bu sebeple kadılığa yapılan atamalar müderrislikten hareket şeklinde olmuştur. Aşağıda kadılıktan kadılığa, kadılıktan müderrisliğe, müderrislikten müderrisliğe ve müderrislikten kadılığa mansıpta hareketlilik incelenecektir.

3.1. Kadıların İlmiye Mesleğinde Hareketliliği

XVII. yüzyıl Anadolu Kadiasker ruznamçelerinde ataması yapılan kadıların derecelerinin 40 ile 499 akçe arasında olduğu tespit edilmiştir. Medrese eğitimi tamamladıktan sonra mülazım olan ve sonrasında bir vesile ile matlab defterlerine ismini yazdıran mülazım,⁵⁴⁴ sırası geldiğinde durumuna uygun bir göreve atanarak silk içerisindeki

⁵⁴³ Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s.207.

⁵⁴⁴ Baltacı, *a.g.e.*, s. 34.

hareketine başlamıştır. İncelediğimiz ruznamçelerde mülazımlıktan göreve yeni atananlar arasında iki istisna dışında kadılığa atanan görülmemektedir. Müderris olarak göreve başlayan mensup, kadılığa ancak belli bir süre müderris olarak görev yaptıktan sonra atanabilmiştir. Müderrislikte veya kadılıkta belli bir süre hizmet ettikten sonra infisâl ve âsîtâne sürecini geçiren salık, tekrar bir göreve atanabilmiştir.

Meslekteki salikin, kadılık süreci içerisinde ücret esaslı on dört mertebeye atanabileceği görülmüştür. Bu mertebelerin içerisinde 40 akçeden bir üst dereceye 5 akçelik artış ile geçilmiştir. Bu duruma örnek; 40 akçe ile Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti kadısı Mevlana Hüseyin'in 50 ay infisâl ve 9 ay âsîtâne ile 45 akçeli Gümüşâbâd Kazasına 1078 Ramazan'ında/Şubat 1668 tayin edilmesi verilebilir.⁵⁴⁵ Yine 40 akçeli kadılardan Gönve/Trabzon Eyaleti Kazasından Mevlana İshak, Akköy/Aydın-Ordu veya Denizli Kazasına;⁵⁴⁶ Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti kadısı Mevlana Hüseyin, Mıhrivan Kazasına⁵⁴⁷ 45 akçe ile mutasarrıf olmuştur. 45 akçeli kazada görevli bulunan Mevlana Şükrullah⁵⁴⁸ ile Mustafa⁵⁴⁹ bu görevlerinden ve infisâl sürelerinden sonra 50 akçeli kazaya görevlendirilmişlerdir. Dolayısıyla 40 ve 45 akçeden ayrılan kadıların 5 akçelik bir yükselişle yeni görevlerine başladıkları tespit edilmiştir.

Eski görev yerinden 50 akçe ile ayrılan 60 akçeye, 60 akçeden ayrılan 70 akçeye, 70 akçeden ayrılan ise 80 akçeye görevlendirilmiştir. Yani 50 ile 80 arası derecelerin basamaklandırılması 10'ar akçe olarak belirlenmiştir. Bu durumun örnekleri arasında; Karacakoyunlu kadısı Mevlana İlyas'ın, 50 akçeden Pavli Hamid Kazasına 60 akçe ile atanması; 60 akçeli Mevlana Mustafa'nın Çorki Kazasından, 70 akçeli Oltu Kazasına hareketi; 70 akçeli Mevlana Abdulaziz'in, 80 akçeli Yakubbey Derbendi/Ordu Kazasına görevlendirilmesi gösterilebilir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

⁵⁴⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 14.

⁵⁴⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

⁵⁴⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 08.

⁵⁴⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 19.

⁵⁵⁰ MA, AKR, 438/4, Vr. 05-6.

80 akçeli yevmiyeden ayrılanlar, 20 akçelik farkla 100 akçe yevmiyeli kazalara atanmışlardır. Örneğin, 1084 Rebîü'l-ahir'inde 80 akçe ile Gümüşâbâd kadılığından ayrılan, 50 ay infisâl ve kemali âsîtânesi bulunan Mevlana Ahmet, 100 Akçe ile Aktaş (Zobran)/Zonguldak kadılığını tasarruf etmek üzere görevlendirilmiştir. Yevmi 100 akçeden ayrılanlar 30 akçelik artış ile 130 akçeli kazaya görevlendirilmişlerdir. Bu durumun örneği olarak 100 akçeli Kelkit/Gümüşhane Kazasından munfasıl olup 32 ay infisâl ve 24 ay âsîtânesi bulunan Mevlana el-Hac Mustafa'nın, 6 ay tevkî ve müddet-i örfiyye ile Karaşehir Kazasına 130 akçeli olarak atanması gösterilebilir.⁵⁵¹ 130 akçeden ayrılanlar 150 akçeli kazalara atanmışlardır. 20 akçelik bu terfiye örnek ise, 130 akçe ile Terme/Samsun Kazasından 44 ay infisâl ve 20 ay âsîtânesi olan Mevlana Mehmet'in, 1090 Cemaziye'l-evvel'inde/Haziran 1679 müddeti halle karib olan Nasuh'un yerine 6 ay tevkitle Kalkanlı/İran Kazasına atanmasıdır.⁵⁵² Buraya kadar olan derecelerin arasındaki farklılık maksimum 30 akçedir. Buradan sonra terfi edilen kazaların bir önceki dereceye göre yevmiyeleri 50-100 akçe yükselerek devam etmiştir. 150 akçeden 200 akçeli kazalara atanmışlardır. 200 akçeden itibaren 100'er akçelik artışla 300 ve sonrasında 400 akçelik kazalara geçiş yapılmıştır. 400 akçeden ise tekrar 50 akçelik artış ile 450 akçeye atama gerçekleşmektedir. 450 akçeden sonra ise 499 akçe ile atama yapılmıştır. 499 akçe ile atama yapılması 500 akçelik kazaların Şeyhülislam yetkisinde olması sebebiyledir.

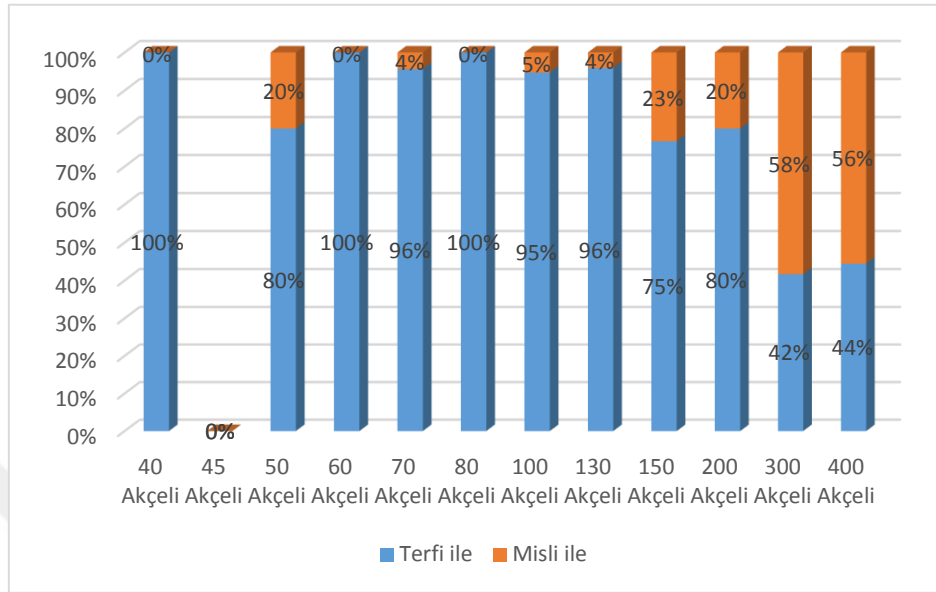
Görev süresini bitirerek infisâl dönemini bekleyen ve bu süre sonrasında da yeni göreve atanan kadılar, genellikle bir önceki görevinden terfi ile bir üst kadılığa atanmıştır. Ancak bazı atama kayıtlarında normal usülle yükselmeleri gereken dereceden daha üst dereceye atanan kadıların atamaları, atama kayıtlarının yanına "terakki" ibaresinin konulması şeklinde yapılmıştır. Söz konusu ibarenin olduğu kayıtların ortak özelliği, ayrılan derece ile başlanan derece arasında birden çok basamak bulunmasıdır.

Çalışmanın bu bölümünde çeşitli defterlerde ve tüm defterlerin ortalamasında kadıların silk içerisindeki hareketleri ve bu hareketlerin biçimleri incelenmektedir.

⁵⁵¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 09.

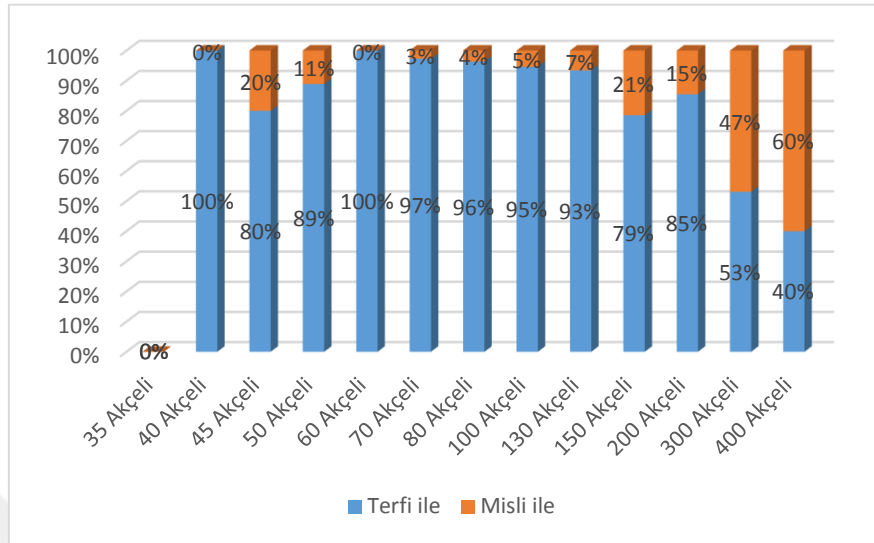
⁵⁵² NOK, AKR, 5193/13, Vr. 3.

Grafik: 39. 1076-1077/1665-1666 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıba Atanma Biçimleri

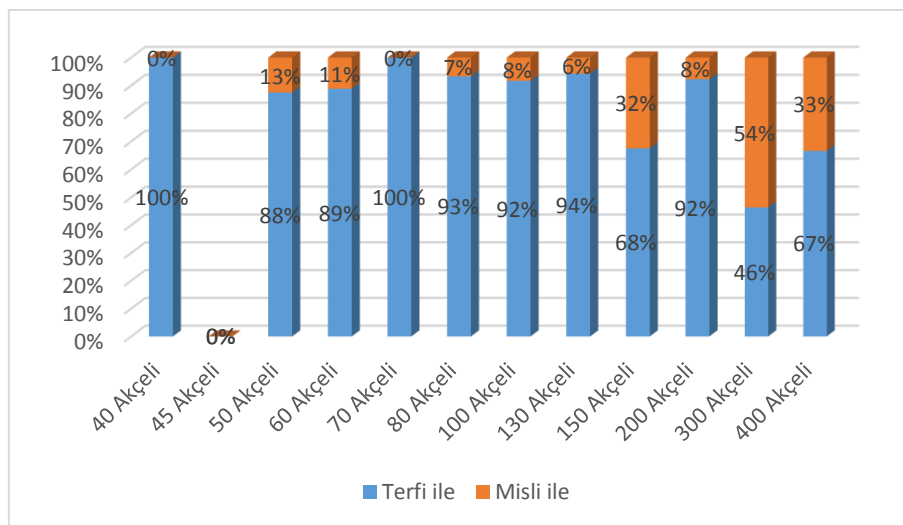
435/1 numaralı Anadolu Kadiaskeri Abdurrahman Efendi Ruznamçesine göre 40-60 ve 80 akçe yevmiyeli kadıların tamamı hareketlerinde üst rütbeye atanmışlardır. 45 akçeli mansıba atanmanın rastlanmadığı defterde 50 ve 200 akçeli kadıların hareketlerinin % 80'i terfi ile gerçekleşmiştir. 150 akçeli kadılar %75 oranında, 300 akçeli kadılar %42 oranında ve 400 akçeli kadılar % 44 oranında terfi ile hareket etmişlerdir. Bilindiği üzere kadıların yevmiyeleri arttıkça buna muvazi kademeleri de yükselirdi. Ancak kimi zaman yevmiye artmasına rağmen atanacak kademenin olmayışı nedeniyle yığılmalar yaşanmıştır. Bu durum misli ile hareket miktarında artışlara neden olmuştur. Ancak 50 akçe yevmiyeli kadıların % 20 oranında misli ile hareket etmeleri dikkati çekmektedir.

Grafik: 40. 1077-1079/1666-1668 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma Biçimleri

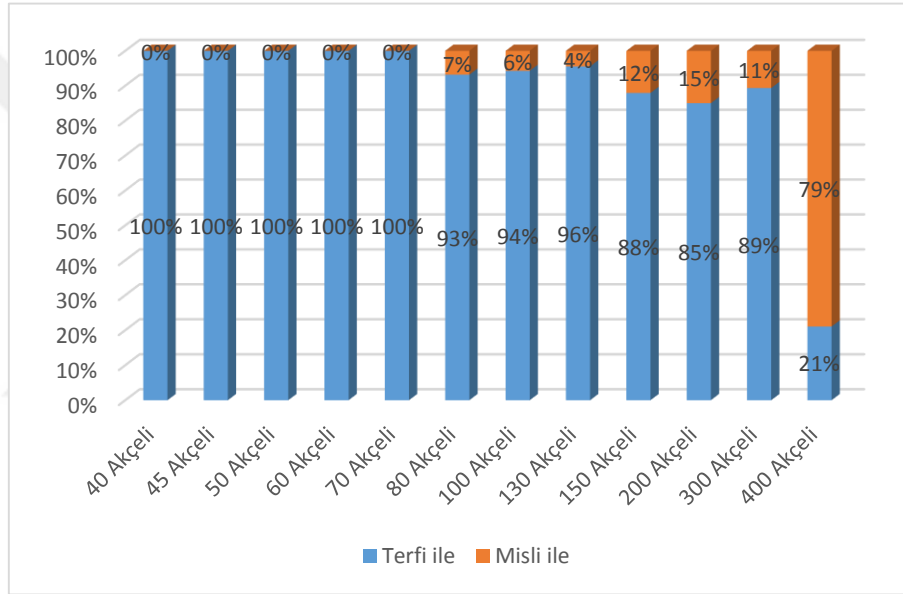
436/2 numaralı Feyzullah Efendi Ruznamçesi verilerine göre, 40 akçeli ve 60 akçeli kadıların tamamı, 45 akçeli kadıların % 80'i, 50 akçeli kadıların % 89'u, 70 akçeli kadıların % 97'si, 80 akçeli kadıların % 96'sı, 100 akçeli kadıların % 95'i, 130 akçeli kadıların % 93'ü, 150 akçeli kadıların % 79'u, 200 akçeli kadıların % 85'i, 300 akçeli kadıların % 53'ü ve 400 akçeli kadıların % 40'ı terfi ile hareket etmiştir.

Grafik: 41. 1079-1080/1668-1669 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma

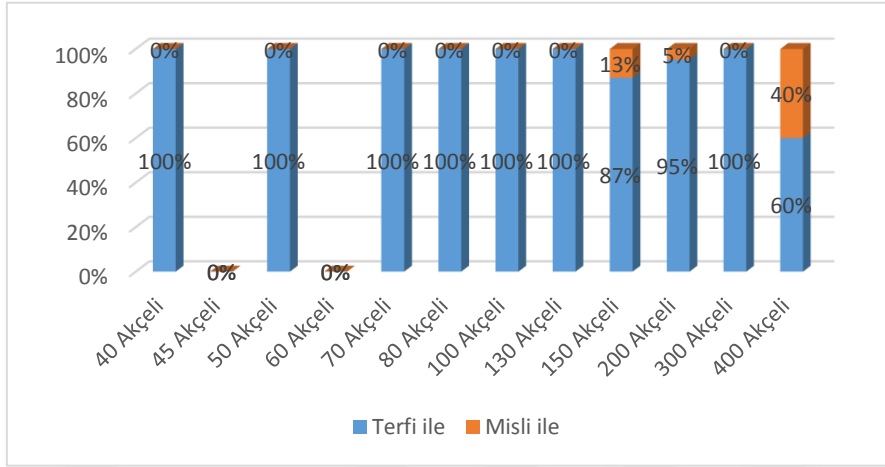
437/3 Numaralı Anadolu Kadiaskeri Mehmet Efendi Ruznamçesine göre 40 akçeli ve 70 akçeli kadınların tamamı terfi ile hareket etmiştir. 50 akçeli kadınların % 88'i, 60 akçeli kadınların % 89'u, 80 akçeli kadınların % 93'ü, 100 akçeli ve 200 akçeli kadınların % 92'si, 150 akçeli kadınların % 68'i, 300 akçeli kadınların % 46'sı ve 400 akçeli kadınların % 67'si terfi ile hareket etmiştir. 300 akçeye kadar olan kadınlar arasında misli ile hareket, 150 akçeli kadınlar hariç olmak üzere, % 10 ve aşağısında seyretmiştir. Ancak 150 akçeli kadınların ise % 32'si misli ile hareket etmiştir. 45 akçeli kadınlıkların hareketi tespit edilememiştir.

Grafik: 42. 1081-1083/1670-1672 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadınların Mansıbdan Atanma Biçimleri

438/4, numaralı Damat Efendi Ruznamçesi'ndeki verilere göre 40-70 akçe arası kadınların tamamı terfi ile hareket etmiştir. 80-100-130 akçeli kadınlar ise % 90'ın üzerinde oranla terfi ile hareket etmiş, 150-200-300 akçeli kadınlar ise % 90'a yaklaşan oranda terfi ile hareket etmiştir. Bu defterdeki verilerde, kendinden önceki defterlere oranla terakki ile hareket edenlerde artış görülmektedir. Yalnızca 400 akçeli kadınların sadece % 21'i terakki edebilmiş, % 79'u misli ile hareket etmiştir.

Grafik: 43. 1090-1092/1679-1681 Tarihli Anadolu Ruznamçesi'nde Kadıların Mansıbdan Atanma Biçimleri

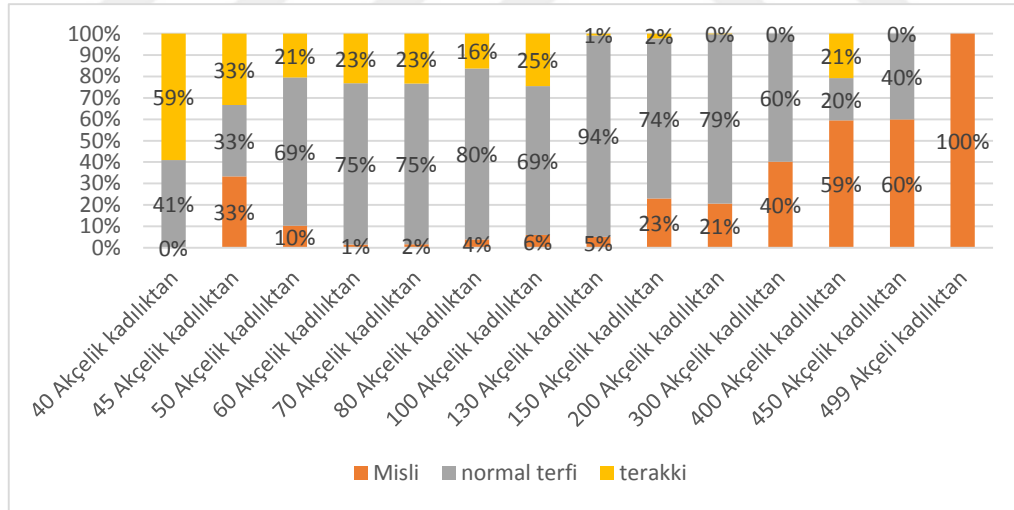
Mehmet Efendi Ruznamçesi'nde 45 ve 60 akçeli kadıların hareketi bulunmamaktadır. 150-200 ve 400 akçeli kadılıkların haricinde gerçekleşen atamaların tamamı terfi ile olmuştur. 150 akçeli kadıların ise % 87'si, 200 akçeli kadıların % 95'i ve 400 akçeli kadıların % 60'ı terfi ile atanmıştır. Diğer defterlere oranla terfi ile atama bu defterde oldukça artmıştır. Defterlerin içerdiği verilerde kronolojik olarak terfi ile hareket tarzının arttığı görülmektedir.

Kadıaskerlerin atama yaptıkları kadılıkların derecelerinin 40 akçeden başlamış 499 akçeye kadar devam etmiştir. Kadıların mevleviyet derecesindeki kadılıklara atanması için ilmi kariyer yapmaları beklenmiştir. Bu sebeple silke kadılık ile başlayıp⁵⁵³ kadılık ile devam edenlerin mevleviyet derecesine varamadan görevleri sonlanmıştır. Mesleğe kadı olarak başlayan ve normal tarikle terfi ederek aşama kateden bir kişi 40-300 akçelik görevler arasında yaklaşık 10 ayrı kademedan geçecektir. Her kademe yaklaşık 20 aylık fiili görev üzerinden hesaplandığında, sadece 18 yıl fiilen görev yapılması gerekmektedir. Ayrıca her kademe arasının zaman-ı infisâli de hesaplandığında -ki bu süre her kademe arası için ortalama 48 aydır- mevleviyet derecesine ulaşmak isteyen bir salık için yaklaşık bir insan ömrüne ihtiyaç vardır. Dolayısıyla mesleğe kadılıktan başlayıp kadılık ile devam eden bir

⁵⁵³ Bu yüzyılda mesleğe kadılık ile başlayan olmamasına rağmen, müderrislikten erken dönemde kadılığa geçenlerin meslekte ilerleme şansı, Sahn müderrisliğinden mazul olanlara oranla yok denecek kadar azdır.

salikin normal yolla mevleviyet derecesine yükselmesi mümkün değildir. Bununla beraber mevleviyet derecesine yükselmenin farklı yöntemleri bulunmaktadır. Birincisi; müderrislikte ilerleyen bir mensubun, Sahn Medresesi'ne yükselmesi ve buradan mevleviyet dereceli kadılığa geçmesidir.⁵⁵⁴ Sahn'dan kadılığa geçmek istediğinde ise Mevleviyet derecesine geçme hakkı Fatih Kanunnamesinde tanınmıştır.⁵⁵⁵ İkincisi ise evlâd-ı ulemâdan olmaktır. Evlâd-ı ulemâ, mülazımlık süresi bakımından ve göreve başladığı derece bakımından diğer mensuplardan ayrılmaktadır. Geçirdiği kısa mülazımlık süresi ve mesleğe başladığında 40 akçeli medrese derecesinden göreve başlayan bir salikin yükselmesi çok hızlı olabilmiştir.⁵⁵⁶ Hızlı yükselmeyi sağlayan bir diğer husus ise normal terfiden daha hızlı hareket etmektir. Tablo 44'te de görüldüğü üzere kadılıktan kadılığa hareket edenlerin büyük bir bölümü “terfi” ile yani bir derece yukarı göreve atanmışlardır. Ancak bazı kadılar, çeşitli sebeplerle en az iki derece olmak üzere hareket etmişlerdir. Ruznamçelerde bir dereceden daha hızlı hareketler “terakki” ifadesi ile belirtilmiş ve sıradışı uygulama olduğu belli edilmiştir.

Grafik: 44. Tüm Defterlere Göre Kadıların Mansıpta Hareket Tarzları

⁵⁵⁴ Sahn Müderrisliği İlmiye Bürokrasisinde sıçramanın, ilmiye silkinde tepeye giden yolun en önemli kaynağıdır. Bununla beraber tepeye giden yoldaki en dar geçitte Sahn Müderrisliği'dir. Çoğu salık bu mevkiye gelemeden bu dar geçitte takılıp kalmıştır. Buradan öteye gidebilmek için kıyasıya bir rekabet söz konusudur. Bkz. A.Y. Ocak, a.g.e., s.266; Gel, a.g.e., s.29.

⁵⁵⁵ *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s.11.

⁵⁵⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, mevalizâdelerin 40-50 li medreselerden göreve başladıklarını ve 7-8 yılda kadılığa geçtiklerini belirtmektedir. Detayı için bkz. *Kühû'l-Ahbâr*, c.2, s.84.

Çalışmanın bu kısmında kadılıkta bulunan zümre mensuplarının mansıptaki hareketleri, terfileri ve terakkileri, tüm defterlerin verilerine dayanılarak incelenmiştir. Normal bir sıra takip edildiğinde kadınların 25-30-35-40-45-50-60-70-80-100-130-150-200-300 akçelik kadılıklarda görev almaları beklenir. Ancak araştırmamızda mülazımlıktan, 25 akçelik kadılıklara atanan zümre mensupları tespit edilemediği gibi 30-35 akçeli kazalara görevlendirilen kadınlar da tespit edilememiştir. Kazalara yapılan atamalar, 40 akçelik kadı atamaları ile başlamakta ve kadılıklara medreselerden munfasıl zümre mensuplarının atandığı görülmektedir. Bu durum ilmiye mesleğine dahil olanların hepsinin mülazımlıktan müderrisliğe geçtiğini göstermektedir. Ayrıca müderrislerin bir kısmının da kadılığa geçtiği, bu şekilde kadı ihtiyacı karşılandığı anlaşılmaktadır.

İncelenen rużnamçelerde mülazımlıktan en alt rütbeli kadılık olan kırklı kadılığa geçenler 20, 25 ve 30'lu medreselerden munfasıl olanlardır. Örneğin, Bursa Nasrullah Medresesi'nden 20 akçe ile munfasıl Ahmet, 1077 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1666 40 akçeli Çakırca Kazasına atanmıştır.⁵⁵⁷ Bursa Cafer Bey Medresesi'nden 25 akçe ile munfasıl Mevlana Murad ise 1077 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1666 Bozkuş ma'a Kalcan Kazasına yine 40 akçe ile görevlendirilmiştir.⁵⁵⁸ 30 akçeli medreseden munfasıl müderrislere örnek ise Firuz Ağa Medresesi'nden 30 akçe ile munfasıl Mevlana Numan'dır. Numan 1080 Ramazan'ında/Ocak 1670 Karahisar-ı Timurlu Kazasına 40 akçe ile atanmıştır.

40 akçelik kazadan munfasıl olan kadınların 45 akçelik kazaya atanmaları beklenmektedir. 1077 Rebiü'l-ahir'inde/Ekim 1666 Taşili ma'a Kahta/Hüdavendigâr Eyaleti Kazasına atanan Mevlana Recep bu şekilde atanmıştır.⁵⁵⁹ Yine 1078 Ramazan'ında/Şubat 1668 Gümüşâbâd Kazasına atanan Mevlana Hüseyin⁵⁶⁰ ile 1077 Receb'inde/Aralık 1666 Bafa (Çamiçi)/Muğla Kazasına atanan Mevlana Abdurrahim 45 akçe ile beklenildiği şekilde görevlendirilmiştir.⁵⁶¹ Ancak bu beklentinin dışında da atama kayıtları mevcuttur. Terakki sayılan uygulamanın ilk örneği 50 akçeli kazaya yapılan atamalardır. Bunlardan ikisi; 1076

⁵⁵⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 08.

⁵⁵⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 05.

⁵⁵⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 14.

⁵⁶⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

⁵⁶¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 07.

Şaban'ında/Şubat 1666/ Penek/Erzurum Kazasına atanan Mevlana Mustafa⁵⁶² ile 1078 Receb'inde/Aralık 1667 Çapakçor Kazasına atanan Sunullah'tır.⁵⁶³ 2 derece farkla atananların dışında 3 basamak birden atlayarak gerçekleştirilen terakkiler de bulunmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen terakki kayıtlarına örnek ise 1077 Ramazan'ında/Şubat 1667 Bafra Kazasından munfasıl Mevlana Yusuf'un Gönen-i Hamid Kazasına 60 akçe ile görevlendirilmesidir. Yapılan tespite göre 40 akçeli kadılar içerisinde misli ile hareket görülmemekte, % 41 oranında 45 akçeli kadılığa, % 59 oranında ise 50 ve daha yukarı kadılığa hareket görülmektedir.

45 akçeli kazadan hareket edenlerin misli, normal terfi ve terakki oranları birbirlerine eşit olarak gerçekleşmiştir. Taşeli ma'a Kalcan Kazasından munfasıl Recep, Çorgi Kazasına misli yevmiye ile atanmıştır. Kuşderesi Kazasına atanan Şükrullah, normal terfi ile 50 akçe yevmiyeyle atanırken, Ayas ma'a Perendi Kazasından munfasıl Mevlana Ahmet, Bali Kazasına 60 akçe ile yani terakki ederek atanmıştır.⁵⁶⁴

50 akçeli kazadan hareket eden kadıların % 10'u misli ile hareket ederken, % 69'u 60 akçeli kadılığa terfi etmiş, % 21'i ise 70 akçeli kadılıklara terakki ile hareket etmiştir. 50 akçeli kadılardan hareket edenlere ilk örnek Mevlana Hüseyin'dir. Hüseyin, 1077 Zilkade'sinde/Nisan 1667 Kuru Pazarı/Çankırı Kazasından Yedidivan Kazasına misli ile atanmıştır.⁵⁶⁵ Ayvacık/Samsun-Balıkesir-veya Sakarya kadısı Mevlana Mahmut ise 1079 Rebîü'l-evvel'inde/Ağustos 1668 Hemşin/Trabzon Kazasına 60 akçe ile terfi ederek⁵⁶⁶ ve Sağman/Tunceli kadısı Mevlana Mehmet, 1085 Safer'inde/Mayıs 1674 "bâ-terakki" Çemişgezek/Elazığ-Tunceli Kazasına 70 akçeli olarak atanmıştır.⁵⁶⁷

60 Akçeli kazalarda misli ile hareket % 1 oranında, normal terfi % 75 ve terakki ise % 24 oranında gerçekleşmiştir. Misli ile atamanın en az görüldüğü basamak 60 akçeli mansiptir. Bu atamaya örnek; 60 akçeli kazalarda görev yapan kadılardan Hazo/Siirt kadısı

⁵⁶² MA, AKR, 435/1, Vr. 03.

⁵⁶³ MA, AKR, 436/2, Vr. 15.

⁵⁶⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 18-19.

⁵⁶⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 10.

⁵⁶⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 10.

⁵⁶⁷ NOK, AKR, 5193/10, Vr. 12.

Mevlana Ali'nin, Gülnar/İçel-Karaman Eyaleti Kazasına yine atanması gösterilebilir.⁵⁶⁸ 70 akçeye terfi edenler ise Hacıhamza/Çorum-Sivas Kazasına atanan, Konur/Ankara kadısı Mevlana Halil ile⁵⁶⁹ Oltu Kazasına 1100 Rebîü'l-evvel'inde/Aralık 1688 atanan Arhavi (Arhova/Trabzon) kadısı Mevlana Ramazan'dır.⁵⁷⁰ 60 akçeli kadılardan terakki ile atama örneğine rastlanmamıştır.

70 akçeli kadıların % 2'si misli ile hareket etmiş, % 75'i terfi ile 80 akçeli kadılığa, % 23'ü ise terekki ile 100 akçeli kadılığa hareket etmiştir. 70 akçeli kadılıktan munfasıl olan Hüseyin, Şabanorta Kazasından Tercan Kazasına misli ile;⁵⁷¹ Kadı Ramazan, Karahisar-ı Demürlü/Çorum Kazasından Livane/Erzurum Kazasına terfi ile;⁵⁷² İncirli pazarı/Burdur-Konya Kazasından munfasıl Mevlana Mehmet, Selmanlı Kazasına “bâ-terakki” hareket etmiştir.⁵⁷³

80 akçeli kadılıktan, % 4 misli, % 80 terfi ve % 16 bâ-terakki (terakki ile) hareket gerçekleşmiştir. Bu kadılıktaki hareketlere ilk örnek olarak İnelli ballı Kazasından munfasıl Mevlana Veli'nin, 1079 Rebîü'l-evvel'inde/Ağustos 1668 misli ile Karalar/Suriye Kazasına atanması gösterilebilir.⁵⁷⁴ Karaisalı (Çeçeli)/Adana Kazasından munfasıl Mevlana Mustafa, Akçeşehir Bolu Kazasına 100 akçeli terfi ile görevlendirilmiştir.⁵⁷⁵ Söz konusu 80 akçeli kadılıktan gerçekleşen terakki atamaları kendi içerisinde çeşitlilik arz etmektedir. Şöyle ki Kuruçay/Erzurum Vilayeti kadısı Mevlana es-Seyyid Abdulkerim, 130 akçe ile Havza Kazasına;⁵⁷⁶ Kuru Pazarı Kalecik kadısı Mevlana Muzaffer ise Karaca Koyunlu Kazasına 150 akçe ile görevlendirilmiştir.⁵⁷⁷ Burada terakki alan kadılar bir basamak atlayarak sadece 130 akçeli kadılıklara değil, iki basamak birden atlayarak 150 akçeli kadılıklara da atanmışlardır.

⁵⁶⁸ MA, AKR, 437/3, Vr. 14.

⁵⁶⁹ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 6.

⁵⁷⁰ MA, AKR, 442/8, Vr. 12.

⁵⁷¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 08.

⁵⁷² NOK, AKR, 5193/9, Vr. 1.

⁵⁷³ MA, AKR, 438/4, Vr. 13.

⁵⁷⁴ MA, AKR, 437/3, Vr. 11.

⁵⁷⁵ MA, AKR, 439/5, Vr. 03.

⁵⁷⁶ MA, AKR, 438/4, Vr. 10.

⁵⁷⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 04.

100 akçeli kazalardan munfasıl kadıların % 6'sı misli ile, % 69'u terfi ile % 25'i ise bâ-terakki hareket etmiştir. 100 akçeli kadılıklar, terakki ile ilerleyen mensupların, son olarak terakki aldıkları basamak olarak değerlendirilebilir. Çünkü bundan sonraki kadılık basamaklarında “bâ-terakki” atama oranlarında düşüşler görülmektedir. Bunun sebebini bundan sonraki kadılık atamalarının derece arası yevmiye farklılıklarının 30-50-100 akçeye çıkmasında ve atanılacak mansıbın azalmasında aramak mümkündür. Maçka Kazasından munfasıl Mevlana Süleyman, 1082 Şaban'ında/Aralık 1671 100 akçe ile Maçka Kazasından misli ile Ayvacık/Samsun-Balıkesir-Sakarya Kazasına, Mehmet'in bî-berât olması üzerine atanmıştır.⁵⁷⁸ 100 akçeli kazalardan munfasıl Meydan/Bitlis kadısı Mevlana Mustafa, 130 akçe ile Yalacı Kazasına terakki ile atanmıştır.⁵⁷⁹ Terakki ile atananlardan Saz/Çorum Kazasından munfasıl el-Hac İbrahim, 150 akçe ile İlçe-i Saruhan Kazasına⁵⁸⁰ ve Karaca şehir Kazasından munfasıl Mevlana Ali, 61 ay infisâl, 7 ay âsitâne ve 200 akçe ile Hısn-ı Mansur/Adıyaman Kazasında görev almışlardır.⁵⁸¹ Görüldüğü üzere bu basamaktada da terakki ile atama iki farklı dereceye gerçekleşmiştir.

130 akçeli kazadan ayrılanların % 5'i misli ile % 94'ü 150 akçeli kazaya ve % 1'i ise 200 akçeli kazaya terakki ile atanmıştır. 130 akçeli kazalardan itibaren terakki ile yapılan atamaların oranı % 1 civarında seyretmektedir. 130 akçeli kazalardan munfasıl kadılardan, Hisarönü Kazasından 96 ay infisâl ve 7 ay âsitânesi olan Mevlana Abdalbaki, Akyörük Kazasına 1088 Şaban'ında/Eylül 1677 misliyle görevlendirilmiştir.⁵⁸² Yenice-i Eflani Kazasından 78 ay infisâl ve 12 ay âsitânesi olan Mevlana Mehmet, Budaközü (Sungurlu)/Çorum Kazasına 1087 Receb'inde⁵⁸³/Eylül/Ekim 1676, Konur/Ankara Kazasından 85 ay infisâl ve 17 ay âsitânesi olan Mevalana Abdulkadir ise aynı tarihte 200 akçe ile atanmıştır.⁵⁸⁴

⁵⁷⁸ MA, AKR, 438/4, Vr. 10.

⁵⁷⁹ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 14.

⁵⁸⁰ NOK, AKR, 5193/9, Vr. 1.

⁵⁸¹ MA, AKR, 438/4, Vr. 02.

⁵⁸² MA, AKR, 440/6, Vr. 05.

⁵⁸³ MA, AKR, 439/5, Vr. 07.

⁵⁸⁴ MA, AKR, 439/5, Vr. 04.

150 akçeli kazalardan munfasıl kadıların % 23'ü misliyle, % 74'ü terfi ile ve % 2'si terakki ile infisâl sürelerinden sonra yeni görevlerine atanmışlardır. 150 akçeli kadılıklardan itibaren misli ile atama oranları kayda değer biçimde yükselmeye başlamaktadır. Bunun sebebi bu dereceden itibaren kadıların atanabileceği mansıpların ciddi olarak azalmasıdır. Bir üst dereceye atanmak için infisâl sürecindeki kadının bekleme süresi artmıştır. Bu süreyi beklemek istemeyen salık, aynı derece ile atanmayı beklemeye tercih etmiştir. 150 akçeli kazadan ayrılan kadılardan Barla Kazasından munfasıl Mevlana Ahmet, 1076 Şaban'ında /Şubat 1666 Hoyran (Kumdanlı)/Isparta Kazasına misliyle;⁵⁸⁵ Daday/Kastamonu Kazasından munfasıl Mevlana Abdulaziz, aynı yılın Zilkade'sinde/Mayıs Muğla Kazasına 200 akçe ile;⁵⁸⁶ aynı tarihte Hısn-ı Mansur/Adıyaman Kazasından munfasıl Osman, Çubukâbâd Kazasına 300 akçe ile görevlendirilmiştir.⁵⁸⁷

150 akçeli atamalarda bazı istisna uygulamalar dikkati celbetmektedir: 150 akçeli kazalardan munfasıl 3 kadının atamaları akçeleri düşürülerek yapılmıştır. İlçe-i Saruhan Kazasından Munfasıl Mevlana İbrahim, Fırt ma'a Şami (Karesi) Kazasına 1076 Zilkade'sinde/Mayıs 1666,⁵⁸⁸ Boğazlıyan Kazasına atanan İbrahim ise 1081 Şevval'inde/Şubat 1671 150 akçeden 130 akçeye atama yapılmıştır.⁵⁸⁹ Daha ilginç olanı ise Gölhisar-ı Hamid Kazasından 70 ay infisâl ve 31 ay âsîtanesi olan Mevlana Lütfullah'ın, Gediz/Kütahya? Kazasına 1077 Cemâziye'l-ahir'inde/Ekim 1666 80 akçe ile görevlendirilmesidir.⁵⁹⁰ Bu kadar aşağı bir dereceye atanmanın kadının kendi isteğine bağlamak doğru gözükmemektedir. Defterde bir kayıt olmamasına rağmen bu durumun bir ceazi uygulama olduğu ihtimali değerlendirilmelidir.

200 akçeli kazalarda görev yaptıktan sonra ayrılan, mülazemette bekleyen kadıların % 21'i misli ile, %79'u ise terfi ile yeni görevlerine atanmışlardır. 200 akçeli medreselerden ayrılanlar içerisinde terakki alarak ilerleyen kadı bulunmamaktadır. 200 akçeli kazalardan munfasıl kadılardan, Kırşehir kadısı Ahmet, 1104 Zilhicce'sinde/Ağustos 1693 42 ay infisâl

⁵⁸⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 03.

⁵⁸⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 06.

⁵⁸⁷ MA, AKR, 435/1, Vr. 07.

⁵⁸⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 07.

⁵⁸⁹ MA, AKR, 438/4, Vr. 03.

⁵⁹⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 06.

ve 19 ay âsîtâne ile Şurba Kadısı Yusuf'un yerine 6 ay tevkit ve misli akçe atanmıştır.⁵⁹¹ Aynı tarihte Uluborlu/Isparta Kazasından 45 ay infisâl ve 30 ay âsîtânesi olan Mevlana es-Seyyid İbrahim, Sandıklı Kazasına 300 akçe ile tayin edilmiştir.⁵⁹² Mevlana Abdulaziz ise 1081 Ramazan'ında/Ocak 1671 Kaş Kazasından 19 ay infisâl ve 10 ay âsîtâne ile Bafra Kazasına yevmiyesi düşürülerek 150 akçe ile görevlendirilmiştir.⁵⁹³ Halbuki Bafra Kazasına yapılan diğer 5 atama kaydında bu kazanın derecesinin 200 akçe olduğu görülmektedir. Ancak Mevlana Abdulaziz hangi sebeple bu kazaya 150 akçe ile atandığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Burada da bu durumun cezai bir uygulama olduğu değerlendirilmektedir.

300 akçeli kazalardan munfasıl olan kadıların % 40'ı misli ile, % 60'ı terfi ile yeni görevlerine atanmışlardır. Biretülîrat (Birecik)/Şanlıurfa Kazasından 13 ay infisâl ve kemal âsîtânesi olan Mevlana Ali, Lapseki/Çanakkale Kazasına misli ile 1096 Zilkade'sinde/Eylül 1685 tayin olurken,⁵⁹⁴ Karaağaç Gölhisar Kazasından 17 ay infisâl ve kamil âsîtânesi olan Mevlana Şeyh Hamid, İbrahimden sonra Akşehir/Konya Kazasına 1096 Zilhicce'sinde/Ekim 1685 400 akçe ile tayin olmuştur.⁵⁹⁵

400 akçeli kadılardan itibaren yapılan atamaların yarıdan fazlası aynı derece ile gerçekleşmiştir. Buna göre atamaların % 59'u yine 400 akçeli kadılıklara, % 20'si 450 akçeli kadılıklara ve % 21'i 499 akçeli kadılıklara atanmıştır. Tavas Kazasından munfasıl olup 30 ay infisâl ve 16 ay âsîtânesi olan Mevlana İshak, 1096 Ramazan'ında/Ağustos 1685, müddet-i örfiyyesini tamamlayan Karahisar-ı Şarki kadısı Halil'in yerine misli ile 400 akçeli olarak atanmıştır.⁵⁹⁶ Ayaş Kazasından 35 ay infisâl ve 20 ay âsîtânesi olan Mevlana es-Seyyid Ahmet, vefat olan Ebubekir'in yerine Trabzon Kazasına 1086 Receb'inde/Eylül 1675 450 akçe ile,⁵⁹⁷ 1090 Safer'inde/Mart 1679 Tarhala/Manisa Kazasından munfasıl Mevlana el-Hac Hüseyin, Kastamonu Kazasına Mustafa'nın yerine 499 akçe ile görevlendirilmiştir.

⁵⁹¹ MA, AKR, 443/9, Vr. 06.

⁵⁹² MA, AKR, 443/9, Vr. 07MA, AKR, 443/9, Vr. 07.

⁵⁹³ MA, AKR, 438/4, Vr. 01.

⁵⁹⁴ MA, AKR, 442/8, Vr. 09.

⁵⁹⁵ MA, AKR, 442/8, Vr. 11.

⁵⁹⁶ MA, AKR, 441/7, Vr. 06.

⁵⁹⁷ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 11.

450 akçeden munfasıl kadıların % 60'ı misli ile, % 40 ise ise terfi ile 499 akçeli görevlere atanmışlardır. Buradan itibaren terakki ile atama söz konusu değildir. Bunun sebebi terakki alabilmek için en az iki derece üst bir kadroya atanmak gerekmektedir. Ancak 500 akçeden yukarı mevleviyet kadılıklarına yapılacak atamalar Şeyhülislam uhdesindedir. Bu sebeple terakki alarak ilerleyenler olsa bile bunu kadiasker ruznamçelerinden takip etmek mümkün değildir. Bu duruma uygun olarak 450 akçeli kazadan ayrılan kadılar, 1450 veya 499 akçeli kazalara atanmışlardır. Bu derecedeki kazalardan munfasıl kadılardan Ezine-i Kazdağı Kazasından munfasıl Mevlana Ali, Taşâbâd (Taşova)/Amasya Kazasına 499 akçe ile;⁵⁹⁸ Antalya Kazasından munfasıl Mevlana Abdullah, Alaşehir/Manisa Kazasına 450 akçe ile görevlendirilmişlerdir.⁵⁹⁹

499 akçeli kadıların ise tamamı tekrar 499 akçeli kazalara görevlendirilmiştir. 450 akçeden munfasıl kadılarda olduğu gibi buradan ayrılan kadıların takibini yapmak aynı gerekçelerle mümkün değildir. Kadıların Hareketleri içerisinde kadılıktan müderrisliğe hareket etme biçimine rastlanmamış kadılar bir kadılıktan münfasıl olup tekrar atanacakları zaman kadılığa gitmişlerdir.

Grafik 44'e göre 40 akçelik kadılıktan itibaren mevleviyet derecesindeki 300 akçelik kadılığa kadar yapılan atamalarda % 40 ile %94 arasında değişen oranlarda bir üst rütbeye görev değişikliği yani normal terfi süreci ile hareket edilmiştir. Misli ile hareket ise % 2 ile % 33 arasında değişen oranlarda uygulanmıştır. Misli ile hareket daha çok mevleviyet kadılıklarında ve hareket edilecek üst rütbeye imkan bulunamadığında uygulanmıştır. Misli ile hareketin, 45-50 akçeli kadılıklarda oransal olarak çok olmasının sebebi, naklen geçişlerde aynı rütbe ile geçişin uygulanmasıdır. Normal terfinin dışında daha hızlı ilerlemeyi ifade etmek için ruznamçelerde "bâ-terakki" kavramı kullanılmıştır. Terakki ile ilerleme alt dereceli kadılıklarda oransal olarak fazla olmasına rağmen derece yükselmesine ters orantılı olarak terakki ile mansıbdaki yer değiştirme oranı da azalmıştır. 40 akçeli kadılıklardan terakki ile 50-60'lık kadılıklara atananların oranı % 50 oranında olmuşken; 100 akçelik kadılıktan terakki ile yükselenlerin oranı % 16'ya gerilemiş, 150 yevmiyeli

⁵⁹⁸ MA, AKR, 445/11, Vr. 21.

⁵⁹⁹ MA, AKR, 437/3, Vr. 06.

kadılıktan itibaren ise yok denecek kadar azalmıştır. Tenzili rütbe olarak değerlendirilebilecek daha düşük akçeli kadılıklara rastlanma oranı ise, birkaç istisna dışında, yok denecek kadar azdır.

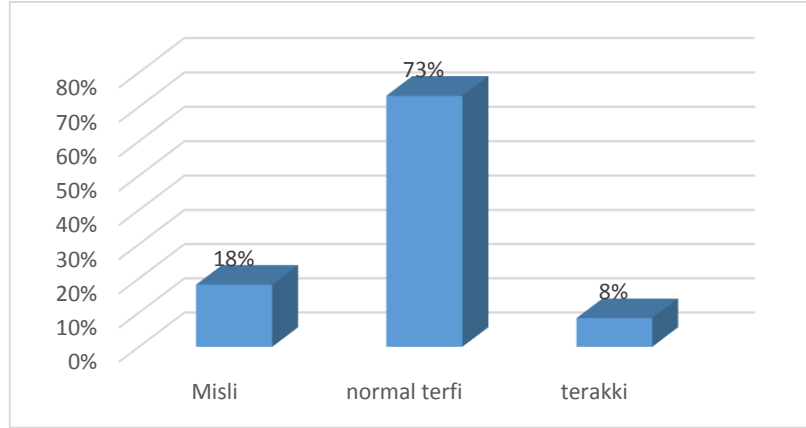
Beyazıt'ın XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait verilerinde bulunmadığını ifade ettiği ancak Gelibolulu Âli'nin varlığından haberdar ettiği 300 akçeden yukarı derereceli kadılıklar⁶⁰⁰ da incelenen defterlerde bulunmaktadır. Söz konusu kadılıklarda birbirine yakın oranlarda misli ile hareket ve terfi ile hareket görülmektedir. Bu dereceli kadılıklar oldukça sınırlı sayıda olduğu ve bekleyenlerin yığılma yapması sebebiyle terakki ile atama sınırlı sayıda gerçekleşmiştir.

Ruznamçelere dayalı verdiğimiz bilgilerden hareketle, ilmiye zümresinde kadılık görevini yürüten bir salikin ilmiye zümresi içerisinde aktif görevli olduğu ortalama süre hakkında tahminde bulunulabilir. Mansıba atanan bir kadının ortalama görev süresi 18-24 ay arasında değişmektedir. En çok kullanılan sürenin 18 ay olduğu ancak seneteyn yani iki yıl ile görevlendirmelerin bulunduğu göz önüne alındığında ortalama olarak 20 aylık bir görevden sonra sonra infisâle ayrılmışlardır. İnfisâl süresinin de tüm atama kayıtlarının kadılıktan kadılığa yapılan ortalaması alındığında 48 ay olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda en alt dereceli kadılıktan silke dahil olan bir kadı, 30 yılda 10 kademe ilerleyebileceğinden en fazla 150-200 akçeli kadılıklara kadar yükselebilecektir. Ancak müderrislikle silke dahil olan ve evlâd-ı ulemâdan veya hocasının yüksek rütbesi sebebiyle 30 hatta 40 akçeden göreve başlayan bir müderris, kadılığa geçme istediğinde 130-150 akçeli kadılığa atanmaktadır. Dolayısıyla normal bir salikin 8 harekette elde edebileceği bir dereceyi 2-3 harekette elde edebilmiş ve 30 yıllık bir süre zarfında, 10 defa hareket edebilme kabiliyetine sahip olmuştur. Böylece Kadıasker ile Şeyhülislam olarak atanması mümkün olabilecektir.⁶⁰¹ Sahn veya Süleymaniye müderrislerinin ise kadılığa geçtiklerinde 500 akçeli mevleviyete geçmelerinden dolayı yükselme ihtimalleri çok daha yüksektir.

⁶⁰⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, c.2, s.75.

⁶⁰¹ XVII. yüzyıl ulemasından Kadıaskerlik yapmış olan Karaçelebi Abdulaziz de belli bir süre medresede görev yaptıktan sonra kadıaskerliğe kadar yükselmiştir. Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 113.

Grafik: 45. Tüm Defterlerin Ortalamasında Kadıların Mansıpta Hareket Tarzları

Tüm defterlerin ortalamasına göre kadıların hareket tarzları incelendiğinde % 73 ile normal, bir üst dereceye, terfi birinci sırada, aynı akçe ile görevlendirme % 18 ile ikinci sırada, terakki ile ilerleme ise % 8 ile son sırada yer almaktadır. Derece düşürülmesi şeklinde yapılan atamalar ise sınırlı sayıda kalmış ve ortalamaları etkileyecek düzeyde gerçekleşmemiştir.

3.2. Müderrislerin İlmiye Mesleğinde Hareketliliği

Mülazımlardan medreseye atanmak isteyenler 20 akçeli olarak, kadı olarak atanacak olanların ise 25 akçe ile göreve başlayabilecekleri, ancak incelenen defterlerde mülazımlerin hepsinin müderrislik ile mesleğe dahil olduklarından bahsedilmişti. Mülazımlıktan müderrisliğe atananların Fatih Kanunnamesi'nde 20 akçeye atanması,⁶⁰² 20 akçelik medreseden, 5'er akçelik artışlarla 25, 30, 35, 40, 45, 50 akçelik medreselere ulaşması gerekmektedir. Ancak uygulamada XVI. yüzyıldan itibaren 30'lu medreselere kadar 5'er akçelik terakki sağlanırken, 30'dan itibaren 10'ar akçelik terakkiye imkan sağlandığı belirtilmektedir.⁶⁰³

XVII. yüzyıl uygulaması da Fatih Kanunnamesi'nde belirtildiği şekilde olmayıp, XVI. yüzyıldan itibaren kullanılan 20-25-30-40 akçelik meratibe uygun olarak

⁶⁰² *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s.11.

⁶⁰³ Hızlı, a.g.e., s.66.

gerçekleşmiştir. Bu durumu gösteren atama kayıtları aşağıda gösterilmiştir. Örneğin Medine-i Münevvere kadısı Ivaz Efendi'nin talebesinden olup, Ivaz Efendinin bu kazaya tayin olduğunda teşriften mülazemete kabul buyurulan Mevlana Abdullah bin Ali el-Kuşehrî, İznik Eşrefzâde Medresesi'ne 1077 Muharrem'inde/Temmuz 1666 Ahmet'ten sonra 20 akçe ile tayin edilmiştir.⁶⁰⁴ 20 Akçeden Munfasıl olan müderrislerin 25 akçe ile tayin edilmeleri beklenmektedir. Buna uygun olarak, İstanbul Hasan Paşa Medresesi'nden munfasıl Ali, 1082 Cemaziye'l-evvel'inde/Eylül 1671 Bursa Gökdere Medresesi'ne İbrahim'den sonra 25 akçe ile görevlendirilmiştir.⁶⁰⁵ 25 akçeden 30 akçeli medreseye terfi edilmektedir. 25 Akçe ile Edirne Hacı Hüsrev Medresesi'nden munfasıl Kemalettin, 1083 Muharrem'inde(Nisan 1672 Üsküdar Davut Paşa Medresesi'ne 30 akçe ile tayin edilmiştir.⁶⁰⁶ 30 akçeli medreseden ise 40 akçeli medreseye geçilmiştir. Üsküdar Şehabeddin Medresesi'nden 30 akçe ile ayrılan Mevlana Veliyyüddin, 1090 Receb'inde/Ağustos 1679 Bursa Firuz Ağa Medresesi'ne 40 akçe ile tayin olmuştur.⁶⁰⁷ 40 akçeli medreseden ayrılan müderrisler 50 akçeli medreseye atanmaktadırlar. 40 akçe ile Ermenek Musa Paşa Medresesi'nden Munfasıl Mevlana Mehmet, 1076 Şevval'inde/Nisan 1666 Kazâbâd Ivaz Paşa Medresesi'ne Veli'den sonra 50 akçe ile atanmıştır.⁶⁰⁸ 50 akçeden munfasıl olan müderrisler ise 60 akçeye atanmışlardır. Kazâbâd Ivaz Paşa Medresesi'nden 50 akçe ile infisâle geçen Şaban, 1082 Şaban'ında/Aralık 1671 Alaiye Elvan Bey Medresesi'ne 60 akçe ile atanmıştır.⁶⁰⁹ Kadiasker ruzmançelerinde 50 akçe ve üzeri müderris ataması çok nadir kayıtlıdır. Müderris atamalarının 20-25-30-40 akçeli atamaları ruzmançelerde yoğun olarak bulunurken, 50 ve 60 akçeli müderris atamaları nadirdir. 40 akçeden yukarı müderris atamaları Şeyhülislam uhdesinde olduğu için⁶¹⁰ buradan sonra müderrisliğe devam edenlerin kayıtları ruzmançelerde verilmemiştir. Ancak merkez dışında bulunan ve 50 akçe ile daha yukarısında bulunan medreselere yapılan atama kayıtları mevcuttur.

⁶⁰⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 30.

⁶⁰⁵ MA, AKR, 438/4, Vr. 38.

⁶⁰⁶ MA, AKR, 438/4, Vr. 42.

⁶⁰⁷ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 52.

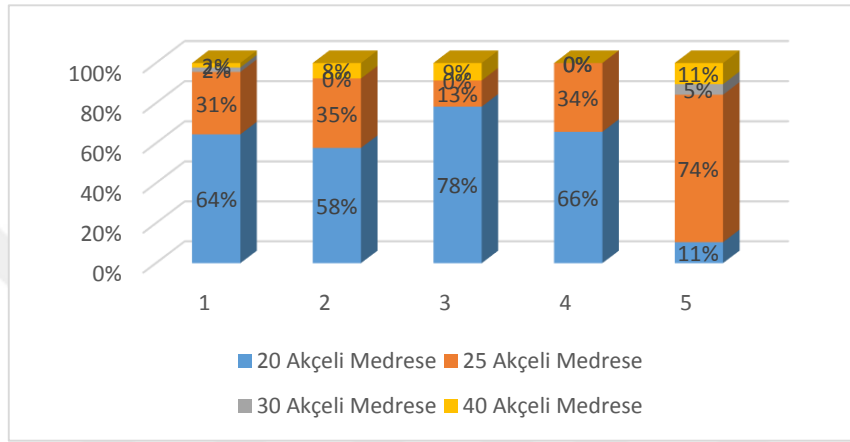
⁶⁰⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 30.

⁶⁰⁹ MA, AKR, 438/4, Vr. 39.

⁶¹⁰ Baltacı, *a.g.e.*, s. 29.

Yukarıda ifade edilen terfi sıralaması, olması beklenen yükselme tarzı iken uygulamada müderrisliğe yeni atanan mülazımlerin göreve başlama dereceleri ve belli bir dereceden yeni göreve atanırken aldıkları derecelerin farklılık arzettiği anlaşılmaktadır. Aşağıda gerçekleşen atama kayıtlarına göre müderrislerin medreseler arasındaki hareket tarzları incelenmektedir.

Grafik: 46. Mülazımlıktan Müderrisliğe Hareket Dereceleri

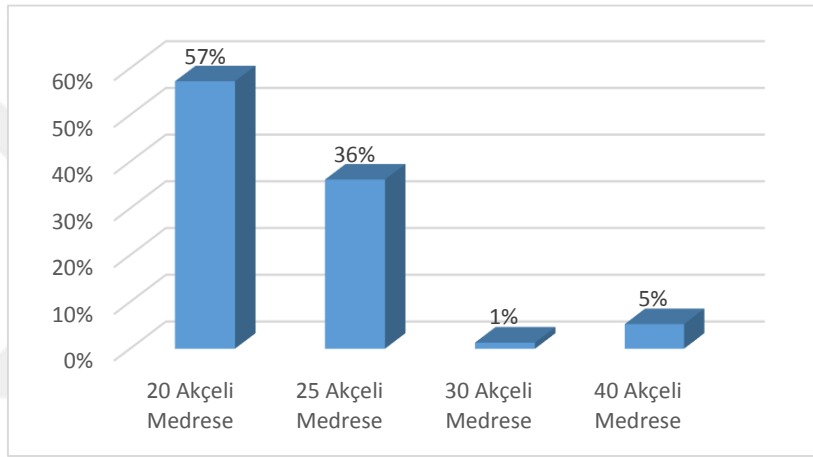

Mülazımlıktan ilmiye silkine dahil olmak isteyenlerin doğrudan kadılığa atanamadıkları ilgili konu başlığında belirtilmişti. Mülazımlıktan müderrisliğe atananlar defterlere göre incelendiğinde ortaya çıkan tablo aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

435/1 numaralı Abdurrahman Efendi Ruznamçesi'nde, 20 akçeye atananların oranı % 64, 25 akçeye atananların oranı % 31, 30 ve 40 akçeye atananların oranı ise % 2'ser oranında gerçekleşmiştir. Bu defterin göreve ilk defa atanan mensupların tamamına, yakını 20-25 akçe ile göreve başlamıştır. 436/2 numaralı Feyzullah Efendi Ruznamçesi'nde, 20 Akçeye görevlendirilen mülazımlar % 58, 30 akçeye % 35 ve 40 akçeye % 8 oranında gerçekleşmiştir. Bu defterde de % 90'ın üzerinde bir oranla 20-25 akçelik medreselere mülazemetten görevlendirme yapılmıştır. 437/3 numaralı Mehmet Efendiye ait defterdeki verilerde, % 78 oranında 20 akçeye, % 13 oranında 25 akçeye ve % 9 oranında 40 akçeye ilk atama yapılmıştır. Bu defterde 20 akçelik ve 40 akçelik görevlendirmenin oranı artmıştır. 40 akçelik görevlendirmenin artması evlâd-ı ulemâ ve yüksek rütbeli ulemânın mülazım vermesinden kaynaklanmıştır. 438/4 numaralı Damat Mustafa Efendiye ait defterde, % 66 oranında 20 akçe, % 34 oranında ise 25 akçeli medreseye atama gerçekleşmiş, 30 ve 40

akçeli medreseye atama kaydına rastlanmamıştır. 5193/13 numaralı defterde ise 20 akçeye %11, 25 akçeye % 74, 30 akçeye % 5, 40 akçeye % 11 oranında mülazım ataması gerçekleşmiştir. 5193/13 numaralı deftere kadar 20 akçeli medreseye atama açık ara ilk sırada yer almakta onu ikinci sırada 25 akçeli medrese takip etmektedir. Ancak 5193/13 numaralı defterde 25 akçeye yapılan atama ilk sırada yer alırken 20 ve 40 dereceli medreseye atama aynı oranda gerçekleşmiştir. 25 akçeli medresedeki medreselerdeki sayısal fazlalığın sebebinin yüksek payeli ulemanın mülazım vermesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Grafik: 47. Tüm Defterlerdeki Verilerde Mülazımlıktan Müderrisliğe Hareket Dereceleri

Mülazımlıktan müderrisliğe atananların % 57'si en alt basamak olan 20 akçelik medreseye, % 36'sı 25 akçelik medreseye, % 1'i 30 akçeli medreseye ve % 5'i ise 40 akçelik medreseye atanmıştır. Bu atamaların örneklerinden 1076 Zilhicce'sinde/Haziran 1666 Bursa İskender Paşa Medresesi'ne atanan Abdulğani el-Edirnevî,⁶¹¹ 1077 Zilkade'sinde/Mayıs 1677 İznik Turhan Bey Medresesi'ne atanan Mehmet bin Cafer⁶¹² ve 1078 Safer'inde/Temmuz 1677 İznik İskender Çelebi Medresesi'ne atanan Mevlana Mehmet⁶¹³ 20 akçe ile mesleğe adım atmışlardır. 1076 Receb'inde/Ocak 1666 Bursa Gülşenizâde Medresesi'ne atanan Abdullah bin Ahmet el-Kastamonî,⁶¹⁴ 1080 Rebü'l-evvel'inde/Temmuz 1669 Bursa İskenderpaşa Medresesi'ne atanan Mevlana Hafız Mehmet

⁶¹¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 30.

⁶¹² MA, AKR, 436/2, Vr. 45.

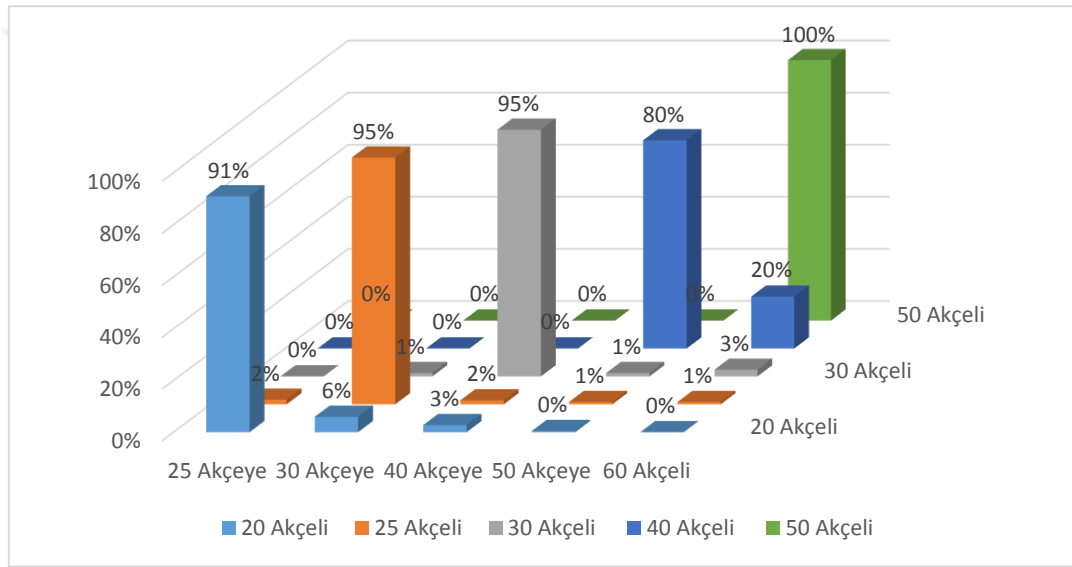
⁶¹³ MA, AKR, 436/2, Vr. 45.

⁶¹⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 28.

bin Mustafa el-Kastamonî 25 akçeli olarak müderrislik görevine başlamıştır.⁶¹⁵ 1076 Cemâziye'l-ahir'inde/Aralık 1665 Bursa Piri Paşa Medresesi'ne atanan Mevlana Ahmet el-Gelibolî 30 akçe⁶¹⁶ ve 1079 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1668 Üsküdar Davut Paşa Medresesi'ne atanan Mevlana Ali 40 akçe ile⁶¹⁷ görevlendirilmişlerdir.

Mülazımlıktan atananların, kimin mülazımı oldukları ve ne şekilde mülazım oldukları ruzmançelerde yer almıştır. Ancak zaman-ı mülazemetlerine ait bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple ne kadar süre mülazımlıkta bekledikleri bilinmemektedir.

Grafik: 48. Müderrislerin Dereceler Arası Hareketleri

Müderris atamalarının normal seyri 20-25-30-40-50 akçe şeklinde olması beklenirken uygulamada bazen farklılık görülmektedir. Grafiğe göre müderrislerin bulundukları dereceden hangi dereceye hareket ettikleri gösterilmektedir. Buna göre;

20 akçeli medreseden munfasıl müderrislerin % 91'i 25 akçeye, % 6'sı 30 akçeye % 3'ü 40 akçeye hareket etmiştir. 20 akçelik medreseden ayrılan müderrislerden es-Seyyid Abdulkerim, İstanbul Derviş Paşa Medresesi'nden 1079 Ramazan'ında/Şubat 1669 25 Akçe

⁶¹⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 30.

⁶¹⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 28.

⁶¹⁷ MA, AKR, 437/3, Vr. 44.

ile Üsküdar Halil Paşa Medresesi'ne⁶¹⁸ görevlendirilirken, İstanbul Cafer Paşa Medresesi'nden munfasıl İbrahim, Bursa Numani Çelebi Medresesi'ne 1082 Muharrem'inde/Mayıs 1671 30 akçe ile atanmıştır.⁶¹⁹ Bursa İzzeddin Medresesi'nden munfasıl Mevlana Abdullah, 1076 Receb'inde/Ocak 1666 Larende Baba Ali Medresesi'ne, bâ-terakki 40 akçe ile tayin edilmiştir.⁶²⁰

25 akçeli medreselerden ayrılan müderrislerin % 95'i 30 akçeli, % 2'si 40 akçeli ve % 1'i 50 akçeli ve 60 akçeli medreselere atanmışlardır. Bursa Mehmet Paşa Medresesi'nden munfasıl Osman, 1076 Şaban'ında/Şubat 1666 30 akçe ile Bursa Ahmet Bey Medresesi'nde;⁶²¹ İznik Ata Bey Medresesi'nden ayrılan Mevlana Hasan, 1077 Şaban'ında/Ocak 1667 40 akçe ile Kastamonu Hoca Muslihiddin Medresesi'nde göreve başlamıştır.⁶²² Bursa Fazlullah Efendi Medresesi'nden mülazım Ali, 1082 Zilhicce'sinde/Mart 1672 Amed Vaiziye Medresesi'ne 50 akçe ile,⁶²³ Bursa Mehmet Bey Medresesi'nden munfasıl Mevlana Avnullah, 1081 Şevval'inde/Şubat 1671 Manisa Ahmet Paşa Medresesi'ne 60 akçe ile atanmıştır.⁶²⁴ Misli ile hareket sekiz kayıta görülmüştür. Bunlardan Mevlana es-Seyyid İbrahim, 1076 Şaban'ında/Şubat 1666 Bursa Cafer Bey Medresesi'nden, Bursa Kadı Muhyiddin Medresesi'ne hareket etmiştir.⁶²⁵

30 akçeli medreseden ayrılan ilmiye müntesiplerinin % 95'i 40 akçeli, % 1'i 50 akçeli ve % 3'ü 60 akçeli medreseye hareket etmiştir. 30 akçeden ayrılan müderrislerden Mevlana Halil, İstanbul Hafız Ahmet Medresesi'nden Üsküdar Ahmet Paşa Medresesi'ne yine 30 akçe ile yani misli ile hareket etmiştir.⁶²⁶ İstanbul İshak Çelebi Medresesi'nden Bursa İskender Çelebi Medresesi'ne hareket eden Mevlana Mehmet, 40 akçe ile görevlendirilmiştir.⁶²⁷ Merkez dışındaki medreselerden, Eşrefzâde Medresesi'nden munfasıl Şeyh Mehmet, Manisa Ahmet Paşa Medresesi'ne 50 akçe ile; İznik İskender Çelebi

⁶¹⁸ MA, AKR, 437/3, Vr. 45.

⁶¹⁹ MA, AKR, 438/4, Vr. 37.

⁶²⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 29.

⁶²¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 29.

⁶²² MA, AKR, 436/2, Vr. 44.

⁶²³ MA, AKR, 438/4, Vr. 41.

⁶²⁴ MA, AKR, 438/4, Vr. 36.

⁶²⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 29.

⁶²⁶ MA, AKR, 443/9, Vr. 91.

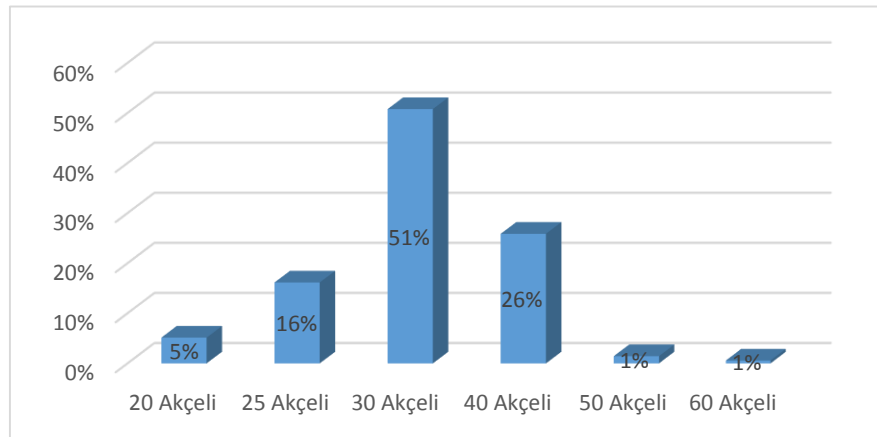
⁶²⁷ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 52.

Medresesi'nden ayrılan Yusuf, Adala (Karataş)/Manisa Firuz Ağa Medresesi'ne 60 akçe ile atanmıştır.

40 akçeli medreseden hareket eden müderrislerin % 80'i 50 akçeli medreseye hareket ederken % 20'si 60 akçeli medreseye hareket etmiştir. Burada 40 akçeli medreselerden ayrılıp bilâd-ı selase dahilinde bir medreseye atanma durumunun Şeyhülislam yetkisinde olduğu hususu dikkate alınmadır. Burada verilen örnekler bilâd-ı selase dışında kalan medreselere yapılan atamalar olacaktır. Bunlardan 1077 Zilhicce'sinden/Mayıs 1667 atanan Mevlana Ali, 40 akçeli Kengri Şeyhü'l-haram Medresesi'nden 60 akçeli medreseye;⁶²⁸ Ermenek Musa Paşa Medresesi'nden ayrılan Mevlana Mehmet, 1076 Şevval'inde/Nisan 1666 Kazâbâd Ivaz Paşa Medresesi'ne 50 akçe ile hareket etmiştir.⁶²⁹

Yukarıda 40 akçe için yapılan, Şeyhülislamın yetkisinde bulunan medreseler için olan uyarı, 50 akçeden hareket eden müderrisler için de geçerlidir. Bu müderrislerin tamamı 60 akçeli medreseye atanmıştır. Örneğin, 50 akçe ile Kütahya Timurtaş Medresesi'nden Munfasıl Ahmet, 1082 Cemaziye'l-evvel'inde/Eylül 1671 Isparta Saidiye Medresesi'ne Şeyhülislam işaretiyle; Kazâbâd Medresesi'nden munfasıl Şaban ise Alaiye Elvan Bey Medresesi'ne aynı yıl Şaban'ında/Aralık 60 akçe ile tayin edilmiştir.⁶³⁰

Grafik: 49. Tüm Defterlerdeki Verilerde Müderrislerin Atandığı Derecelerin Oranları

⁶²⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 45.

⁶²⁹ MA, AKR, 435/1, Vr. 30.

⁶³⁰ MA, AKR, 438/4, Vr. 38-39.

Tüm defterlerdeki veriler incelendiğinde kadiaskerler tarafından yapılan atamaların % 98'ini 20-40 akçe arasındaki dereceler oluşturmaktadır. Bu durum Kadiaskerlerin yetkisinde olan müderris atamalarının da bu dereceler arasında olduğunu doğrular niteliktedir. Bu dereceler içerisinde en fazla, % 51 ile 30 akçeli müderrisler temsil edilmektedir. İkinci sırada % 26 ile 40 akçeli, üçüncü sırada % 16 ile 25 akçeli ve dördüncü sırada silke yeni başlayanların atandığı 20 akçeli dereceler gelmektedir. 50 ve 60 akçeli medreselere yapılan atamaların ise ancak % 1 nispetinde olduğu ve merkez dışındaki medreseler olduğu tespit edilmiştir. 20 ve 25 akçeli medreselere yapılan atama oranının toplamı 30 akçeli medreselerin yarısından az olmasına rağmen, 30 akçeye yapılan atamaların fazlalığının nedeninin Rumeli Kadiaskerlik bölgesinden geçiş olduğu ifade edilmelidir.

4. Mekanda Hareketlilik

İlk defa 1363 tarihinde ihdas edilen Kadiaskerlik makamı 1480 tarihine kadar tek merkezden idare edilmişken, bu tarihten itibaren devlet mekanizmasının coğrafi genişlemesi ve işlerin tek merkezden yürütülmesinin zorlaşması üzerine Anadolu ve Rumeli Kadiaskerliği olarak iki merkeze ayrılmıştır. 1516 tarihinde Diyarbakır merkezli, Arap ve Acem Kadiaskerliği namıyla bir kadiaskerlik daha kurulduysa da daha sonra bu kadiaskerliğin yetkileri, Anadolu Kadiaskerliğine bırakılmış ve bu suretle iki kadiaskerlik devam edegelmiştir.⁶³¹

Daha yüksek payede olan Rumeli Kadiaskeri; Balkanlar, Karadenizin batı kıyıları, Ege, Marmara ve Akdeniz Adaları; Anadolu Kadiaskeri ise Anadolu, Suriye, Irak, Arap Yarımadası ve Mısır atamaları ile yetkilendirilmiştir. Medrese eğitimini tamamlayan zümre adayı, Rumeli Kadiaskerinin yetkisinde bulunan Mülazım Ruznamçesine adını kaydettirir ve ondan sonra atanmak için sıra beklerdi. Yeterli mülazemet süresine sahip olan salık atanmak istediği yere göre kadiaskerliğe başvururdu. Bundan sonraki hizmet hayatında başvurduğu kadiaskerlik bölgesi belirleyici olduğundan kararını dikkatle vermesi gerekmektedir. Devlet Anadolu ve Rumeli Kadiaskerliği bölgesindeki ilmiye mensuplarının-özellikle kadıların-atamalarında karışıklığa mahal vermemek için kadiaskerlik görev sahaları içerisinde

⁶³¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.156-157.

harekete sıcak bakmamıştır. Ancak buna rağmen her iki kadıaskerlik arasında hareket vuku bulmuştur.

4.1. Kadıasker Daireleri Arasında Hareket

Kadılık tarikinde daha sıkı takip edilen Anadolu ve Rumeli daireleri arasında geçiş, müderris atamalarında oldukça sık rastlanmıştır. Rumeli Kadıaskerinin yetki sınırları içerisinde bulunan İstanbul ve Edirne'deki çeşitli medreselerden munfasıl müderrislerden Anadolu Kadıaskerliğine başvurarak, bu dairenin yetki sınırları içerisine atanan 457 atama kaydına rastlanmıştır. Toplam atama kayıtları içerisindeki oranı ise % 5 civarındadır. Bu kayıtlarının 22 tanesi Edirne'deki medreselerden Anadolu kadılıklarına aitken 133 tanesi İstanbul medreselerinden Anadolu kadılıklarına yapılan atamalara aittir. 302 atama kaydı ise Rumeli Kadıaskerliği dairesinin yetkisindeki medreselerden, Anadolu dairesinin yetkisindeki medreselere yapılmıştır.

4.1.1. Rumeli Medreselerinden Anadolu Kazalarına Hareket

Rumeli Kadıaskeri yetki bölgesinde bulunan Edirne medreselerinden, tarik değiştirerek Anadolu canibindeki kazalara yapılan atamalara ilk örnek, İlyas Kethüda Medresesi'nden 16 ay infisâl ve kemal âsitânesi olan Mehmet'in, 130 akçe ile 1076 Şevval'inde/Nisan 1666 Ilıca-i Saruhan Kazasına atanmasıdır.⁶³² İkinci örnek 1077 Safer'inde/Ağustos 1666 25 akçe ile Edirne Hoca Medresesi'nden 192 ay infisâl ve 7 ay âsitânesi olan Yusuf'un 50 akçe ile Mazgirt/Elazığ-Tunceli Kazasına atanmasıdır.⁶³³ Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte son örnek olarak 1096 Rebîü'l-evvel'inde/Şubat 1685 40 akçe ile Edirne İbrahim Çelebi Medresesi'nden 96 ay infisâl ve 8 ay âsitâne ile Yüreğir/Adana Kazasına 150 akçe ile atamayı zikretmek yeterli olacaktır.⁶³⁴

İstanbul medreselerinden Anadolu kadılıklarına yapılan atamalara örnek olarak Siyavuş Paşa Medresesi'nden Bayramlı/Ordu kadılığına,⁶³⁵ Firuz Bey Medresesi'nden

⁶³² MA, AKR, 435/1, Vr. 06.

⁶³³ MA, AKR, 435/1, Vr. 09.

⁶³⁴ MA, AKR, 441/7, Vr. 03.

⁶³⁵ MA, AKR, 435/1, Vr. 05.

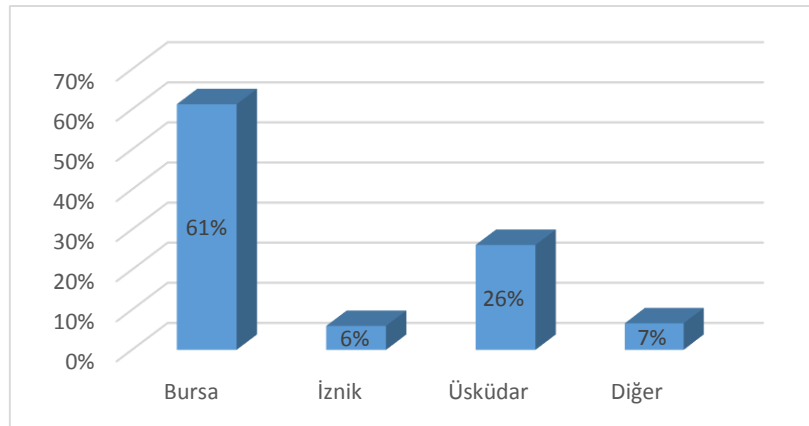
Boğazlıyan kadılığına,⁶³⁶ Selim Ağa Medresesi'nden Develi kadılığına,⁶³⁷ Hayreddin Paşa Medresesi'nden Gümüşâbâd Kazasına,⁶³⁸ Fazlullah Paşa Medresesi'nden Nevâhi-i Bergama Kazasına,⁶³⁹ Kasım Bey Medresesi'nden Pirluganda Kazasına yapılan atamaları belirtmek kâfi gelecektir.⁶⁴⁰

Görüleceği üzere Rumeli canibinden Anadolu'ya yapılan kadı atamaları belli bir noktada kümelenmemiş, Anadolu'nun batısından doğusuna, kuzeyinden güneyine, her tarafına yayılmıştır.

4.1.2. Rumeli Medreselerinden Anadolu Medreselerine Hareket

Rumeli Kadıaskerinin yetkisindeki medreselerden Anadolu'daki medreselere yapılan atamalar ise kadı atamalarının iki katından daha fazladır. Buradaki atamaların dağılımı kadılığa yapılan atamaların aksine belli merkezlerde toplanmıştır. 302 atama kaydının 185 tanesi Bursa'ya, 79 tanesi Üsküdar'a, 18 tanesi İznik'e, 13 tanesi Mısır'da bulunan kazalara ve 7 tanesi çeşitli kazalarda bulunan medreselere yapılmıştır. Oransal olarak şu şekilde bir dağılım ortaya çıkmıştır.

Grafik: 50. Rumeli Kadıaskerliğinden Munfasıl Müderrislerin Anadolu'da Atandığı Merkezler

⁶³⁶ MA, AKR, 437/3, Vr. 07.

⁶³⁷ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 12.

⁶³⁸ NOK, AKR, 5193/12, Vr. 19.

⁶³⁹ NOK, AKR, 5193/9, Vr. 2.

⁶⁴⁰ NOK, AKR, 5193/9, Vr. 2.

Atama kayıtlarının büyük bir kısmının Bursa'ya yapılması Bursa'nın Edirne ve İstanbul medreseleri ile birlikte iç-il (Bilâd-ı Selâse) olarak anılması ile alakalıdır. Bilâd-ı selâsedeki medreseler diğer bölgelerdeki medreselerden daha yüksek statüde bulunmalarından ve buradaki müderrislerin mülazım verebilmelerinden dolayı cazibe merkezi olmuşlardır. Bilâd-ı Selase içerisindeki müderris atamalarından bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Edirne'de bulunan medreselerden Bursa medreselerine yapılan hareketlerin bazıları: Edirne Saide Hatun Medresesi'nden Bursa Emin Bey Medresesi'ne, Oruç Paşa Medresesi'nden Kara Kadı Medresesi'ne, Baba Şems Medresesi'nden Hoca Efendi Medresesi'ne, Süleyman Ağa Medresesi'nden Ak Mehmet Paşa Medresesi'ne, İbrahim Çelebi Medresesi'nden Ahmet Çelebi ve Ferruh Paşa Medresesi'ne, Musa Bey Medresesi'nden Ali Paşa Medresesi'ne, Dizdariye Medresesi'nden Rüstem Bey Medresesi'ne, Ahmet Bey Medresesi'nden Esediye Medresesi'ne, Hüsam Efendi Medresesi'nden Arızı Çelebi Medresesi'ne, Hasan Medresesi'nden Caferiye Medresesi'ne, Seyyid Abdulkaki Medresesi'nden Yusuf Ağa Medresesi'ne, Hacı Kalender Medresesi'nden Yusuf Ağa Medresesi'ne, Mirimiran Medresesi'nden Gümüşzâde Medresesi'ne gerçekleştirilen hareketlerdir.⁶⁴¹

İstanbul'dan Bursa medreselerine yapılan atamalardan bazıları: Kadı İlyas Medresesi'nden Lami Çelebi Medresesi'ne, Salih ağa Medresesi'nden Rasim Paşa Medresesi'ne, İsmail Ağa Medresesi'nden Salahattin Medresesi'ne, Abdurrahman Paşa Medresesi'nden Eyri Bey Medresesi'ne, Hüsrev Kethüda Medresesi'nden Cafer Paşa Medresesi'ne, Çeri Başı Medresesi'nden Muhyiddin Medresesi'ne, Ahmet Paşa Medresesi'nden Ali Paşa-yı Atik Medresesi'ne, Kasım Ağa Medresesi'nden Molla Hüseyin Medresesi'ne, Şah Melik Medresesi'nden Naimi Çelebi Medresesi'ne, Şeyhü'l-haram Medresesi'nden Ali Paşa Medresesi'ne, Afife Hatun Medresesi'nden Sinan Ağa

⁶⁴¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 29; MA, AKR, 436/2, Vr. 43-45-46; MA, AKR, 437/3, Vr. 44-45-46; MA, AKR, 438/4 Vr. 38-40-41-42-43; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 52-53-55.

Medresesi'ne, Behman Ağa Medresesi'nden Mehmet Ağa Medresesi'ne, Tabip Hüseyin Medresesinden Gümüşzâde Medresesi'ne yapılanlardır.⁶⁴²

Bilâd-ı Selâse içinde bulunan Edirne ve İstanbul'dan, bilâd-ı selâse dışına da atama yapılmıştır. Edirne'den İznik, Selendi/Manisa-Aydın, Tosya, Üsküdar'daki çeşitli medreselere atama yapılmıştır.⁶⁴³ İstanbul'dan Bursa dışına yapılan müderris atamalarının büyük bir çoğunluğu Üsküdar sınırları içerisindeki medreselere yapılmış olmakla birlikte İznik, Hısnı Keyfa ve Tosya'ya yapılan atamalar da mevcuttur.⁶⁴⁴

Rumeli bölgesinden Anadolu'ya yapılan atamaların adedi, Anadolu'daki ilmiye zümresinin beslendiği kaynağı da göstermesi açısından önemlidir. Çünkü sisteme yeni dahil olan mülazımlerin adedinin 158 olduğu belirtilmiş ve defterlere göre dağılımı ilgili bölümde verilmişti.⁶⁴⁵ Yaklaşık 10 bin atama kaydı içindeki bu oranın, sistemde yığılmanın da bulunduğu göz önünde tutulduğunda, sistemin devamı için yeterli olmayacağı açıktır. Bu noktada Rumeli canibinden geçişlerin Anadolu'daki sistemi beslediği tespit edilmiştir.

4.2. Anadolu İçerisinde Mekanda Hareket

Kadıasker ruznamçelerinde ilmiye mensuplarının mekanda hareketlerinin % 95'lik bir kısmı Anadolu Kadıaskerliğinin yetki sahası içerisinde kalan kazalar ve medreselere yapılan atamaları içermektedir. İlmiye mensuplarının mekanda hareketlerinde birinci önceliğin mansıpların derecelerinde, infisâl ve mülazemet sürelerinde olduğu gözönünde tutulmaktadır. Bu bölümde müderrislerin ve kadıların bir kaza veya medreseden diğerine hareket ettiklerinde mekanın öneminin olup olmadığı incelenmiştir. Mekanda hareketlilik konusunda genel istatistiki verilerin göz önünde bulundurulmasının yanı sıra örneklem olarak seçilen kaza ve medreseler üzerinden de yorum yapılacaktır.

⁶⁴² MA, AKR, 435/1, Vr. 28-30-31; MA, AKR, 436/2, Vr. 45-46; MA, AKR, 437/3, Vr. 45,46; MA, AKR, 438/4 Vr. 41-42-43; NOK, AKR, 5193/13, Vr.54-55-56.

⁶⁴³ MA, AKR, 435/1, Vr. 29; MA, AKR, 436/2, Vr. 46; MA, AKR, 438/4 Vr. 37; MA, AKR, 436/2, Vr. 45, MA, AKR, 437/3, Vr. 46; MA, AKR, 438/4 Vr. 41-42, 5193/11, Vr. 33.

⁶⁴⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 29-30-31-43; MA, AKR, 436/2, Vr. 43-44-45-46; MA, AKR, 437/3, Vr. 43-44-45, 438/4, Vr. 36-39-40-41-42; MA, AKR, 439/5, Vr. 34-35; MA, AKR, 443/9, Vr. 89-91; MA, AKR, 444/10, Vr. 74-79; MA, AKR, 445/11, Vr. 57; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 52-53-54-55-56-57.

⁶⁴⁵ Bkz. Mülazemet Kavramı.

4.2.1. Kadıların Mekanda Hareketliliği

Kadıların mekanda hareketliliğine dair çıkarımlar, örneklem olarak seçilen kazalara yapılan atamaların önceki görev yerleri ile kıyaslanması ile yapılacaktır. Bu bağlamda birinci örneğimiz Ayasluğ (Efes-Selçuk)/İzmir Kazasıdır. Ayasluğ (Efes-Selçuk) Aydın Eyaleti içerisinde 150 akçe ile kadıların görevlendirildiği bir kazadır. 1076-1096 (1665-1685) yılları arasında Ayasluğ Kazasına yapılan 10 atama kaydının üç tanesi 40 akçe ile İstanbul medreselerinden yapılan atamalardır. Diğer 7 atama kaydı; Kütahya (Hüdavendigar Vilayeti) yakınlarındaki Banaz/Uşak (İslam), Karaman veya Muğla yakınlarındaki Turgut/Konya, Kütahya sancağına bağlı Gököyük, Kastamonu Eyaletinde Sahil, Muğla Yakınlarındaki Tarahiye, Karaman Eyaletinden Gönen-i Hamid ve Kastamonu yakınlarında Daday Kazasından yapılan atamalardır.⁶⁴⁶ İkinci örneğimiz Biretülfirat (Birecik)/Şanlıurfa Kazasıdır. Biretülfirat Kazasına 200-300 akçe ile yapılan 11 atama kaydının bir önceki görev yerleri incelenmiştir. Buna göre Halep Vilayetinden Ma'aretü Mısreyn/Mısır Kazasından 1079 (1668) ve 1091 (1680) yıllarına ait iki atama bu kazaya gerçekleşmiştir. Bundan başka Yüzdepare, Bilecik Yakınlarındaki Gölpazarı, Aydın Vilayetindeki Nevahi-i Bergama, Karaman Vilayetinden Silifke, Erzurum veya Çanakkale yakınlarındaki Çan, Karaman Vilayetinden Kireli (Behramköyü), Bolu yakınlarından Onikidivan (Bartın) ve yine Biretülfirat Kazasından ayrılan kadılar atanmıştır.⁶⁴⁷ Üçüncü örneğimiz Çubukâbâd Kazasıdır. Bu kazada görevlendirilen 10 kadıdan ikisi kaza-i mezburdan (Çubukâbâd), birer tanesi Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Demirciborlu (Borlu-i Saruhan), Bozüyü-ü Menteşe, Danişmentli (Karaman Eyaleti), Nevahi-i Ermenek, Çukurcak (Van Eyaleti), Günyüzü (Bozok Eyaleti) kazalarından mansıba atanmışlardır.⁶⁴⁸ Dördüncü örneğimiz Ilıca-i Saruhan Kazasıdır. Ilıca-i Saruhan Kazası, 100-130 ve 150 akçeli kadıların görev yaptığı bir kaza olup buraya atanan kadıların bir tanesi Saz (Çorum yakınlarında) Kazasından atanmışken diğer 5 atama Bursa, Edirne ve İstanbul medreselerinde görevli müderrisler tarafından

⁶⁴⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 3-5; MA, AKR, 436/2, Vr. 12; MA, AKR, 437/3, Vr. 10; MA, AKR, 438/4 Vr. 16; MA, AKR, 441/7 Vr. 4; MA, AKR, 445/11, Vr. 17; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 3; NOK, AKR, 5193/12, Vr.11; NOK, AKR,5193/13, Vr. 33.

⁶⁴⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 16; MA, AKR, 437/3, Vr. 11-15; MA, AKR, 438/4 Vr. 3; MA, AKR, 444/10, Vr. 7; MA, AKR, 435/1, Vr. 8; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 2; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 20-24.

⁶⁴⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 6-20; MA, AKR, 437/3, Vr. 14; MA, AKR, 438/4 Vr. 4-23; NOK, AKR, 5193/9, Vr. 15, NOK, AKR, 5193/11, Vr. 3-18; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 4.

gerçekleştirilmiştir.⁶⁴⁹ En az 150 akçeli kadıların görev yaptığı İskilip Kazasına atananlardan bir tanesi kaza-i mezburdan diğerleri Kengri, Çemişgezek/Elazığ-Tunceli, Çubukâbâd, Kaş, Afşar/Isparta, Seferihisar Günyüzü (Bozok Eyaleti) ve Diyorgi kazalarından atanmışlardır.⁶⁵⁰ Merzifon Kazasına görevlendirilen 13 kadıdan 3 tanesi İstanbul ve Bursa Medreselerinden görevlendirilmişken kadılar, Havza, Arım (Canik Eyaletinde), Amasya, Tavusker/Erzurum, Demirciborlu/Manisa, Bacı/Polatlı, Harem (Beyrut'ta), Karpuzlu (Menteşe Eyaletinde) kazalarından görevlendirilmiştir.⁶⁵¹ Murtazaâbâd (Mürted-Akıncılar/Ankara) Kazasında görevlendirilenler Elmalı, Viranşehir/Şanlıurfa, Çal Hüdavendigâr Eyaleti, Hısn-ı Mansur, Çukurcak (Hakkari) ve Arım (Çarşamba/Samsun) kazalarından infisâl olarak bu kazaya atanmıştır.⁶⁵² Torul/Gümüşhane Kazasına atanan dokuz kişiden bir tanesi kaza-i mezburdan, diğerleri Rumkale (Halfeti)/Şanlıurfa (Urfa-Birecik), Rize, Kelkit/Gümüşhane, Çorum, Kemah, Yürükan-ı Ankara ve Ünye kazalarından atanmıştır.⁶⁵³

Yeni Görev Yeri	Bir önceki Görev Yeri
Ayasluğ (Efes/Selçuk)	İstanbul Medresesi
	İstanbul Medresesi
	İstanbul Medresesi
	Banaz/İslam (Hüdavendigâr)
	Turgut (Karaman)
	Gököyük (Kütahya)
	Sahil (Kastamonu)
	Tarahiye (Muğla)
	Gönen-i Hamid (Karaman)
	Daday (Kastamonu)

⁶⁴⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 15; MA, AKR, 437/3, Vr. 5; MA, AKR, 438/4 Vr. 13; MA, AKR, 435/1, Vr. 6, 5-6; NOK, AKR, 5193/9, Vr. 1.

⁶⁵⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 11-20-21; MA, AKR, 435/1, Vr. 3; MA, AKR, 438/4 Vr. 6-7-23; MA, AKR, 440/6, Vr. 3; MA, AKR, 441/7, Vr. 9; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 12.

⁶⁵¹ MA, AKR, 435/1, Vr. 4; MA, AKR, 436/2, Vr. 9-12-15; MA, AKR, 437/3, Vr. 3-11-18; MA, AKR, 438/4 Vr. 9; MA, AKR, 441/7, Vr. 8; MA, AKR, 445/11, Vr. 17; NOK, AKR, 5193/10, Vr.3; NOK, AKR, 5193/12, Vr. 11; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 5-16.

⁶⁵² MA, AKR, 435/1, Vr. 9; MA, AKR, 436/2, Vr. 16; MA, AKR, 437/3, Vr. 11; MA, AKR, 438/4 Vr. 3-13-21.

⁶⁵³ MA, AKR, 435/1, Vr. 7; MA, AKR, 436/2, Vr. 12; MA, AKR, 437/3, Vr. 9-12; MA, AKR, 438/4 Vr. 15; MA, AKR, 439/5, Vr. 4; 442/8, Vr. 11; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 8; NOK, AKR, NOK, AKR, 5193/12, Vr. 16.

Biretülûfîrat (Bire-Birecik)	Ma'aretü Mısreyn (Halep)
	Gölpazarı (Bilecik)
	Nevahi-i Bergama (Aydın)
	Silifke (Karaman)
	Çan (Erzurum veya Çanakkale)
	Kireli (Karaman)
	Onikidivan/Bartın (Bolu)
	Biretülûfîrat (Birecik)
Çubukâbâd (Ankara)	Çubukâbâd (Ankara)
	Hısn-ı Mansur (Adıyaman)
	Demirciborlu (Manisa-Aydın)
	Bozöyük-ü Menteşe (Aydın)
	Danişmendli (Karaman)
	Nevâhi-i Ermenek (Konya)
	Çukurcak (Hakkari/Van)
	Günyüzü (Bozok)
İlca-i Saruhan (Aydın)	Saz (Çorum)
	Bursa Medresesi
	Edirne Medresesi
	İstanbul Medresesi
İskilip (Çorum)	İskilip (Çorum)
	Kengri (Çankırı)
	Çemişgezek (Mamûretülaziz)
	Çubukâbâd (Ankara)
	Kaş (Antalya)
	Afşar (Isparta)
	Seferihisar Günyüzü (Bozok)
	İstanbul Medrese
Merzifon (Amasya)	Bursa Medrese
	Havza (Samsun)
	Arım (Canik/Samsun)
	Amasya
	Tavusker (Erzurum)
	Demirci Borlu (Aydın/Manisa)
	Bacı (Ankara/Polatlı)
	Harem (Beyrut)
	Karpuzlu (Menteşe)

Murtazaâbâd (Mürted-Akıncılar/Ankara)	Elmalı (Antalya)
	Viranşehir (Kastamanu/Urfa)
	Çal (Hüdavendigar)
	Hısn-ı Mansur (Adıyaman)
	Çukurcak (Hakkari)
	Arım (Çarşamba/Samsun)
Torul (Gümüşhane)	Torul (Gümüşhane)
	Rumkale (Urfa-Birecik)
	Rize
	Kelkit (Gümüşhane)
	Çorum
	Kemah (Erzincan)
	Yürükan-ı Ankara
	Ünye

Yukarıdaki bahsedilen atama örnekleri incelendiğinde Anadolu'nun tamamına yayılan bir hareketin olduğu görülmektedir. Ancak Anadolu'nun tamamı içerisinde hareket tarzı mevcut ise de birbirine yakın bölgelerden atama örneklerinin daha fazla olduğu ifade edilebilir. Örneğin, Batı Anadoludaki bir kazaya daha çok batı veya orta Anadolu'dan, Orta Anadolu'daki bir kazaya Kuzey veya Orta Anadolu'dan, Doğudaki bir kazaya ise doğudan veya oraya yakın bölgeler olan İç Anadolu Kazasından atama kayıtları oransal olarak daha yüksek durumdadır. Merkezden daha uzak olan ve Anadolu Kadıaskerliği uhdesinde bulunan Mısır kazalarına yapılan atamalar ise daha çok kendi içerisinde değişikliğe uğramıştır.

Kazalara yapılan tüm atamalar içerisinde bir kazadan ayrılıp infisâl süresinden sonra tekrar aynı kazaya atananların sayısı 114'tür. Bu kişilerin 26 tanesi bir üst kazaya atanmak yerine ayrıldıkları kazaya tekrar misli yevmiye ile atanmışlardır.⁶⁵⁴ Bunda başka kazaya gitmek yerine aynı ücretle de olsa aynı kazada görev yapma isteği etkili olabileceği gibi bir üst kazaya atanma imkanı kalmamasının da etkili olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü 450 akçe ile Antalya Kazasından ayrılan Mevlana Abdullah ve İznik Kazasından ayrılan

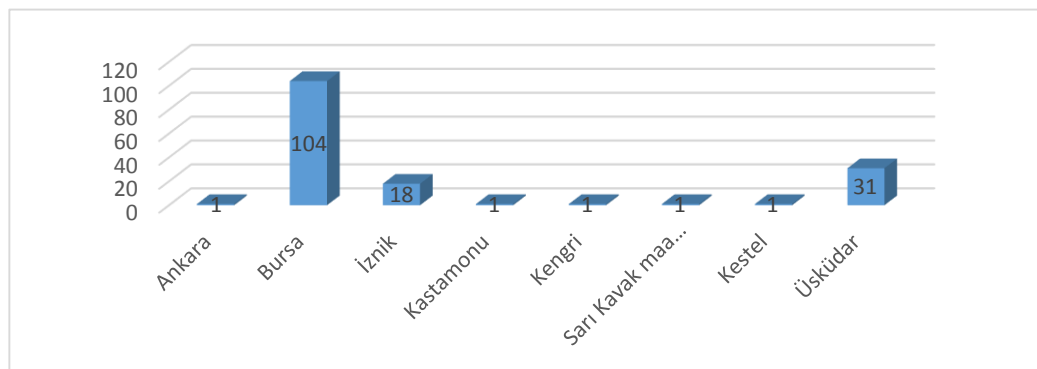
⁶⁵⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 02-8-26; MA, AKR, 436/2, Vr. 7-9-13-20-35; MA, AKR, 437/3, Vr. 03-5-6-7-8-31; MA, AKR, 438/4 Vr. 01-14-19; MA, AKR, 439/5 Vr. 09-11; MA, AKR, 443/8 Vr. 13; NOK, AKR, 5193/10, Vr. 12; NOK, AKR, 5193/9, Vr. 03.

Mevlana Muayyedzâde Ahmet bir üst kazaya atanma ihtimali kalmadığı için misli ile atanmışlardır. 400 akçe ile İskilip Kazasından ayrılan Mevlana Hüseyin, Sivas Kazasından ayrılan Mevlana Mehmet, Trabzon Kazasından ayrılan Mevlana es-Seyyid Abdurrahim ve 300 akçe ile Akşehir/Konya, Belbis/Mısır, Göynük, İznik, Kal'a-i Sultaniye kazalarından ayrılan kadılar, daha sonra misli ile aynı kazaya atanmıştır.⁶⁵⁵ Bu yevmiyelerde terfi alarak yeni kazaya gitme imkanı olmadığı veya daha fazla bekleme gerektireceği için misli ile aynı kazaya atanmışlardır. Bunların yanında 150-200 akçe ile ayrıldıkları kazaya misli ile atanan kadılar da mevcuttur.⁶⁵⁶

4.2.2. Müderrislerin Mekanda Hareketliliği

Kadılarla müderrislerin hareketliliklerinin farklılık arzettiği kadiasker bürolarının arasında cereyan eden atamalardan ortaya çıkmaktadır. Kadıların kadiaskerlikler arasında yer değiştirmeleri yok denecek kadar az iken özellikle iç-il olarak adlandırılan şehirlerde bulunan medreselerden kadiaskerlik büroları arasında hareketin yoğun olduğu görülmüştür. Aşağıda Anadolu Kadiaskerliği bünyesinde bulunan müderrislerin mekânsal hareketliliği incelenecek ve kadıların hareketleri ile benzerlikleri ve farklılıkları oraya konulacaktır. Mesleğe yeni başlayan müderris atamaları mekânsal olarak incelendiğinde şu şekilde bir dağılım ortaya çıkmaktadır.

Grafik: 51. Mülazımların Atandıkları Yerler

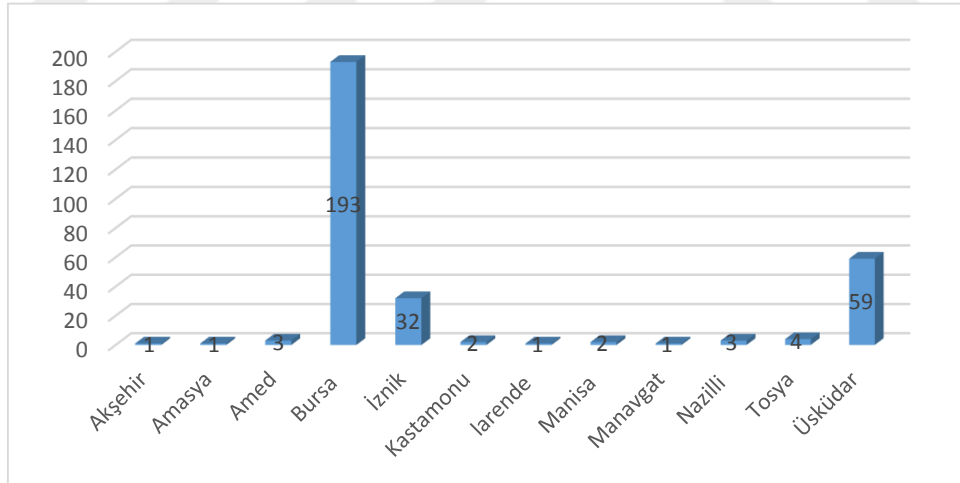
⁶⁵⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 6-7-9-13-15-20, MA, AKR, 437/3, Vr. 5-7-8-12-31, MA, AKR, 440/6, Vr. 3, MA, AKR, 5139/9, Vr. 3.

⁶⁵⁶ MA, AKR, 435/1, Vr. 08-26; MA, AKR, 436/2, Vr. 35; MA, AKR, 438/4 Vr. 14-19; MA, AKR, 443/8 Vr. 13.

Grafîge göre müderrisliğe yeni başlayan 158 kişiden 104'ü Bursa sancağındaki bir medreseye atanmıştır. Bursa'yı ikinci sırada 31 atama ile Üsküdar, 18 atama ile İznik takip etmiştir. Bu kazaların dışında Ankara, Kastamonu, Kengri kazalarına birer mülazım atandığı görülmüştür.⁶⁵⁷ Bilâd-ı selâse dahilinde bulunan Bursa'ya yapılan atamalar toplam atamaların üçte ikisini oluşturmaktadır. İznik ve Üsküdar medreselerine yapılan atamaları da dikkate aldığımızda oran % 98'lere çıkmaktadır. Bu durum yeni atananların merkeze yakın medreselerde istihdam edildiklerini göstermektedir.

Adala (Manisa), Akşehir/Konya, Alaiye, Amasya, Antalya, Bafra, Bozüyük/Muğla, Bursa, Çerkeş/Çankırı, Diyarbakır Edirne, Ermenek, Erzurum, Eyüb-İli/Niğde, Gelibolu, İstanbul, İznik, Karahisar, Kastamonu, Kazâbâd (Pazar)/Tokat, Kengri, Konya, Kütayha, Kuş Deresi, Üsküdar, Tosya, Simav/Kütahya, Silifke, Sivas, Manisa, Mardin, Milas, Muğla, Nazilli, Manavgat, Tunus kazalarında bulunan medreselerden, diğer medreselere atamalar yapılmıştır. Çeşitli merkezlerdeki medreselerden diğer medreselere yapılan atamalarda şu şekilde mekânsal bir hareket ortaya çıkmaktadır:

Grafik: 52. Bursa Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler

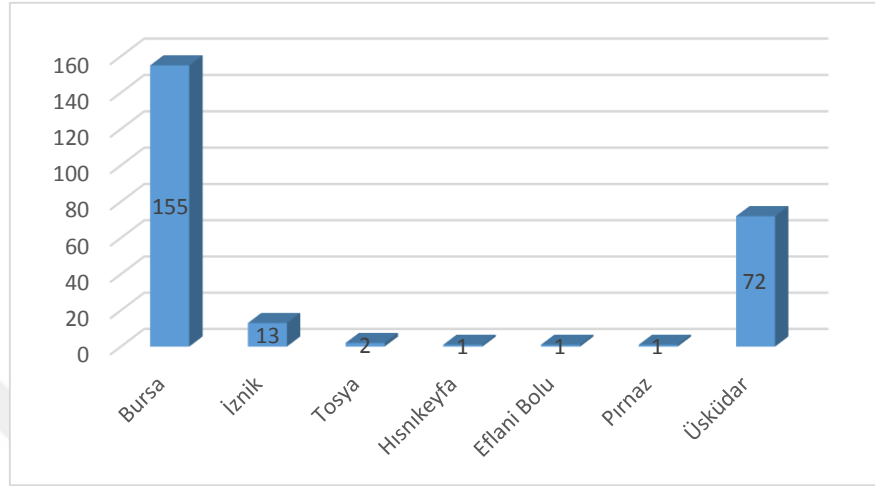

Bursadaki medreselerden ayrılan müderrislerin % 64'ü yine Bursa'da bir medreseye, % 20'si Üsküdar'da, % 11'i İznik'te bir medreseye atanmıştır. Amed, Akşehir/Konya,

⁶⁵⁷ MA, AKR, 435/1, Vr. 28-31; MA, AKR, 438/4 Vr. 9-39-40.

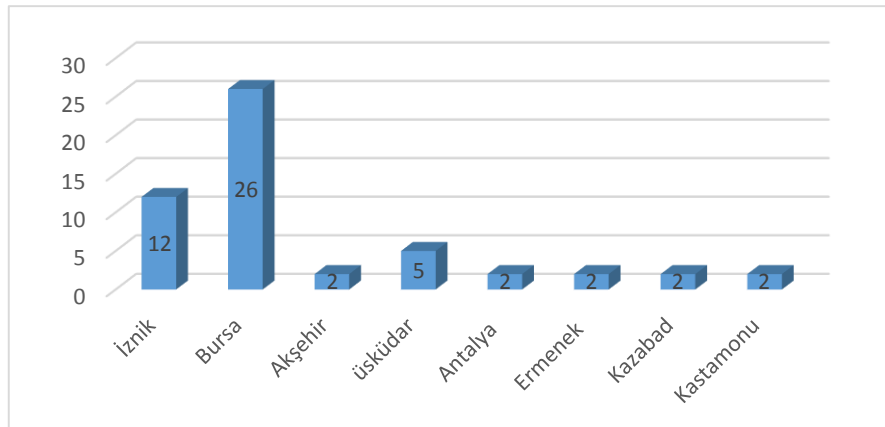
Amasya Kastamonu, Kengri, Larende, Manisa, Manavgat, Nazilli ve Tosya da ise herbirinde ancak % 1 oranında atama kaydına rastlanmıştır.⁶⁵⁸

Grafik: 53. İstanbul Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler

İstanbul medreselerinden munfasıl müderrisler Anadolu Kadiaskerliğinin uhdesindeki bir medreseye atanmak için başvurduklarında % 63'ü Bursa, % 29'u Üsküdar, % 5'i İznik medreselerine atanmıştır. Yüzde ikilik bir kısım ise Tosya, Hısnıkeyfa, Eflanıbolu, Pınaz/Muğla kazalarında bulunan medreselere görevlendirilmişlerdir.⁶⁵⁹

Grafik: 54. İznik Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler

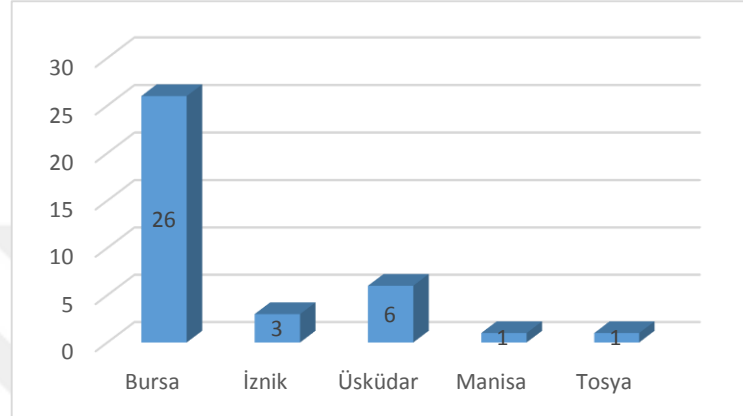

⁶⁵⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 28-29-30; MA, AKR, 436/2, Vr. 44-45; MA, AKR, 438/4 Vr. 36-39-40-42-43.

⁶⁵⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 44-46; 444/10, Vr. 8-16-18; MA, AKR, 438/4 Vr. 42.

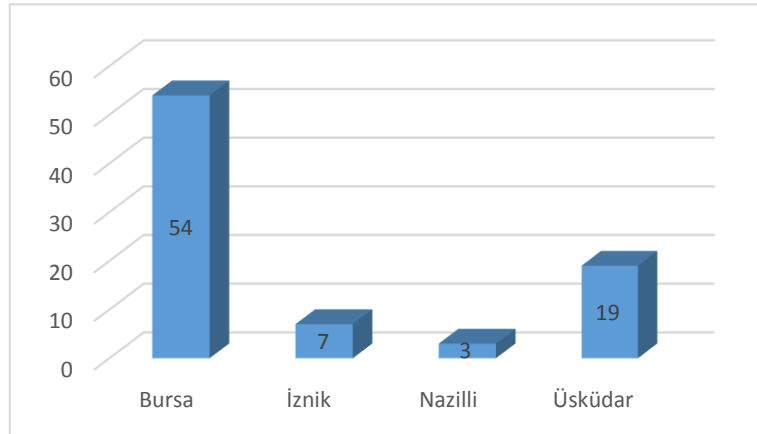
İznik medreselerinden munfasıl olanların % 49'u Bursa medreselerine, % 23'ü tekrar İznik medreselerine, % 9'u Üsküdar'da bir medreseye tayin olmuştur. İznik medreselerinden ayrılanların Akşehir/Konya, Antalya, Ermenek, Kazâbâd, Kastamonu, Milas kazalarında bir medreseye atandıkları da görülmüş olup bunların oranı % 19'dur.⁶⁶⁰

Grafik: 55. Edirne Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler

Rumeli Kadiaskeri yetki sınırları içerisindeki Edirne'den, Anadolu Kadiaskerliğine başvurarak atanamak isteyen müderrislerin % 70'i Bursa'da % 16'sı Üsküdar'da % 8'i İznik'te, % 3 Manisa ve Tosya'da bir medresede görevlendirilmişlerdir.⁶⁶¹

Grafik: 56. Üsküdar Medreselerinden Munfasıl Müderrislerin Atandığı Yerler

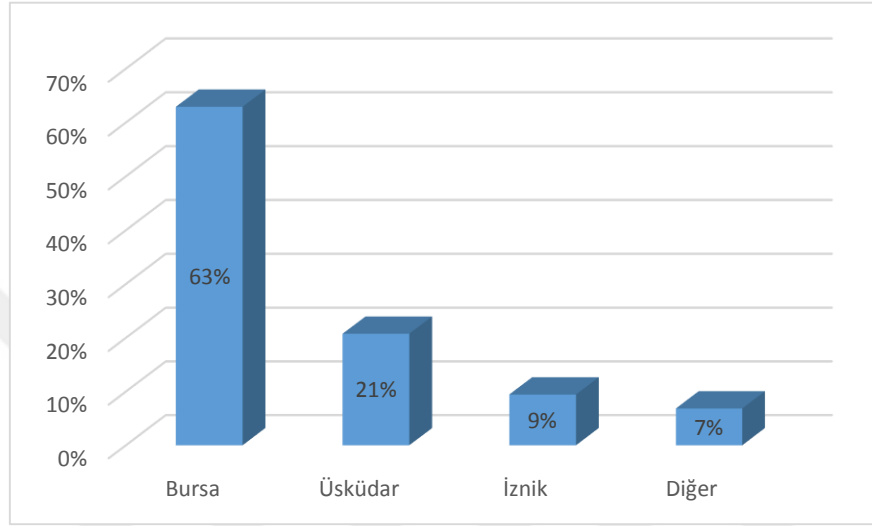

⁶⁶⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 29-30-31; MA, AKR, 436/2, Vr. 43-44-46; MA, AKR, 438/4 Vr. 36-37-38.

⁶⁶¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 45-46; MA, AKR, 437/3, Vr. 46; MA, AKR, 438/4 Vr. 37-38-41-42; NOK, AKR, 5193/11, Vr. 33; NOK, AKR, 5193/13, Vr. 56.

Üsküdar medreselerinden tekrar Anadolu'daki bir medreseye görevlendirilen müderrislerin % 65'i Bursa medreselerine, % 23'ü tekrar Üsküdar medreselerine, % 8'i İznik, % 4'ü Nazilli medreselerine atanmışlardır.⁶⁶²

Grafik: 57. Anadolu Kadiaskerince Gerçekleştirilen Tüm Müderris Atamalarının Mekana Göre Dağılımı

Örneklerden de anlaşıldığı üzere Anadolu Kadiaskerince yapılan müderris görevlendirmelerinin büyük bir kısmı Bursa, Üsküdar, İznik medreselerine gerçekleştirilmiştir. Oransal olarak tüm kadı atamalarının % 63'ü Bursa, % 21'i Üsküdar, % 9'u İznik sancağındaki bir medreseye, % 7'si ise diğer kazalardaki medreselere yapılmıştır. Ayrıca bu üç sancak merkezinden ayrılan müderrislerin yaklaşık % 95'lik bir kısmı tekrar bu üç merkezden birine atanmıştır. Dolayısıyla kadılarda görülen, devletin her kısmına atanma durumu müderrislerde çok daha sınırlı olarak cereyan etmiştir.

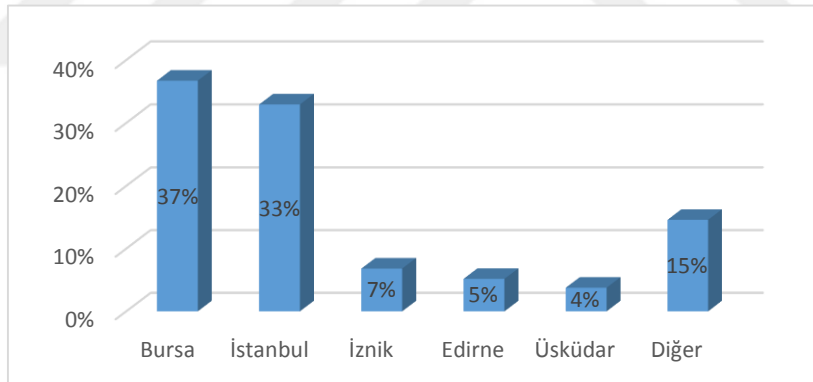
Yukarıda zikredilen üç sancağın dışındaki merkezlere yapılan müderris atamalarının ortak özelliği 50 ve 60 akçe ile görevlendirilmiş olmalarıdır. Halbuki kadiaskerlerin yetki sahasında bulunan müderris atamaları 20-25-30-40 akçe ile sınırlandırılmıştır. Bursa, İznik ve Üsküdar sancaklarında bu kurala uyulmuş ve 40 akçeden yukarı atama kaydına rastlanmamıştır. Ancak bu üç sancak dışındaki merkezler için tersi durum söz konusudur.

⁶⁶² NOK, AKR, 5193/13, Vr. 55-56-57; MA, AKR, 443/9, Vr. 89; MA, AKR, 439/5, Vr. 35; MA, AKR, 437/3, Vr. 46.

Bu merkezlerde 40 akçeden daha az yevmiyeli medreseye atama kaydı yok denecek kadar azdır. 50 ve 60 akçe yevmiyeli atama kaydı ise genellikle “*kenarı ihtiyar etmeğin*” ifadesi yer almıştır. 60 akçe yevmiye ile görevlendirilen medreseler: Alaiye Elvan Bey Medresesi, Amed Vaiziye Medresesi, Antalya Hızır Bey Medresesi, Kastamonu Yenice Medresesi, Kazâbâd İvaz Paşa Medresesi, Manisa Ahmet Paşa Medresesi, Nazilli Eyne Bey Medresesi, Tosya Sukcî Ahmet Medresesidir.⁶⁶³ 50 akçe ile atamaların yapıldığı medreseler: Alaiye Ahmet Bey Medresesi, Amasya Mahmud Paşa Medresesi, Amed Vaiziye Medresesi, Tosya Sukcî Ahmet Medresesi, Karahisar Otpazarı Medresesi, Kazâbâd İvaz Paşa Medresesi, Kengri Şeyhülharem Medresesi, Manisa Ahmet Paşa Medresesi, Milas İlyas Bey Medresesi, Nazilli Hüsrev Ağa Medresesi, Nazilli Eyne Bey Medresesi, Rumkale Rumaniye Medresesi, Tosya Sukcî Ahmet Medresesidir.⁶⁶⁴

Müdürlükten kadılığa geçtiği tespit edilenlerin sayısı 525’tir. Bunların bulunduğu medreselerin dağılımı incelendiğinde şu şekilde bir dağılım karşımıza çıkmaktadır:

Grafik: 58. Medreseden Kazaya Atanan İlmiye Mensuplarının Hareket Yerleri

Medreseden kazaya atanarak tarik değiştiren mensupların % 37’si Bursa, % 33’ü İstanbul, % 7’si İznik, % 5’i Edirne, % 4’ü Üsküdar ve % 15’i çeşitli merkezlerde bulunan medreselerden kazalara hareket etmişlerdir. Buradaki dağılıma göre, müdürlükten kadılığa geçenlerin % 85’i beş merkezden hareket etmiştir. Anadolu kazalarına medreselerden

⁶⁶³ MA, AKR, 438/4 Vr. 36-37-38-39-40-42; MA, AKR, 435/1, Vr. 30-31.

⁶⁶⁴ MA, AKR, 435/1, Vr. 28-29-30-31; MA, AKR, 436/2, Vr. 43-44-45-46; MA, AKR, 437/3, Vr. 44; MA, AKR, 438/4 Vr. 37-40-41.

görevlendirilenlerin yaklaşık % 40'ı Rumeli Kadiaskerinin görev sahasından Anadolu kazalarına hareket etmiştir. Bu durum Anadolu Kadiasker defterlerindeki yeni mülazım sayısının azlığına rağmen sistemdeki yığılmanın kaynağını göstermesi bakımından önemlidir.

Tarik değiştirerek kazaya atanan müderrislerin, görev yerlerinin bilâd-ı selase dahilinde veya önemli merkezlerde olup olmamasının, atanacakları kazaların dereceleri hakkında önemli etkisi olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Manisa Ahmet Paşa Medresesi'nden 70 Akçe ile Anduğu (Ortaköy-Altnhisar)/Niğde Kazasına görevlendirilen Mevlana Musa'nın, 130 akçe yevmiye ile bu görevi yürüteceği belirtilmiştir.⁶⁶⁵ Halbuki 130 akçelik kazaya atanan müderrislerin yevmiyeleri incelendiğinde 40 akçeli yevmiyeden hareket ettikleri görülmektedir. Aynı durum 60 akçeli kazadan hareket eden müderrislerde de görülmektedir. 60 akçeli medreseden Mevlana es-Seyyid Osman, Alaiye Elvan Bey Medresesi'nden Üzümlü/Erzincan Kazasına;⁶⁶⁶ Amasya Mahmut Paşa müderrislerinden Ramazan, Taraklı Yenicesi Kazasına;⁶⁶⁷ Diğer Ramazan, Germiyan Kazasına;⁶⁶⁸ Güzelhisar Ramazan Paşa müderrisi Mevlana Abdullah, Gökâbâd/Muğla-Aydın Vilayeti Kazasına;⁶⁶⁹ Kazaâbâd Ivaz Paşa müderrisi Mevlana Mustafa, Çarşamba-i Bolu Kazasına;⁶⁷⁰ Konya Cacabey müderrisi Mustafa, Süleymanı Kebir/Karaman Kazasına;⁶⁷¹ Manisa Ahmet Paşa Müderrisi Mevlana Avnullah Kurşunlu Kazasına 130 akçe ile görevlendirilmiştir.

50 Akçe yevmiyeli müderrislerin hareketlerinden bazıları ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Akşehir/Konya Şeyh Hasan Müderrisi Mevlana Süleyman, Oltu Kazasına;⁶⁷² Amed Şehidiye Müderrisi Mevlana Mehmet, Palu-yu Hamid Kazasına;⁶⁷³ Ermenek İbrahim Bey Müderrisi Mevlana Osman, Konur/Ankara Vilayeti Kazasına;⁶⁷⁴

⁶⁶⁵ MA, AKR, 438/4, Vr. 13.

⁶⁶⁶ MA, AKR, 438/4, Vr. 04.

⁶⁶⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 01.

⁶⁶⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 02.

⁶⁶⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

⁶⁷⁰ MA, AKR, 438/4, Vr. 03.

⁶⁷¹ MA, AKR, 438/4, Vr. 03.

⁶⁷² MA, AKR, 436/2, Vr. 12.

⁶⁷³ MA, AKR, 436/2, Vr. 05.

⁶⁷⁴ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 13.

Konya Monla Aşık Müderrisi Abdullah Homa/Denizli-Hüdavendigâr Vilayeti Kazasına;⁶⁷⁵ Konya Nalıncı Dede Müderrisi Mevlana Abdurrahman, Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti Kazasına 80 akçe yevmiye ile görevlendirilmiştir.⁶⁷⁶ Akşehir/Konya Şeyh Hasan, Kastamonu Yenice, Kengri Şeyhülharam, Manisa Ahmet Paşa, Mardin Fatıma, Nazilli Hüsrev Ağa medreselerinden 50 akçe ile munfasıl müderrisler ise 100 akçe ile çeşitli kazalara mutasarrıf kılınmıştır.⁶⁷⁷

Bursa, İznik, Üsküdar medreselerinden 20-40 akçe ile munfasıl olanların atandığı 80-100-130 akçeli kazalara, bu üç merkezin dışından, müderrislikten geçildiğinde 50-60 akçeli medreselerden ancak 80-100-130 akçeli kazalara atandıkları görülmüştür. Halbuki 50 akçe yevmiyeli medreseden munfasıl olanların Mevleviyet derecesindeki kazalara atanmaları kanun gereğidir. Bu durumda bu medreselerin müderrislerinin bu yevmiyeleri almalarına rağmen paye bakımından iç-il medreselerinden veya devletin merkezindeki medreselerden daha düşük seviyede kabul edildikleri anlaşılmaktadır.

5. Grup İçi Hareketlilik

İlk dönemlerde grup içi hareketlilik tüm yönleri (Müderrislikten-kadılığa, kadılıktan-müderrisliğe) sınırlı sayıda gerçekleşmesine rağmen XVI. yüzyılın sonlarından itibaren müderrislerin kadılığa ve oradan da yönetim kadrolarına geçmeleri hız kazanmıştır. Bu yüzyılın sonlarına kadar Sahn medreselerinde ders veren 167 kişiden sadece 34'ü müderrislikten sonra herhangi bir idari göreve geçmemiştir. Müderrislerin 90 tanesi kadılığa kadar yükselmiş, 12 tanesi Rumeli, 9 tanesi Anadolu Kadiaskeri, 7 tanesi Şeyülislamlık, 8 kişi Sancak müftüsü, 5 kişi İstanbul kadısı 2 kişi nakibü'l-eşraf ve bir kişi de nişancı olmuştur.⁶⁷⁸ Müderrisliğin geliri kadılığa göre oldukça düşük kaldığı için kadılığa teveccüh başlamıştır. İncelenen tüm defterlerdeki atama hareketliliği incelendiğinde ortaya çıkan genel grup içi hareket aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

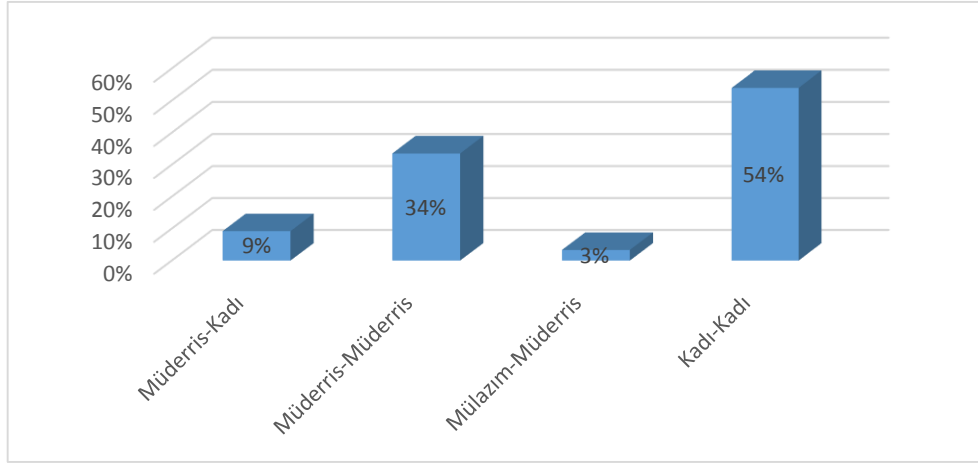
⁶⁷⁵ MA, AKR, 437/3, Vr. 11.

⁶⁷⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 07.

⁶⁷⁷ MA, AKR, 438/4 Vr. 5-7-11-23-26.

⁶⁷⁸ Fahri Unan, "Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.9, Bışkek 2004, s.4.

Grafik: 59. Tüm Defterlere Göre İlmiye Sınıfının Grup İçi Hareket Tarzları

Grafikte incelenen tüm rużnamçelerden elde edilen verilerde ilmiye mensuplarının hareket tarzları gösterilmektedir. Buna göre defterlerde bulunan hareketlerin % 54 ile en fazlası kadılıktan kadılığa yapılanıdır. İkinci sırada % 34 ile müderrislerin medreseler arasında yaptığı yer değıştirme işlemleri gelmektedir. İlmiye sınıfı müntesiplerinin tedris işlemlerinden kaza işlemlerine geçişi ifade eden müderrislikten kadılığa geçiş, % 9 oranında gerçekleşmiştir. Silke yeni dahil olanların defterlerde temsili ise % 3 oranındadır. Mesleğe yeni dahil olanların tamamı müderris olarak göreve başlamışlar, mülazımlıktan kadılığa başlayan mensup bulunmamaktadır. Atama yapılan görevleri dikkate alınarak gruplandırma yaptığımızda atama kayıtlarının % 63'ü kadılığa yapılan görevlendirmeleri, % 37'si ise müderrisliğe yapılan görevlendirmeleri içermektedir.

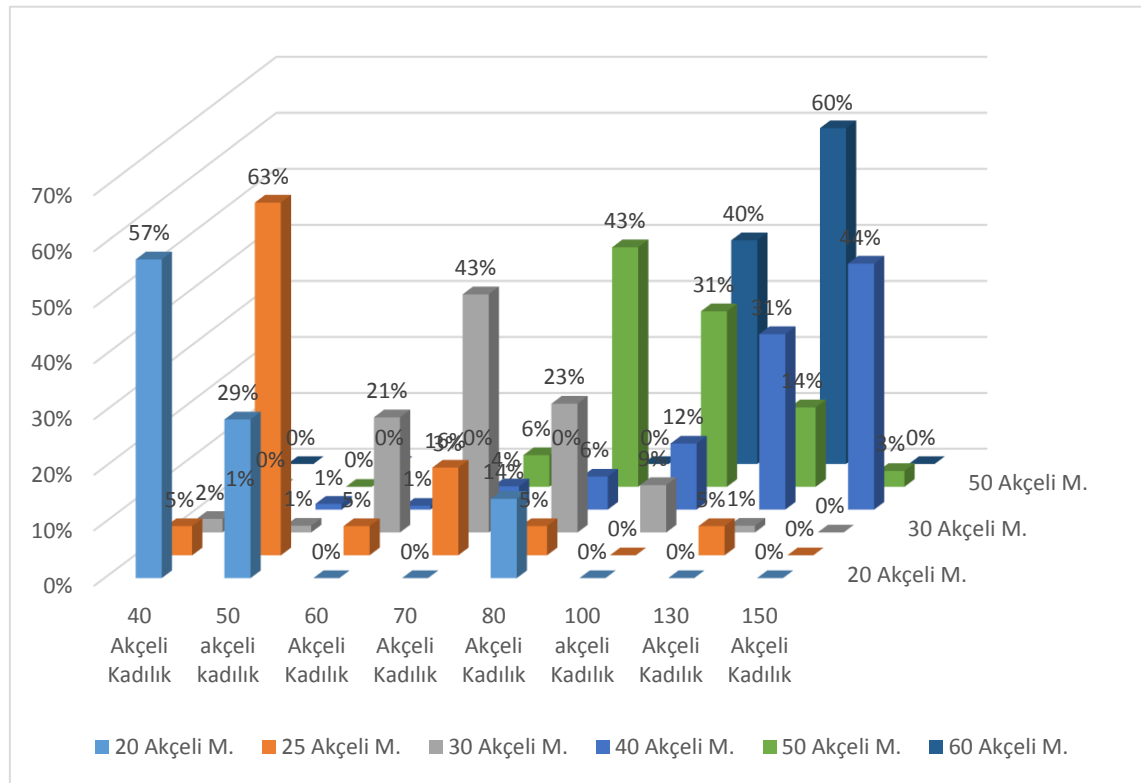
İlmiye sınıfının gruplar arası geçiş imkanı bulunmakla birlikte, kadılıktan müderrisliğe geçiş ile ilgili kayda rastlanmamıştır. Ancak müderrislikten kadılığa geçişin örneklerinin oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda müderrislikten kadılığa geçen ulemânın özellikleri ve atandıkları dereceler incelenmektedir.

5.1. Müderrislikten Kadılığa Hareket

İlmiye silkine dahil olanların tamamı müderrisliğe atandığı için sistemin ihtiyaç duyduğu kadılar, tedris görevinden belli usullerle kadılığa geçmişlerdir. Özellikle ücret bakımından avantajlı olması sebebiyle ilmiye mensupları tarafından da kadılık oldukça rağbet görmüştür. Kadı ücretleri dönemsel olarak farklılaşmış, Fatih Kanunnamesinde, 20

akçeli müderrislerin 45 akçe ile kazaya atanabilecekleri, Sahn medreselerinden ise 500 akçeli kadılığa geçilebileceği belirtilmiştir.⁶⁷⁹ Ancak uygulama zamanla farklılaşmış ve işleyiş değişmiştir. 20 akçeli müderrisler daha çok 40 akçe ile kazalara atanmışlardır. Yine 50 akçe ile atananların bilâd-ı selase dışında olanları 500 akçelik kadılık yerine 100-130 akçelik kadılığa atanmışlardır. Aşağıda müderrislikten kadılığa hareket eden ulemanın hareket tarzları incelenmiştir.

Grafik: 60. Müderrislerin Kadılığa Geçme Dereceleri

Tabloda görüleceği gibi müderrisliğin her derecesinden kadılığa hareket olmuştur. Bu durum oransal olarak tabloda gösterilmiştir. Örneğin; 20 akçeli medreseden ayrılan müderrisler, 40, 50 ve 80 akçeli kazaya atanmışlardır. 40 akçeli kazaya atananların oranı % 57, 50 akçeye atananların oranı, % 29, 80 akçeye atananların oranı % 14 olarak gerçekleşmiştir. 20 akçeli müderrislerden, Bursa Nasrullah Medresesi'nden 24 ay infisâl ve kamil âsitânesi bulunan Ahmet, 1077 Ramazan'ında /Şubat 1667 Çakırca Kazasına, Kadısı

⁶⁷⁹ *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s.11-12.

Yusuŕ'un bî berât olması sebebiyle 2 ay tevkîtiler atanmıştır.⁶⁸⁰ Yine İstanbul Asariye Medresesi'nden 180 ay infisâl ve 11 ay âsîtânesi olan Mevlana Mustafa, Mapavri (Çayeli) Kazasını bî berât tasarruf eden Sadullah'ın yerine 1078 Receb'inde/Aralık 1667 4 ay tevkitle görevlendirilmiştir.⁶⁸¹ İstanbul Manisalı Çelebi Medresesi'nden 240 ay infisâl ve 6 ay âsîtânesi olan Mevlana Mehmet, Karahisar-ı Demürlü/Çorum Kazasını 7 ay beratsız olarak tasarruf eden Numan'ın yerine 5 ay tevkitle 1082 Cemaziye'l-evvel'inde/Eylül 1671 80 akçe ile tayin olmuştur.⁶⁸² Burada şu tespiti yapmamız mümkündür: Atanan mensupların infisâl süreleri uzadıkça atandıkları kazanın derecesi de yükselmiştir. Ayrıca bu şekilde hareket edenlerin tamamının, görevlerini bî berât tasarruf edenlerin yerine atandıkları tespit edilmiştir.

25 akçeli medreseden munfasıl olan müderrislerin Fatih kanunnamesinde 45 akçeli kazalara tayin edileceğı yukarıda belirtilmişti. Ancak incelenen defterlerde; % 5 oranında 40-60-ve 130 akçeli kazalara, % 63'ü 50 akçeli kazaya, % 16'sı 70 akçeli kazaya hareket etmiştir. Bursa Cafer Bey Medresesi'nden tuli infisâl ve 15 ay âsîtânesi olan Mevlana Murad dailerine, Bozkuş ma'a Kalcan Kazası, kadısı Mustafa'nın bî berât tasarrufta bulunması sebebiyle 1077 Cemaziye'l-evvel'inde/Eylül 1671 40 akçe yevmiye ile verilmiştir.⁶⁸³ Bursa Hoca Hasan Medresesi'nden tuli infisâl ve 15 ay âsîtânesi olan Mevlana Mehmet'e, Dağardı (Gebeler)/Kütahya kadısının ferağını i'lâm etmesi sebebiyle 1077 Şaban'ında/1667 Ocak 50 akçe ile⁶⁸⁴ İstanbul Halil Bey Medresesi'nden 72 ay infisâl ve 7 ay âsîtânesi olan Mevlana Mehmet'e 1082 Muharrem'inde/Mayıs 1671 el-Hac Mustafa'nın müddeti halle karîb olması sebebiyle Küre-i Hadid (Demirli-Kastamonu) Kazası 60 akçe ile⁶⁸⁵ tevcih kılınmıştır. Bursa Ferruh Paşa Medresesi'nden 144 ay infisâl ve 7 ay âsîtânesi olan Mevlana Mustafa'ya, Ürgüp Kazasından ifraz Süleymanlı Sağır Kazası 1086 Rebiü'l-ahir'inde /Haziran 1675 70 akçe ile verilmiştir.⁶⁸⁶ Bursa Selimşah Medresesi'nden munfasıl Mevlana Ömer'e Şabanözü/Çankırı Kazası, Mehmet'in müddeti halle karib olması sebebiyle 130 akçei ile

⁶⁸⁰ MA, AKR, 436/2, Vr. 08.

⁶⁸¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 15.

⁶⁸² MA, AKR, 438/4, Vr. 09.

⁶⁸³ MA, AKR, 436/2, Vr. 05.

⁶⁸⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 08.

⁶⁸⁵ MA, AKR, 438/4, Vr. 08.

⁶⁸⁶ NOK, AKR, 5193/11, Vr. 10.

tevcih kılınmıştır.⁶⁸⁷ Bu örnekler 25 akçeli medreseden munfasıl olanların uygulamada 45 akçeli kazaya atanmadıklarını göstermektedir.

30 akçe yevmiyeli müderrislerin % 43'ü 70 akçeli kazaya, % 23'ü 80 akçeli kazaya, % 21'i 60 akçeli kazaya, % 9'u 100 akçeli kazaya, % 2'si 40 akçeli kazaya ve % 1'i 50 ve 130 akçeli kazaya atanmıştır.. Mevlana Hüseyin'in bî berât olarak tasarruf etmesi üzerine Adala (Karataş)/Manisa Firuz Ağa Medresesi'nden 144 ay infisâl ve kamil âsitânesi olan Mevlana Numan, 1081 Ramazan'ında Karahisar-ı Demürlü/Çorum Kazasına 40 akçe ile kadı olarak tayin olmuştur.⁶⁸⁸ 1077 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1666 Mevlana Mustafa, Tavusker/Erzurum Kazasına Recebin yerine 50 akçe ile kadı olarak tayin olmuştur.⁶⁸⁹ 1090 Receb'inde/Haziran 1685 fevt olan Recebin yerine, Bursa Hüseyin Çavuş Medresesi'nden 168 ay infisâl ve 20 ay âsitânesi olan Mevlana Ali, Yürükan-ı Araç Kazasına 60 akçe ile;⁶⁹⁰ Gelibolu Hızır Bey Medresesi'nden 34 ay infisâl ve 7 ay âsitânesi olan Mevlana Halil, Gümüşâbâd Kazasına 1081 Ramazan'ında/Ocak 1671 Şeyh Mehmet'in yerine 70 akçe ile atanmıştır.⁶⁹¹ Bursa Muhyiddin Medresesi'nden 28 ay infisâl ve 15 ay âsitânesi olan Mevlana Hasan, 1078 Safer'inde/Temmuz 1671 Sinanlı/Karaman Kazasına, Mahmud'dan sonra 80 akçe ile görevlendirilmiştir.⁶⁹² Bursa İlyas Paşa Medresesi'nden 49 ay infisâl ve 8 ay âsitânesi olan Mevlana Abdullah, İlçe-i Saruhan Kazasına 100 akçe ile;⁶⁹³ Bursa Baba Ahmet Medresesi'nden 144 ay infisâl ve 11 ay âsitânesi olan Mevlana Mustafa, 1091 Ramazan'ında/Eylül 1680 Yürükan-ı Araç Kazasına 130 akçe ile atanmıştır.⁶⁹⁴ 30 akçeli medreseden ayrılan müderrislerin iç-il'den veya dışından munfasıl olmaları farketmemiş her ikisinden atama örnekleri kaydedilmiştir.

40 akçeli medreseden ayrılan müderrislerin 40-50-60'lı kazalara atananların oranı % 1 oranında kalmıştır. 70 akçeli kazaya atananların oranı % 4, 80 akçeli kazaya atananlar % 6, 100 akçeye atananların oranı % 12, 130 akçeye atananlar % 31 ve 150 akçeye atananların

⁶⁸⁷ MA, AKR, 438/4, Vr. 07.

⁶⁸⁸ MA, AKR, 438/4, Vr. 02.

⁶⁸⁹ MA, AKR, 436/2, Vr. 06.

⁶⁹⁰ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 6.

⁶⁹¹ MA, AKR, 438/4, Vr. 01.

⁶⁹² MA, AKR, 436/2, Vr. 11.

⁶⁹³ MA, AKR, 438/4, Vr. 13.

⁶⁹⁴ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 24.

oranı % 44 oranında gerçekleşmiştir. Bu durum müderrislerin kadılığa geçişte en çok kullanılan basamak olan 40 akçeli medreseden munfasıl olanların en az 100 akçeli kazalara atandıklarını göstermektedir. Örneğin; Cevizderesi/Canik-Trabzon Vilayeti Kazasından 40 ay infisâli ve 7 ay âsîtânesi olan Mevlana Hacı, 1077 Receb'inde/Aralık 1666 Hasanâbâd/Yozgat-Ankara Vilayeti Kazasına 5 ay tevkitle 50 akçeli olarak atanmıştır.⁶⁹⁵ Bu atama kaydında sadece 10 akçelik bir artış olması atanılan kazanın iç-il haricinde olması ile alakalıdır. İç-il dışındaki atamalara bir örnek de Bafra Kazasından 55 ay infisâl ve 15 ay âsîtânesi olan Mevlana Yusuf'un, Gönen-i Hamid Kazasına 1077 Receb'inde/Aralık 1666 60 akçeli olarak atanmasıdır.⁶⁹⁶ 1079 Rebîü'l-evvel'inde/Ağustos 1668, 40 akçe ile Adala (Karataş)/Manisa Hızır Paşa Medresesi'nden 31 ay infisâl ve 12 ay âsîtânesi olan Mevlana Mehmet, Livane/Erzurum Eyaleti Kazasına 70 akçe ile;⁶⁹⁷ Faik Paşa Medresesi'nden munfasıl Mevlana Mustafa 1078 Cemaziye'l-evvel'inde/Ekim 1667 Şabanözü/Çankırı Kazasına 80 akçe ile mutasarrıf kılınmıştır.⁶⁹⁸ Atanılan kadılık derecesi yükseldikçe, hareket edilen medreseler merkeze yaklaşmaktadır. İznik Yunus Bey Medresesi'nden munfasıl Mehmet 1083 Muharrem'inde/Nisan 1672/ Boyalı(Susuz)/Kastamonu Kazasına 100 akçe ile;⁶⁹⁹ Üsküdar Behram Ağa Medresesi'nden munfasıl Mevlana Mehmet, 1087 Zilkade'sinde Pirluganda/Konya Kazasına 130 akçe ile;⁷⁰⁰ Bursa Celaliye Medresesi'nden munfasıl Mevlana Mehmet, 1096 Zilkade'sinde/Eylül 1685 Kelkit Kazasına 150 akçe ile atanmıştır. 40 akçeli kazadan munfasıl müderrisler içerisinde 200 ve 300 akçelik kazalara hareket eden müderrisler de bulunmaktadır. Bursa Beyazıt Paşa Medresesi'nden 1082 Ramazan'ında/Ocak 1672 munfasıl Mevlana Fazlızâde⁷⁰¹ ve İbrahim⁷⁰² 200 akçe ile Akşehir/Konya ve Nevahi-yi Ermenek kazalarına atanmışlardır. Yine Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nden Munfasıl Mevlana Ahmet, Karahisar-ı Sahip Kazasına 1082 Şevval'inde/Şubat 1672 300 akçe ile; Bursa Esemiye Medresesi'nden munfasıl Mevlana Hasan, Tarhala/Manisa Kazasına 300 akçe ile hareket etmiştir.⁷⁰³ Görüldüğü üzere iç-il'den

⁶⁹⁵ MA, AKR, 436/2, Vr. 07.

⁶⁹⁶ MA, AKR, 436/2, Vr. 08.

⁶⁹⁷ MA, AKR, 437/3, Vr. 11.

⁶⁹⁸ MA, AKR, 436/2, Vr. 20.

⁶⁹⁹ MA, AKR, 438/4, Vr. 27.

⁷⁰⁰ MA, AKR, 439/5, Vr. 03.

⁷⁰¹ MA, AKR, 438/4, Vr. 11.

⁷⁰² MA, AKR, 438/4, Vr. 12.

⁷⁰³ MA, AKR, 438/4, Vr. 12.

hareket edenlerin atandığı kazalarda oldukça bariz bir üstünlük bulunmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu merkezlere talep her zaman canlılığını korumuştur.

50 akçeli medreseden kazaya hareket edenlerin % 3 'ü 60 ve 150 akçeli, % 6 'sı 70 akçeli, % 43'ü 80 akçeli, % 31'i 100 akçeli, % 14'ü 130 akçeli kazaya gitmiştir. 50 akçeden munfasıl müderrislerden Beyzâde Hacı Yusuf Medresesi'nden munfasıl olup 1077 Zilkade'sinde/Nisan 1667 Basmane Kazasına Atanan Mevlana Ahmet 60 akçe ile kazaya atanmıştır.⁷⁰⁴ Karahisar-ı Behramşah/Bozok eyaleti Kazasına 1081 Ramazan'ında/Ocak 1671 atanan Mevlana Şaban, Mardin Kasımiye Medresesi'nden ayrılmıştır.⁷⁰⁵ Ermenek İbrahim Bey Medresesi'nden 39 ay infisâl ve 12 ay âsîtâne ile Konur/Ankara Vilayeti Kazasına 1091 Safer'inde/Mart 1680 hareket eden Mevlana Osman, 80 akçe ile yeni görevine başlamıştır.⁷⁰⁶ Edirne Kasımiye Medresesi'nden 50 akçe ile munfasıl olan Mevlana Ömer, Eşen(Kestep)/Aydın Vilayeti Kazasına 1078 Rebîü'l-evvel'inde/Ağustos 1671 100 akçe ile görevlendirilmiştir.⁷⁰⁷ Bu atama Edirne gibi bir merkezden yapıp 100 akçe gibi düşük sayılabilecek kazaya yapılan ender örneklerdendir. Karpuzlu/Aydın Kazasına atanan Ahmet ise Akdede Medresesi'nden 1076 Zilkade'sinde/Mayıs 1666 130 akçe ile atanmıştır.⁷⁰⁸ İstanbul Katip Efendi Medresesi'nden Munfasıl olup Akşehir-i Aydın Kazasına atanan Mevlana Ali, 150 akçeli kadılığa atanmıştır.⁷⁰⁹

60 akçeli medreseden munfasıl olanların % 40'ı 100 akçeli, % 60'ı ise 130 akçeli kadılıklara hareket etmiştir. Amasya Mahmut Paşa Medresesi'nden 18 ay infisâl ve 6 ay âsîtânesi olan Ramazan, 1076 Cemâziye'l-ahirinde/Aralık 1665 Mensuhat-ı Germiyan Kazasına 100 akçe ile;⁷¹⁰ Güzelhisar Ramazan Paşa Medresesi'nden 17 ay infisâl ve âsîtânesi bulunan Mevlana Abdülkerim, Gökâbâd/Muğla-Aydın Vilayeti Kazasına 1078 Ramazan'ında/Şubat 1668 130 akçe ile atanmıştır.⁷¹¹

⁷⁰⁴ MA, AKR, 436/2, Vr. 10.

⁷⁰⁵ MA, AKR, 438/4, Vr. 02.

⁷⁰⁶ NOK, AKR, 5193/13, Vr. 13.

⁷⁰⁷ MA, AKR, 436/2, Vr. 11.

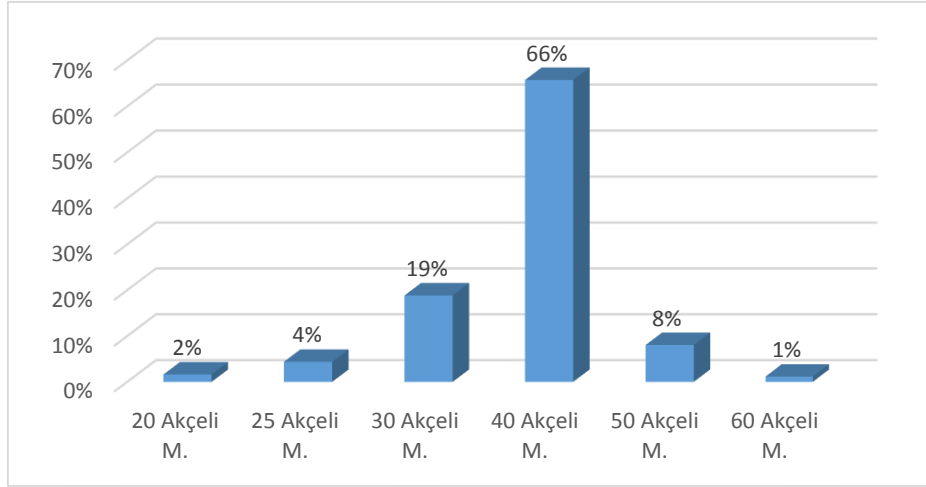
⁷⁰⁸ MA, AKR, 435/1, Vr. 07.

⁷⁰⁹ MA, AKR, 437/3, Vr. 09.

⁷¹⁰ MA, AKR, 435/1, Vr. 02.

⁷¹¹ MA, AKR, 436/2, Vr. 17.

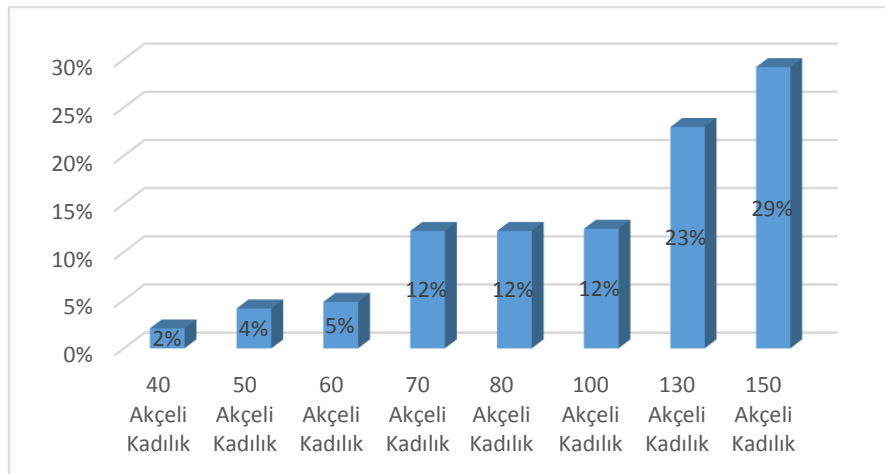
Grafik: 61. Kadılığa Geçen Müderrislerin Derece Dağılımları

Tabloya göre tüm defterlerde kadılığa geçen müderrislerin % 66'sı 40 akçeli medreselerden munfasıl oldukları görülmektedir. Bu durum kadılığa geçen her 3 müderrisin 2'sinin 40 akçeden ayrıldığını göstermektedir. Kadılığa geçen müderrislerin % 19'u 30 akçeli medreseden, % 8'i 50 akçeli medreseden, % 4'ü 25 akçeli medreseden, % 2'si 20 akçeli medreseden ve % 1'i 60 akçeli medreseden hareket etmiştir.

Aşağıdaki tabloda tüm verilere göre, müderrislikten kadılığa hareket eden ilmiye mensuplarının atandıkları kadılık derecelerinin dağılımı verilmiştir.

Grafik: 62. Müderrislerin Hareket Ettikleri Kadılık Dereceleri

Tüm verilerden elde edilen verilere göre kadılığa hareket eden müderrisler % 29 ile 150 akçeli kadılığa, % 23 ile 130 akçeli kadılığa, % 12 ile 70-80-100 dereceli kadılıklara, % 5 ile 60 akçeli kadılığa, % 4'ü 50 akçeli kadılığa ve % 2 si 40 akçeli kadılığa atanmıştır. Buna göre kadılığa geçenlerin yarısından fazlası 130 ve 150 akçelik görevlere atanmıştır.

5.2. Kadılıktan Müderrisliğe Hareket

Teorik olarak kazai görevden tedris görevine yeniden dönüşü engelleyen bir kural bulunmamaktadır.⁷¹² Nitekim II. Mehmet devrinin alimlerinden Molla Muslihiddin Musafa b. Salih el-Bursevi Kadiaskerlik görevinden sonra Bursa Sultaniyesi Müderrisliğine getirilmiştir.⁷¹³ Yine XVI. yüzyıl verilerinde sınırlı olmakla birlikte kadılıktan müderrisliğe atama örnekleri mevcuttur. Ancak XVII. yüzyıl uygulamalarını incelediğimiz defterlerde kadılıktan müderrisliğe geri dönüşe örnek olabilecek bir uygulamaya rastlamadık. Kanaatimizce bunun temel sebebi yargı görevini deruhte etmenin yüksek getirisiidir.

⁷¹² Baltacı, *a.g.e.*, s.56.

⁷¹³ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s.132.

SONUÇ

Osmanlı bürokrasisinin en önemli unsurlarından biri de ilmiye sınıfıdır. Osmanlı askeri sınıfının üyelerinden olan ilmiye sınıfı, sahip olduğu imtiyazlar ve bu imtiyazlar ile kendi geleneğini koruma çabası yönüyle diğer gruplardan ayrılmaktadır. Her ne kadar kendi geleneğini sürdürmeye çalışmış ve bunda kısmen başarılı olmuşsa da tarihi seyir içerisinde şahsına münhasır değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın şartlarına ayak uydurmaya çalışmasının sonucu olarak artmıştır.

Osmanlı medreselerinden gerekli eğitim alındıktan sonra ilmiye sınıfına girişin ilk basamağını mülazemet sistemi oluşturmaktadır. Mülazemet, Osmanlı ilmiye sistemine girişi düzenleyen ilk alan olması bakımından önem arz etmektedir. Mülazemet sistemi ile ilmiyeye dahil olmanın yegane yolu, mevâlî derecesindeki bir ilmiye mensubundan veya en az dâhil rütbesindeki bir müderristen icazet alabilmektir. Sisteme dahil olanların istisnasız hepsi eğitimlerini tamamladıktan sonra yüksek rütbeli ilmiye mensuplarının yanında hizmet etmiş kişilerden oluşmaktadır. Yıllık olarak ortalama yirmi kişi mülazemetini tamamlayarak ilmiye sınıfına dahil olmuştur. İcazeti olmadan sisteme dahil olan “ecnebi” olarak tabir edilenler derhal sistemin dışına atılmıştır.

Mülazemetini tamamlayanların ilmiye sisteminde istihdamı, önceki yüzyıllardan farklı olarak, müderrislik görevine atanma ile sınırlandırılmıştır. Önceki yüzyıllarda mülazımlıktan kadılığa atama mümkün iken XVII. yüzyılda bu uygulama sonlandırılmış, yeni mezunların belli bir süre müderrislik yapmalarından sonra kadılığa geçmeleri mümkün olmuştur. Sisteme yeni girenlerin ilk basamağı yirmi akçelik medrese olmasına rağmen evlâd-ı ulemâdan olanlar daha üst dereceli görev ile meslek hayatına başlamışlardır. Mülazemet verme yolları içerisinde en fazla atama oranına teşriften ve muidlikten mülazemet sahip olmuştur. Teşriften mülazım veren ulemânın Şeyhülislam, Kadiaskerler, İstanbul, Kudüs, Mekke ve Medine Kadıları, Nakibu'l-eşraf ile Hekimbaşı'dan oluştuğu görülmüştür. Muidlikten mülazım veren müderrislerin ise büyük bir kısmı Sahn Medreselerinde görevli bulunmaktadır. Bu durum Sahn Medreselerinin ilmiye sınıfı için önemini ortaya koymaktadır.

İlmiye kariyerinde atama evrakları, hemen gerçekleşmek üzere kayıt altına alınmamıştır. Kaydın tutulduğu tarih ile fiilen göreve başlama tarihi arasında belli bir süre geçmiş ve bu süre ruznamçelerde “tevkit” terimi ile ifade edilmiştir. Tevkit müddeti hemen her atama kaydına titizlikle işlenmiş devlet tarafından bu süreye zaman zaman müdahaleler yapılmaya çalışılmış ancak uygulamada farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tevkit müddeti, bir ile altı ay arasında değişen bir süredir. XVII. yüzyıl Anadolu Ruznamçeleri verilerine göre, en fazla tekrar eden tevkit müddeti ise altı ay olarak tespit edilmiştir. Kadılar ile müderrislerin tevkit müddetlerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Hemen her kadının atama kaydında bulunan tevkit müddeti, az bir kısmında belirtilen müderrislerin tevkit süresinden fazla olarak gerçekleşmiştir.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri “*müddet-i örfiyye*” ile ilgilidir. Tespiti güç olan ve modern araştırmacıların farklı sürelerle belirttikleri müddet-i örfiyyenin tespiti için defterlerdeki atama kayıtları kronolojik olarak takip edilmiş, birbirini takip eden defterlerin verileri birlikte analiz edilmiştir. Bu verilere göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında uygulanan müddet-i örfiyye 18 ay olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte müddet-i örfiyye müddetini tamamlamadan çeşitli nedenlerle görev yerini değiştirmek zorunda kalanların süreleri 20-22-24 aylık sürelerle tamamlanmıştır. Bu durumun nedeninin, görev yeri değişikliğine maruz kalan ulemânın maruz kaldığı meşakkat sebebiyle mağduriyetinin giderilmeye çalışılması olduğu tahmin edilmektedir. Yüksek rütbeli ulemânın işareti ile üç seneye varan görev süresi istisnai bir uygulama olarak görülmektedir. Ancak çeşitli sebeplerle taltif olarak atama kaydında belirtilen sürelerle ilave yapılması sık rastlanılan bir durumdur. Atama süresi kısmında belirtilen “*ber vech-i te’bid*” kavramı ile ifade edilen süresiz atamalar, daha çok yaşlanmış ve belli bir süre hizmet ile kendini kanıtlamış mensuplar için kullanılmıştır.

Görev süresi sonlanan ilmiye mensupları, müddet-i örfiyyeleri sonrası “*infisâl*” terimi ile belirtilen bir süre görevsiz kalıp yeni atama için sıra beklemişlerdir. Bu süre, atama bekleyenlerin sayısındaki artışa bağlı olarak bu yüzyılda uzamıştır. İlmiye sınıfının infisâl süreleri 1 ay ile 180 ay gibi geniş bir aralıkta değişiklik göstermiştir. En çok tekrar eden infisâl süresi 3 ile 4 yıl arasında iken genel ortalama bunun biraz üzerindedir. Müderrislikten kadılığa geçilirken beklenen süre, kadılıktan kadılığa veya müderrislikten müderrisliğe geçilirken beklenen sürenin iki katıdır.

Beklenen infisâl süresinin bir kısmı “âsîâtâne” terimi ile ifade edilerek İstanbul’da gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda artık âsîâtâne süresi sıkı takibe alınmış ve istisnasız İnfisâl süresi belirtilen tüm atama kayıtlarında belirtilmiştir. Âsîâtâne süresi ise 6 ay ile 30 ay bandında gerçekleşmiş, ortalama süresi bir buçuk yıla yaklaşmıştır. Kadı atamalarında bu süre biraz daha artarken, müderris atamalarında azalmıştır. Bu farklılığın temel nedenini devletin kazai görevini gerçekleştiren kadıların, devletin merkezinde bulunmasının daha gerekli olduğuna inanılmasında aramalıdır.

İlmiye mensuplarının görevden ayrılış şekillerinde yarıdan yüksek oran ile en yüksek paya “*müddet-i halle karîb*” ifadesiyle görev süresinin sona ermesi sahiptir. Beratsız olduğu tespit edilenlerin görevden alınması görevden ayrılma şekillerinin ikincisini oluşturmaktadır. Diğer görevden ayrılma nedenleri; ölüm, fermanla, naklen geçiş olarak tespit edilmiştir. Kadıların görevden ayrılmaları ile ilgili diğer önemli bulgu ise, beratsız olduğu gerekçesi ile görevden alınan ulemanın 12 aylık bir süreyi tamamlamasına dikkat edilmesidir. Böylece kadıların beratsız olarak tasarrufta bulunmuş olsalar dahi 12 ay süre ile görevlerinin başında bulunmalarına izin verilmiştir.

İlmiye sınıfının kariyer basamakları, bu basamaklar arasında yatay-dikey ve mekânsal hareketlilik tespit edilmiştir. Kariyer basamaklarının belirlenebilmesi için XVII. yüzyıl Anadolu Kadıaskerliği’ne bağlı kadılıklar ve medreseler atama yapıldığı derecelere göre tespit edilmiştir. Kazalara yapılan atamalarda 14 farklı derecede 632 kaza ismi tespit edilmiştir. Anadolu Kadıaskeri tarafından gerçekleştirilen kadı atamalar 40 akçeden 499 akçeye kadar gerçekleşmiştir. Bu değerler, önceki yüzyıllarda Kadıaskerin yetki sahasında bulunmayan 300 akçeden yukarı kadılıkların XVII. yüzyılda Kadıasker uhdesine alındığını göstermektedir. Yine daha önceki dönemlerde görülen 25, 30, 35 akçeli kaza örneklerine rastlanmaması, doğrudan kadılığa atama yapılmayıp belli süre müderrislik yapıldıktan sonra kadılığa geçilmesi ile ilgilidir. Çünkü müderrislikte derece olarak ilerleyen ilmiye mensubunun bahsedilen düşük kadılıklara atanması mümkün değildir. Kazalara yapılan atamalarda bir kazanın sabit değerinin olmadığı, kazaya ataması yapılan kadının sahip olduğu derecenin daha önemli olduğu görülmektedir.

Kadıasker tarafından gerçekleştirilen müderris atamalarının 43 farklı merkezde 640 adet medreseye yapıldığı belirlenmiştir. En fazla medreseye sahip merkez, Bursa olmuştur.

Onu ise Üsküdar ve İznik takip etmiştir. Müderris atamalarının ve derecelerinin medresenin bulunduğu merkezle yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Eğer medrese bilâd-ı selase dahilinde ise kadıaskerin yetkisi 20-40 akçeli medreselerle sınırlıdır. Ancak medrese bilâd-ı selase dışında ise 50 ve 60 akçeli müderris atamalarının da kadıasker yetkisinde olduğu tespit edilmiştir. Kadı atamalarında olduğu gibi müderris atamalarında da atama yapılan müderrisin derecesi atama yapılan medreseden daha önemlidir.

Çalışmada ele alınan hususlardan bir diğeri de ilmiye mensuplarının bir görevden diğer göreve atanırken gerçekleştirdikleri mansıptaki hareketleridir. İlmiye mensupları bir görevden diğerine atanırken misli, terfi veya terakki ile hareket etmişlerdir. Defterlerdeki atamaların 4/3'ü normal terfi (bir derece yukarı atanma) ile 5/1'i misli ile ve 10/1'i ise terakki (tafra-en az iki derece yukarı atanma) ile gerçekleşmiştir. Misli ile atamalar daha çok yüksek rütbeli kadılıklarda, terfi edilebilecek üst kadılıkların sınırlı sayıda olmasına bağlı olarak meydana gelmiştir. Terakki ile atamalar ise düşük dereceli kadılıklarda daha sık görülmektedir.

Kariyer basamağının ilk aşaması, çok büyük oranda 20 veya 25 akçeli medreselerden başlamaktadır. Evlâd-ı ulemâ ise sisteme girişte daha üst rütbeden başlayarak avantajlı durumdadır. Defterlerdeki müderris atamalarının yarısı 30 akçeli medreseye yapılmıştır. Müderris atamalarının hemen hemen tamamına yakını normal terfi ile gerçekleşirken misli ile atama yok denecek kadar az, terakki ile hareket nadiren vuku bulmuştur.

Çalışmanın yoğunlaştığı bir diğer alan kadı ve müderrislerin mekanda hareketliliğidir. Mekanda hareketin birinci şekli, Kadıasker daireleri arasında harekettir. Rumeli bölgesinde bulunan Edirne ve İstanbul medreselerinden, Anadolu kadılıklarına ve medreselerine yapılan atamalardır. Bu tarz atamanın oranı çok azdır. Rumeli bölgesinden Anadolu kadılıklarına yapılan atamalar, devletin tüm bölgelerine dağılmışken Anadolu medreselerine yapılan atamalar Bursa ve Üsküdar'da yoğunlaşmıştır. Anadolu mansıpları arasındaki harekette ise kadı atamalarının belli bir bölgede kümelenmediği, Anadolu'nun tamamını kapsayacak şekilde yayıldığı tespit edilmiştir. Müderris atamalarında ise Bursa, Edirne, Üsküdar medreselerinden ayrılanların büyük bir çoğunluğunun tekrar Bursa Medreselerine atandığı görülmektedir. Bunun bir sebebi Bursa'nın bilâd-ı selase dahilindeki bir il olması, diğeri ise Bursa'daki medrese sayısının diğer illere oranla çok fazla olmasıdır.

İlmiye mensuplarının müderrislikten kadılığa veya tersi şekilde atanması mümkün iken, kadılıktan müderrisliğe atamanın örneklerine rastlanmamıştır. Müderrislikten kadılığa yapılan atama örneklerine ise bolca rastlanmaktadır. Grup içi hareket ile kadılığa geçiş örneklerine tüm müderris derecelerinde rastlanmakla beraber, büyük bir çoğunluk ile 40 akçeli medreseden munfasıl müderrislerin kadılığa geçmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Kadılığa geçişte de tüm kadılık derecelerine geçiş örneği bulunmasına rağmen, atamaların yarısından fazlası 130 ve 150 akçeli kazalara yapılmıştır.

İlmiye sınıfı teşkilat yapısının bir dönemine ışık tutulan bu çalışma ile tespit edilmiştir ki ilmiye sınıfı tarihi süreç içerisinde değişen şartlara kendini uyarlamış ve değişikliğe uğramıştır. Teşkilatlanma ve kurumsallaşma önemli ölçüde gerçekleşmiş olmakla birlikte istisnai durumlar da yaşanmaktadır. Bazı aksaklıkların önüne tam olarak geçilememiştir. İlmiye teşkilatının fotoğrafının tam olarak ortaya çıkması için Kadıasker defterlerinin tamamının incelenmesinin yanı sıra Şeyhülislamlık Defterleri altında tasnif edilen Telhis, Tarik, Müftü ve Medrese Defterleri'nin de ayrıntılı incelemeye alınması ve ulemâ biyografilerinin de bu gözle yeniden incelenmesi faydalı olacaktır. Böylece Osmanlı Devlet bürokrasisi içerisinde ilmiye sınıfının yeri ve önemi daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır.

REFERANSLAR

1. Arşiv Kaynakları

1.1. İstanbul Müftülüğü Bâb-ı Meşihat Şeyhülslâmlık Arşivi

Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçe Defterleri: 435/1, 436/2, 437/3, 438/4, 439/5, 440/6, 441/7, 442/8, 443/9, 444/10, 445/11

1.2. Nuruosmaniye Kütüphanesi

Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçe Defterleri Eski kayıt: 5193/9, 5193/10, 5193/11, 5193/12, 5193/13

Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçe Defterleri Yeni kayıt: 4569/9, 4569/10, 4569/11, 4569/12, 4569/13

1.3. Vakıflar Arşivi

Defter No: 090 Sıra No: 119 sahife no: 110

Defter No: 577 Sıra No: 21 sahife no: 28

Defter No: 580 Sıra No: 171 sahife no: 329

Defter No: 581/2 Sıra No: 343 sahife no: 343

Defter No: 581/2 Sıra No: 282 sahife no: 280

Defter No: 582/1 Sıra No: 110 sahife no: 163

Defter No: 584 Sıra No: 145 sahife no: 71

Defter No: 590 Sıra No: 176 sahife no: 196

Defter No: 590 Sıra No: 174 sahife no: 191

Defter No: 590 Sıra No: 161 sahife no: 150

Defter No: 591 Sıra No: 182 sahife no: 181

Defter No: 591 Sıra No: 188 sahife no: 191

Defter No: 593 Sıra No: 82 sahife no: 89

Defter No: 595 Sıra No: 96 sahife no: 93

2. Kaynak Eserler

Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi, haz. H. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı Yay., İstanbul 2012.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2000.

Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanoğullarının Tarihi)*, haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2007.

Âşıkpaşaoğlu Tarihi, Atsız, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler*, haz. Hüseyin Ragıp Uğural, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. İstanbul 1987.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'di'l-Mecâlis*, haz. Mehmet Şeker, TTK, Ankara 1997.

_____, *Nasîhatu's-Selâtin*, haz. Kasım Ertaş, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.

_____, *Künhü'l-Ahbâr*, c.II, Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481, Haz. M. Hüdai Şentürk, TTK, Ankara 2003.

_____, *Teşrifatname*, haz. Esra Keskinçinç Akdaş, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyan Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998.

Hırzû'l-Mülûk, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988.

Kanûnname-i Âl-i Osman, Hazırlayan, Abdulkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul 2003.

Katip Çelebi, Mîzanü'l-Hakk fî İhtiyari'l-Ahakk, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980.

Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988.

Kitâb-ı Müstetâb, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, haz. Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1988.

Koçi Bey Risalesi, Haz. Zuhuri Danışman, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, MEB, Ankara 1972.

Koçi Bey Risalesi (Eski ve Yeni harflerle), haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

I.Selim Kânûnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Bazı Kanunları, Haz. Selami Pulaha, Yaşar Yücel, TTK, Ankara 1994.

Taşköprülüzade, *eş-Şakâiku'n-Numaniyye fi Ulemî'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Çeviren Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l Vukû'ât I-IV*, Yayına Hazırlayan Yılmaz Kurt, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.

Naimâ Tarihi, c.3. Çev. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, İstanbul 1968.

Nev'îzâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik*, Neşre Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999.

Şeyhi Mehmet Efendi, *Vekayii'l-Fudalâ*, Neşre Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, haz. Pehlül Düzenli, Klasik Yay., İstanbul 2013.

3. Araştırma Eserler

AKDAĞ, Mustafa, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *AÜDTCF Dergisi*, c.XIII, Sayı: 1-2, Ankara 1955.

_____, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

_____, “Medreseli İsyanları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 1-4, 1949, s.361-387.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, c.VII. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1994.

AKGÜNDÜZ, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç, Yapı, İşleyiş)*, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997.

AKGÜNDÜZ, Murat, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti’nde Şeyhu’l-islamlik*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

_____, *Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

AKPINAR, Cemil, “Hekimbaşı”, *DİA*, c.17. İstanbul 1998, s.160-161.

AKSOY, Hasan, “Dursun Fakih” *DİA*, c.10. 1994, s.7-8.

ALAN, Ercan, Kadıasker Ruznamçelerine göre XVII. yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi, Basılmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.

_____, “934 (1528) Tarihli Bir Belgeye Göre Rumeli’de Kadılık Müessesesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.9, Sayı 46, Ekim 2016, s.168-177.

ARI, M.Salih; “Osmanlılar’da Şeyhülislamlik Müessesesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, Sayı.1, Van 1994, s.170-178.

ARIK, Feda Şamil, “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 8. Ankara 1997, s.1-71.

ATAR, Fahrettin, “Kadı”, *DİA*, c.24. İstanbul 2001, s.66-69.

_____, “Kazâ”, *DİA*, c.25. Ankara 2002, s.113-114.

ATAY, Hüseyin; “Medreselerin Gerilemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.24, S.1, 1981 Ankara, s.15-56.

_____; *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yay., İstanbul 1983.

ATİK, Kayhan, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilâtındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, Ankara 2000.

AYHÜN ÖZBEK, Zeynep, *1-2 Nolu Mülâzemet Defteri (Tahlil Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006 İstanbul.

AYDEMİR, Abdullah, *Ebussuûd Efendi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

AYDÜZ, Salim, *Osmanlı Devleti’nde Münceccimbaşılık ve Münceccimbaşılar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993

_____, “Osmanlı Devletinde Münceccimbaşılık”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Yay. haz. F.Günergün, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s.159-207.

_____, “Münceccimbaşı”, *DİA*, İstanbul 2006, s.2-5.

BALTACI, Câhid; Kâdî-asker Ruznâmçelerinin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1974, s.55- 101.

_____, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

_____, “Arpalık”, *DİA*, c.3. İstanbul 1991, s.392

BAŞOL, Samettin, DÜZBAKAR Ömer; 17. yüzyılda Bursa’da Eğitim-Öğretim Hizmetlerine Yönelik Vakıflar, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII(1), Bursa 2009, s.1-14.

BAYKARA Tuncer, “Kaza”, *DİA*, c.25. Ankara 2002, s.119-120.

BAYRAKTAR, Mehmet. “Dâvûd-i Kayseri” *DİA*, c.9. İstanbul 1994, s.32-35.

BİLGE, Mustafa; “İlk Osmanlı Medreseleri”, *İÜEF* Yay., İstanbul 1984.

BİLGİN, Vejdi, Fakih ve Toplum Osmanlı’da Sosyal Yapı ve Fıkıh, İz yayıncılık, İstanbul 2003.

BEYAZIT, Yasemin, *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadiaskerliği Ruznâmleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. yüzyıl)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009 Ankara.

_____, Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi, (XVI-XVIII. yüzyıllar), *Belleten*, c.LXXII, sayı. 267, s.423-442. Ankara 2009.

_____, Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Merkez-Çevre İletişimine Dair Sorunlar, (XVI. yüzyıl), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XXIX, sayı 47, Ankara 2010.

_____, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI yüzyıl)*, TTK, 2014 Ankara.

_____, XVI. yüzyıl Osmanlı İlmiye Kânûnnâmeleri ve Medrese Eğitimi, *Belleten*, c.LXXVIII, sayı. 283. Ankara 2014.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *DİA*, c.28, İstanbul 2001, s.323-327.

BUZPINAR, Şit Tufan, “Nakîbüleşraf”, *DİA*. C.32, İstanbul 2006, s.322-324.

ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli “Tarîk-i İlmiyye’ye Dâir Ceza Kânunnamesi”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XIV, Ankara 1983, s.139-161.

ÇAKIR, Coşkun, *Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat Sanat*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

ÇINAR, Hüseyin, Antep Şehrine XVIII. yüzyılda Kurulan Medreseler ve Vakıfları, *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan*, Ed. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 1999, s.173-186.

DEMİRTAŞ, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.1, sayı 1, Elazığ 2007, s.174-183.

DEMİRALP, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.

DEMİRCİ, Osman, *Osmanlı Medreselerinde Kelam Öğretimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2012.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000.

DONAT, Yavuz, KALAYCIOĞULLARI, İnan, “XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlılar’da Astronomi ve Kâtip Çelebi’nin Astronomi Anlayışı”, *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009, s.310-320.

DURHAN, İbrahim, Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XII, Sayı:3-4, 2008, s.55-111.

DÜZDAĞ, Ertuğrul, *Kanuni Devri Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

DÜZENLİ, Pehlül, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuud Efendi ve Fetvâları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2007.

Ebül’Ula Mardin, “Kadı”, *İA*, c.6, MEB, 1955, s.42-46.

EKİNCİ, Ekrem Buğra; “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sayı 5. İstanbul 2005, s.417-439.

ERAVCI, H. Mustafa, “Mevlânâ Valihî’nin Hayatı ve Onun Işığında bir XVI. Asır Osmanlı Vâizinin Kariyeri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.XVIII, Sayı 2, İzmir Aralık 2013. s.25-36.

ERDOĞDU, İbrahim; “17. yüzyılın İkinci Yarısında Taşrada Yargı Uygulamaları: Harput Örneğinde Hâkimü’ş Şer”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, c.I, Sayı 2, Elazığ 2014. s.49-86.

ERÜNSAL, İsmail, *Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznamçeleri*, İslam Medeniyeti Mecmuası, IV/3, İstanbul 1980.

_____, “Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznâmçeleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İÜEF, X-XI, 1981, s.3-15.

_____, “Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Ceridesi Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü”, *Yedikıta*, Sayı 87, Kasım 2015, s.43-47.

FAROQHÎ, Suraiya, “Social Mobility Among the Ottoman ‘Ulemâ in the Late Sixteenth Century”, *International Journal Of Middle East Studies*, 4 (1973), s.204-218.

FEHD, Tevfik, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, *DİA*, c.22, İstanbul 2000, s.124-126.

FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, KILIÇ Selda, “Tanzimat Arifesinden Kadılık-Naiplik Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.24, Sayı, 38, Ankara 2005, s.31-53.

GEDİKLİ, Fethi; “Osmanlı Devleti’nde Kazâ”, *DİA*, c.25, Ankara 2002, s.117-119.

GEL, Mehmet, *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhalif Bir yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.15, s.35-43.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “XVII. Asırda Osmanlı Devleti’nde Islahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Katip Çelebi”, *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK, Ankara 1991, s.197-218.

GÖKÇE, Turan, “Anadolu Vilâyeti’ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 9, İzmir 1994, s.215-259.

_____, “934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları”, 3 Mayıs 1944 *50. Yıl Türkçülük Armağanı Akademik Kitabı*, İzmir 1994, s.163-175.

GÖKYAY, Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi’den Seçmeler II*, MEB, İstanbul 1997.

GÖKYAY, Orhan Şaik, ÖZEN, Şükrü, “Molla Lutfî” *DİA*, c.30, s.255-258.

GÜL, Şirin, “Sahn-ı Seman Medreselerinden Günümüz Fıkıh Eğitimine Bir Köprü”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c.2, Muş Alparslan Üniversitesi 2012, s.615-635.

GÜNDOĞDU, İsmail, *The Ottoman Ulemâ Group and State of Practicing “Kaza” Authority During the 18th Century*, Basılmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

GÜVEN, İsmail, Türkiye Selçukluları’nda Medreseler, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.31, Ankara 1998, s.125-146.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara 2014.

HIZLI, Mefahil, “Kuruluşundan Osmanlı’ya Kadar Medreseler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, Sayı 2, Bursa 1987, s.273-281.

_____, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.17, sayı 1, Bursa 2008, s.25-46.

_____, “Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.6 sayı 12, İstanbul 2008.

_____, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları, Bursa 2012.

IMBER, Colin, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.

_____, *Ufukların Sultanları Osmanlılar İktidarın Yapısı*, Elips Kitap, Ankara 2016.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Osmani İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI- XVII. Asırlar)”, *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII*, İstanbul 1988, s.273-285.

_____, “Buk’a”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992, s.386-387.

_____, “Bilâd-ı Selâse”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992, s.151-152.

_____, “Dürrizâde Mustafa Efendi”, *DİA*, c.10, İstanbul 1994, s.38.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıl Sonuna Kadar)”, *TTK Belleten*, c.LXI, Sayı.232, Ankara 1998, s.597-699.

_____, “İlmiye” *DİA*, c.22, İstanbul 2000, s.141-145.

_____, “Kazasker”, *DİA*, c.25, Ankara 2002, s.140-143.

- _____, “Mülâzemet”, *DİA*, c.31, İstanbul 2006, s.537-539.
- _____, “Sun’ullah Efendi” *DİA*, c.37, İstanbul 2009, s.530-532.
- _____, “Şeyhülislam”, *DİA*, c.32, İstanbul 2010, s.191-197.
- _____, “Osmanlı Ulemâsı”, *Osmanlı*, c.8, Yeni Türkiye Yay., Ed. Güler Eren, Ankara 2014, s.71-79.
- HUART, Cl., “Kazasker”, *İA*, c.6, Eskişehir 1997, *MEB*, s.522-523.
- İNALCIK, Halil, “Mahkeme”, *İA*, c.7, Eskişehir 1997, *M.E.B.*, s.149-151.
- _____, *Osmanlı’da Devlet Hukuk Adâleti*, Eren Yayıncılık, 2005 İstanbul.
- _____, “Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık”, Çev. Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Kadim Yay., Ankara 2012, s.121-143.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.
- _____, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014.
- İZGİ, Cevat, “Osmanlı Medreselerinde Aritmetik ve Cebir Eğitimi ve Okutulan Kitaplar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s.129-158.
- _____, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, c.1-2, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.
- KAHYA, Esin, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemindeki Bilimsel Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.2 Sayı 4, 2004, s.73-80.
- KARADAŞ, Cağfer, “Nizâmiye Medreseleri ve Gazzâlî”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c.1, Muş Alparslan Üniversitesi 2012, s.545-555.

KARADEMİR, Zafer, Avrupalıların Gözlemlerinde Osmanlı Eğitimi ve Bilimi (16-18. yüzyıllar), *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, Sayı 34, İstanbul 2013, s.83-114.

KARAHASANOĞLU, Selim, *Kadı ve Günlüğü Sadreddinzâde Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir inceleme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013,

KATGI, İsmail; Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları) *Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.6, Sayı 24, 2013 İstanbul, s.180-211.

KAYDU, Ekrem, “Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, S.2, Sevinç Matbaası, Ankara 1977, s.201-210.

KAZICI, Ziya; *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2004.

KAZICI, Ziya, “Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi”, *Diyanet Dergisi*, c.18, Ankara 1979, s.5.

KELEŞ, Bahattin, “Selçuklu Medreseleri ile Memluklu Medreselerine Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2011. S.195-207.

KILIÇ, Rüya, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

KOCA, Ferhat, “Fetvahâne”, *DİA*, c.12, İstanbul 1995, s.496-500.

KRAMERS, J. H., “Şeyhü-ül-islam”, *MEB*, Eskişehir 1997, s.485-491.

KURU, Levent, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK, Ankara 2000.

MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınları, Ankara 2007.

OCAK, Ahmet; “Nizâmiye Medreseleri'nin Mezhep İhtilaflarına Yaklaşımı”, *Türk İslam Tarihinde Yükseköğretim (Selçuklu-Osmanlı Sınırlarında Gelenek ve Değişim*, Ed. Mustafa Genç, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yay., Bolu 2015, s.23-31.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15 ve 17. Yüzyıllar*, Türk Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014.

OGE, Ali, *Şeyh 'ül-islam İbn-i Kemal'in Sünnilik Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2010.

OKUMUŞ, Osman; "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislam", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c.5, No:1, 2013, s.387-396.

ORAL, Ertuğrul, *1177 (1763-1764) tarihli 115 Numaralı Rumel Kadiasker Rûznâmçesi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 1993.

ORTAYLI, İlber; "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.30, Sayı 1, Ankara 1975, s.117-128.

_____; *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

_____, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, c.24, İstanbul 2001, s.69-73.

ÖKTEM, Ülker, "Osmanlı Medreselerinde Felsefe", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2004 Ankara, s.271-288.

ÖRENÇ, Ali Fuat, "Mutasarrıf", C.31. *DİA*. İstanbul 2006. s.377-379.

ÖZ, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi yorumları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZCAN, Abdulkadir, "Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa", *DİA*, c.26, Ankara 2002, s.260-263.

ÖZEL, Oktay, *Türkiye 1943 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.2. MEB, İstanbul 1983.

Sâmî es-Sakkâr, "Muîd", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s.86-87.

SAMİ, Şemsettin, *Kâmûs-ı Türkî*, Akdam Matbaası, Bâb-ı Âlî 1317(H).

SARI, Nil; "Hekimbaşı" (Osmanlı Dönemi), *DİA*, c.17, İstanbul 1998, c.161-164.

SARICIK, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nâkibü'l-Eşrâflık Müessesesi*, TTK, Ankara 2003.

SARIÇAM İbrahim, “Türk-islam Tarihinde Yükseköğretimin Arka Planı” *Türk İslam Tarihinde Yükseköğretim (Selçuklu-Osmanlı Sınırlarında Gelenek ve Değişim)*. Ed. Mustafa Gençer. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yay. Bolu 2015, s.11-22.

SARIKAYA, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz yayıncılık, İstanbul 1997.

SIRIM, Veli, “Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c.1, Muş Alparslan Üniversitesi 2012, s.557-571.

ŞENTOP, Mustafa, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik Kurumu*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

ŞANAL, Mustafa, Osmanlı Devleti'nde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, 2003/1 Kayseri, s.149-168.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”, *Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Dergisi*, Sayı 2, Kayseri 1989, s.269-278.

TAYŞİ, Mehmet Serhan, “Seyyid Feyzullah Efendi, *DİA*, c.12, İstanbul 1995, s.527-528.

TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1999.

TURAN, Şerafettin, “Hoca Sâdettin Efendi”, *DİA*, c.18, İstanbul 1998, s.196-198.

_____, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 238-240.

UĞUR, Ali, *The Ottoman 'Ulemâ in the Mid-17th Century, An Analysis of the Vakâ'i'ü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhi Ef.*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1986.

UĞUR, Ahmet, “Asafname-i Vezir Lütflî Paşa”, *Ankara Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü*, Ankara 1980, s.243-258.

UNAN, Fahri, Klâsik Dönem Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dâir Bir Bibliyografya Denemesi, *Divan İlmi Araştırmalar*, sayı 18, İstanbul 2005/1, s.79-114.

_____, Medrese-Yönetim İlişkileri ve Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Meselesi” VII. Osmanlı Sempozyumu (Söğüt, 1992), Ankara 1993, s.13-23.

_____; “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı*, c.V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.140-160.

_____; Bir Âlimin Hayat Hikâyesi ve Klâsik Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine, *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, sayı 8, Ankara 1997, s.365-391.

_____; Osmanlı İlmiye Tarîkinde “Pâye”li Tâyinler Yâhut Devlette Kazanç Kapısı *Belleten* c.LXII, sayı. 233 s.41-64, Ankara 1998.

_____; *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK, Ankara 2003.

_____; Bir XIV Yüzyıl Yazarının Kaleminden Çağının “İlim” “Âlim” Anlayış, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bışkek, s.361-381.

_____; Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Bışkek 2004, s.1-7.

_____; “Mevleviyet”, *DİA*, , c.29, Ankara 2004, s.467-468.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1998, s.347.

_____; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 2014.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız”, *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK, Ankara 1991, s.177-193.

ÜNAL, Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3 2008. s.343-366.

ÜZÜM, İlyas, “Molla Kâbız” *DİA*, c.30, s.254-255.

MAZAHERİ, Aly, “Müslüman Ortaçağ’da Eğitim ve Öğretim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Bahriye Üçok. c.12, sayı 1, s.119-128.

YAKUBOĞLU, Kenan; *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006.

YAMAN, Ayşe Peyman, *Osmanlı Mektepleri'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

YETİM, Hacer, *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

YILDIRIM, Muhammed İbrahim, *Heşt Behişt VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481)*, s.XXXVII, TTK, Ankara 2013.

YILDIRIM, Sedat, *Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arapça Şeceresi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014 Erzurum.

YILMAZ, ÇOŞKUN, “Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”, Osmanlı, c.IV, Ed. Kemal Çiçek, Ankara, 1999, s.69-81.

_____, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.1, S.2, 2003, s.299-338.

YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, TTK, Ankara 1988.

ZİLFİ, Madeline C., *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası 1600-1800*, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.

EKLER

EK:1 Anadolu Kadiaskerleri ve Görev Süreleri

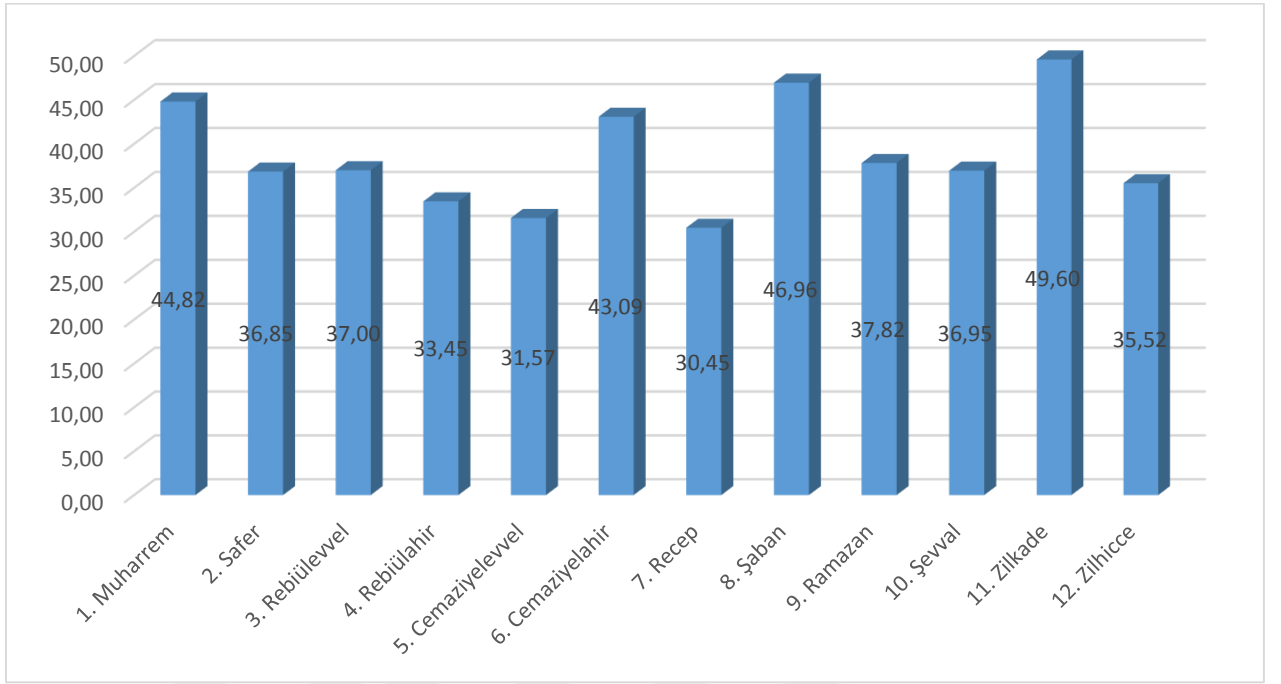
Kapsadığı Tarih	Anadolu Kadiaskeri
1665 Aralık/Ağustos 1666	Abdurrahman Efendi (ö.1667) ⁷¹⁴
Eylül 1666 / Temmuz 1668	Feyzullah Efendi (ö.1698)
Temmuz 1668 / Eylül 1669	Mehmet Efendi (ö.1681)
Ekim 1669/Aralık 1669	Abdurrahman Efendi (ö.1674)
Aralık 1670/ Nisan 1672	Damad Mustafa Efendi (ö.1684)
Haziran 1673-Eylül 1674	Mehmet Said Efendi (ö.1687)
Ekim 1674-Temuz 1675	Mustafa Efendi El-Bursevî (ö.1686)
Eylül 1676 / Nisan 1677	Bâlî Efendi (ö.1684)
Mayıs 1677 / Eylül 1677	Hamid Efendi (ö.1687)
Eylül 1677 / Mayıs 1679	Abdurrahimzâde Mehmet Efendi (ö.1688)
Mayıs 1679 / Haziran 1681	Mehmet Efendi
Aralık 1684 / Aralık 1685	Damad Ahmedî Efendi
Mart 1688 / Nisan 1690	Hekimbaşızâde Yahya Efendi (ö.1705)
Mayıs 1693 / Mayıs 1694	Mehmet Fehmi Efendi
Mart 1695 / Kasım 1696	Ruznamçeci Ebezâde Abdullah Efendi
Aralık 1696 / Şubat 1698	Evliya Mehmet Efendi (ö.1703)

⁷¹⁴ Ölüm tarihleri için Nev 'îzâde Atâî (Hakaiku'l-Hakaik fi Tekmileti'-ş-Şakaik) ve Şeyhî Mehmet Efendi'nin (Vekayîü'l-Fudalâ) Şakaik-ı Numaniye Zeyillerinden yararlanılmıştır.

EK:2 Kadı Atamalarının Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı

	Muharremü'l-Haram	Saferü'l-hayr	Rebîü'l-evvel	Rebîü'l-ahir	Cemaziye'l-evvel	Cemâziye'l-ahir	Recebü'l-ferd	Şa'bânü'l-muazam	Ramazanü'l-mübarek	Şevvalü'l-mükerrerem	Zilkade	Zilhicce	Toplam
1076					2	10	28	45	35	49	41	36	246
1077	47	65	5	31	50	35	38	36	24	33	34	24	422
1078	42	4	56	48	41	29	20	41	35	23		26	365
1079	77	119	181	2	12	4	3	5	2	7	6	4	422
1080	7	19	8	10	25	27	25	53					174
1081								9	42	30	41	66	188
1082	54	85	26	9	20	111	21	36	27	9	28	15	441
1083	63												63
1084			3	181	44	85	39	37	22	47	43	45	546
1085	88	51	56	29	12	59		32	29	33	24	44	457
1086	44	35	32	61	55	49	34	36	24	28	36	43	477
1087	49	10	29	30	40	44	43	268	30	19	26	19	607
1088	16	15	36	42	36	40	26	63	38	51	52	37	452
1089	36	25	32	7	15	17	8	13	67	52	52	23	347
1090	16	51	59	8									134
1096	18	30	19	13	23	24	35	22	25	31	50	95	385
1090	7			15	42	73	42	35	34	12	43	23	326
1091	31	52	49	42	49	59	41	44	48	83	20	29	547
1092	54	34	63	37	39	44							271
1099					30	52	32	37	17	35	124	15	342
1100	12	20	35	19	21	20	16	62	52	29	57	22	365
1101	17	28	28	36	33	15							157
1104								5	21	32	30	27	115
1105	63	71	25	36	26	35	52	35	27	95			465
1106								40	84	78	128	13	343
1107	18	13	10	37	31	35	40	55	105	22	52	24	442
1108	4	4	21	34	19	82	39	78	44	15	105	116	561
1109	43	6	4	9	61	42	27	40					232
Ortalama	36,99	36,85	37,00	33,45	32,91	44,59	30,58	47,04	37,95	36,38	50,05	35,50	

EK: 3. Kadı Atamalarının Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı

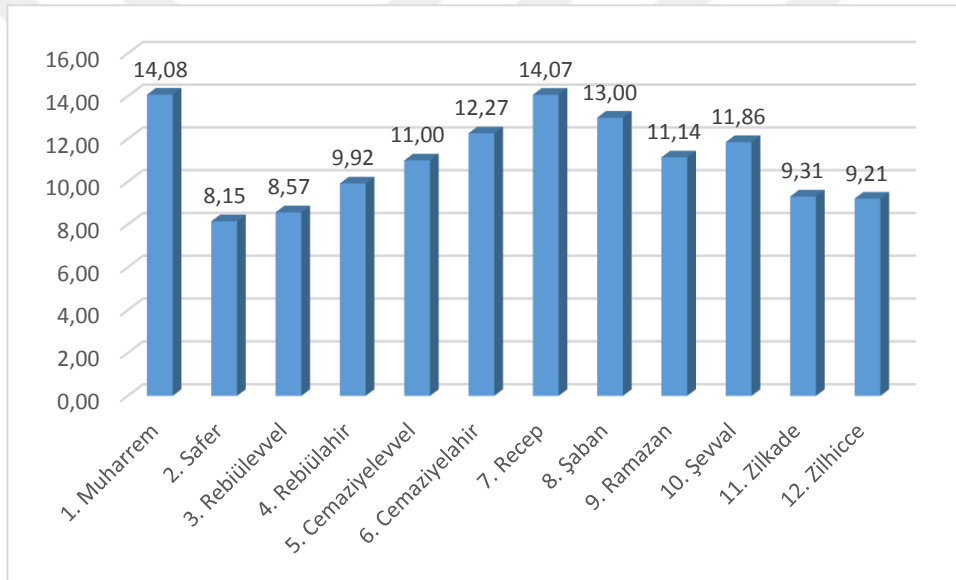
Veriler grafiğe dönüştürüldüğünde aylar arasında anlamlı bir farklılığın ve belli bir aya ait yığılmanın olmadığı, yılın her dönemine atamaların oranlı olarak dağıldığı, homojen dağılımın gerçekleştiği görülmektedir.

EK:4. Müderris Atamalarının Yıllara Ve Aylara Göre Dağılımı

	Muharremü'l-Haram	Saferü'l-hayr	Rebû'l-evvel	Rebiü'l-ahir	Cemaziye'l-evvel	Cemâziye'l-ahir	Recebü'l-ferd	Şa'bânü'l-muazam	Ramazanü'l-mübarek	Şevvalü'l-mükerrerem	Zilkade	Zilhicce	Toplam
1076						16	26	25	21	22	9	22	141
1077			9	13	11	8	13	21	1	9	10	7	102
1078	9	3	6	7	5	6	9	6	4	5	11	9	80
1079	15	7	15		18	6	7	6	10	10	13	6	113
1080	4	2	7		7								20
1081								11	5	9	10	2	37
1082	20	19	6	12	11	5	21	15	15	20	21	23	188
1083	16												16
1085								6	8	18	22	9	63
1086	10	16	18	9	8	9	14	13	3	13	11	7	131
1087	8	4	11	3	4	13	16	4	3	16	8	11	101
1088	18	12											30
1096	6	14	12	20	12	7	1	6	7	1	3		89
1090				7	5	10	7	13	7	1	3	0	53
1091	16	6	8	12	11	10	6	6	9	3	1	3	91
1092	2	6	8	9	4	6							35
1105											5	23	28
1106	54		15	19	23	20	20	48	36	38	10	5	288
1107		3	2	11	20	25	22	14			4		101
1108		14	3	4	4	28	20	11	27	1	8	2	122
1109	5	0	0	3	22	15	15	3					63
Ortalama	14,08	8,15	8,57	9,92	11,00	12,27	14,07	13,00	11,14	11,86	9,31	9,21	

Tablo 4’te 1892 müderris atamasının aylara ve yıllara göre dağılımı verilmiştir. Verilere göre en fazla atama 14 ile Muharrem ile Recep aylarında olmuştur. En az atama ise Safer ve Rebû’l-evvel aylarında gerçekleşmiştir. En fazla atama 1106 (1694-1695) senesinde gerçekleşmiştir. Kadı atamalarının yığılma olduğu yıl ve ay ile müderris atamalarının yığılma olduğu yıl ile ayları karşılaştırdığımızda bir benzerlik görülmemektedir. Bunun sebebi tüm defterlerde kadı ataması olmasına rağmen bazı defterlerde müderris atamalarına hiç rastlanmamasıdır.

EK: 5. Müderris Atamalarının Aylara Oranla Dağılımı

Müderris ve Kadı atamalarını birlikte değerlendirildiğinde her iki atama kaydının Muharrem ayında fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi yılın ilk ayı olması sebebiyle normal seyrinde giden atamaların yılın ilk ayında yapılmasıdır. Ancak Müddeti örfiyye süresine ve atamaların çeşitli sebeplerle kısaltılmasına veya uzatılmasına bağlı olarak yılın tüm aylarında atama yapıldığı görülmektedir. Genel olarak homojen bir dağılımdan söz etmek mümkün görülmektedir.

EK:6. XVII. Yüzyıl Anadolu Ruznamçelerine Göre Medreseler ve Atama Dereceleri

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Firuz Ağa Medresesi	Adala (Manisa)			X	X		X
Hızır Paşa Medresesi	Adala				X	X	X
Hızırşah Medresesi	Adala			X			X
Hızır Kethüda Medresesi	Akşehir/Konya				X		
Şeyh Hasan Medresesi	Akşehir/Konya				X	X	
Ahmet Bey Medresesi	Alaiye				X	X	
Elvan Bey Medresesi	Alaiye				X		X
Mahmut Paşa Medresesi	Amasya					X	X
Şehidiye Medresesi	Amed					X	
Vaiziye Medresesi	Amed				X	X	X
Kemaleddin Medresesi	Ankara		X				
Hızır Bey Medresesi	Antalya						X
Murad Ağa Medresesi	Antalya					X	
Yahya Efendi Medresesi	Beşiktaş		X		X		
Abbas Ağa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Abdulatif Medresesi	Bursa						
Abdülkerim Medresesi	Bursa	X		X	X		
Abdullatif Medresesi	Bursa		X	X			
Adem Ağa Medresesi	Bursa	X					
Ahi Yakub Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Ahmet Ağa Medresesi	Bursa	X					
Ahmet Bey Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Ahmet Gazi Medresesi	Bursa	X		X	X		
Ahmet Kadı Medresesi	Bursa	X					
Ahmet Paşa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Ahmetiyye Medresesi	Bursa			X			
Alaaddin Medresesi	Bursa		X				
Ali Bey Medresesi	Bursa	X	X	X			
Ali Paşa-Yı Atik Medresesi	Bursa			X	X		
Arizi? Çelebi Medresesi	Bursa		X		X		
Asım Çelebi Medresesi	Bursa		X	X			
Ata Bey Medresesi	Bursa	X					
Aydın Paşa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Baba Efendi Medresesi	Bursa	X	X	X			
Baba Sultan Medresesi	Bursa				X		
Bahaeddin Medresesi	Bursa	X	X		X		
Balban Paşa Medresesi	Bursa			X			

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Başcı İbrahim Medresesi	Bursa	X		X			
Bayezid Han Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Bayezid Paşa Medresesi	Bursa	X		X	X		
Bayram Ağa Medresesi	Bursa			X			
Bayram Ali Medresesi	Bursa		X				
Bayram Çelebi Medresesi	Bursa	X					
Bedreddin Medresesi	Bursa				X		
Behman Ağa Medresesi	Bursa		X	X			
Behmen Çavuş Medresesi	Bursa		X				
Beşezâde Medresesi	Bursa			X	X		
Beşirzâde Medresesi	Bursa			X	X		
Burhaneddin Medresesi	Bursa	X	X				
Cafer Ağa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Cafer Bey Medresesi	Bursa	X	X	X			
Cafer Çelebi Medresesi	Bursa		X		X		
Cafer Paşa Medresesi	Bursa			X	X		
Caferiye Medresesi	Bursa		X		X		
Can Alemzâde Medresesi	Bursa		X	X	X		
Canbariye Medresesi	Bursa		X		X		
Celaliye Medresesi	Bursa				X		
Cevheriye Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Çakmakıyye Medresesi	Bursa	X		X			
Hoca Abalı Medresesi	Bursa				X		
Nurullah Efendi Medresesi	Bursa				X		
Selim Paşa Medresesi	Bursa				X		
Derviş Efendi Medresesi	Bursa	X					
Durmuş Bey Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Dursunzâde Medresesi	Bursa		X	X	X		
Ebri Bey Medresesi	Bursa		X	X			
Ebu Ali Medresesi	Bursa	X	X		X		
Edin Paşa Medresesi	Bursa		X	X			
Efdal Efendi Medresesi	Bursa	X	X	X			
El Hac Hasan Medresesi	Bursa			X			
El Hac Murad Medresesi	Bursa	X		X			
El Hac Rüstem Medresesi	Bursa		X	X	X		
Emin Bey Medresesi	Bursa			X			
Emin Bey Medresesi	Bursa		X	X	X		
Emir Hacı Medresesi	Bursa				X		
Esediye Medresesi	Bursa				X		
Esediye Medresesi	Bursa	X	X	X			
Esseyid Abdulkerim Medresesi	Bursa			X	X		

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Es-Seyyid Alizâde Medresesi	Bursa				X		
es-Seyyid Hasan Medresesi	Bursa		X				
Eyne Bey Medresesi	Bursa		X	X			
Eyüp Paşa Medresesi	Bursa	X					
Eyüp Paşa Medresesi	Bursa						
Fahriye Medresesi	Bursa		X		X		
Faik Paşa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Fatıma Medresesi	Bursa			X			
Fazlı Efendi Medresesi	Bursa			X			
Fazlullah Ağa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Fedayi Efendi Medresesi	Bursa				X		
Fenari Medresesi	Bursa		X				
Ferhad Ağa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Ferhadiye Medresesi	Bursa		X	X	X		
Ferruh Ağa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Ferruh Paşa Medresesi	Bursa			X	X		
Fethi Bey Medresesi	Bursa	X	X		X		
Fethi Çelebi Medresesi	Bursa				X		
Fethiyye Medresesi	Bursa						
Firuz Ağa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Gazi Çelebi Medresesi	Bursa				X		
Gök Dere Medresesi	Bursa		X	X	X		
Gülfam Medresesi	Bursa	X		X			
Gülşeni Zade Medresesi	Bursa	X	X		X		
Gümüş Zade Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Güzelce Hasan Medresesi	Bursa	X	X	X			
Hacı Murad Medresesi	Bursa		X		X		
Hacı Paşa Medresesi	Bursa				X		
Hacı Rasim Medresesi	Bursa			X			
Hacı Rüstem Medresesi	Bursa	X		X			
Halil Paşa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Halis Efendi Medresesi	Bursa		X	X	X		
Hamza Bey Medresesi	Bursa						
Hançeriye Medresesi	Bursa		X	X			
Hasan Paşa Medresesi	Bursa		X	X			
Hasan Paşa-Yı Atik Medresesi	Bursa			X	X		
Hayreddin Paşa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Hekim Başı Medresesi	Bursa		X				
Hekim Başı Medresesi	Bursa						
Hekim Paşa Medresesi	Bursa	X					

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Hızır Bey Medresesi	Bursa	X	X	X			
Hoca Bâlî Medresesi	Bursa		X		X		
Hoca Derviş Medresesi	Bursa	X	X				
Hoca Durmuş Medresesi	Bursa				X		
Hoca Efendi Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Hoca Hasan Medresesi	Bursa		X				
Hoca Hayreddin Medresesi	Bursa	X			X		
Hoca Rüstem Medresesi	Bursa				X		
Hoca Sinan Medresesi	Bursa		X	X	X		
Hoca Piri Medresesi	Bursa	X					
Hocazâde Medresesi	Bursa				X		
Hüseyin Çavuş Medresesi	Bursa		X	X			
Hüseyin Paşa Medresesi	Bursa				X		
İbrahim Bey Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
İlyas Bey Medresesi	Bursa	X					
İlyas Paşa Medresesi	Bursa	X	X	X			
İne Bey Medresesi	Bursa			X			
İshak Paşa Medresesi	Bursa				X		
İskender Paşa Medresesi	Bursa		X	X	X		
İzzeddin Medresesi	Bursa	X					
Kadı Efendi Medresesi	Bursa	X	X	X			
Kadı Fehmeddin Medresesi	Bursa		X				
Kadı İbrahim Medresesi	Bursa			X			
Kadı Muhyiddin Medresesi	Bursa		X	X			
Kadı Nasrullah Medresesi	Bursa	X	X	X			
Kalender Paşa Medresesi	Bursa		X				
Kara Kadı Medresesi	Bursa		X	X			
Kasım Ağa Medresesi	Bursa				X		
Kerim Çavuş Medresesi	Bursa		X	X			
Kerim Çelebi Medresesi	Bursa			X			
Lali Efendi Medresesi	Bursa			X			
Lami Çelebi Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Mahmud Ağa Medresesi	Bursa				X		
Mahmud Bey Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Mahmud Paşa Medresesi	Bursa			X	X		
Mehmaniye Medresesi	Bursa		X	X			
Mehmet Ağa Medresesi	Bursa				X		
Mehmet Bey Medresesi	Bursa	X	X	X			
Mehmet Paşa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Molla Fenari Medresesi	Bursa		X	X	X		
Molla Hasan Medresesi	Bursa			X			

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Molla Hüseyin Medresesi	Bursa		X		X		
Molla-Yı Atik Medresesi	Bursa		X	X	X		
Molli İsa Medresesi	Bursa		X				
Muhammed Bey Medresesi	Bursa		X				
Muhammed Paşa Medresesi	Bursa		X	X			
Muhyiddin Medresesi	Bursa		X	X			
Muid Alizâde Medresesi	Bursa			X			
Murad Paşa Medresesi	Bursa				X		
Murat Ağa Medresesi	Bursa				X		
Musa Paşa Medresesi	Bursa				X		
Musli Paşa Medresesi	Bursa				X		
Mustafa Paşa Medresesi	Bursa			X			
Naili Efendi Medresesi	Bursa			X			
Naimi Çelebi Medresesi	Bursa		X	X	X		
Nişancı Paşa Medresesi	Bursa			X	X		
Numan Çelebi Medresesi	Bursa		X	X			
Nuri Efendi Medresesi	Bursa		X	X	X		
Nurullah Efendi Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Osman Gazi Medresesi	Bursa				X		
Pervane Bey Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Perviz Bey Medresesi	Bursa						
Piri Bey Medresesi	Bursa	X		X	X		
Piri Hoca Medresesi	Bursa	X					
Piri Paşa Medresesi	Bursa	X		X	X		
Rasim Paşa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Rüstem Ağa Medresesi	Bursa			X			
Rüstem Bey Medresesi	Bursa		X	X			
Saidiye Medresesi	Bursa		X	X	X		
Salahaddin Medresesi	Bursa						
Salahaddin Paşa Medresesi	Bursa			X	X		
Salihîye Medresesi	Bursa	X	X	X			
Saniye Süleyman Paşa Medresesi	Bursa		X	X			
Selahaddin Medresesi	Bursa						
Selim Şah Medresesi	Bursa		X	X			
Selimiye Medresesi	Bursa	X	X		X		
Selimşah Medresesi	Bursa	X			X		
Selman Paşa Medresesi	Bursa				X		
Serraciye Medresesi	Bursa		X	X			
Seydi Hamdi Medresesi	Bursa		X				
Seyyid Abdülkerim Medresesi	Bursa		X				

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Seyyid Ali Medresesi	Bursa		X	X	X		
Seyyid Alizâde Medresesi	Bursa		X				
Seyyid Mehmet Medresesi	Bursa				X		
Sinan Ağa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Sinan Paşa Medresesi	Bursa	X	X		X		
Siyavuş Paşa Medresesi	Bursa				X		
Süleyman Paşa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Süleymaniye Medresesi	Bursa						
Sünbul Ağa Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Sünbülü Medresesi	Bursa		X	X			
Şehabeddin Paşa Medresesi	Bursa		X				
Şehidiye Medresesi	Bursa			X			
Şemseddin Medresesi	Bursa			X	X		
Şerif Ahmet Medresesi	Bursa		X	X			
Şerif Lami Medresesi	Bursa		X				
Şeyh Abdulkadir Medresesi	Bursa			X			
Şeyh Hasan Medresesi	Bursa		X				
Şeyh İbrahim Medresesi	Bursa		X				
Şeyhülharam Medresesi	Bursa			X			
Şeyhzâde Medresesi	Bursa			X			
Tac Zade Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Taceddin Medresesi	Bursa	X		X	X		
Tacü'l-Vezir Medresesi	Bursa		X				
Tahmasiye Medresesi	Bursa	X	X	X			
Timuriye Medresesi	Bursa	X		X	X		
Turhan Bey Medresesi	Bursa			X	X		
Tursun Zade Medresesi	Bursa		X				
Vaiziye Medresesi	Bursa		X	X	X		
Veli Çelebi Medresesi	Bursa						
Veliyyüddin Medresesi	Bursa			X			
Yakub Bey Medresesi	Bursa	X	X	X	X		
Yarhisarzâde Medresesi	Bursa		X	X	X		
Yusuf Ağa Medresesi	Bursa		X	X	X		
Zeyni Çelebi Medresesi	Bursa	X	X	X			
Zinciriye Medresesi	Bursa		X				
Pir Mehmet Medresesi	Çerkeş/Çankırı				X		
Abdullah Ağa Medresesi	Edirne	X	X				
Ahmet Bey Medresesi	Edirne		X				
Ali Paşa Medresesi	Edirne	X		X			
Baba Şems Medresesi	Edirne			X			
Çivizâde Medresesi	Edirne						

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Derviş Çelebi Medresesi	Edirne						
Dizdariye Medresesi	Edirne	X	X				
El-Hac İlyas Medresesi	Edirne		X				
Hacı Ahmet Medresesi	Edirne				X		
Hacı Hüsam Medresesi	Edirne	X					
Hacı Hüseyin Medresesi	Edirne		X				
Hacı Kalender Medresesi	Edirne		X				
Hasan Medresesi	Edirne	X					
Haşimiye Medresesi	Edirne			X			
Hatib İlyas Medresesi	Edirne	X					
Hayreddin Paşa Medresesi	Edirne				X		
Hızır Bey Medresesi	Edirne		X				
Hüsam Efendi Medresesi	Edirne			X			
Hüsamiye Medresesi	Edirne	X					
İbrahim Medresesi	Edirne		X	X			
İbrahim Çelebi Medresesi	Edirne	X	X		X		
İbrahim Paşa Medresesi	Edirne	X		X	X		
İlmüddin Medresesi	Edirne	X					
İlyas Kethuda? Medresesi	Edirne				X		
İlyas Paşa Medresesi	Edirne		X				
Kadı Hüsam Medresesi	Edirne	X					
Kadı Mahmud Medresesi	Edirne				X		
Kasım Ağa Medresesi	Edirne			X			
Kasım Bey Medresesi	Edirne		X	X			
Miri Miran Medresesi	Edirne		X	X			
Muradiye? Medresesi	Edirne				X		
Musa Bey Medresesi	Edirne		X				
Nureddin Medresesi	Edirne	X					
Oruç Paşa Medresesi	Edirne	X					
Saide Hatun Medresesi	Edirne		X				
Saidiye Medresesi	Edirne	X	X	X			
Seyyid Abdülbaki Medresesi	Edirne	X	X				
Sülayman Ağa Medresesi	Edirne	X	X	X			
Süleyman Çavuş Medresesi	Edirne		X				
Şahsuvariyye Medresesi	Edirne		X				
Timurtaş Medresesi	Edirne			X			
Veli Dede Medresesi	Edirne	X					
İbrahim Bey Medresesi	Ermenek				X	X	
Musa Paşa Medresesi	Ermenek				X		
Abdurrahman Paşa Medresesi	Eyüp		X				
Behram Ketküda Medresesi	Eyüp				X		

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
El Hac Hızır Medresesi	Galata		X				
El-Hac Hamza? Medresesi	Galata			X			
Halil Bey Medresesi	Gelibolu	X					
Hızır Bey Medresesi	Gelibolu			X			
İshak Paşa Medresesi	Gelibolu			X			
Mehmet Paşa Medresesi	Gelibolu		X				
Rüstem Bey Medresesi	Gelibolu		X				
Sadık Ağa Medresesi	Gelibolu	X					
Sancak Paşa Medresesi	Gelibolu			X			
Hoca Durmuş Medresesi	Güzelhisar				X		
Ramazan Paşa Medresesi	Güzelhisar						X
Saidiye Medresesi	Isparta						X
Abdurrahim Paşa Medresesi	İstanbul	X					
Abdurrahman Paşa Medresesi	İstanbul	X	X	X			
Abdusselam Medresesi	İstanbul			X			
Afife Hatun Medresesi	İstanbul		X	X			
Ahi Çelebi Medresesi	İstanbul	X					
Ahmet Bey Medresesi	İstanbul		X				
Ahmet Paşa Medresesi	İstanbul	X	X				
Ali Çavuş Medresesi	İstanbul	X					
Ali Paşa Medresesi	İstanbul	X		X			
Ayas Paşa Medresesi	İstanbul				X		
Aydın Paşa Medresesi	İstanbul		X		X		
Baba Şemsiye Medresesi	İstanbul		X				
Bakkalzâde Medresesi	İstanbul		X				
Bâlî Bey Medresesi	İstanbul			X	X		
Bayram Ağa Medresesi	İstanbul				X		
Behman Ağa Medresesi	İstanbul		X	X			
Behram Çavuş Medresesi	İstanbul		X		X		
Behram Paşa Medresesi	İstanbul						
Cafer Ağa Medresesi	İstanbul		X				
Cafer Çelebi Medresesi	İstanbul				X		
Cafer Paşa Medresesi	İstanbul	X					
Cebeci Paşa Medresesi	İstanbul				X		
Cenabi Efendi Medresesi	İstanbul	X			X		
Cerrahiye Medresesi	İstanbul			X	X		
Çavuşzâde Medresesi	İstanbul				X		
Çeri Başı Medresesi	İstanbul	X	X				
Derviş Paşa Medresesi	İstanbul	X	X		X		
El Hac Kadiri Medresesi	İstanbul	X					

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Emin Ağa Medresesi	İstanbul				X		
Emin Ali Medresesi	İstanbul	X			X		
Emin İsmail Medresesi	İstanbul				X		
es-Seyyid Sunullah Medresesi	İstanbul		X				
Faik Bey Medresesi	İstanbul				X		
Fazıl Efendi Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Fazlullah Paşa Medresesi	İstanbul		X	X	X		
Fenari Ahmet Paşa Medresesi	İstanbul	X			X		
Ferhad Bey Medresesi	İstanbul		X				
Firuz Ağa Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
Hafız Ahmet Medresesi	İstanbul	X	X	X			
Halil Bey Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
Haruniye Medresesi	İstanbul		X				
Hasan Paşa Medresesi	İstanbul	X	X	X			
Hatib Mahmud Medresesi	İstanbul				X		
Hayali Efendi Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Haydar Bey Medresesi	İstanbul		X	X			
Hayreddin Paşa Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Hayri Bey Medresesi	İstanbul			X			
Helvacı Paşa Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Hızır Çavuş Medresesi	İstanbul	X					
Hızır Çelebi Medresesi	İstanbul			X			
Hoca Derviş Medresesi	İstanbul		X				
Hoca Hayreddin Medresesi	İstanbul		X	X	X		
Hoca Ömer Medresesi	İstanbul				X		
Hoca Selim Medresesi	İstanbul	X					
Hocazâde Medresesi	İstanbul			X			
Hüseyin Paşa Medresesi	İstanbul				X		
Hüsrev Kethüda Medresesi	İstanbul		X				
İvaz Ağa Medresesi	İstanbul		X				
İbrahim Çavuş Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
İbrahim Kethüda Medresesi	İstanbul		X		X		
İbrahim Paşa Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
İbrahimağa Medresesi	İstanbul			X			
İdris Paşa Medresesi	İstanbul				X		
İmam Sultan Medresesi	İstanbul	X	X	X			
İshak Çelebi Medresesi	İstanbul	X		X			
İsmail Ağa Medresesi	İstanbul			X	X		
İvaz Ağa Medresesi	İstanbul	X	X				
Kadı Abdulhalim Medresesi	İstanbul				X		

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Kadı Hayreddin Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Kadı İlmüddin Medresesi	İstanbul				X		
Kadı İlyas Medresesi	İstanbul		X				
Kadı Mahmud Medresesi	İstanbul				X		
Kadı Muhyiddin Medresesi	İstanbul	X					
Kadı Sultan Medresesi	İstanbul				X		
Kadri Efendi Medresesi	İstanbul			X	X		
Kasab İlyas Medresesi	İstanbul	X	X				
Kasım Ağa Medresesi	İstanbul	X					
Kasım Bey Medresesi	İstanbul			X	X		
Katib Mehmet Medresesi	İstanbul				X		
Katibiye Medresesi	İstanbul				X		
Kemal Çabuş Medresesi	İstanbul			X			
Kestel Medresesi	İstanbul			X			
Kirmasti Medresesi	İstanbul		X				
Maksud Bey Medresesi	İstanbul				X		
Manisalı Çelebi Medresesi	İstanbul	X			X		
Mehmet Ağa Medresesi	İstanbul		X	X	X		
Mehmet Paşa Medresesi	İstanbul			X	X		
Molla Kestel Medresesi	İstanbul		X	X			
Molla Kirmasti Medresesi	İstanbul		X				
Molla Muhyiddin Medresesi	İstanbul	X	X	X			
Muhyiddin Medresesi	İstanbul		X		X		
Muid Ahmet Medresesi	İstanbul	X					
Musa Bey Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
Mustafa Ağa Medresesi	İstanbul	X	X				
Mustafa Ali Medresesi	İstanbul	X					
Mustafa Efendi Medresesi	İstanbul	X					
Oruç Paşa Medresesi	İstanbul		X	X			
Ot Pazarı Medresesi	İstanbul				X		
Piri Paşa Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Rukneddin Medresesi	İstanbul	X			X		
Sadık Bey Medresesi	İstanbul	X					
Safiye Hatun Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Safiiyyüddin Medresesi	İstanbul		X				
Saidi Efendi Medresesi	İstanbul	X	X	X			
Saidiye Medresesi	İstanbul				X		
Salih Ağa Medresesi	İstanbul	X					
Sarı Mehmet Paşa Medresesi	İstanbul			X			
Sarıca Paşa Medresesi	İstanbul			X			

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Saruhan Paşa Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Sebzeci Başı Medresesi	İstanbul	X					
Selim Ağa Medresesi	İstanbul	X	X		X		
Seyfeddin Medresesi	İstanbul			X			
Sinan Bey Medresesi	İstanbul		X				
Sinan Paşa Medresesi	İstanbul		X				
Siyavuş Bey Medresesi	İstanbul				X		
Sukcî Paş Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
Süleyman Paşa Medresesi	İstanbul	X		X	X		
Şah Melik Medresesi	İstanbul	X	X	X	X		
Şemsiyye Medresesi	İstanbul		X				
Şerif Ahmet Medresesi	İstanbul		X	X	X		
Şerif Hasan Medresesi	İstanbul			X			
Şerif Mahmud Medresesi	İstanbul				X		
Şeyh Rüstem? Medresesi	İstanbul	X	X	X			
Şeyhülharam Medresesi	İstanbul	X	X				
Tabib Hasan Medresesi	İstanbul				X		
Tabib Hüseyin Medresesi	İstanbul			X			
Taşzâde Medresesi	İstanbul				X		
Üveys Ağa Medresesi	İstanbul		X	X			
Üveys Paşa Medresesi	İstanbul				X		
Yakub Bey Medresesi	İstanbul		X				
Yakub Paşa Medresesi	İstanbul		X		X		
Yusuf Ağa Medresesi	İstanbul		X				
Yusuf Bey Medresesi	İstanbul				X		
Zatî Çelebi Medresesi	İstanbul	X	X				
Zeyneddin Medresesi	İstanbul						
Zeynelabidin Medresesi	İstanbul						
Ziyaiye Medresesi	İstanbul						
Ali Kethüda Medresesi	İstanbul				X		
Dizdariye Medresesi	İstanbul				X		
Hafız Ahmet Medresesi	İstanbul				X		
Hacı Lami Medresesi	İstanbul		X				
Kadı Hüseyin Medresesi	İstanbul		X				
Şaban Ağa Medresesi	İstanbul				X		
Yusuf Paşa Medresesi	İstanbul				X		
Ahmet Paşa Medresesi	İznik			X			
Ata Bey Medresesi	İznik		X				
Behram Kethüda Medresesi	İznik			X			
Canbaziye Medresesi	İznik				X		
Davut Ağa Medresesi	İznik			X			

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Ferhadiye Medresesi	İznik		X				
Hacı Gazi Medresesi	İznik		X				
Hacı Mustafa Medresesi	İznik			X			
Halil Bey Medresesi	İznik			X			
Harem Medresesi	İznik		X				
Hasan Paşa Medresesi	İznik		X	X			
Hasır Çelebi Medresesi	İznik				X		
Hayreddin Efendi Medresesi	İznik		X				
Hoca Ali Medresesi	İznik			X			
Hüseyin Bey Medresesi	İznik		X				
İskender Çelebi Medresesi	İznik		X	X			
Kalenderiye Medresesi	İznik				X		
Karaca Medresesi	İznik			X			
Kemaleddin Medresesi	İznik		X	X	X		
Mehmet Ağa Medresesi	İznik		X	X			
Mehmet Bey Medresesi	İznik				X		
Muhyiddin Medresesi	İznik		X				
Murad Paşa Medresesi	İznik			X			
Musa Ağa Medresesi	İznik			X			
Resul Efendi Medresesi	İznik						X
Serhan Medresesi	İznik			X			
Siyavuş Ağa Medresesi	İznik		X				
Şehzâde Medresesi	İznik			X			
Şemseddin Medresesi	İznik			X			
Şeyhülharem Medresesi	İznik				X		
Tacül Vezir Medresesi	İznik		X		X		
Turhan Bey Medresesi	İznik	X	X	X	X		
Veli Bey Medresesi	İznik	X	X	X		X	
Veli Çelebi Medresesi	İznik				X		
Yunus Bey Medresesi	İznik		X	X	X		
Ahmet Paşa Medresesi	İznik		X	X	X		
Cafer Ağa Medresesi	İznik		X		X		
Davut Ağa Medresesi	İznik	X	X	X			
Eşrefzâde Medresesi	İznik	X		X			
Ferhiyye Medresesi	İznik	X	X				
Hasan Paşa Medresesi	İznik	X	X	X			
Hayreddin Efendi Medresesi	İznik			X			
Hızır Bey Medresesi	İznik			X		X	
Hoca Ali Medresesi	İznik	X	X	X			
Hüsrev Kethüda Medresesi	İznik		X		X		
İskender Çelebi Medresesi	İznik	X	X	X	X		

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Muhammed Bey Medresesi	İznik			X			
Muharrem Ağa Medresesi	İznik		X				
Murad Paşa Medresesi	İznik		X	X	X		
Musa Ağa Medresesi	İznik		X				
Musa Bey Medresesi	İznik		X				
Pervane Bey Medresesi	İznik			X			
Piri Çelebi Medresesi	İznik	X	X				
Resul Efendi Medresesi	İznik	X		X			X
Serhan Medresesi	İznik	X		X			
Şaban Ağa Medresesi	İznik	X					
Şemseddin Medresesi	İznik		X				
Timuriye Medresesi	İznik	X	X				
Zaim Ahmet Medresesi	İznik						
Ot Pazarı Medresesi	Karahisar				X	X	
Tuz Pazarı Medresesi	Karahisar				X		
Hoca Muslihiddin Medresesi	Kastamonu				X		
Yahya Efendi Medresesi	Kastamonu		X				
Yenice Medresesi	Kastamonu	X		X		X	X
Zeynek Medresesi	Kastamonu					X	
Siraceddin Lala Medresesi	Kayseri				X		
İvaz Paşa Medresesi	Kazâbâd					X	X
Kasım Bey Medresesi	Kengri		X				
Şeyhülharam Medresesi	Kengri	X			X	X	
Cacabey Medresesi	Konya						X
Molla Aşık Medresesi	Konya					X	
Monla-Yı Atik Medresesi	Konya				X	X	
Nalıncı Dede Medresesi	Konya					X	
Halil Paşa Medresesi	Köşdere				X		
Hanifiye Medresesi	Kudüs					X	
Saidiye Medresesi	Kütahya				X		
Timurtaş Medresesi	Kütahya					X	
Baba Ali Medresesi	Larende				X	X	
Ahmet Paşa Medresesi	Manisa		X		X	X	X
Kasımiye Medresesi	Mardin					X	
Şehidiye Medresesi	Mardin				X		
Firuz Paşa Medresesi	Milan		X				
İlyas Bey Medresesi	Milas					X	
Mustafa Medresesi	Muğla				X		
Eyne Bey Medresesi	Nazilli		X	X		X	X
Hüsrev Ağa Medresesi	Nazilli				X	X	
Durak Bey Medresesi	Salina				X		X

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Ahmet Bey Medresesi	Silifke	X					
Yenice Sultan Medresesi	Simav/Kütahya				X		
Zaim Ahmet Medresesi	Sivas				X		
İbrahim Bey Medresesi	Sofya?	X					
Taşzâde Medresesi	Taşzâde			X			
Hızır Paşa Medresesi	Tosya					X	
Sukcî Ahmet Medresesi	Tosya		X		X	X	X
Abbas Ağa Medresesi	Üsküdar	X		X			
Abdulhalim Medresesi	Üsküdar		X	X			
Abdulhalim Medresesi	Üsküdar						
Ahmet Efendi Medresesi	Üsküdar				X		
Ahmet Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Ali Çavuş Medresesi	Üsküdar			X			
Bahaeddin Medresesi	Üsküdar			X	X		
Balaban Paşa Medresesi	Üsküdar			X			
Bayezid Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Behram Ağa Medresesi	Üsküdar				X		
Behram Kethüda Medresesi	Üsküdar			X			
Cafer Paşa Medresesi	Üsküdar		X		X		
Fazlullah Ağa Medresesi	Üsküdar	X		X			
Ferruh Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Hacı Paşa Medresesi	Üsküdar			X	X		
Halil Paşa Medresesi	Üsküdar			X	X		
Harem Ağa Medresesi	Üsküdar			X			
Hasan Ağa Medresesi	Üsküdar		X				
Hasan Paşa Medresesi	Üsküdar			X			
Hayreddin Efendi Medresesi	Üsküdar			X			
Hayreddin Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Hoca Derviş Medresesi	Üsküdar			X			
Hüseyin Ağa Medresesi	Üsküdar		X				
İlyas Paşa Medresesi	Üsküdar			X			
Mahmud Efendi Medresesi	Üsküdar			X			
Mehmet Ağa Medresesi	Üsküdar			X			
Mehmet Efendi Medresesi	Üsküdar			X			
Mehmet Paşa Medresesi	Üsküdar			X			
Nuri Efendi Medresesi	Üsküdar			X			
Salahattin Medresesi	Üsküdar			X			
Sinan Ağa Medresesi	Üsküdar			X			
Süleyman Medresesi	Üsküdar	X					
Süleyman Paşa Medresesi	Üsküdar		X				
Şehabeddin Medresesi	Üsküdar	X		X			

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Şemseddin Efendi Medresesi	Üsküdar	X	X				
Şemsi Paşa Medresesi	Üsküdar		X	X			
Şeyh Efendi Medresesi	Üsküdar			X	X		
Yakub Paşa Medresesi	Üsküdar			X			
Ziyaeddin Medresesi	Üsküdar			X			
Abdullah Ağa Medresesi	Üsküdar				X		
Ahmet Paşa Medresesi	Üsküdar		X		X		
Ali Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Bahaeddin Medresesi	Üsküdar	X	X		X		
Balban Paşa Medresesi	Üsküdar		X		X		
Behram Kethüda Medresesi	Üsküdar		X				
Cafer Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Davut Ağa Medresesi	Üsküdar	X	X		X		
Ferruh Ağa Medresesi	Üsküdar				X		
Ferruh Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Fethi Bey Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Hacı Paşa Medresesi	Üsküdar	X	X	X			
Halil Paşa Medresesi	Üsküdar	X	X	X	X		
Hamza Bey Medresesi	Üsküdar			X			
Harem Ağa Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Hasan Ağa Medresesi	Üsküdar			X			
Hasan Paşa Medresesi	Üsküdar			X	X		
Hayreddin Medresesi	Üsküdar				X		
Hayreddin Efendi Medresesi	Üsküdar			X	X		
Hayreddin Paşa Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Hayrullah Medresesi	Üsküdar			X			
Hoca Çelebi Medresesi	Üsküdar			X	X		
Hoca Derviş Medresesi	Üsküdar	X		X			
Hoca Hayreddin Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Hüseyin Ağa Medresesi	Üsküdar	X		X			
İbrahim Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
İlyas Bey Medresesi	Üsküdar	X					
İlyas Paşa Medresesi	Üsküdar		X	X	X		X
Kadı Paşa Medresesi	Üsküdar		X				
Mehmet Ağa Medresesi	Üsküdar			X			
Mehmet Efendi Medresesi	Üsküdar				X		
Mehmet Paşa Medresesi	Üsküdar	X	X	X	X		
Muhamed Bey Medresesi	Üsküdar			X			
Nuri Efendi Medresesi	Üsküdar			X			
Salahattin Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Seyid Ali Medresesi	Üsküdar		X				

Medrese Adı	Bulunduğu yer	20	25	30	40	50	60
Sinan Ağa Medresesi	Üsküdar			X			
Sinan Paşa Medresesi	Üsküdar				X		
Siyavuş Paşa Medresesi	Üsküdar		X		X		
Süleyma Paşa Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Şehabeddin Medresesi	Üsküdar			X			
Şehabeddin Paşa Medresesi	Üsküdar		X	X			
Şemseddin Medresesi	Üsküdar				X		
Şemsi Paşa Medresesi	Üsküdar						
Şemsi Paşa Medresesi	Üsküdar			X	X		
Şeyhi Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
Yakub Ağa Medresesi	Üsküdar		X	X	X		
İlyas Paşa Medresesi				X			
Fazlullah Efendi Medresesi	?		X				
İskender Paşa Medresesi	?	X					
Kasım Paşa Medresesi	?	X					
Kemal Efendi Medresesi	?	X					
Timurtaş Medresesi	?	X					

EK:7. XVII. Yüzyıl Anadolu Ruznamçesi Verilerine Göre Anadolu Kadılıkları

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Aclun/Suriye							X									
Adala (Karataş)/Manisa												X				
Adilcevaz / Buruciye							X									
Afşar/Isparta											X	X	X			
Ağlasun/Burdur									X	X	X			X		
Ağlasun ma'a İncirli pazarı/Burdur- Konya Vilayeti											X	X				
Ağrus(Atabey)/Isparta- Anadolu Eyaleti					X	X	X	X			X	X				
Ahıska/Gürcistan											X					
Ak Yörük							X		X	X						
Akçay/Samsun											X					
Akçehisar Geyve													X			
Akçe İl Yenişehir Aydın											X					
Akçe Şehir Aydın												X				
Akçe Şehir Bolu									X	X	X					
Akçe-i Kazavcan				X												
Akdağ/Yozgat											X	X	X			
Ake									X	X						
Akhisar-ı Sarıçam													X			
Akhisar-ı Gerede											X					
Akhisar-ı Geyve												X	X			

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Akhisar-ı Saruhan											X	X	X	X		
Akkaya/Kastamonu									X	X	X					
Akköy/Aydın-Ordu veya Denizli				X	X	X	X									
Aksaray												X	X			
Akseki/Antalya											X					
Akşehir/Konya												X	X	X		
Akşehir Aydın					X											
Akşehir Bolu									X	X	X					
Aktaş (Zobran)/Zonguldak								X	X							
Akyörük							X		X	X						
Alaçam/Samsun								X				X				
Aladağ/Adana-Konya								X	X	X	X	X				
Alaiye												X	X			
Alaşehir/Manisa											X		x	x	X	X
Amasra									X	X	X					
Amasya			X				X						X	X		
Amasya Aydın					X				X	X						
Ana Ve Hit/İrak/İrak													X			
Anduğu (Ortaköy-Altınhisar)/Niğde										X						
Antakya														X	X	X
Antalya													X	X	X	X
Araç/Kastamonu									X		X	X				

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Arapkir/Malatya											X	X				
Ardanuç (Adakale)/Erzurum Eyaleti			X				X		X							
Arhavi (Arhova)/Artvin		X	X			X		X	X							
Arım/Samsun												X				
Arpaz(Esenköy)/Nazilli								X			X					
Artukâbâd (Artova)/Tokat											X	X				
Atina (Pazar)/Rize									X	X	X					
Ayandon (Türkeli)/Sinop										X	X	X				
Ayas ma'a Perendi				X		X		X	X	X						
Ayasluğ (Efes-Selçuk)/İzmir											X	X				
Ayaş								X			X	X	X	X		
Ayazmend (Altınova)/Balıkesir													X	X		
Ayrak								X	X	X				X		
Ayvacık/Samsun-Balıkesir-veya Sakarya					X	X	X		X							
Azdavay/Kastamonu										X	X	X				
Bacı/Polatlı							X		X	X						
Bafa(Çamiçi)/Muğla				X			X					X	X			
Bafra			X								X	X				
Baklan (Dedeköy)/Denizli									X							
Bakras/Hatay										X	X	X				

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Bala							X									
Balat/Aydın											X	X				
Balyanbolu (Beydağ)/İzmir											X	X				
Banaz/Uşak										X	X					
Barçınlı/Eskişehir									X	X	X					
Bargir							X									
Bargiri (Muradiye)/Van								X								
Barla								X	X		X					
Basra												X	X	X		
Başgelmiye?											X	X				
Bavilce?										X						
Bayburd Erzurum											X	X	X			
Bayburd Karaman								X	X	X	X					
Bayramiç/Çanakkale											X	X	X			
Bayramlı/Ordu										X	X		X			
Behisni/Mısır										x	X	X				
Belbis/Mısır													X	X		
Belviran (Belören)/Adıyaman										X	X	X				
Benderekli?												X	X			
Benisuveyf/Mısır												X	X			
Bergama												X	X	X		
Berles											x					
Besni/Adıyaman												X				
Beyrut												X	X			

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Beyşehir											X	X	X	X	X	
Beyşehir-i Aydın												X				
Biga/Çanakkale												X				
Bigadiç/Balıkesir											X	X	X			
Biretülfiyat (Birecik)/Şanlıurfa												X	X	X		
Bitlis						X				X	X		X			
Boğaziç (Boğaziçi?)/İzmir													X			
Boğazlıyan						X	X	X		X						
Bolaman (Lâleli)/Ordu								X	X	X	X					
Bolvadin					X			X	X	X	X					
Bor											X	X	X			
Borlu (Demirciborlu)/Manisa									X							
Boyalı(Susuz)/Kastamonu Eyaleti			X						X	X	X					
Bozdoğan/Aydın											X	X	X			
Bozguş Ma Kalcan			X		X	X	X	X								
Bozkır (Siristad)/Karaman									X	X	X					
Bozok								X		X		X				
Bozok Sürgünü										X		X				
Bozüyük/Aydın Vilayeti			X								X					
Bozüyük Menteşe										X	X	X				
Bozulus										X	X	X				
Bozüyük/Muğla			X													
Budaközü (Sungurlu)/Çorum										X	X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Buhayra/Mısır											X	X	X			
Bulancak/Giresun				X												
Burdur											X	X				
Cerbe ma'a Susa/Mısır											X	X				
Cemaş						X	X	X								
Cesan ma'a Avarız/Şehrızor Eyaleti				X												
Cesan ma'a Cevarız														X		
Cesmane?						X	X									
Cevizderesi/Canik-Trabzon Vilayeti			X		X			X	X							
Cezire-i Şenduyil/Bağdat?													X			
Ceziretü'l-Ekrad												X				
Cide								X	X	X	X	X				
Circa (Sa'id)/Mısır											X	X				
Çakallı/Halep									X							
Çal/Denizli-Hakkari									X		X	X				
Çalâbâd										X	X					
Çamardı/Niğde							X	X					X			
Çan											X					
Çapakçur/Bingöl					X	X	X	X	X							
Çarşamba-i Bolu								X	X	X	X					
Çarşamba-i Lazkiye										X						
Çarşamba-i Lazkiye											X					
Çay/Afyonkarahisar									X	X	X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Çemişgezek/Elazığ-Tunceli					X		X		X	X	X	X				
Çepni/Trabzon-Sivas												X				
Çerkeş/Çankırı											X	X	X			
Çığa (Eskiçağa)/Bolu											X					
Çine (Hamidâbâd-Kiroba)/Aydın											X	X				
Çorum												X	X			
Çubukâbâd											X	X	X			
Çukurca(Çal)/Hakkari Van Eyaleti			x								X	X				
Daday/Kastamonu					X		X			X	X	X				
Dağardı (Gebeler)/Kütahya					X					X						
Dalama (Karahayıt)/Aydın											X					
Danişmendli/Karaman									X		X	X				
Darende/Malatya									X		X	X				
Demirci/Manisa												X		X		X
Demirciborlu/Manisa										X	X			X		
Derkene?								X		X						
Develi										X	X					
Devrek											X	X	X			
Dimyat/Mısır															X	X
Dinek Keskini (Keskin)										X	X	X				

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Diyorgi?												X	X			
Dodurga/Çorum-Çankırı										X	X	X				
Doğanhisar/Konya						X			X		X					
Domaniç										X	X	X				
Durgani?											X	X	X			
Dursun													X			
Düğer/Muğla									X	X	X					
Ebulhayr/Ordu				X		X				X						
Eflani/Karabük										X						
Eflani Daday											X	X				
Eflani-i Bolu										X	X					
Efrazı Fenaris/Canik-Trabzon Eyaleti								X		X	X					
Efteni/Bolu-Kastamonu Eyaleti			X		X	X		X		X	X					
Eğın (Kemaliye)/Erzincan											X	X	X			
Eğirdir							X					X				
Eğrigöz											X					
Ekradlık										X	X	X				
Elmalı												X	X	X		
Emlak/Bozok-Canik-Manisa-Sivas							X			X						
Erciş										X						
Ereğli												X				
Ereğli-i Karaman												X	X	X		
Eriha/Suriye												X	X			

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Ermenek								X		X	X	X				
Erzincan												X	X	X		
Eski il (Eskil)/Aksaray											X					
Eskihisar/Yatağan-Muğla					X	X		X		X						
Eskişehir												X	X			
Eşen(Kestep)/Aydın Vilayeti					X		X		X							
Eşme (Takmak-Elvanlar)/Uşak										X						
Eşved											X					
Eyüb-ili/Karaman									X	X	X					
Ezine														X	X	
Ezinei Ayasluğ												X	X	X		
Ezine-i Kazdağı													X		X	X
Ezine-i Lazkiye											X	X	X	X		
Feke(Belenköy-Asmaca)/Adana										X						
Fenaris/Canik-Trabzon Eyaleti					X		X		X							
Fesligan-ı Germe/Basra Vilayeti					X	X		X	X	X	X					
Fırt ma'a Şami/Karesi							X	X		X						
Finike										X	X					
Gedikçik/Sivas										X	X					
Gediz/Kütahya													X			
Geldiklan (Doğantepe)/Amasya								X								

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Gelengiras/Sivas Vilayeti								X								
Gelmeğad?										X	X					
Gercanis/Refahiye-Erzincan						X				X	X					
Gerede												X	X			
Gerger/Adıyaman										X	X			X		
Germeği						X										
Gerze/Sinop									X							
Gevanis							X									
Geyikler/Dinar									X	X		X				
Geyikli/Ezine							X									
Geylan/İran										X						
Geyve/Sakarya											X	X	X			
Ginolu											X					
Giresun											X	X				
Gökâbâd/Muğla-Aydın Vilayeti					X				X	X	X					
Gökçedağ (İnekollar)/Balıkesir							X		X							
Gökkeskini										X						
Göküyük/Aydın Eyaleti									X	X						
Göl Pazarı/Bilecik											X					
Gölhisar-ı Karaağaç											X					
Gölhisar-ı Hamid											X	X	X			
Gölpazarı Bolu											X	X				
Gönen/Balıkesir													X			

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Gönen-ı Karesi												X	X			
Gönen-i Hamid						X	X	X								
Gönen-i Karasu													X			
Gönen-i Karesi													X			
Gönye/Trabzon Eyaleti			X		X	X	X				X					
Gördek (Kırkağaç)/Manisa												X	X			
Gördes/Manisa													X	X		
Göynük/Bolu													X	X		
Guni Çerkeş						X	X		X							
Guni Taşköprü										X				X		
Güvercinlik/Çanakkale-Adana											X					
Gül/Kerkük													X			
Gülnar/içel-Karaman Eyaleti					X	X	X		X					X		
Gümüş/Amasya									X	X	X					
Gümüşili								X								
Gümüşâbâd							X		X	X						
Günyüzü/Zulkadiriye Eyaleti										X	X					
Günâbâd				X	X	X		X								
Gürün/Sivas							X					X	X			
Güvercinlik/Çanakkale-Adana											X	X				
Güzelhisar-ı Menemen											X	X				

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Hacı Kemanbaş								X								
Hacıbektaş					X				X	X	X					
Hacıhamid							X									
Hacıhamza/Çorum						X	X	X	X							
Haleb Ve Aclun/Suriye											X					
Haleb(Türükan)												X				
Hama/Suriye													X	X		
Han-ı Cedid										X	X					
Harabet/Suriye												X	X			X
Harem/Beyrut												X	X	X		
Hasanâbâd/Ankara Vilayeti					X			X								
Hasankeyf/Batman										X						
Haseki										X						
Hasköy/Muş-Ardahan											X					
Havza									X	X	X	X				
Hazo/Siirt					X	X										
Hemşin/Trabzon					X	X										
Hınıs/Erzurum								X	X							
Hısn-ı Keyfa/Batman											X	X				
Hısn-ı Mansur/Adıyaman											X	X				
Hısnu'l-Ekrad/Suriye							X	X		X	X					
Hisarili											X					
Hisarönü										X	X					
Homa/Denizli-Hüdavendigâr Vilayeti					X		X	X	X	X	X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Honaz/Denizli					X		X	X	X	X						
Hopa										X						
Hoşalay (Doğankent)/Kastamanu											X	X				
Hoy/İran									X							
Hoyran (Kumdanlı)/Isparta										X	X	X				
Humus/Suriye Vilayeti											X	X				
Hüseyinâbâd (Alaca)/Çorum					X		X									
İlgün/Konya												X				
Isparta-Mesporta							X					X	X	X		
İbradi (Aydıncık)/Antalya									X	X						
İlbastı								X								
İlbeyi / Kazâbâd										X	X					
İlçe-i Bergama										X	X					
İlçe-i Ömer											X					
İlçe-i Saruhan									X	X	X					
İnsuyu/Konya									X	X						
İncipazarı					X	X	X		X	X						
İncir												X				
İnegöl Aydın										X	X					
İnelliballı (Kızılırmak)/Çankırı								X	X		X					
İnsuyu/Konya							X			X						

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
İsbiri								X								
İshaklı (Sultandağı)/Afyonkarahisar									X	X	X					
İskefiye (Çarşıbaşı)/Trabzon								X	X							
İskenderiye												X	X			
İskilip											X	X	X	X		
İznik													X	X	X	X
Kala-i Sultaniye												X	X			
Kalecik											X					
Kalecik Keskini								X		X	X	X				
Kalkanlı/İran										X	X	X				
Kara Ağaç Gölhisar											X	X	X			
Kara Ağaç Yalvaç													X			
Kara Burun ma'a Madran												X				
Karahisar-ı Bağlılı									X							
Karahisar-ı Teke (Serik)/Antalya											X	X				
Karahisar-ı Demirlü/Çorum			X				X	X								
Karahisar-ı Behramşah/Bozok Eyaleti				X	X	X	X									
Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar)													X	X		
Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar)/Giresun													X	X	X	X

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Karaisalı (Çeçeli)/Adana								X		X						
Karaova/Muğla ma'a Bodrum							X				X					
Karaşehir										X	X					
Kraulus											X	X				
Karaâbâd												X				
Karaağaç-ı Yalvaç												X				
Karaağaç-ı Gölhisar											X					
Karâbâd													X			
Karaburun (Ahurlu)/İzmir														X		
Karaca Koyunlu					X	X		X								
Karacaşehir											X	X				
Karacaviran/Çankırı							X		X							
Karahisar-ı Behramşah/Bozok eyaleti					X	X										
Karahisar-ı Nallu/Nallıhan					X			X	X	X	X					
Karahisar-ı Şarki														X		
Karaisalı										X	X					
Karakaya/Kayseri								X								
Karalar/Suriye								X	X	X						
Karaman								X		X	X					
Karasu/Sakarya-Sinop-Van								X	X				X			
Kargı/Çorum										X	X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Karıpazarı (Orta)/Çankırı									X	X	X					
Karlıkaya									X							
Karpuzlu/Aydın					X			X	X	X						
Kars							X									
Kars-ı Erzurum									X	X	X					
Kars-ı Zülkadiriye											X	X				
Karyeş							X									
Karyeş ma'a Divan										X						
Karyeş Özü								X	X							
Kastamonu														X	X	X
Kastamonu Sürgünü					X	X										
Kastamonu Yenice					X											
Kaş											X	X	X			
Kaşaklı/Konya										X	X					
Katarsarayı								X		X						
Katarsız									X	X						
Kavak								X	X	X						
Kayacık/Manisa									X		X					
Kazâbâd (Pazar)/Tokat												X	X			
Kazdağı													X	X		
Kebsud												X	X			
Keçiborlu/Isparta										X	X					
Keçi-i Kebir								X								
Kelkiras								X								
Kelkit/Gümüşhane									X	X	X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Kemah/Erzincan											X	X				
Kemer-i Hamid					X					X	X					
Kengri											X	X	X	X		
Kerkük												X				
Kestel/Bursa														X	X	X
Keşab/Giresun								X		X						
Kiğı/Erzurum Eyaleti						X										
Kınık ma'a Aziz										X	X					
Kınık ma'a Üzeyir											X					
Kıranlı											X					
Kırili (Behramköyü)/Konya										X						
Kırşehir										X	X	X				
Kızılbel/Zonguldak								X	X	X						
Kızılhisar/Denizli- İzmir/Denizli-İzmir											X	X				
Kızılkaya (Pazaravdan)/Burdur									X							
Kilis														X	X	X
Kocahisar									X							
Koçhisar-ı Gerede										X	X	X	X			
Koçhisar-ı Karaman							X		X	X						
Konur/Ankara Vilayeti					X			X		X						
Konya							X									
Koru Pazarı Kalecik									X	X	X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Korupazarı/Çankırı-Bozok Eyaleti					X		X				X	X		X		
Koyulcahisar									X							
Koyulhisar/Sivas									X							
Köprü İli										X						
Köşk/Aydın											X	X	X			
Köyceğiz												X				
Kuce-i Kebiri						X			X		X					
Kudüs								X					X			
Kula											X	X	X	X		
Kulb ma'a Zılan/Diyarbakır								X								
Kupuli?hisar										X						
Kurşunlu/Çankırı-Malatya										X	X					
Kuru Çayır											X					
Kuruçay/Erzurum Vilayeti					X	X	X			X						
Kus/Mısır											X					
Kuş Deresi					X	X	X	X								
Kuşözü									X							
Kuyuluhisar										X						
Küre-i Cedid					X											
Küre-i Hadid						X		X								
Küre-i Nühas													X	X		X
Küre-i Selendi							X									
Kürtün/Gümüşhane									X	X	X	X				

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Ladik/Samsun												X	X			
Lapseki/Çanakkale													X	X		
Larende/Karaman											X	X	X	X		X
Lazkiye/Denizli												X				
Lazkiye-i Arab										X	X	X				
Lazkiye-i Denizli													X	X		
Lefke (Osmaneli)/Bilecik													X			
Livane/Erzurum Eyaleti					X		X	X	X							
Ma'aretü Mısreyn/Mısır												X	X			
Maçka							X	X								
Malatya													X	X		
Mamûriye (Anamur)/İçel							X	X	X	X						
Manavgat											X	X				
Mandalyat/Aydın Eyaleti											X					
Mandiçe/Aydın Vilayeti											X	X				
Marmara/Balıkesir											X	X				
Mazgird/Elazığ-Tunceli					X		X	X	X							
Mazun/Menteşe-Anadolu Eyaleti									X	X						
Mecidözü (Avukathacıköy)/Çorum											X					
Megri									X	X	X					
Mendehorya (Kemaliye)/Aydın Eyaleti						X	X	X	X					X		
Mengen											X	X				
Mensuhât-ı Germiyan		X				X	X	X	X	X						

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Mensuhât-ı Saruhan					X		X									
Menzile/Mısır												X	X			
Mapavri (Çayeli)/Rize (Mapavri)						X		X			X					
Merguze/Kastamonu										X						
Merivan (Mihriyan)/İran-Şehrîzor Eyaleti			X	X	X											
Merzifon										X	X					
Merzifonâbâd							X	X	X	X	X			X		
Mesadlı?											X					
Mescidözü										X						
Meydan/Bitlis						X	X		X							
Mihalıççık (Kuyucak)/Eskişehir											X	X	X	X		
Milan/Çankırı										X	X		X			
Milas/Muğla-Ordu									X	X	X	X				
Minye/Mısır											X	X	X			
Muğla											X	X				
Murtazaâbâd (Mürted)/Akıncılar												X	X			
Musul											X	X		X	X	
Müd					X	X	X	X	X							
Nevahi-i Alaiye											X	X	X			
Nevahi-i Barçınlı									X	X						
Nevahi-i Bergama											X	X	X			
Nevahi-i Ermenek										X	X	X	X			

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Nevahi-yi Alaiye												X	X			
Nif/Kemalpaşa								X					X	X		
Niğde													X	X	X	X
Niksar												X	X			
Nizip/Antep-Halep Eyaleti					X					X						
Nusaybin										X	X					
Of											X	X	X			
Olgun												X				
Oltu					X	X	X	X	X							
Onikidivan (Bartın)/Bartın											X	X	X	X		
Ortakçı										X						
Ortapare											X	X				
Osmancık								X			X	X				
Ovayüzü/Kastamonu								X	X	X						
Ovacık						X										
Ökse/Samsun										X	X					
Öküz							X									
Palu/Elazığ							X			X	X	X				
Palu-Yu Bolu											X					
Palu-Yu Hamid					X	X	X	X			X					
Pazar Suyu										X	X					
Pazarcık/Maraş-Sivas-Bilecik							X	X	X	X	X					
Pazarsuyu/Giresun											X	X				

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Pebas													X			
Pelas									X	X						
Penek/Erzurum					X					X						
Perakende Aydın					X											
Pertek/Elazığ-Tunceli							X		X	X						
Pırnaz/Muğla									X		X					
Pirluganda/Konya							X	X	X	X	X					
Reşid/Mısır															X	X
Rize											X	X	X			
Rumkale (Halfeti)/Şanlıurfa									X		X		X			
Safed/Beyrut												X	X			
Saferihisar Çeşme													X	X		
Sağman/Tunceli			X		X	X										
Sahil/Sinop										X	X					
Sakad												X				
Sakız/Urmiye-İran					X				X							
Samako/Kastamonu											X	X	X			
Samsun											X	X	X			
Sandıklı											X	X	X			
Sarıkavak ma'a Kara Taş/İçel-Antalya					X	X		X			X					
Sarıçam/Adana Eyaleti							X	X	X							
Sarıkavak/Antalya					X	X	X		X							
Sarıyçayır/Hüdavendigar Eyaleti					X				X	X						

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Sart/Manisa									X	X			X			
Saruhan									X		X					
Satılmış (Fatsa)/Ordu									X	X						
Savur									X	X						
Saz/Çorum							X		X		X					
Seferihisar Çeşme													X		X	
Seferihisar Gün Yüzü											X	X	X			
Sehrin												X				
Selendi/Manisa-Aydın Vilayeti			x						x	x						
Selmanı Kebir					X				X		X					
Selmanlı								X	X							
Senir ma'a Duşenme/Antalya											X	X				
Serez									X							
Sermin/Halep												X				
Serulus													X			
Seyitgazi/Eskişehir									X	X	X	X				
Seydişehir											X	X	X			
Sındırgı/Balıkesir												X	X			
Silifke/İçel									X	X	X					
Simav/Kütahya												X	X	X		
Sinanlı/Karaman Eyaleti					X	X		X	X							
Sincanlı/Afyonkarahisar										X	X					
Sincar/Musul					X		X									
Siroz									X	X						

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Sis											X	X				
Sisorta/Trabzon Eyaleti			X		X		X		X							
Sivas									X	X			X	X		
Sivas İli										X	X					
Sonisa/Amasya								X								
Sorgun									X	X						
Sorgun ma'a Bozok										X						
Sorgun ma'a Yozgat											X					
Söğüt/Bilecik										X						
Subulca											X	X				
Sultanhisarı												X				
Sulu\Musul											X					
Süleyman-ı Kebir/Karaman							X		X	X						
Süleyman-ı Sağır				X	X	X		X	X	X						
Süleymanlı-yu Kebir/Niğde					X											
Sürmene										X	X	X				
Şabanözü/Çankırı							X	X	X	X	X					
Şahme								X		X						
Şarkipare/Sivas										X						
Şavşat (Yeniköy)/Artvin					X	X	X		X							
Şeyhlü/Samsun												X	X	X		
Şiran/Gümüşhane									X	X	X					
Şuhud/Afyonkarahisar					X						X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Şücaeddin (Ulukışla)/Niğde										X	X					
Tahte'l-Tarik/Sivas							X		X	X						
Talama											X					
Tarahiye										X						
Taraklıborlu (Safranbolu)/Karabük												X	X	X		
Taraklı Yenicesi												X				
Tarhala/Manisa														X		X
Tarrahiye										X						
Tarsus												X	X			
Taşili ma'a Kahta/Hüdavendigar Eyaleti				X	X	X	X	X								
Taşâbâd (Taşova)/Amasya										X	X					X
Tazkırı										X	X					
Taşköprü										X	X	X	X			
Tavas (Yarangüme)/Denizli													X	X		
Tavusker/Erzurum					X	X							X			
Tazkırı										X	X					
Tercan (Mamahatun)/Erzincan			X				X	X								
Tercil (Hazro)/Diyarbakır Ma Mehsan								X								
Terme/Samsun										X				X		

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Tırhala										X	X					
Tokat											X	X				
Torgan										X						
Torul/Gümüşhane											X	X	X			
Tosya/Kastamonu												X	X	X		
Tozlu													X			
Trablusgarp											X					
Trabzon													X	X	X	X
Tunus													X	X		
Turgut/Konya										X						
Turhal/Tokat											X		X			
Tuyla ma'a Osman İli					X			X								
Tuzla/Çanakkale													X	X		
Türkman-ı Haleb												X				
Ula (Gökâbâd)/Muğla											X					
Ulak										X	X					
Uluborlu/Isparta											X	X				
Ulus (Kaldırım)/Bartın										X	X	X				
Unborlu							X									
Uşak													X	X		
Ünye										X	X					
Ürgüp												X	X			
Üzümlü/Erzincan					X		X	X		X	X					
Vaiziyye						X										
Vakıf/Denizli								X	X		X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Van											X	X	X			
Viranşehir/Şanlıurfa											X	X	X	X		
Yabalı						X	X									
Yabanâbâd (Kızılcahamam)/Ankara													X	X	X	
Yağmurderesi/Gümüşhane							X		X	X						
Yakubbey Derbendi/Ordu							X	X								
Yalvaç/Isparta												X				
Yarhisar (İlyasbey)/Bilecik										X	X					
Yavebolu/Trabzon					X				X		X	X				
Yavilce									X	X				X		
Yedidivan(Perşembe)/Zonguldak					X					X	X	X				
Yeni İl														X	X	
Yenişehir											X					
Yeni Şehir Aydın												X				
Yenice-i Eflani									X	X						
Yenice-i Taraklı												X				
Yenişehir-i Aydın												X				
Yerkesik/Muğla											X	X				
Yerköy/Yozgat										X						
Yozgat									X							
Yurdapare											X					

Kaza Adı	25 Akçe	30 Akçe	40 Akçe	45 Akçe	50 Akçe	60 Akçe	70 Akçe	80 Akçe	100 Akçe	130 Akçe	150 Akçe	200 Akçe	300 Akçe	400 Akçe	450 Akçe	499 Akçe
Yüreğir/Adana							X		X		X					
Yürükan-ı Ankara									X		X	X	X	X		
Yürükan-ı Araç						X	X		X	X	X					
Yürükan-ı Taraklı Borlu										X	X					
Yüzdepare											X					
Zamantı (Elbaşı)/Kayseri							X	X		X	X					
Zara/Sivas									X	X	X	X				
Zerzene/Kastamonu					X		X	X	X							
Zeytün/Çorum						X			X		X	X				
Zile/Tokat												X	X	X		
Zünnûnâbâd/Sivas Eyaleti									X	X	X					

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı, Adı: Kılıç, Cihan
Uyruğu: TC
Doğum Tarihi 01 Ocak 1982
Doğum Yeri Kelkit
Telefon 312 596 46 26
email ckilic82@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi Tarih Öğretmenliği	2010
Lisans	Gazi Üniversitesi Tarih Öğretmenliği	2004

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Yer	Görev
2013-Şuan	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Daire Başkanı
2004-2013	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen/İdareci

YABANCI DİLLER

İngilizce (Upper İndtermediate)

YAYINLAR

Kılıç, Cihan, Enderun Mektebi Örnekleminde Günümüz Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

TEZ FOTOKOPİSİ İZİN FORMU

Enstitü :

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yazar:

Adı	Cihan
Soyadı	Kılıç
Bölümü	Tarih

Tezimin tamamından kaynak gösterilmek kaydıyla fotokopi alınabilir.

Tezin Kütüphaneye Teslim Tarihi: